SuprasIMemorial Book

Ḥayim u-maṿet be-tsel ha-yaʿar

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Pat, Ya'akov, 1921-
TITLE	Hayim u-mavet be-tsel ha-ya'ar : sipurah shel Suprasel ha-Yehudit, 'ayarah be-mizrah Polin.
IMPRINT	880-03 [Tel-Aviv : Y. Pat, 1991]
DESCRIPT	182, 60 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Suprasl -- History. Supraśl (Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Suprasl
ADD'L TITLE	Life and death in the shadow of the forest : the story of Suprasl, a shtetl in Eastern Poland

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

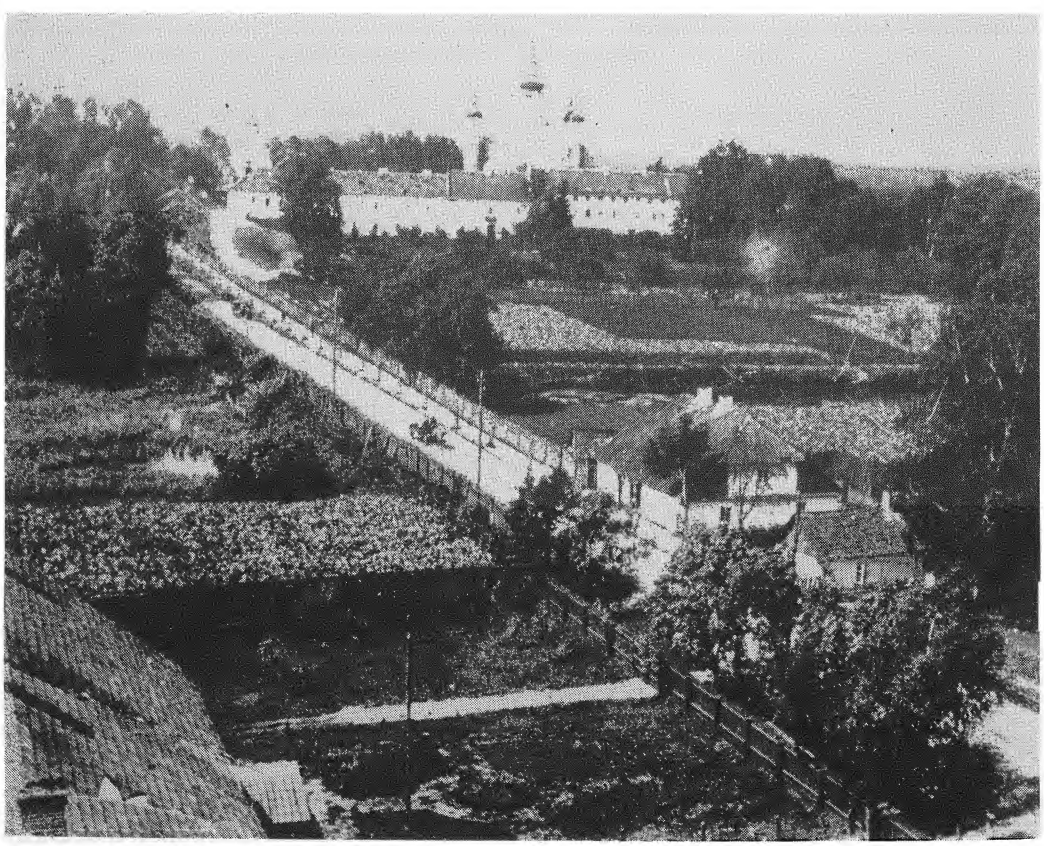
PRINTED IN THE U.S.A.

יעקב פת

חיים ומוות בצל היער

סיפורה של סופראסל היהודית
עיירה במזרח פולין

סופראסל בתחילת המאה ה־19



בסיוע
קרן עמוס ע"ש הנשיא זלמן שזר
ג'ק וז'ניה ליברמן

מוקדש באהבה
לחיה
לבועז ולחנה, לגלית, מאור וורד
לבתיה ולאבי, לאורלי־זהבה וקורי־פנחס

...כי האדם עץ השדה...
התפתחות ענפיו
מושפעת משורשיו.
המחבר

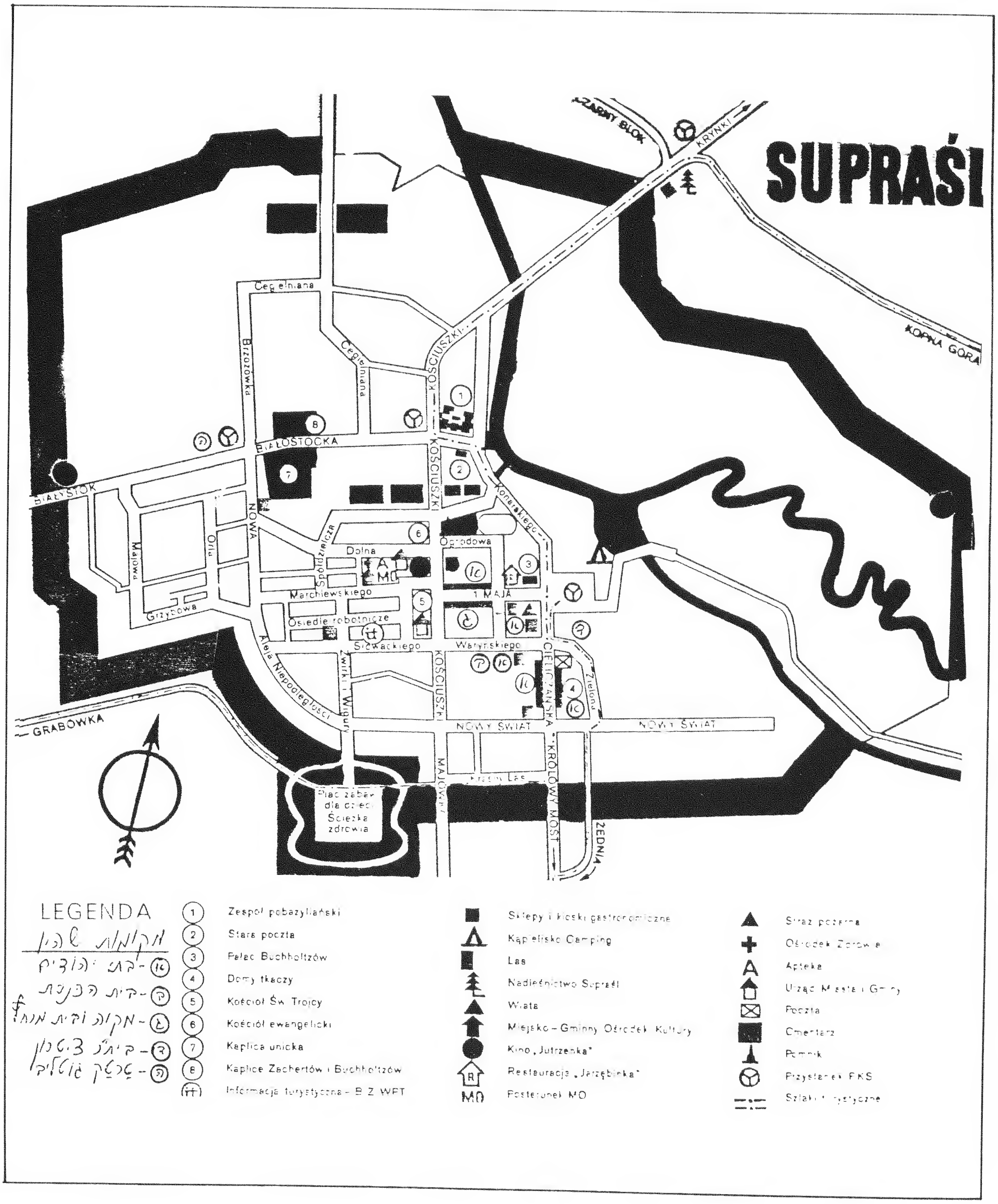
לעבן און טויט אין שאטן פון וואלד

די געשיכטע פון יידישער סופראסל – א שטעטל אין מזרח פוילען

הודפס בישראל שנת תשנ"א – 1991
הפקה: מורג - תל־אביב

תוכן העניינים

בפתח דברים


SUPRAŚL
KRYNKI
CZARNY BLOK
KOPNA GÓRA
BIAŁYSTOK
GRABÓWKA
Cegielniana
Brzozówka
BIAŁOSTOCKA
KOŚCIUSZKI
Konarskiego
NOWA
Orla
Malowa
Grzybowa
Spółdzielcza
Dolna
Ogrodowa
Marchlewskiego
Osiedle robotnicze
1 MAJA
Sienkiewicza
Waryńskiego
Aleja Niepodległości
Żwirki i Wigury
NOWY ŚWIAT
Zielona
KRÓLOWY MOST
Plac zabaw dla dzieci
Ścieżka zdrowia
ŻEDNIA
LEGENDA
1 Zespół pobazyliański
2 Stara poczta
3 Pałac Buchholtzów
4 Domy tkaczy
5 Kościół Św. Trójcy
6 Kościół ewangelicki
7 Kaplica unicka
8 Kaplice Zachertów i Buchholtzów
Informacja turystyczna – B. Z. WPT
Sklepy i kioski gastronomiczne
Kąpielisko Camping
Las
Nadleśnictwo Supraśl
Wiata
Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury
Kino „Jutrzenka"
Restauracja „Jarzębinka"
Posterunek MO
Straż pożarna
Apteka
Urząd Miasta i Gminy
Poczta
Cmentarz
Pomnik
Przystanek PKS

עיירה בדרך ליער



הקדמה מאת: ח"כ חייקה גרוסמן

מפליא הדבר כיצד חוזר ובא הזכרון. מפליא איך גואה בלבם של יהודים חובתם להנציח את עיירתם, את קהילתם החרבה ותהיה היא קטנה ככל שתהיה. שנים שתקו ההורים, ניצולי השואה ולא סיפרו לילדים את אשר ראו עיניהם. קשה היה עליהם הצווי "והגדת לבנך". היו צריכות לחלוף שנים רבות כדי להבין, שאיננו מטיבים עם בנינו כאשר אנו משתיקים בבית את הכאב.

הכרתי את סופראסל העיירה מימי הקייט ומן הימים של האימה. די היה לחצות את מסילת הברזל שבסוף רח' סנקביץ', בקרבת מקום לתחנת המטענים של הרכבת בעיר ביאליסטוק ולהמשיך בכביש עוד 16 ק"מ כדי להגיע לעיירת קייט ששכנה בין נהר ליער. אם עשית זאת בזמן הכבוש הגרמני – היה העניין מסובך כמובן אסור היה ליהודים לנדוד בכבישים ואילו הגשר על הנהר היה שמור ע"י ז'נדרמים גרמנים. אם הצלחת בכל זאת לעבור את הדרך ולחצות את הנהר, אפשר היה לעקוף את טבורה של העיירה ולהיעלם ביער שנשק לעיירה. והיער סכך עליך. לא תמיד כמובן.

ימי הקיץ, בהם ביליתי בקייטנות – נעלמו מזכרוני כמעט כליל, אבל אני זוכרת את סופראסל. כיעד לשליחים מן הגיטו, שיצאו בשם המחתרת לתור אחר מקום לבסיס ביער. אני זוכרת את אנשי הקשר, שבאו ויצאו ומצאו בקהילה הקטנה, כשהיתה עדיין קיימת בסופראסל, משענת חשובה להתארגנות ביער הקרוב. אני זוכרת את הקבוצות שיצאו מקהילות סופראסל וקרינקי – שהתארגנו ביער כי לא רצו למלא אחר פקודת הנאצים להתייצב בככר השוק. החודשים האחרונים של 1942 "טהרו" הגרמנים את כל איזור ביאליסטוק, פרט לגיטו ביאליסטוק עצמו, מהיהודים והובילו אותם לטרבלינקה, קרוב ל־400,0000 יהודים.

בעיירות רבות סרבו למלא פקודה זו. בסופראסל ברחו יהודים רבים, על נשותיהם וטפם אל היער הקרוב.

פעם אחרונה הגעתי לסופראסל ביולי 1944. אני זוכרת את העיירה ומעליה משתלחים כבמחול שדים, מרעיש אזניים ומרעיד את בתיה, טילי קטיושות מחד ופגזי תותחים גרמנים מאידך, מצטלבים במטחי אש ואני באמצע. בסך הכל ברחתי מביאליסטוק כדי להצטרף ליחידה הפארטיזנית ולמטה הבריגדה ע"ש קלונובסקי אליו הייתי מסופחת. לא רציתי להיהרג על סף השחרור ע"י פצצה אחת מני רבות שהטיל הצבא הסובייטי על העיר.

כאשר באו אלי יעקב פת וחברו דיידוש פיין וספרו על הוצאת הספר סופראסל עמדתי, למען האמת, מופתעת ומלאת התפעלות: חייבת כנראה לפעום בליבם של אנשים אלה חיות אדירת כוח כדי לחפש אחד את רעהו, יוצאי העיירה, להתחבר יחדיו ולהוציא ספר. הרי הניצולים מפוזרים על פני ערים, ארצות ואף יבשות. למרות זאת הצליחו להוציא את "סיפור העיירה" והיא אותה טיפה, בה משתקף הים כולו.

היו בעיירה 600־700 יהודים. ביניהם פועלי טכסטיל, סוחרים זעירים, בעלי בתים מיושבים וצעירים נלהבים. היה הכל. יהודים שחיו ליד יער עבות, שבילי היער לא היו זרים להם. הם ידעו להדריך את באי העיר הגדולה, וידעו למצוא נתיבות ביער שנכבשו ע"י יהודים צעירים וחסונים.

לא אחטא למוציאי הספרים על הקהילות היהודיות הגדולות אם אומר כי הנצחת עיירה קטנה כזאת כמו סופראסל מעלה אולי פי כמה את ריח הניחוח של שורשים עמוקים.

נראה לי, כי הגיע הזמן לגמור עם התיאורים הסטריאוטיפיים על יהודי העיירה היהודית, שהיו כביכול נכי רוח ושפלי ברך. הגיע הזמן לספר את הסיפור על מגווניו העשירים, על שורשי היניקה, ההתפתחות והמאבקים בקשת רחבה ורבת צבעים.

יהי ספר זה תרומה להבנת העבר ההיסטורי הזה.

א שטעטל אויפן וועג צום וואלד



הקדמה פון ח. כ. חייקה גרוסמן

עס איז צו באוואונדערן ווי דער זכרון רופט זיך אפ. עס איז צו באוואונדערן דאס פליכט וואס שטראלט אין אידישע הערצער צו פאראייביקן זייער שטעטל און זייער אומגעקומענע קהילה, מעג זי זיין אפילו א קליינינקע. יארן האבן זיי געשוויגן, די "שארית הפליטה", די איינצעלנע געראטעוועטע פון דער "שואה" און אפילו נישט דערציילט זייערע קינדער. דער באפעל "והגדת לבנך" האט געדארפט ווארטן יארן, ביז מיר האבן זיך באצייגט אז דאס פארשווייגונג און פארדעקונג פון אונזער געפערלעכן ווייטאג העלפט גארניט אונז און ניט אונזערע קינדער.

איך האב געקענט סופראסלע אין די שיינע דאטשע יארן און אין די שוידערליכע יארן פון שרעק און קאמף. פון ענד סענקעוויטשע גאס האט מען געדארפט גיין נאך 16 קילאמעטער ביז מען האט אנגעקומען אין א שיינינקע שטעטעלע וואס האט געלעגן צווישן טייך און וואלד. א מאל מאכן די וועגביי שפאציר איז געווען א פארגעניגן, אבער אונטער דעם נאצישן רעזשים איז דאס געווען א גרויסע סכנה. אידן האבן דאן ניט געטארט גיין אויף די וועגן און די בריקן זיינען געווען באהיט דורך נאצישע זשאנדארמען. האט מען געגאנגען דורך זייטיגע וועגן כדי צו דערגיין צום וואלד וואס האט טאקע געגעבן באהעלטעניש אבער נישט תמיד.

סופראסלע שטייט פאר מיינע אויגן ווי א באזע פאר די שליחים פון ביאליסטאקער געטא וואס האבן געזוכט צו שאפן א פאסיקן פלאץ אין סופראסלער וואלד פאר קעמפער און א זעלכע וואס מען האט זיי געדארפט ארויספירן פון געטא אין די שווערע טעג פון 1942. איך געדיינק די פארבינדונג וואס איז געשאפן געווארן מיט דער אידישער קהילה אין סופראסלע פאר דער לעצטער אקציע און דאס וויכטיגע הילף צו ארגאניזירן א באזע אין וואלד.

דעם 1 נאוועמבער 1942 האבן די דייטשן אנגעהויבן צו עוואקואירן אלע אידן פון ביאליסטאקער "וואיעוווצטווא" וואס האט געזאלט זיין די לעצטע אקציע אויפן וועג צו טרעבלינקא. אין פערשידענע שטעטלאך האבן אידן ארויסגעוויזן א געגנשטאנד און זיך ניט געמאלדן צו דער אקציע. אין סופראסלע האבן פיל אידישע משפחות מיט קליינע קינדער אנטלאפן צום וואלד. צווישן זיי זיינען אויך געווען קרינקער אידן וואס צוזאמען מיט די סופראסלער געוועזן די ערשטע וואס האבן זיך ארגאניזירט אלס פארטיזאנער.

פון ביאליסטאקער געגנט אליין האט מען ארויסגעפירט נאנט צו 400,000 אידן קיין טרעבלינקא.

מיין לעצטער וויזיט אין סופראסלע איז געווען אין יולי 1944. איך האב דאמאלסט געדארפט זיך צולאנטשען צו דער פארטיזאנער בריגאדע אויפן נאמען פון קלינאווסקי. ארום סופראסלע איז דאן געווען א גרויסער אטאק פון רוסישער רויטער ארמיי געגן די דייטשן וואס האבן שוין געלאפן צוריק. איך האב זייער ניט געוואלט כאפן א באמבע, נאנט צו דעם נצחון אויף די נאציס...

ווען יעקב פת און דיידוש פיין האבן מיר דערציילט וועגן דאס ארויסגעבונג פון סופראסלער בוך, בין איך געווען פול מיט התפעלות. עס האט געדארפט זיין א געפערלעכער דראנג און כוח צו אויפזוכן די געראטעוועטע שרידים און אנדערע לאנדסלייט וואס זיינען צושפרייט איבער שטעט און לענדער און ארויסגעבן דעם פארטרעט פון זייער שטעטל.

אין סופראסלע האבן געלעבט ארום 600 אידן, צווישן זיי טעקסטיל ארבייטער, מייסטערס, סוחרים, בעלי־מלאכות און יונגע אידעאליסטן.

איך האף אז איך וועל ניט זינדיקן צו די וואס האבן ארויסגעגעבן גרויסע יזכור־ביכער געווידמעט צו די באוווסטע אידישע קהילות אין פוילן, זאגענדיק אז פאראייביקן אזא קליין שטעטל ווי סופראסלע וועקט אויף שארפער דעם ריח פון טיפע ווארצלען.

עס איז געקומען די צייט אז מיר זאלן אויפהערן מיט דער סטערעאטיפישער שילדערונג פון די אידן אין שטעטל וואס זיינען געווען שוואך און דערשראקן. די פאקטן ווייזן אויף מער און מער אז צווישן די שטעטל — אידן זיינען געווען אויך שטארקע און שטאלצע אידן וואס האבן ניט געגאנגען "כצאן לטבח" און זיך געגן געשטעלט דעם ביטערן שונא און רוצח, אין פערשידענע וועגן.

זאל זיין דער בוך א לעבעדיגער עדות פאר זייער היסטארישן טאט.



שלמי תודה

עם צאתו של ספר זה לאור, חייב אני תודה לרבים וטובים. לצערי לא אוכל למנות כאן את כולם ועמהם הסליחה.

בראש וראשונה מגיע "ישר־כוח" ליאנקל וז'ניה ליברמן ממלבורן, אוסטרליה יוצאי קרינקי, שנתנו חסותם לספר זה. כן יבורכו ליאון ואיוון פינק ליאון ומיניה ליפקס ממלבורן וג'ק וזלדה יזר (יזרניצקי) מסידני, קנדה.

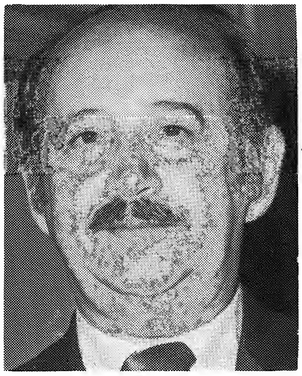
תודה מיוחדת נתונה לכל אלה ששלחו את פרי עטם לספר ובעיקר לדיידוש פיין ולד"ר אריה ציטרון שחוו את השואה בגופם וברוחם וסיפוריהם מהווים עדות חיה ומאלפת. אני מבקש להודות גם לזליג ושולה גוטליב וללנה רבינוביץ על תרגום, מאמרים וקטעים מפולנית לעברית.

תודתי נתונה לעתונאי זאב יפת על סיועו בהדרכה ובכתיבת החומר ולמהנדס בצלאל גוטליב על שחזור בית הכנסת בסופראסל וסביבתו.

לבסוף ברצוני להודות לכל יוצאי סופראסל קרינקי וביאליסטוק בישראל ובחו"ל שהרימו תרומתם לספר ואשר למענם ולמען הדורות הבאים ראה ספר זה אור.

תל־אביב, שבט תשנ"א, ינואר 1991 **יעקב פת**

א ווארט פון רעדאקטאר



דער בוך וועגן סופראסלע — א פארטרעט פון א שטעטעלע אין מזרח פוילען איז געווידמעט צו דער דערציילונג וועגן דער אידישער שטעטל וואס עקזיסטירט שוין נישט מער. ענטדעקן אירע ווארצלען און באשילדערן איר ביטערן גוראנגעל מיט די נאצישע רוצחים ימ"ש, אזוי אז דאס וועט פעראייביגט ווערן אין דעם געדאנק און דיינקמאל פון אידישען פאלק. די אנדערע וויכטיגע ציל פון דעם בוך איז צו ווייזן דער יוגענט דעם מאראלישן פארטרעט פון אונזער שטעטל, ספעציעל פאר די יונגע וואס זוכען היינט זייערע ווארצלען און זייער פארגאנגענהייט. "דער מענטש איז אזוי ווי דער בוים"... און אזוי ווי דער בוים ענטוויקעלט זיינע צווייגען א דאנק די ווארצלען — אזוי געלונגט אונז צו ענטוויקלען שטארק אונזער צוקונפט, נאר א דאנק צו אונזער קולטורעלער רייכער פארגאנגענהייט. הונדערטער ביכער און פארשונגען זיינען געשריבן געווארן וועגן דער שואה און דאס ברוטאלע אומקום פון 6 מיליאן אידען. מיר האבן באשולדיגט די גרויסע מדינות אז זיי האבן זיך ניט פארנומען מער אקטיוויסטיש אין דעם געפערליכן פראצעס פון פארפליכטן די אידען. אויך די אידישע פירערשאפט אין אמעריקע האט ניט געטאן גענוג און אין דער צייט. מיר האבן אלעמען באשולדיגט, נאר ניט אונז אליין. ריכטיג, דער ישוב איז דאמאלסט געווען שוואך און אונטערדריקט אי ביי די ענגלענדער און אי ביי די אראבישע אנפאלן. דער הויפט קאמף איז דאן געווען געגן דעם "ספר הלבן" פון דער בריטישער מאנדאטור. איך גיי ארום די גאנצע יארן מיט א געפיל אז מיר דא אין ישראל, פון דער מינוט ווי די "בשורות איוב" האבן דערגאנגען פון די געטאס און פון די לאגערן, האבן מיר אלע ניט געטאן גענוג און פעסט, מיט געשרייען און דעמאנסטראציעס כדי צו אויפטרייסלען די וועלט פירערשאפט אין אמעריקא און אין ענגלאנד, אז עפעס זאל געטאן ווערן.

דאט ארויסגעבונג פון "סופראסלער בוך" און דאס פאראייביקן פון קולטורעלן און טאג־טעגליכן לעבן פון אנזער שטעטעלע — דאס אליין קען מכפר זיין דעם זינד וואס מיר אלע האבן געזינדיגט. לאמיר האפן אז דורך די שריפטן און דורך דעם פאלקלאר פון אונזער פארגאנגענהייט וועט אונזער יונגער דור אין ישראל און אין אויסלאנד ענטדעקן און אנערקענען די ווארצלען פון אונזער רייכען גייסטליכען פארגאנגענהייט און דאן וועט דאס זיין אונזער גמול און אפצאל.

דער סופראסלער בוך וואס איז א פארטרעט פון א שיינע ווארעמע קהילה, ווערט צוגעגעבן צו גרויסע גאלעריע פון ביכער וואס זיינען ארויסגעגעבן געווארן צו באשילדערן א ן פראייביקן די אידישע קהילות אין פוילען, וואס האבן געשפילט אזא וויכטיקע ראלע פאר דעם יודענטום און זיינען מער נישטא. איך שטרעב און האף אז דער ביישפיל פון סופראסלער קהילה וועט אריבערגיין צו אונזערע קהילות און צו דער יוגענד דא אין ישראל און אין אויסלאנד פאר די היינטיקע טעג און פאר די קומענדע דורות! צו אייביק געדענקען און קיינמאל ניט פארגעסן!

א יישר־כוח!

מיט דער דערשיינונג פון אונזער בוך וויל איך באדאנקען אלע אונזערע פריינט פאר זייער הילף און טאט. צום אנפאנג וויל איך אויסדריקן א טיפן יישר־כוח צו יאנקעל און זעניא ליברמן, צו ליאון און איוון פינק, ליאון און מיניא ליפקס פון מעלבורן און צו ג׳ק (יונה) און זלדה ייזר (יזרניצקי) פון סידני, קאנאדע. איך וויל אויך דאנקען די אלע וואס האב געשיקט שריפטן און ארטיקלען צום בוך. צווישען זיי דיידוש פיין און ד״ר טוביה ציטראן וואס האבן דורכגעלעבט און איבערגעלעבט די געפערליכע שואה און זייערע שריפטן און דערציילונגען זיינען א לעבעדיגע עדות. א דאנק צו זליג און שולה גוטליב און לנה רבינוביץ פאר די טייל־איבערזעצונג פון פויליש צו עברית.

א ספעציעלן דאנק צו דעם פובליציסט זאב יפת פאר זיין ארבייט און רעדאקטירן טעקסטן און צום אינגינער בצלאל גוטליב, פאר זיין הילף און רעפראדוקציע פון סופראסלער שול.

צום סוף וויל איך הארציק באדאנקען אלע סופראסלער, קרינקער או ביאליסטאקער אין ישראל און אין אויסלאנד וואס דורך זייערע תרומות האבן זיי פארמעגלעכט דאס דערשיינונג פון אונזער בוך.

יעקב פת

מבוא



משמאל: דיידוש פיין, מרים ברא"ז, יעקב פת, יהודית אבן, זליג גוטליב

ועד ארגון יוצאי סופראסל והמערכת מציינים בסיפוק רב את הוצאתו ללאור של הספר "חיים ומות בצל היער" הפורס לפני הקורא את היריעה של קהילת סופראסל שהיתה ואיננה עוד.

סופראסל היהודית היתה קשורה מאוד לביאליסטוק היהודית, ואותה פקדו הרבה ביאליסטוקאים כקייטנים בתקופת הקיץ, כמו־גם יהודים רבים מעיירות הסביבה.

סופראסל היהודית היתה ידועה כקהילה מארחת למופת, בעלת שירותי ציבור מפותחים בתקופה שלפני השואה וכישוב יהודי שניסה בכל כוחו להישרד ואף לקבל פליטים במשך תקופת השואה. קודם שיהודיה הובלו לטרבלינקה, הספיקו מספר סופראסלאים אמיצים בראשות דיידוש פיין להכין תשתית ל"גרעין מורד" ביערות סופראסל, אליו הצטרפו לוחמים וניצולים מגיטאות ביאליסטוק קרינקי ומישובי הסביבה.

עובדה זו וכן ההכרה שיש להביא את "סיפור העיירה" לכל משפחותינו ולדורות הבאים, הביאה אותנו להחלטה שיש לעשות מאמץ משותף להוצאת הספר, חרף כל הקשיים בהם נתקלנו והם היו רבים מאד. הרעיון הוצג לראשונה ע"י חברנו יעקב פת באזכרה האחרונה שהתקיימה ב־11.10.1989, 50 שנה לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה והוא אשר השקיע את מירב המאמצים להגשמת החלטה זו.

חובה נעימה היא לנו להודות לו מקרב לב בשמנו ובשם כל יוצאי סופראסל. יעקב פת כידוע קיבל על עצמו בהתנדבות ראויה לשמה את תפקיד העורך והמביא לבית הדפוס של ספר זה.

תודתנו נתונה לכל יוצאי קהילתנו ששלחו אלינו את פרי עטם (הרשימה מופיעה בגוף הספר) ובעיקר שלוחה הוקרתנו לדיידוש (זלמן) פיין שבלי עזרתו והנצחת סיפור השואה שלו על סופראסל, ספק אם ספר זה היה יוצא לאור.

אנו מודים כמו כן לזליג ושולה גוטליב ולהלנה רבינוביץ על תרגומי הקטעים ההיסטוריים מפולנית לעברית.

הערכתנו הרבה נתונה ליוצאי סופראסל בארץ ובחו"ל ששלחו תרומות כספיות להוצאת הספר. ביניהם ידידים מקרינקי ומביאליסטוק.

פאררוארט



From left: Daidush Fine, Miryam Braz Yaacov Patt,Yeudith Eban,Zelig Gotlieb

דער קאמיטעט פון סופראסלער לאנדסמאנשאפט דריקט אויס זיין ערפאלג און באגריסונג צו דער דערשיינונג פון בוך ״לעבן און טויט אין שאטן פון וואלד״ וואס דערציילט די עפאכע פון סופראסלער ונדערבארע קהילה וועלכע איז געווען אמאל און עקזיסטירט נישט מער.

סופראסלע איז פארשטענדיג געווען זייער פערבונדען מיט די גרויסע שטאט ביאליסטאק און א סך ביאליסטאקער פלעגן קומען אויף דאטשע קיין סופראסלע.

די אידישע סופראסלע איז געווען באוווסט אלס א גאסט־פריינדלעכע קהילה וואס האט מקבל־פנים געווען יעדן איינעם אין די גוטע צייטן פאר די מלחמה און אויך אין די שלעכטע צייטן פון געראנגעל און קאמף ווען יידישע פליטים פון אנדערע שטעטלאך האבן געקומען קיין סופראסלע.

נאך איידער די סופראסלער יידען זיינען אוועקגענומען געווארן קיין טרעבלינקע, האבן 6 סופראסלער יאטן מיט דער אנפירונג פון דיידוש פיין פארבליבען אין וואלד און צוגעגרייט א נעסט פאר אידישע קעמפערס פון ביאליסטאקער און קרינקער געטאס און אויך פון אנדערע שטעטלאך.

אונזער איבערצייגונג אז מיר דארפן דערציילן די ״סופראסלער עפאכע״ אלס א הייליגער חוב צו אונזערע משפחות און באקאנטע האט אונז געשטופט צו רעאליזירן דעם חלום פון פובליצירן דעם בוך.

אונזער פארזיצער יעקב פת איז געווען דער וואס האט גערופען פאר דעם אין אונזער אזכרה־אווענט פון 11.10.89 און ער האט טאקי ארייגעלייגט זיינע כוחות צו מאכען פון דעם חלום א ווירקליכקייט.

מיר דאנקען אים מיטן פולן הארצן אין אונזער נאמען און אין דעם נאמען פון אלע סופראסלער. מיר ווילן אויך דאנקען אונזער חבר דיידוש פיין וואס אן זיין הילף און אן זיין דראמאטישע דערציילונג וועגן סופראסלער געראנגעל, וואלט דער בוך ניט דערשינען.

מיר ווילן אויסדריקן אונזער אפשאצונג צו אלע סופראסלער אין ישראל און אין אויסלאנד וואס האבן געשיקט תרומות פאר דער דערשיינונג פון סופראסלער בוך. צווישן זיי גוטע פריינט פון קריניק און ביאליסטאק.

יעקב פת – העורך

יעקב פת, בן העיירה, עלה לארץ מסופראסל במרס 1939 ומאז מילא תפקידים חשובים בתקופת טרום המדינה, בהקמת המדינה ובהגנה עליה, במערכת הבטחון ובשליחויות לאומיות בחו"ל.

זמן קצר לאחר עלייתו הצטרף לגרעין שייסד את קבוצת ההכשרה "עלומים" בדרום נתניה שהפכה מאוחר יותר לקיבוץ "סעד" שליד עזה. בקבוצת ההכשרה הוא שימש כמזכיר פנים וכמפקד המקום מטעם "ההגנה". בשנים 1940־43 היה מגויס כנוטר של משטרת הישובים העבריים (J.S.P.), במסגרת משמר הנע בכפר יונה ומונה גם כמדריך הנפתי של עמק חפר, תחת פיקודו של נחום זיר־אב. בפעולות אלה הוא הדריך בקורסים של "ההגנה" והשתתף במבצעים להעלאת מעפילים בקטע החוף שבין נתניה להרצליה. בספטמבר 1943 לאחר נישואיו עם חיה לבית גולדשמיד, ילידת ירושלים, עזב את הקבוצה ועבר לתל־אביב בה המשיך בפעילותו בהגנה עד פרוץ מלחמת השחרור ב־1948.

מלחמת השחרור מוצאת אותו בגרעין הסמלים והקצינים שייסדו את חטיבה 7. כמפקד מחלקה הוא נלחם בקרבות לטרון ובמבצע "חירם" לשחרור הגליל.

ב־1960 מונה ע"י שר הבטחון כיו"ר הרשות המוסמכת להעסקת נכי צה"ל ולקצין תגמולים ראשי. ב־1967 לאחר מלחמת ששת הימים נסע לאוסטרליה וביקר במרכזי שיקום של נפגעי־צבא במלבורן ובמדינת ויקטוריה. במפגשים עם היהדות המקומית ייסד את "קרן משפחות הגיבורים" למען נכי צה"ל. הקרן קיימת עד היום.

במסגרת תפקידו כמנהל היחידה לתביעות ולתגמולים במשרד הבטחון היה גם אחראי למשפחות השכולות. לאחר פגישה עם היהלומן הבלגי שרל קנובלך ארגן עמו מפעל של חופשות־קיץ ליתומי המלחמות במחנה הקיץ של מועדון "אמיטיה" שבאוסטנד בלגיה. ביולי 1969 יצא עם הקבוצה הראשונה כנציגו של שר הבטחון משה דיין. מפעל זה נמשך מאז ומתקיים בכל קיץ בבלגיה.

ב־1969 נבחר כחבר הועד המרכזי של הסתדרות הפקידים ועובדי המינהל. הוא גם שימש כמרצה בנושאי מינהל, ארגון ומזכירות במסגרת המכללה למינהל.

בספטמבר 1970 נבחר יעקב פת לצאת בשליחות הסוכנות לשיקאגו, ארה"ב, כראש מרכז העליה למערב התיכון של ארה"ב.

יעקב פת מונה מנהל שירותי השיקום במשרד הבטחון. הוא הרחיב את רשת לשכות השיקום המחוזיות ויזם את תיקון החוקים והתקנות לשיפור השירות לנפגעים.

ביוני 1975 נבחר לשליחות חדשה כנציג המגבית במלבורן, אוסטרליה. השליחות האוסטרלית היתה סיפור הצלחה והוא מונה כמנכ"ל המגבית של כל אוסטרליה. יעקב פת הגדיל את הכנסות המגבית והרחיב את מסגרת הפעילים למען ישראל.

בתחילת 1980 עם חזרו מהשליחות האוסטרלית נתמנה כסמנכ"ל השיקום במשרד הבטחון. ב־1982 פרצה מלחמת "שלום הגליל" והשיקום נכנס שוב לטראומה קשה, עוד בטרם שוקמו נפגעי מלחמת יום כיפור. בתפקיד זה הוא המשיך עד מרס 1984 כאשר לפי בקשתו של משה ריבלין היו"ר העולמי של הקק"ל, יצא כנציג הקק"ל לדרום־אפריקה לשנתיים. מקום מושבו היה ביוהנסבורג והוא הקים מפעל המצפים של "גליל דרום־אפריקה" באיזור צומת גולני. כאשר חזר משליחותו השלישית מדרום־אפריקה ב־1986 פרש סופית מעבודתו במשרד הבטחון. ל"פת"ים בן בועז ובת בתיה ו־5 נכדים.

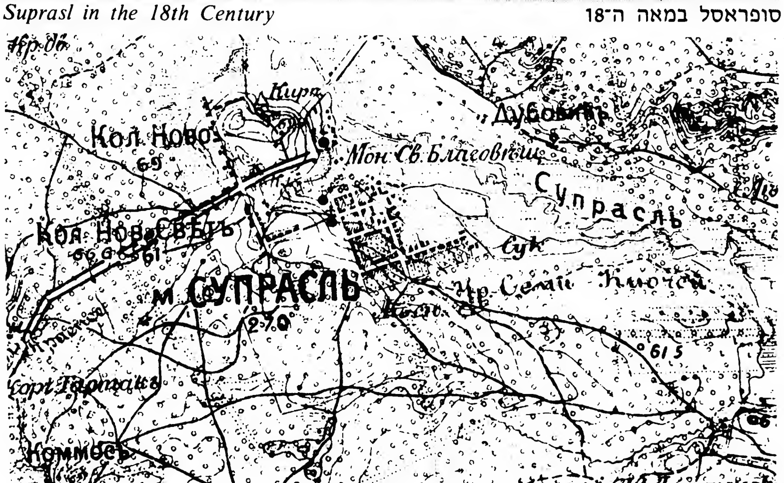
על אף העובדה שבקריירה הציבורית שלו עסק בעיקר בתפקידי ביצוע וארגון, נוהג יעקב פת מפעם לפעם למשוך בעט... זה התחיל בנעוריו בשנים 1935־40 כאשר רשם יומן ושירים שבחלקם הגדול השתמרו וזה נמשך בכתיבת מקאמות, סקירות, דו"חות ומאמרים ובעריכת חוברות בפרקי זמן שונים.

יעקב פת ראה לעצמו חובה קדושה לעשות להנצחת קהילת סופראסל ולהביא להוצאתו לאור של "ספר סופראסל" כאות הוקרה להוריו, למשפחתו ולבני קהילתו שהיתה קהילת מופת יהודית ושממנה שאב את חינוכו הבסיסי, את ערכי המוסר הנעלים ואת נאמנותו לעם ולארץ.

העיירה בתמורות הזמנים



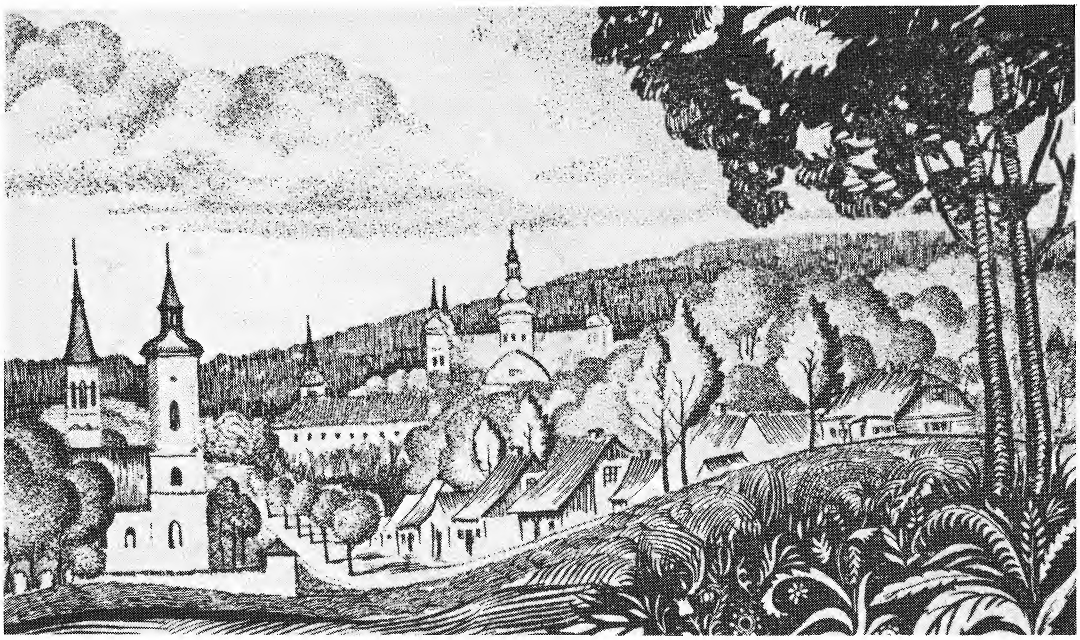
Suprasl in the 18th Century
סופראסל במאה ה־18



התכנית הרוסית לפיתוח סופראסל במאה ה־19
The Russian plan to develope Suprasl 19-th Century

על גדות נהר סופראסל

(סקירה היסטורית) (לפי מקורות שונים)



מראה אמנותי של סופראסל מאת הצייר סדובסקי *Artstic view of Suprasl by painter Sadowski*

הוקמה על גדות נהר סופראסל, העובר מזרחית לה ונשפך לנהר נארב.

העיירה מוקפת יערות־עד של ערבות בלודובסקה וקרינסקה, יערות, שבהם עצי האורן מגיעים לגובה של 40 מטר. ביערות מצויים מעיינות, חיות וצמחיה עשירה ומגוונת.

נהר סופראסל מפלס דרכו בעמק הנמצא — 120 מטר מעל פני הים, והעיירה עצמה שוכנת בגובה 150-160 מטר מעל פני הים.

כיום חיים בעיירה 4,200 תושבים, בחלקם עוסקים בענף התיירות, באירוח קייטנים מהאיזור, בחלקם מתפרנסים למחייתם בביאליסטוק. בשנים האחרונות, בשל מיקומה, בסמוך ליער ולנהר, החלה סופראסל לשמש יעד תיירותי מועדף.

כבר במאה ה־15 ב־1498, רכש גנרל ליטאי בשם חודקביץ שדות, אחוזות וכפרים באזור. עד מהרה פרצו מריבות בין הגנרל לבין בני שבט הבזילינים שחיו כאן. כדי ליישב את המחלוקת הוחלט לבנות צלב גדול מעץ שהורד לנהר ונגרף בזרמיו. הוחלט שבאותו מקום בו הצלב ייעצר, במקום זה יתישבו בני השבט. המסורת העממית מספרת שמימי הנהר השיטו את הצלב עד למקום עליו נבנתה סופראסל. המתישבים בנו כנסיה, סביבה התפתחו חייהם של הבזילינים. הכנסיה (המונסטיר) נבנתה ב־1511 בסגנון ביזנטי־גותי והוא נחשב למבנה ההיסטורי העתיק בסביבה.

ב־1695 הוקם בית הדפוס הראשון בסופראסל ששימש את צרכי כל המחוז באותם ימים. המפנה הגדול חל ב־1807, לפי בקשתו של מלך פרוסיה, פרידריך וילהלם השלישי שפנה לאפיפיור מרומא בבקשה שיכיר ביישות הבזילינית בסופראסל.

באותה תקופה סופחה סופראסל למחוז ביאליסטוק שהיה נתון לחסותה של רוסיה. ב־1833 הגיע לסופראסלווילהלם זכרט שחכר מהמימשל הרוסי אחוזה גדולה. הוא הביא איתו מכונות ואנשי מקצוע ממוצא גרמני והתחיל לייצר אריגים. בעקבותיו באו בשנת 1837 רייך ובוכהולץ. בסוף 1857 הגיע אוארט ומספר המטויות הגיע ל־7. למרות התפתחותה המהירה של העיירה, החוקים העירוניים נחקקו רק בשנת 1861. בסוף המאה ה־19 גבר התיעוש ובתחילת המאה העשרים קנה ציטרון היהודי את בית החרושת לאריגים מבוכהולץ והיהודים התחילו לתת את הטון בתעשיה, במלאכה ובמסחר.

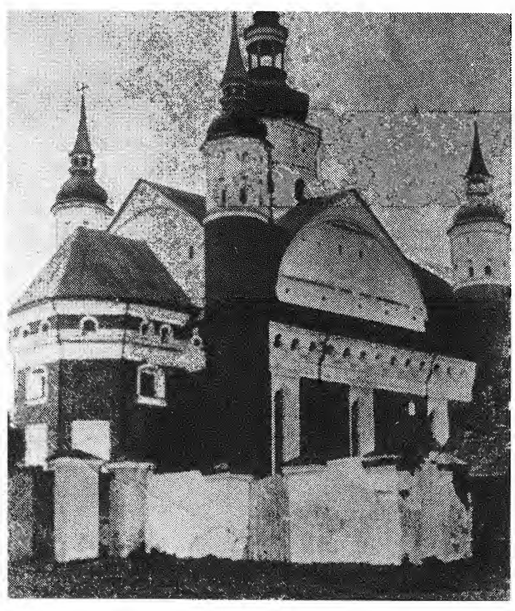
ב־1915 התחילה הבניה של הטרטקים (מנסרות עצים). ב־1933, היתה התנגשות בין המשטרה המקומית לבין המוני פועלים מבית חרושת ציטרון ומבתי חרושת אחרים ששבתו והפגינו ברחוב הראשי, נהרגו שני פועלים, אולמן ובוטקביץ.

במלחמת העולם השניה היתה סופראסל נתונה תחילה תחת כיבוש רוסי (עד 22.6.1941) ואחר־כך נשלטה על־ידי הכובש הנאצי עד להעברתם של היהודים ב־21.11.1942 לטרבלינקה והשמדתם במשרפות הגז. בנסיגתם, פוצצו הגרמנים את המונסטיר הידוע, את בית הכנסת הגדול ואת בית החרושת של היהודי חיים ציטרון שהעסיק כ־1,000 פועלים.

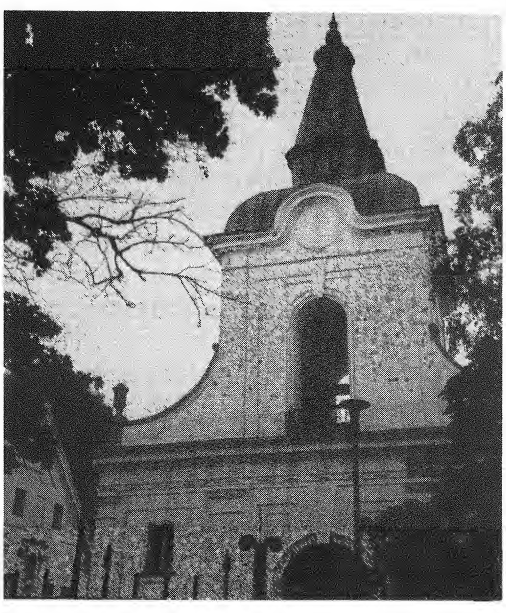
בתקופת הכיבוש התגבשו קבוצות פרטיזנים מהסביבה. בין הפרטיזנים היו יהודים רבים מסביבות ביאליסטוק שברחו מהגיטו ולחמו בחירוף נפש נגד הגרמנים.

סופראסל שוחררה ע"י הארמיה השלישית שהתקדמה מהחזית הבילורוסית.

באתר עליו עמד בית החרושת של ציטרון שפוצץ ע"י הנאצים, הוקם בית חרושת לרהיטים. רבים מתושבי סופראסל יוצאים לעבוד בביאליסטוק ובעונת הקיץ עוסקים באירוח קייטנים מהאיזור.



הכנסיה הבזילינית – פרבוסלבית
The Bazilian - Pravoslav Church



ה"מונסטיר" המבנה העתיק משנת 1511.
The "Monastery" oldest building, 1511

התהוותה של הקהילה היהודית

(סקירה היסטורית)

"דבר זה מסורת אגדה היא בידינו מאבותינו שעלו לפולין. ראו ישראל שהרדיפות נמשכות והולכות והצרות מתחדשות ובאות והשעבוד הולך וגדול ומלכות הרשעה גוזרת גזירה אחר גזירה עד שלא היתה להם תקומה משונאיהם של ישראל, עמדו על דרכים ושאלו לנתיבות עולם, אי זה הדרך ילכו בה ומצאו מרגוע לנפשם? נפל פתק מן השמים לכו לפולין.

"ולמה קרא שמה פולין? אמרה כנסת ישראל
לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם
אם עדיין לא הגיעה שעתי להגאל, פה לין
בלילה של גלות זו עמנו עד
שתעלינו לארץ־ישראל"
ש"י עגנון: "אלו ואלו"

ראשיתו של היישוב היהודי בפולין לוט ערפל ואפוף אגדות ותיאורים דמיוניים. ראשוני היהודים הגיעו לפולין בדרכי המסחר בתחילת האלף השני לספירה. במאות ה־13 וה־14 עודדו שליטי פולין את הגירתם של מתיישבים ממערב אירופה המפותחת לארצם. בין הבאים היו גם יהודים רבים, שנמלטו ממערב אירופה מפני הפרעות והמצוקה הכלכלית שפקדו אותם שם. בשנת 1264 העניק הנסיך בולסלאב, החסיד מקאליש, את כתב הקיום הראשון ליהודי פולין. כתב קיום זה שימש בסיס לקביעת מעמדם החוקי של יהודי פולין במשך 500 השנים הבאות.

היישוב היהודי בפולין גדל והתפתח במאות ה־15 וה־16, כשהוא קולט לתוכו את הבאים מתפוצות ישראל, שהוכחדו. יהודים שהתיישבו בערי המלוכה נפגעו מיריבותם של העירונים, שנתמכו על ידי הכנסיה הקתולית, ונושלו מפרנסותיהם, נכסיהם ומקומות מושבם. ערים אחדות השיגו פריבילגיה האוסרת על יהודים לשבת בתחומן, ואילו בערים אחרות הוגבלו עיסוקיהן. יהודים, שנפגעו מיריבותם של העירונים בערי המלוכה, פנו אל ערים פרטיות שהיו בבעלות האצילים. אחרים חכרו אחוזות של אצילים באזורים שונים בפולין ובליטא, ותרמו רבות להתפתחותן ולשגשוגן.

היהודים שישבו בערי פולין ועיירותיה התרכזו ב"רחוב היהודי", שהיווה מעין שכונה יהודית. הם התגוררו לרוב, בבתי עץ, במרכז השכונה הקימו את בית הכנסת, שבדרך כלל נבנה מעץ, אך לעיתים נבנה כמבצר, סמוך לחומת העיר או מחוצה לה, כדי שישמש להתגוננות בשעת סכנה.

שפת הדיבור הייתה יידיש, שהובאה מאשכנז כשהיא מתובלת במלים עבריות. העברית, כלשון קודש, שימשה לתפילה וכן נשארה לשון חכמים בכתיבתם ובתקנות ראשי העדה. חיי העדה בשכונה היהודית התנהלו על ידי הקהילה המקומית ובראשה ראשי הקהל ופרנסיו, שנבחרו לכהונתם כמנהיגי הציבור ולידם בעלי תפקידים שונים, שהיו אחראים לחיי הדת והחינוך ומופקדים על צרכי הסעד ושירותי הבריאות.

הוצאות הקהילה לניהול ענייניה ולתשלום המיסים ותשלומים לשלטונות באו מן המיסים הישירים ומסי העקיפין, שנגבו מבני הקהילה על יסוד הערכת רכושם וגובה הכנסותיהם.

(*) הנתונים ההיסטוריים לוקטו מ"מסע לפולין" של בית התפוצות ע"ש נחום גולדמן. מספר ביאליסטוק וממחקרו של טומש וישניבסקי על הקהילות היהודיות במחוז ביאליסטוק.

היישוב היהודי המתפתח בפולין עשה גם ללימוד התורה. יהדות פולין הפכה במאות ה־16 וה־17 למרכז התרבותי והרוחני החשוב ביותר בעולם היהודי, ורבים נהרו לבתי מדרשיה וישיבותיה גם מארצות אחרות.

בשנת 1648, תקופת מרד חמלניצקי, הידועה גם בשם פרעות ת"ח־ת"ט, נרצחו אלפי יהודים על ידי הקוזאקים בטבח איום, מלווה בשוד וביזה, שהביא להשמדת קהילות יהודיות רבות בשטחיה המזרחיים של פולין. ואילו במערבה של פולין נפגעו רבים במלחמות בין הפולנים לצבאות הזרים שפלשו לארצם.

ארועי התקופה מחד, וכשלון התנועה המשיחית של שבתאי צבי מאידך, גרמו להדרדרות נוספת במצב יהודי פולין. על רקע זה התפתחה בדרום פולין, במחצית השנייה של המאה ה־18, התנועה החסידית, שבראשה עמד ר' ישראל בעל שם טוב (הבעש"ט). החסידות מילאה אצל רבים את החלל הריק שהותירה השבתאות, ולכן חששו רבים מבין המנהיגים המסורתיים של הקהילות מפני התנועה החדשה. וילנה היתה מרכז "ההתנגדות" ובראש מחנה "המתנגדים" לחסידות עמד הגאון ר' אליהו (הגר"א).

האנרכיה שהשתלטה על המדינה הפולנית במאה ה־18, קשייה הכספיים והמחלוקת הפנימית בתוכה עשו אותה טרף קל לשכניה, שחילקו בשלהי המאה (1772-1795) את אדמותיה והיא חדלה להתקיים כמדינה עצמאית. יהודי פולין מצאו עצמם, אחרי החלוקות, כשרובם הגדול מרוכז בשטחים שעברו לידי האימפריה ההאבסבורגית והקיסרות הרוסית, ששלטו באותם שטחים עד תום מלחמת העולם הראשונה בסתיו 1918.

מתוך נתונים היסטוריים, הוכח כי ההתישבות היהודית הראשונה במחוז ביאליסטוק החלה בשנת 1487 בביעלסק.

במאה ה־16 התרחבה הנוכחות היהודית לטיקוצין, סוראזש, ביאליסטוק וקנישין. התנופה הגדולה יותר של יישוב יהודים בעיירות שבמחוז ביאליסטוק ופודלסיה מתפתחת במאה ה־17 והקהילות המוזכרות ברשומות הן אורלע, גראיעבה, ישינובקה וגאניאנדז. במחצית השניה של המאה ה־18 היו רוב היהודים באיזור זה מרוכזים בטיקוצין (טיקטין) ובביאליסטוק ועוד כ־50% בעיירות ובכפרים שמסביב.

היהודים הראשונים במחוז ביאליסטוק היו ממדינת ליטה. לאחריהם הגיעו פליטים ממרד חמלינצקי וניצולים מפרעות ת"ח־ת"ט ממזרח. הגל השלישי שייך ליהודים מהמערב שהגיעו יחד עם גרמנים בתקופת השלטון הפרוסי (1802) ולאחריו.

העיסוקים השכיחים של היהודים באיזורים אלו היו: מלאכות ועבודות־יד, חייטות, סנדלרות, אפייה, קצבות, עיבוד פרוות, מסחר ואכסניות. רק בשלב מאוחר יותר במאה ה־19 התפתח הכיוון התעשייתי ויהודי ביאליסטוק והסביבה הפכו להיות המובילים באריגים וטכסטיל. במאה ה־20 בשנת 1921 נספרו בביאליסטוק 1645 מפעלים יהודיים שביניהם חמשת הגדולים השתייכו לסוקאל־זילברפניג, ש. ציטרון, א.ד. שפירא, ב. פולק, ו־י. מרקוס.





מראה כללי על סופראסל מצד היער. באופק הכנסיות (מימין) הקתולית, הגרמנית והפרבוסלבית.
General view

אך לא על הלחם לבדו יחיה האדם... בד בבד עם ההתפתחות המואצת בשטח התעשיתי והכלכלי התפתחו גם חיי התורה והתרבות. נוסף למגוון הרב של בתי הספר מכל הזרמים, ביאליסטוק היתה גם עיר של תורה ומוסדות וישיבות ללימודי תורה. ב־1833 הגיע לביאליסטוק **אליעזר הלברשטם** שמוצאו גרמני־גליצאי והוא אשר הביא לעיר את תנועת ההשכלה שקדמה לציונות ולאחר מלחמה מרה בין חוגי ההשכלה לבין החוגים הדתיים־אורטודוקסיים — תפסה מקום נכבד בחיים התרבותיים של העיר המרכזית וממנה אף הושפעו עיירות הסביבה. תנועת ההשכלה עודדה הוצאה לאור של ספרים "חילוניים" והקמת ספריות להפצת רוח ההשכלה. תנועה זו גם הצמיחה את התנועה הלאומית שביטויה הראשון היה "חובבי־ציון".

בסוף המאה ה־17 והתחלת המאה ה־18 יש לנו הוכחות על התישבות יהודית בסופראסל שהגיעו יחד עם הגרמנים והקימו מאוחר יותר את בתי המלאכה הראשונים לאריגים. רוב היהודים הגיעו מלודג' פיוטרקוב ומהאיזורים הקרובים של ביאליסטוק וקריניקי.

ב־1857 חיו בסופראסל 227 יהודים ואחרי כ־20 שנה הגיע המספר ל־538 יהודים מתוך 3091 תושבים. בבתי החרושת עבדו יחד יהודים ולא יהודים. עם הזמן התפתח המסחר והיה לרוב בידי היהודים כמו חנויות ובתי מלאכה מאפיות ותחנות קמח. בהתחלת המאה ה־20 רכש שמואל ציטרון את בית החרושת לאריגים של בוכהולץ והרחיבו מאוד עד שהעסיק כ־1,000 פועלים. הוקמו מפעלים של קרינסקי, אייזנשטאט, הירשהורן, דינרמאן ושני בתי החרושת לנסורת עצים (טרטקים) של צבי חזן ושל דנציג גוטליב וסמיטיצקי.

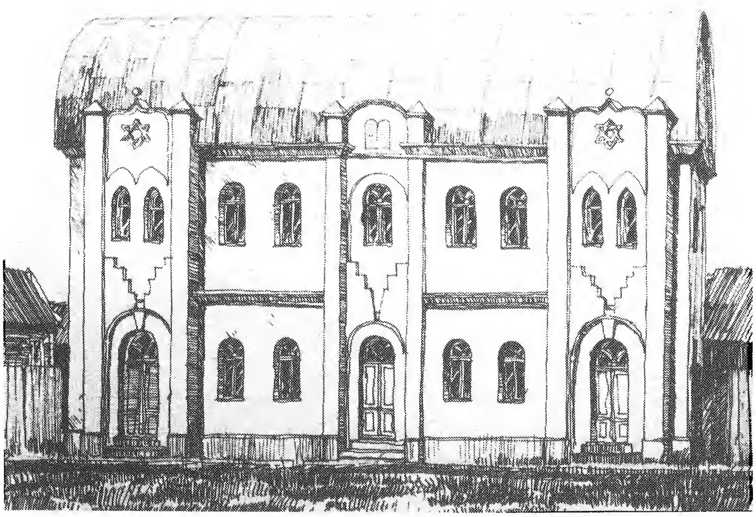
בית הכנסת הראשון נוסד ע"י נ. דולמטוב בסוף המאה ה־18 והיה בנוי מעץ. לאחר תרומתו הראשונה של בוכהולץ בסכום 500 רובל ב־1870 התחילו בבנין בית כנסת מלבנים שהיה ממש לתפארת עם גג של רעפים וויטרז'ים בחלונות ובתקרה וכניסה מיוחדת לעזרת נשים ושדרה ראשית, מוקפת בעצי לבנה. לא רחוק מבית הכנסת היה בית מרחץ בית ספר וגם בית עבור הרב והשוחט.

לבית הכנסת היתה בימה מפוארת וארון־קודש עם ספרי־תורה מהודרים. על החלק העליון של הקירות עד קו התקרה, היו ציורים מרהיבים שבין היתר כללו את סמלי 12 השבטים ופרקי תפילה מיוחדים. בבית הכנסת נבנו 2 תנורים גדולים מרוצפים במרצפות קרמיקה שהקרינו חום רב בחדשי החורף הקשים ואכסנו מסביבם את לומדי הדף היומי ושיעורי הגמרא והמשניות.

למרות שהיו כבר למעלה מ־500 יהודים בסופראסל בסוף המאה ה־19, ניתנה להם הרשות החוקית להתישב אך ורק בשנת 1903.

באותה שנה עובר בית החרושת לאריגים מבוכהולץ לשמואל ציטרון היהודי שלו ביח"ר חשוב בביאליסטוק בנושא הטכסטיל. עם רכישת בית החרושת ע"י משפחת ציטרון, מתחזקת ההשפעה היהודית בעיירה שסה"כ היהודים בה אינו עולה על 20% מהאוכלוסיה. בבית החרושת ישנם "מייסטרים" יהודים בצד מנהלי העבודה הגרמנים וכן אורגים יהודיים בצד הפועלים השחורים הגויים... אף כי אין להסתיר את הנוכחות היהודית העיקרית שהיתה בשטחי המסחר והמלאכה.

אשר ליחסים בין המיעוט היהודי לרוב הלא־יהודי (פרוטסטנטים, קתולים וגרמנים) הם היו תקינים עדיין למרות הרוחות האנטישמיים שנשבו מסביב ושהביאו לפוגרומים בביאליסטוק ובאיזור בתחילת המאה העשרים.



תכנית בית הכנסת־משנת 1901. בפועל הוכנסו שינויים והגג נבנה ברעפים.

The first plan of Synagogue



רחוב ה־3 במאי. מימין באופק: ביח"ר ציטרון ומגדל מכבי האש.

3dr of May Street. Far right: Cytron factory + Fire brigade tower

קהילה בכל ישוב יהודי

כמספר הערים והעיירות בארצות מזרח אירופה בהן ישבו יהודים, מספר הקהילות. והקהילה שהקיפה את כל היהודים במקום, שקדה בראש וראשונה על קיום שירותי דת וחינוך. וסימנן: ארבעה בתים שמו"ר: בית־טבילה (מקוה), בית־ספר, בית־כנסת, בית־קברות; שוחטים, מוהלים ורבנים.

פרנסי הקהילה שנבחרו ע"י הציבור כולו, וחילוניים כדתיים, דאגו לכלכלת המשמשים בקודש, כגון: רבנים, דיינים, שוחטים, מוהלים, חזנים, גבאים, שמשים, מפקחים על כשרות ועירובין. אף הם סייעו בידי עסקני ציבור לפרנס מוסדות צדקה וחסד, בריאות ותרבות – הכל לפי גודל הקהילה, אמצעיה הכספיים ויזמת פרנסיה ועסקניה. קופות גמ"ח, בתי תבשיל ותמחוי לעניים, חברות "ביקור חולים" ו"לינת הצדיק", "מלבוש ערומים" ו"סומך נופלים"; אגודת "מושב זקנים ו"עזרת יתומים", "הכנסת כלה" ו"הכנסת אורחים"; מרפאות ובתי־חולים ומוסדות ציבור כיוצא בהם, ואין צריך לומר "חברה קדישא" לקבורת מתים – כל אלה נוסדו ונוהלו על פי רוב על ידי מתנדבים, ונתמכו ע"י נדיבים ומוסדות הקהילה.

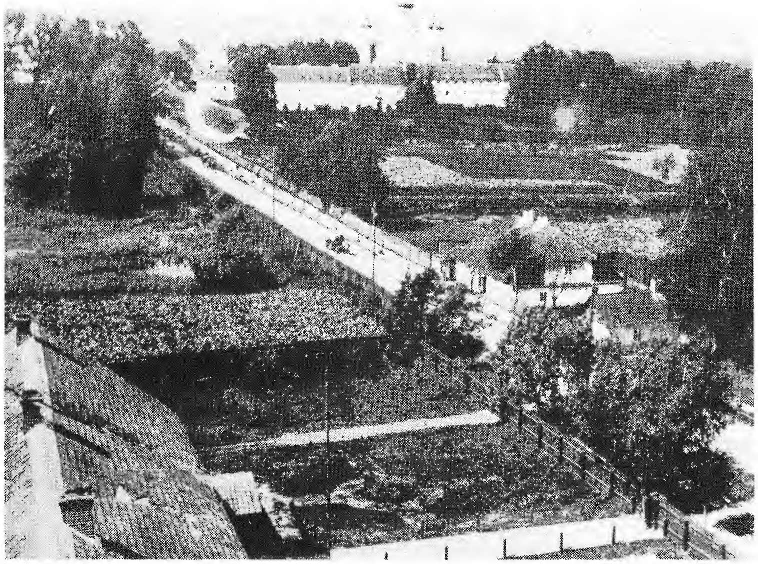
כללו של דבר: הקהילה בארצות מזרח אירופה שימשה מוסד מרכזי של היהודים בחייהם הפנימיים, וסיפקה שירותים דתיים וסוציאליים בדומה לשירותים המסופקים במדינת ישראל ע"י המועצה הדתית ובחלקם ע"י הרשות המקומית.

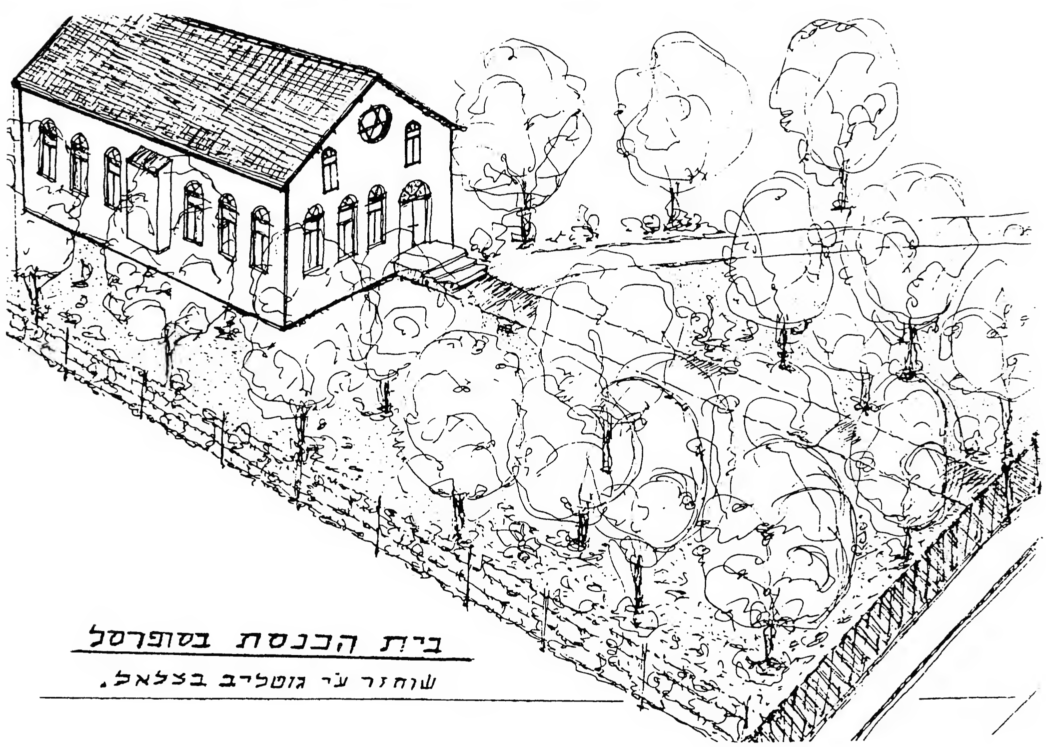
מתוך "שמע ישראל" של דב רוזן

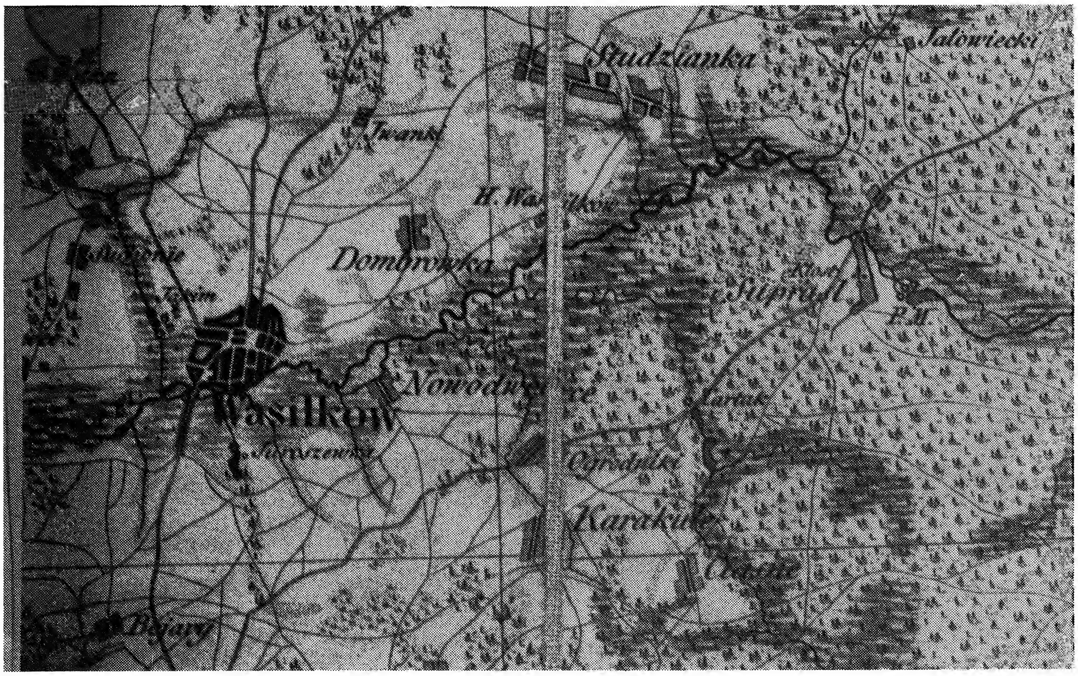


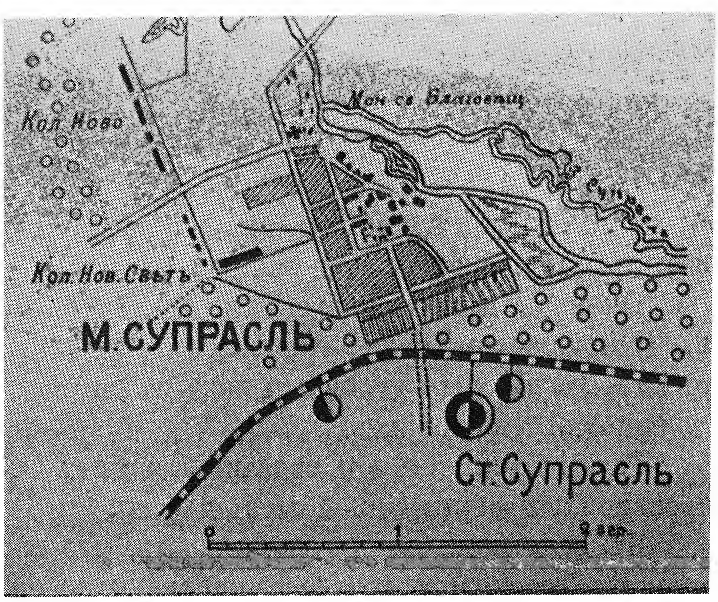
רחוב לשנה במרכז ביה"ס
"פובשחנה" העירוני.
משמאל הכנסיה הגרמנית.

Leshna Street
Centre: Powshechna
School Left:
German Church



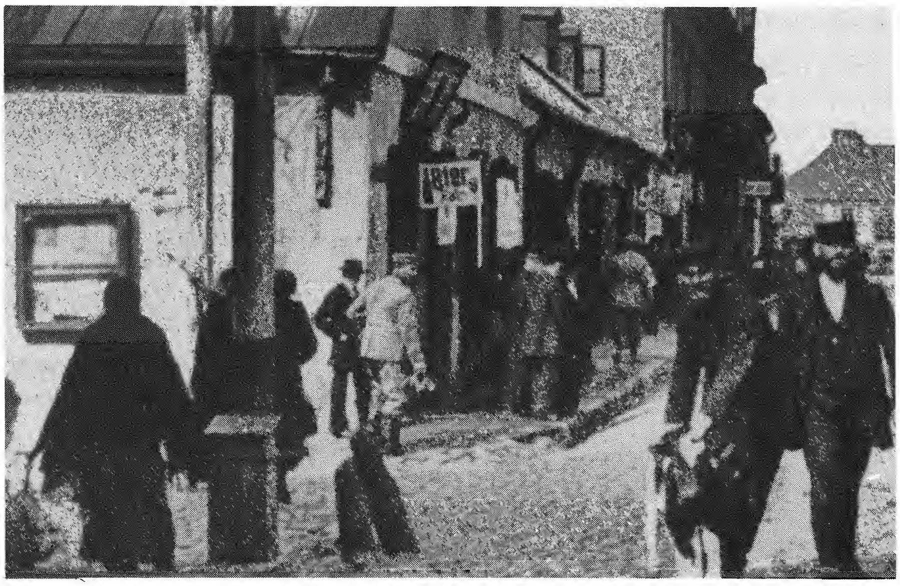






תכניות ומפות ראשונות־
1807־1909
Maps and plans
Wasilkow Plan from 1807
Suprasl —

הקהילה היהודית בין שתי מלחמות עולם



עם סיום מלחמת העולם הראשונה, לאחר יותר ממאה שנות שעבוד, קמה לתחיה המדינה הפולנית, שהיתה למדינה השישית בגודלה באירופה. אוכלוסייתה מנתה, בשנות ה־30, יותר מ־32 מליון נפש, מהם כ־65% פולנים. מקרב כ־35% התושבים הנותרים, היו היהודים המיעוט השני בגודלו כ־3.5 מליון נפש. הם היוו כ־10% מכלל האוכלוסייה. רובם התגוררו בערים, והיו בהן שמספרם הגיע עד כדי 30% ויותר מכלל התושבים, וכן בעיירות, שבמקצתן היוו היהודים את מרבית התושבים. היישוב היהודי בפולין הפך למרכז היהודי הגדול ביותר באירופה והפעיל ביותר בקרב יהדות העולם, כשהוא עצמו נתון לתהליכי מודרניזציה מואצים בתחומים שונים.

אחת הבעיות המרכזיות שאיתן נאלצה פולין העצמאית הרב־לאומית להתמודד, היתה ההתייחסות לתביעות המיעוטים להכרה באזרחותם ובזכותם לקיים את ייחודם הלאומי. יהודי פולין היו בין הראשונים שפתחו במאבק הפוליטי הזה, כשהם נשענים על תמיכת יהדות העולם ועל דעת הקהל הבינלאומית. הם תבעו מימוש זכויותיהם כאזרחים שווים לכל במדינה החדשה וסיפוק תביעותיהם הייחודיות בתחומי הארגון הפנימי ובענייני תרבות וחינוך. כך דרשו הכרה ביידיש ובעברית כשפות לאומיות.

המאבק הפוליטי הזה התנהל במישור הארצי ובמישור המקומי. במישור הארצי הוא בא לידי ביטוי בעיקר בפעילותם הפרלמנטרית של הצירים היהודים, שנבחרו לבית הנבחרים (הסיים והסנאט) של המדינה על ידי בוחרים יהודים ברשימות מפלגתיות יהודיות שונות, בהתאם לחוקת המדינה. במישור המקומי

(*) הנתונים ההיסטוריים לוקטו "ממסע לפולין" של בית התפוצות ע"ש נחום גולדמן, מספר ביאליסטוק ומפנקס קריניקי.

נודעה חשיבות מיוחדת לפעילות הנציגים היהודים, שנבחרו למועצות העירוניות השונות, ואשר דאגו להבטחת סיפוק צורכי התושבים המקומיים ולמניעת הפלייתם של היהודים לרעה. במסגרת זו היה אמנם ייצוג יהודי מתאים במועצת העיר של ביאליסטוק ואף בסופראסל הקטנה היה בשנות השלושים יוסף גולדשמיד חבר המועצה המקומית כנציג הקהילה היהודית.

הציבור היהודי בפולין בכלל ובאיזור ביאליסטוק בפרט בתקופה שבין שתי מלחמות העולם ידע התארגנות מפלגתית מסועפת החל מ"אגודת ישראל", "ציונים כלליים", מפלגות פועלים ציוניות, "מזרחי", רביזיוניסטים, פולקיסטים ו"בונד", ועד למפלגה הקומוניסטית, שגם בשורותיה היו יהודים רבים. מקום מרכזי ברחוב היהודי נודע למפלגות הציוניות ולמפלגות הפועלים הציוניות, ובייחוד לתנועות הנוער המסונפות להן. הקשר לארץ ישראל בפעילות הציונית התבטא גם בפעילות מקפת להגשמת הרעיון הציוני.

תצוין במיוחד תנועת "החלוץ" על קבוצות ההכשרה שלה, שבהן הכינו עצמם אלפי בחורות ובחורים לעלייתם ארצה. זה כלל גם את תנועות הנוער הציוניות־ דתיות כמו "השומר הדתי" ו"בני עקיבא". לעומת זאת "אגודת ישראל", שהיתה מפלגת המוני היהודים האדוקים, נאבקה במגמות שנראו בעיניה חדשניות תוך שלילת החילוניות והתנגדות לציונות. ה"בונד", מפלגת הפרולטריון היהודי, נאבקה על זכויות הפועלים היהודים תוך הוקעת הציונות כאוטופיה ריאקציונית.

סופראסל עם כפריה מסביב היתה אבן שואבת לקבוצות ההכשרה הציוניות החל מה"שומר הצעיר" "החלוץ", "הנוער הציוני" ועד "השומר הדתי". המגמה המרכזית היתה הכנת קאדרים לחיי קיבוץ והתישבות בארץ. המקומות כמו "איגנטקי", נובוסיולקי", וצ'יליצ'נקה" היו רק חלק מ"הכשרות" ו"מושבות" שהתקיימו בקיץ. פעולות אלו גברו בעיקר בשנות השלושים ויצרו לחץ להשגת "סרטיפיקטים" לעליה לארץ ששלטונות המנדט הבריטי נתנו בצמצום. בחלק מהמקומות היו "למושבות" "גוספודרקות" (חוות־חקלאיות) שלמות שכללו פרות, סוסים, עזים, עופות, אדמות ובתים.





יהודים שהצטיינו בשחרור פולין ביניהם פ. כבוצקי שנפל למענה

Young Jews who fought for the liberation of Poland F.chabotzki was Killed.

חיי הרוח והתרבות היו רבגוניים באופיים ועשירים בתוכנם. למרות שהיה בסופראסל בית ספר יהודי אחד ("תרבות") שבגלגולו הקודם היה "חדר" – היתה סביבו פעולה תרבותית ענפה הן בתוך בית הספר והן בקהילה היהודית כולה כן היתה ספריה גדולה ע"ש י.ל. פרץ הפעולות התרבותיות שכללו הצגות תיאטרוניות כמו "עמך", "היהודי הנודד", "התקוה האחרונה" וכו' זכו להשתתפות רבה מצד הקהילה והתקיימו בדרך כלל בחנוכה, בפורים, בל"ג בעומר ובחול המועד של החגים. גם תרבות הגוף קבלה את ביטויה בפעולות ספורט כגון כדורגל, פינג־פונג ורכיבה על אופניים.

החיים הציבוריים בסופראסל היו מפותחים למדי, במיוחד, בתקופה זו שלאחר מלחמת־עולם הראשונה. התמוטטות שלטונם של הצאר ברוסיה, ושל הקיסר בגרמניה, המהפכות הסוציאליות, ההרס והחורבן, אשר השאירה המלחמה בעקבותיה: תקומתה של פולין כמדינה עצמאית – לכל אלה נודעה השפעה מסעירה בחיים היהודיים, ובראש וראשונה באלה של הנוער.

על רקע של החורבן, הדלות והעוני, שהמלחמה השאירה בעקבותיה, ושגברו עם אובדן השווקים הקודמים לתוצרתה של התעשייה המקומית שבמרחבי רוסיה – עמד הדור המתבגר בפני השאלה: לאן?

אף כי רבה היתה בעיר השפעתם של החוגים המסורתיים מן הבחינה הדתית וגם מבחינת השמירה על אורחי־החיים המקובלים – הרי בני־הנוער, בהתלבטויותיהם ובשל האבטלה והעדר הסיכוי לקליטתם במקום, היו נתונים לחיפושי דרכים חדשות.

המהפכה ברוסיה והבשורה של הצהרת בלפור, עוררו כיסופי גאולה עזים. השפעתם על הנוער היתה חזקה לא רק בביטויים בתחום החברתי והציבורי, אלא גם בבחירת דרך בחייהם לעתיד ועל כיוון ההגירה.

עשרות היגרו בעקבות של קרובים ומכרים, שקדמו להם בכך – לארצות הברית: ועם ההגבלות, שחלו בשיעורי ההגירה לשם, פנו גם לאוסטרליה ולאמריקה הדרומית. חלק אחר, מודרך בשאיפה ציונית יותר וחלוצי בהופעתו – פרוץ ועלה לארץ ישראל.

וכך עדים אנו בסופראסל בתקופה זו, שלאחר מלחמת העולם הראשונה ועד שנות השלושים, להתהוותם של מרכזי פעילות תרבותיים ולהתארגנות אמיצה של מפלגות ותנועות־נוער, אשר רישומן בולט היה בציבור ובקרב הנוער עצמו בהתוויית צעדיו בעתיד.





יהודים בצבא הפולני. משה סער. אייזיק קפלן.

המאבק הרעיוני, האירגוני והמדיני בין המפלגות הוחש לא רק בעת בחירות ובמבחנים ציבוריים בולטים, אלא היה במהותו לרבים מבני־הנוער, בבחינת התמודדות עם גורלם האישי ובקשת פתרון למגמת חייהם. ההשתייכות ל"החלוץ", ול"החלוץ הצעיר" משמעותה היתה הגשמה הלכה למעשה בגופם של רעיון התנועה – עלייה לארץ־ישראל.

גם השומר הדתי מצד אחד ו"הנוער הציוני" של הציונים הכלליים מצד שני תמכו בהגשמה ציונית כנגד האגודה והבונד משני הקצוות האחרים.

פיצול מפלגתי כמו גם הפיצול במסגרות החסידויות הרבות הוא כנראה טבע יהודי. אחרת איך אפשר להסביר את העובדה שאפילו בקהילה קטנה כמו סופראסל היה ייצוג לכל המפלגות, כולל הקומוניסטים שכמה מהם ישבו בבתי־סוהר, ביניהם אליהו וינר (בנו של המורה) וטולע קגן.

עם זאת ניתן לקבוע בוודאות שהרוב המכריע של קהילת סופראסל היה ציוני ביותר ומזוהה עם מאבקו של היישוב אז בעד עליה חופשית ועצמאות מדינית. לצערנו ולדאבון לבנו, רק אחוז קטן מתושבי העיירה היהודית הצליח לצאת בזמן. הרוב המכריע נשאר עד הסוף המר.



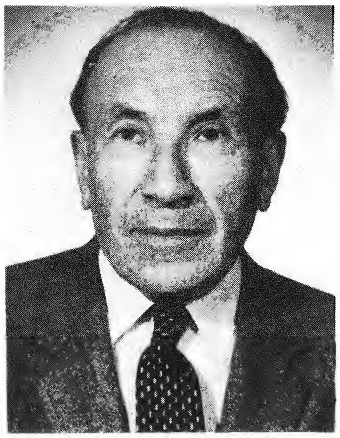
הרצל שטורמאק



זליג טראוויצקי.

(*) הנתונים ההיסטוריים לוקטו "ממסע לפולין" של בית התפוצות ע"ש נחום גולדמן, מספר ביאליסטוק ומפנקס קרינקי.

סופראסל כמנוף של תעשיה ומסחר



מאת: **מרק הירשהורן***

שנות ה־60 וה־70 של המאה הי"ט, כאשר שוחררו ברוסיה המוני איכרים משועבדים לאדמה, היוו תקופת מיפנה להתחלה של תיעוש. אף הממשלה הצארית נטתה חסד למערכת הכלכלית החדשה ולרוחות של הרפורמה התעשייתית שנשבו באירופה. עוד בתחילת המאה ה־19, לאחר חלוקתה השלישית של פולניה והעברת המינהל של ביאליסטוק והאיזור לפרוסיה, אנו עדים לתחילת הגירתם של גרמנים לסופראסל ולהכנות לתיעוש.

ב־1833 הגיע הגרמני ווילהלם זכרט ועמו ציוד ומכונות וכן אנשי מקצוע בייצור אריגים וטכסטיל. בעקבותיו הגיעו בוכהולץ, רייך, אלט ואונרט ובמחצית המאה ה־19 כבר היו בסופראסל 7 מטוויות. לקראת סוף המאה ה־19 גבר הכיוון התעשייתי ומכפר חקלאי סופראסל הופכת לעיירה תעשייתית לאחר שגם החוקים המוניציפליים של סופראסל התקבלו בשנת 1861 והקנו לה מעמד של מועצה מקומית עצמאית.

בתחילת המאה העשרים כאשר בביאליסטוק, היהודים נותנים את הטון בתעשיית הטכסטיל, מתחילה מעורבות יהודית לפיתוח התעשיה בסופראסל ומשפחת ציטרון רוכשת את בית החרושת לאריגים מבוכהולץ והופכת אותו לביח"ר הגדול ביותר בעיירה ובאיזור המעסיק בין 700 ל־1300 עובדים בשיא העסקתו. האחים הירשהורן מקימים בית חרושת נוסף לבדים ולשמיכות ובו מחלקות טוויה, אריגה, אשפרה ומצבעה.

ההתמחות העיקרית של ביהח"ר הוא בייצור בדים עבים מצמר מלאכותי לשמיכות ומעילים. ע"י בית החרושת היה גנרטור עצמאי שסיפק חשמל לביח"ר ואף לעיריה. ביח"ר הירשהורן העסיק 120 עובדים.

ביח"ר נוסף הוקם ע"י האחים קרינסקי שהתמחה בנושאי אשפרה וצביעה והגיע עד להעסקת 75 עובדים.

בספר של הירשברג שהופיע בניו־יורק על התעשיה היהודית באיזור ביאליסטוק מוזכרות לאחר ציטרון המשפחות הירשהורן וקרינסקי בין המייסדים של תעשיית הטכסטיל באיזור.

מאוחר יותר בשנים 1915־1912 התרחבה היוזמה התעשייתית היהודית לכיוון בניית מנסרות עצים (טארטאק) שמיקומה של עיירת סופראסל ביער העצום וליד הנהר היו אידיאליים לתעשיה זו. במסגרת זו אנו מוצאים את משפחות גוטליב, דנציג וסמיטיצקי מנהלות מנסרה גדולה בצפון העיירה ע"י בית הקברות הקתולי והגרמני ואת משפחת חזן מנהלת מנסרה נוספת על חוף נהר סופראסל. למשפחת חזן היתה גם טחנת קמח שנוהלה ע"י משפחת פיין.

עצי האורן הענקיים של יערות סופראסל היוו חומר מצוין למנסרות והתאימו בעיקר ליצור תרנים לאניות. למטרה זו שימש נהר סופראסל אמצעי תחבורה יעיל וזול ועליו הושטו אסדות ובולי עץ עד נהר נרב, דרך היובלים של ויסלה בואכה נמלי הים הבלטי לגדיניה ודנציג.

* מרק בנו של שמואל הירשהורן ז"ל חי כיום עם אשתו בלה במלבורן, אוסטרליה. להם שני בנים ונכדים. מרק הירשהורן פעיל מאד למען ישראל ומשמש כיו"ר הפדרלי של ה"קרן הקימת לישראל" באוסטרליה.

בד בבד עם הרחבת התעשיה בסופראסל גדל גם המסחר ובתי המלאכה וגם כאן היה חלקם של היהודים רב.

אנו מוצאים את היהודים במלאכות של חייטות(3), אפיה(3), נגרות(2), סנדלרות(3), עבודות עור(1), פחחות(1), ונפחות(1). במסחר היהודים בולטים במכולות(8) חנויות סדקית(3) קצבים(2) חנויות בדים ושאריות(5) מוצרי טבק וגזוז(2).

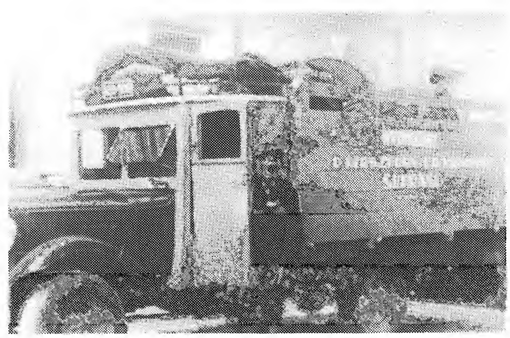
על אף "הנטיה היהודית" לכיוון ענפי המסחר והמלאכה, אנו מוצאים בסופראסל מספר ניכר של יהודים מועסקים במפעלים בתפקידי אורגים, צבעים, מנהלי עבודה "ומייסטרים".

מלחמת העולם השניה כאשר בראשיתה היתה ההשתלטות הרוסית ובהמשכה מכונת ההשמדה הנאצית, קטעה את תהליך התיעוש של סופראסל שעל פיו גדל מספר תושבי העיירה ל־3,000 ומתוכם יהודים כ־20% (כ־600) ולמעשה הרסה אותו.

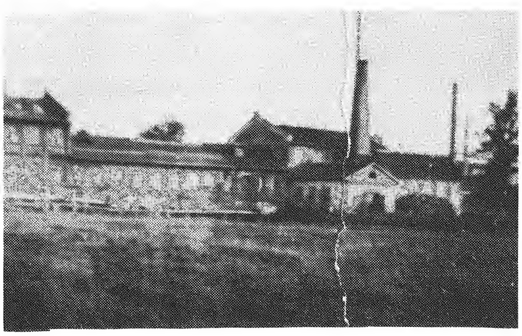
כיום כאשר סופראסל היא ללא יהודים, אנו יכולים להעריך בצורה רטרוספקטיבית את התרומה החשובה שהיתה ליהודים בפיתוחה התעשייתי והמסחרי של עיירת סופראסל וגידולה מבחינה מספרית.

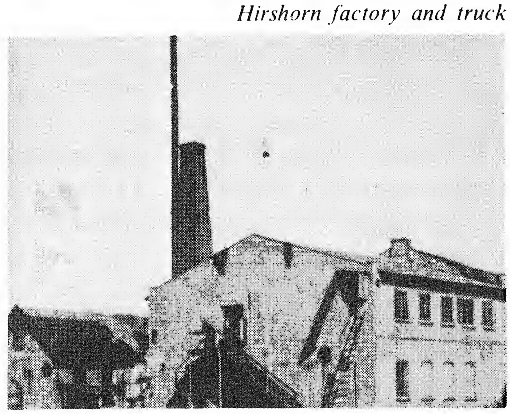
מפעל ציטרון כעת הרוס בחלקו הגדול ובחלקו הקטן משמש ביח"ר לרהיטים. מפעלי הירשהורן וקרינסקי אינם ומנסרה אחת שהיתה שייכת לגוטליב־דנציג וסמיטיצקי פועלת כקואופרטיב. רוב תושבי העיירה נוסעים לעבודה לביאליסטוק וחלק אחר מהתושבים "שירש" את בתי היהודים שיפצם והוסיף בתי נופש, עוסק בתיירות פנים מתוך מאמץ של השלטונות המקומיים לשוות לעיירה מרכז של קייט ונופש שבינתיים מצליח בקושי רב, בגלל המצב הכלכלי הקשה של פולין כיום.

ארובות החרושת שנותרו ומזדקרות בין מגדלי הכנסיות מזכירות עדיין את התרומה הכלכלית היהודית לסופראסל שנקטעה באיבה.



בית חרושת הירשהורן והמשאית
Hirshorn factory and truck





בית חרושת הירשהורן



לנה מבית הירשהורן ובעלה אפרים רבינוביץ והבן משה



From Max Krinskis' visit to Suprasl — 1990.

מביקורו של מקס קרינסקי בסופראסל — 1990.



הציטרונים
סיפורה של שושלת יהודית



מאת: ד"ר טוביה ציטרון

1. בן – "שלום זכר" נולד

כאשר נולד הבן הבכור (שלום־זכר) לרב של עיירת בוטשקי שליד ביעלסק במזרח פולין הרב שמואל־הירש ציטרון ב־1840, היה בעיירה ששון ושמחה וכל אחד הרגיש שיש לו חלק בשמחה זו. הרב שמואל־הירש, מלומד גדול בתורה ותלמידו לשעבר של הגאון ר' שניאור־זלמן מלאדי, זצ"ל, מייסד חב"ד, היה מאוד נערץ בעיירה. גם העובדה ששמו של ה"רך הנילוד" נקבע "שניאור־זלמן" ע"ש רבו האהוב של שמואל־הירש נתקבלה בסיפוק רב וכל אחד איחל למשפחת ציטרון שבנם הבכור שקיבל את שמו של הגאון הצדיק יגדל גם כן ויהיה רב חשוב בישראל.

אמו של שניאור־זלמן מבית קפלן היתה כמובן מאוד מאושרת, אך לגבי עתידו של בנה, חשבה אחרת. היא עצמה היתה בתו של תעשיין הטכסטיל ר' נחמן קפלן ממיכלובה, עיירה קרובה באיזור. ר' נחמן היה מוכר בסביבתו כ"סבא נחמן" ונישואי בתו עם הרב שמואל־הירש היו נישואי כסף עם ייחוס, תופעה מאוד מקובלת בימים ההם. אחת לכמה שנים היתה מתכנסת העלית היהודית במסגרת כינוסי "ועד ארבע ארצות" ששימשה כמנהיגות היהודית ליהודי פולין והארצות הסמוכות. לכינוס זה היה מגיע "סלתא ושמנא" של היהדות ובמסגרת זו היו נוצרים שידוכי־ייחוס וכניסה ל"חלונות הגבוהים" של האריסטוקרטיה היהודית דאז. בדרך זו נקבע השידוך בין בתו של ר' נחמן קפלן לבין הרב הטרי שמואל־הירש ציטרון. שהספיק להתפרסם כ"עילוי" מתלמידיו של הגאון שניאור־זלמן מלאדי.

"הרעבעצון", אשתו של הרב שמואל־הירש, אף כי התגאתה מאוד בבעלה, חשבה על עתיד בנה בכיוון המסחרי־תעשייתי בדומה לאביה יותר מאשר בכיוון הרבני. אחרי הכל היא כבר היתה "נגועה" ב"השכלה" שהרוחות שלה התחילו לנשב מהעיר הגדולה ביאליסטוק וגם במיכלובה היא הספיקה כבר ללמוד נגינה על פסנתר, קריאת ספרים ושירים של היינריך היינה ואף שיעורים בצרפתית נוסף על הגרמנית. כאשר נשות ה"בעלי־בתים" בבוטשקי היו ממטירות עליה איחולים שבנה הבכור ילך בדרכי אביו ויהיה רב בישראל, הודתה כמובן והוסיפה שהיא עדיין צעירה ומקוה לעוד בנים שיגיעו אי"ה לכס הרבנות. אשר לשניאור־זלמן, תכניותיה היו שלאחר תום לימודי החדר והישיבה, היא תשלח אותו לאביה במיכלובה ללמוד את סודות המסחר.

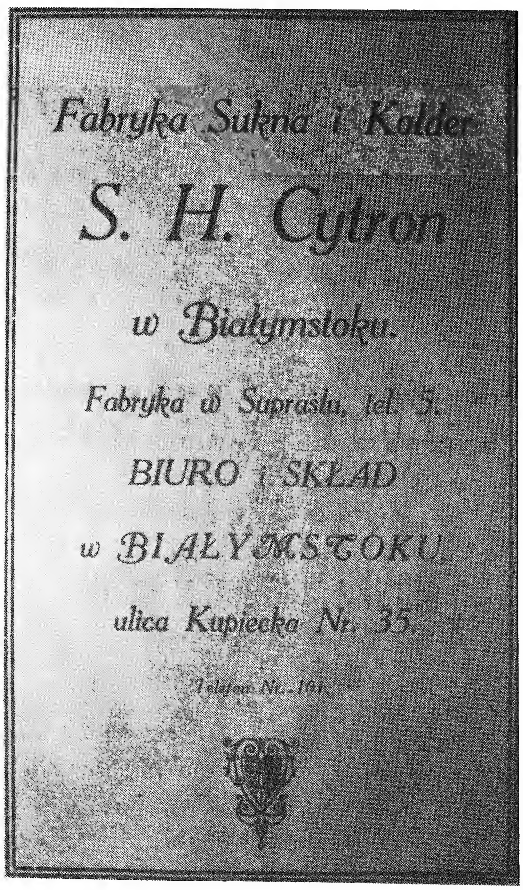
2. תקופת מיכלובה של חברת ציטרון

השנים חלפו מהר ושניאור זלמן הצעיר נהיה חתן בר־מצוה. לאחר החגיגה וגמר שנת הלימודים, הוא נשלח אמנם לסבו ר' נחמן קפלן במיכלובה ללמוד את מקצוע הטקסטיל. בתי־ספר מקצועיים טרם היו והשיטה היתה, לפי האסכולה הגרמנית, להתחיל לעבוד במפעל וללמוד תוך כדי עבודה. שניאור זלמן היה

בחור מוכשר, תפס יפה את המקצוע וכבר בגיל 16 התחיל לנסוע עם סבו לירידים ברחבי רוסיה, כדי למכור את הסחורה. בתקופה ההיא הרכבות והתחבורה המוטורית טרם פעלו ברוסיה והדרך היחידה להגיע לערים השונות היתה באמצעות עגלות וקרוונים נהוגים ע"י סוסים ובליווי שומרים מזוינים כדי לשמור מפני שודדים ורוצחים. היה נהוג לצאת אחרי פסח לאחר "תפילת הדרך" ולחזור בחודש אלול לפני ראש השנה למיכלובה, לשמחתן של המשפחות שהמתינו בציפיה דרוכה. נסעו לירידים לקורסק, אוריול, וורוניעזש והגדול שבהם היה בניז'ני־נאווגרוד. מכל המקומות אהבו יהודים לנסוע לאודיסה מכיון שבדרך היו עיירות יהודיות עם בתי כנסת ואוכל כשר. בהזדמנות זו היו גם מבקרים בקייב, חארקוב וניקולייב שגם בהן נערכו ירידים לא קטַנים.

בגיל 17 הפך הנער שניאור־זלמן סוחר עצמאי והקים לראשונה במיכלובה את בית המלאכה לאריגה שהעסיק עם פתיחתו 23 עובדים.

שניאור־זלמן התחתן בגיל צעיר עם בת ממשפחת הפנר, משפחה שאחד המקורות שלה היתה משפחת זקס הידועה והמקור המיוחד האחר היה הרב הגאון הנודע ר' עקיבא אייגר שהיה נערץ ביותר בקהילות פראג, פוזנאן ובעולם היהודי בכלל. כאשר אשתו נפטרה בדמי ימיה, התחתן עם אחותה אלקה כדי להמשיך ולשמור על שלמות המשפחה והייחוס. אחות אחרת טניה שנחשבה כיפהפיה של ביאליסטוק התחתנה עם אחד הבנים של משפחת גורדון סוחרי צמר עשירים וכך התחזק הקשר והייחוס שבין משפחות הפנר וגורדון ובין ביאליסטוק ומיכלובה.





3. תקופת סופראסל של חברת ציטרון

הבן הבכור של שניאור־זלמן נולד ב־1858 ושמו נקרא על שם הסבא הרב שמואל־הירש. הילד גדל והתפתח לתורה, לעסקים ואף לחופה הגיע במועד.

הוא נשא לאשה את חוה־פערל אמדורסקי, בת למשפחת תעשיינים בהורודוק. כך גם נוצרו קשרים משפחתיים ועסקיים עם משפחות קרוננברג, רפלסקי, נמיצוביץ ולונסקי מהורודוק. בניגוד לאביו, העדיף שמואל־הירש להפגין נוכחות בבית החרושת מאשר לנסוע לירידים. בשנות התשעים של המאה ה־19 נחשב שמואל־הירש ל"גביר" שהלך והתעשר יותר ויותר. עם השנים הוא "הוציא לגמלאות" את אביו ר' שניאור־זלמן, שילם לו פנסיה חדשית נאה והציע לו להתעסק בעניני ציבור לעת זקנתו.

אחיו האחרים לייב, משה ודניאל הסתדרו בכוחות עצמם ואילו אחיו הצעיר פייבל ציטרון נתמנה כמנהל בית החרושת בסופראסל שנרכש ע"י שמואל־הירש בשנת 1903 מהגרמני הנודע בוכהולץ. פייבל הספיק לסיים בית־ספר מיוחד לטכסטיל בברנו שבצ'כוסלובקיה. בעת הרכישה היה ביהח"ר בסופראסל במצב מוזנח והדבר הראשון ש"מולקע" (כך נקרא שמואל־הירש בפי ידידיו) עשה היה להכניס מכונות חדשות ואף לבנות קומה שלישית, מחסנים לחומר־גלם ומצבעה גדולה לצמר ולאריגים. בעת מכירת המפעל לציטרון, היה בוכהולץ כבר אדם זקן שהחליט לפרוש מהנושא המסובך של ייצור, מה גם שבתו נישאה לשייבלר מגדולי החרשתנים של לודג', בעלי הפירמה "שייבלר את גרומן" שבימיה הטובים העסיקה 12,000 עובדים ונחשבה כאחת הפירמות הגדולות באירופה.

המפעל בסופראסל עבר לקו־ייצור חדש של שמיכות־צמר ושמיכות מחומר מעורב שהתפרסמו בשם "ג'אקארט" ומלבד השוק המקומי יוצאו לרוסיה, סין, דרום אמריקה ואף אוסטרליה. הסוד המסחרי היה עמידתו של הצבע הלבן בתוצרת זו כאשר בכל תוצרת אחרת נטה הצבע הלבן להצהיב או להאפיר. כותב שורות אלו זוכר איך חברות מחו"ל וביניהן חברות יפניות ניסו "לקנות" ידע מאביו פייבל שהיה מנהל המפעל ומגורמים אחרים ולא הצליחו. פייבל ציטרון עזב את תפקידו כמנהל המפעל הסופראסלאי בשנת 1917 והפך לעצמאי בביאליסטוק. בית החרושת בסופראסל המשיך לעשות חיל לאחר שהסתיימה מלחמת העולם הראשונה והקמתה מחדש של מדינת פולין. המצב הכלכלי לאחר המלחמה היה אמנם גרוע, אך הודות לקשרים הבינלאומיים הטובים של בית החרושת התגברו על הקשיים ואף הרחיבו את הייצור.

בית חרושת ציטרון, המשרד, המחסן ומכבי האש
שורה 3: מימין, ראשון שמרל קפלן (כובע על הברך), שביעי חיים ציטרון.

Cytrons factory and the Fire brigade
Row 3 : from right, first Shmerl Caplan , seventh Haim Cytron



בשנות ה־20 של המאה העשרים רכשה חברת ציטרון מפעל ישן של הגרמני אונרט שהיה מהמפעלים הראשונים שהוקמו בסופראסל בשנת 1838 וכן את מפעל האריגה של וולף פראנק, אביו של ד"ר הרמן פראנק שלימים נתמנה לשמש כעורכו של עתון "צוקונפט" בניו־יורק.

נוסף לכך נרכשו במסגרת זו מספר מגרשים בשכנות לבית החרושת בסופראסל כדי להבטיח אפשרויות הרחבה בעתיד.

המנהל הבא של המפעל בסופראסל היה חיים ציטרון אחד הבנים של שמואל־הירש, כאשר שלושת בניו האחרים בנימין, אלכס וסמיון תורמים את חלקם במשרד הראשי של החברה בביאליסטוק, ברחוב קופיצקה 35.

ב־1932 רכשה החברה את מפעלו של "עמיאל קוליקובסקי" בביאליסטוק שכלל מחלקות סריגה ואריגה. החברה הפכה להיות "חברת מניות מפעלי סופראסל – ש. ה. ציטרון" ובמפעליה כבר העסיקה מעל 2,000 עובדים בסופראסל ובביאליסטוק. בשנות השלושים התרחבו העסקים אף למקסיקו ולהודו ונפתחה סוכנות מיוחדת בלונדון. המחסנים והמשרדים היו מודרניים והשימוש בשפות אנגלית, צרפתית וספרדית חדר הן למשרד והן לסוכנויות ולנציגים. הגידול התלול בייצוא נרשם בשנים 38־1936 וכדי לענות על דרישות השוק עבדו בשלש משמרות. חיים ציטרון הקים על־חשבון המפעל פלוגת מכבי־אש המצוידת בציוד חדיש לכיבוי־שריפות, שאנשיה לבשו תלבושת מיוחדת. הפלוגה עסקה בכיבוי שריפות גם בעיירה ובסביבה. עם ריבוי העובדים והפעלת משמרות, החלו גם העובדים להתארגן בנסיון לשפר את תנאי העבודה. אמנם הנהלת המפעל הקימה קרן להלוואות לעובדים ולעזרה סוציאלית אך העובדים דרשו העלאת שכר ושיפור תנאים. ב־1933 פרצה במפעל שביתה שהפכה עד מהרה להפגנה בה הונפו כרזות והושמעו איומים. אחד האיומים היה לפרוץ לביח"ר ולשרפו. אף כי הפועלים לא התכוונו לכך השתלהבו היצרים והשוטרים לחצו על ההדק במהלך המאמצים לפזר את ההפגנה. 2 פועלים נהרגו ושניים אחרים נפצעו לפני שההמון התפזר. האירוע המעציב קרה כאשר ראש העיר סלוסרציק היה נוכח בשטח ואילו איש ממנהלי ציטרון לא היה בסופראסל ביום האירוע. הפועלים האשימו את הציטרונים בתוצאות ולראשונה נוצר עימות קשה בין הפועלים לבין הנהלת המפעל. בתיווך ראש העיר הסכימה ההנהלה לפצות את משפחות הנפגעים, גם בכסף וגם בדירות אך למרות זאת הותיר מאורע זה משקע קשה בלב. חיים ציטרון החליט לעזוב ומסר את הניהול לאחיו בנימין ואף ראש העיר סלוסרצ'יק פרש מתפקידו לאחר תקופה קצרה.

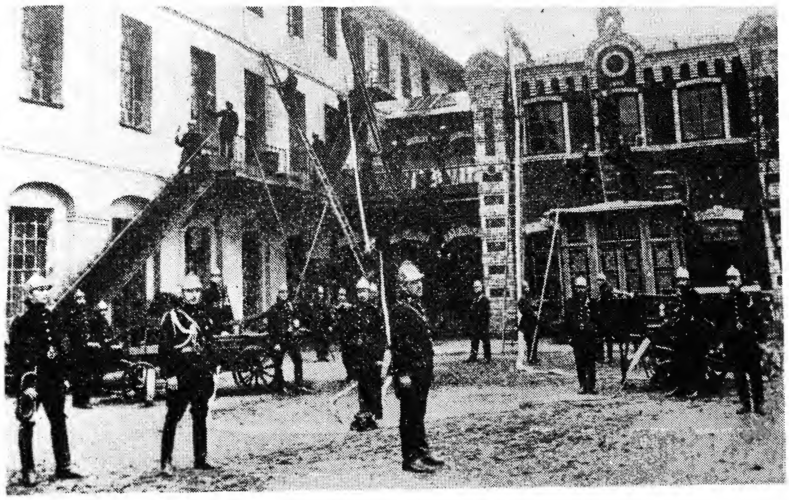
יש לציין שראש העיר סלוסרצ'ק נחשב כראש־עיר מוכשר וגם כידיד ליהודים. בימיו קידם את הנושאים התיירותיים של העיירה וכן את הספורט גם בסופראסל וגם בביאליסטוק. הוא היה הראשון שטען כי יש ליעד לסופראסל יעוד תיירותי־פנימי לאור אקלימה ומצבה הטופוגרפי – ייעוד שרק היום התחיל לקבל תנופה, כאשר השלטונות הפוניים החליטו להעלות את סופראסל על מפת התיירות.

ב־1939 חב' ציטרון היתה בשיאה מבחינת הייצור והמסחר. כאשר פרצה המלחמה ב־1.9.1939 והגרמנים כבשו ושהו 10 ימים בביאליסטוק ובאיזור, הם רוקנו את המפעלים והוציאו את מרבית חומר הגלם. למרות זאת יכלו הרוסים עוד להמשיך לייצר במשך שנה תמימה.

4. הלאמת המפעלים וחיסולה של משפחת ציטרון

כאשר הרוסים נכנסו לביאליסטוק ולאיזור לפי הסכם מולוטוב־ריבנטרופ ב־12.9.1939, הם עצרו את האחים בנימין ואלכס ושלחו אותם לאחד הגולג"ים ברוסיה. מאז לא שמעו עליהם דבר ולא ידוע מה אירע להם.

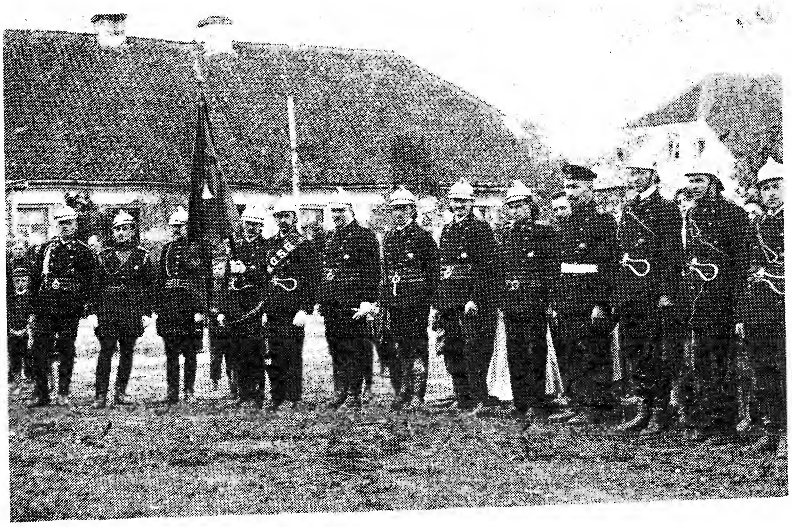
האחים חיים וסמיון, האחות יאכה (יוכבד) ובעלה הרמן מאריין וכן ארקדיה בנו של בנימין, הצליחו להגיע לשוודיה דרך וילנה, שם חיו בצמצום רב בתקופת המלחמה שכן כל הונם היה מושקע במפעלים. אחרי המלחמה הצליחו להגיע לארצות הברית, לניו־יורק. יאכה ובעלה הגיעו לקנדה. וויערה, בתו של בנימין ציטרון ובעלה קובה שפירא, נתקעו בתקופת המלחמה בהודו ובתום המלחמה הגיעו לארגנטינה. אינה, בתו של אלכס גורשה עם אמה ודודתה לפנים רוסיה והצליחה לשרוד ולחזור לפולין ב־1946. אמה ודודתה מתו ברוסיה. אינה הגיעה ארצה ב־1958 והיא מועסקת כבקטריולוגית בקופת־חולים.



תרגיל מכבי־אש בחצר המפעל
Fire Brigade exercising

לייב ודניאל ציטרון ומשפחותיהם הושמדו בשואה (משה מת קודם לכן). פייבל, אביו של כותב שורות אלה, נפטר ב־1940 בביאליסטוק בתקופת השלטון הרוסי. חיים וסמיון נפטרו בניו־יורק בשנת 1971 וארקדיה מאוחר יותר. הם לא השאירו אחריהם צאצאים.

המפעל בסופראסל הופעל בתחילה ע״י הרוסים בראשות מנהל שהובא מרוסיה. העבודה התנהלה בעצלתיים ופסקה עם הכיבוש הגרמני. הגרמנים השתמשו, חלקית, במפעל ולפני נסיגתם ב־1944 שרפו והרסו את המפעל בסופראסל. המפעל לא שוקם ע״י השלטון הפולני וחלק קטן ממנו משמש כבית־חרושת לרהיטים. גם בתי החרושת הקטנים ובתי המלאכה של הירשורן, קרינסקי, אייזנשטט ודינרמן אינם קיימים עוד.



מסדר מכבי־אש בככר השוק. מימין: 1־ש.קפלן 5־י.קפלן, 7־ה.שמיט 12־ח.ציטרון
Fire Brigade Parade from right: 1-S. Caplan, 5-Y. Caplan, 7-H. Smith, 12-H. Cytron

5. טיפוסים של עובדים סופראסלאים מתקופת בית החרושת

מפעלי הטכסטיל של ציטרון בסופראסל הפכו לחורבות, אך נשמותיהם של כ־100 עובדים יהודיים, אורגים, מחסנאים, מנהלי־חשבונות, מנהלי עבודה, מובילים, בעלי־עגלות ואחרים, כמו מרחפות בלילות מעל לחורבות ללא תיקון...

ביניהן הנשמה הטובה של "מנדל דער בעדער" (מנדל בעל בית המרחץ) שהיה גם שומר־לילה בבית החרושת ושמש שני בבית הכנסת. כאב ל־12 ילדים היו לו "הרבה מלאכות ומעט פרנסות". מולקע ציטרון חיבב את מנדל ובכל שמחה של ברית מילה או אירוע אחר היה דוחף לו קצת כסף כדי לעזור לפרנסה.

אברהמסקי, מנהל החשבונות, היה בדחן גדול והיה שולח בדיחות ל"טונקעלער" במסגרת עתון "מומנט" בורשה. על כל בדיחה טובה היה מקבל 3 רובל.

חייקה מחלקת החלב, היתה טיפוס מיוחד. היא הקפידה שהחלב יהיה כשר גם בעבור עבודת ה"טרעפניקים". מיירעם (סגל) החייט היה נוהג לתפור מדים עבור מכבי האש של בית החרושת. הואיל וזו לא היתה תפירה לפי מידה, היה צועק עליהם כשראה אותם לבושים במדים. הוא היה אומר שהמדים מונחים עליהם כמו על דחליל התקוע בשדה כדי להרתיע יונים... לעומת זאת, על המדים שתפר לקצינים, לפי מידה, היה אומר שהם מונחים עליהם כאילו לפי יציקה. שמואלקע האורג בעל הזקן השחור לא הפסיד, על אף עבודתו הקשה, ולו תפילה אחת משלש התפילות ביום (שחרית, מנחה ומעריב). כל אלה הם ועשרות טיפוסים חביבים נוספים שיצרו את פולקלור העיירה היהודית, אינם יותר. הם נרצחו בגיטאות, במחנות, ביערות ובכבשני הגז. כל פולין ובעיקר טרבלינקה, היא בית הקברות שלהם.

6. הציטרונים כעסקנים ונדבנים

פרט להיותם תעשיינים וסוחרים, עסקו אחדים מבני משפחת ציטרון בפעילות ציבורית ובנדבנות. עוד בתקופת מיכלובה תרם שניאור־זלמן כספים למימון בניה־מחדש של בית הכנסת המקומי. תרומתו בסך 3,000 רובל נחשבה לתרומה גדולה באותם זמנים.

אשתו אלקה ניהלה מטבח־חינם עבור עניים ומחוסרי־עבודה.

פייבל אחיו של שמואל־הירש היה ידוע כפילנטרופ וכעסקן־ציבור. הוא היה ידוע גם כלוחם אמיץ עבור שוויון זכויות ליהודים לא רק כאזרחים אלא אף כעובדים במפעלי הטכסטיל באותם מקצועות שהיו סגורים בפניהם. הוא אף נפצע פעם ע"י עובד נוצרי שהתנגד לקבל לעבודה יהודי במקצוע מסוים במחלקתו.

פייבל ציטרון היה 10 שנים יו"ר הקהילה היהודית בביאליסטוק ובתקופתו הוא צייד מחדש את מושב הזקנים ואת ה"קדש". כמו־כן השתתף במפעלי צדקה רבים גם שמואל הירש, בניו סמיון וחיים היו פעילים בפעולות צדקה ובמעורבות קהילתית.

משפחת ציטרון על מפעליה נעלמה ואיננה עוד. שושלת שמילאה תפקיד כה חשוב בתיעושה של פולין ושל הקהילה היהודית הוכחדה ביד רשע. המסקנה היא כנראה שרכוש יהודי שהושג בהצלחה בגלות אינו מחזיק מעמד יותר מ־4־3 דורות.

עם השמדתם הטוטלית של היהודים בביאליסטוק ובמחוז, ירדו לטמיון כל המוסדות המפוארים של תורה, תרבות וצדקה בעיר ובאיזור, בתוכם גם "המפעלים הפילנטרופיים" של משפחת ציטרון. שריד אחד נותר לפליטה והוא "בית־מדרש ציטרון" בביאליסטוק שנבנה ע"י המשפחה ברחוב פולנה בשנת 1935 לאחר פטירתו של ר' שמואל־הירש ציטרון. בית המדרש הוקם לזכרונם של הזוג ציטרון ואמנם נקרא: "אוהל שמואל וחוה ציטרון".

בית המדרש נבנה מלבנים ויציקות לפי שיטה מודרנית אף כי בסגנון בתי הכנסת הישנים מעץ. בית מדרש "יתום" זה נותר לאחר השואה בעיר שכמעט כל יהודיה ובתי כנסיותיה הושמדו. באין יהודים יותר בביאליסטוק (פרט ל־8־7 יהודים) שיפקדו בית מדרש זה, ולאחר התערבות נמרצת של ארגון יוצאי ביאליסטוק בניו־יורק ובתל־אביב באמצעות נציגיהם ה"ה ריבאלובסקי וקרמר מניו־יורק וירושלמי

וקלמנטינובסקי מתל־אביב ואף דטנר מורשה, הסכימו השלטונות הפולניים להפוך את בית המדרש למוזיאון יהודי.



אנדרטה לחללי השביתה
Memorial for strike victims

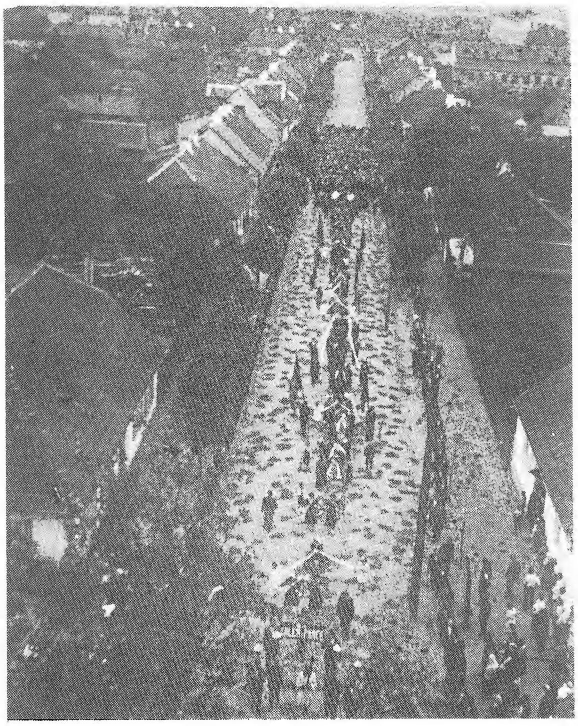
7. הפעילות הפרטיזנית ביערות סופראסל וסופם של יהודי סופראסל

יערותיה העבותים של סופראסל המגיעים עד ליערות העד של ביאלוביעש, שימשו כר פעולה מתאים לפעילות פרטיזנית. גם הוברחו אליהם ניצולים מגיטו ביאליסטוק. בשנים 44־1943 המקום רחש כבר פרטיזנים רוסיים, אך הראשונים שיצאו ליער, כדי לא להתיצב לאקציה, היו יהודי סופראסל על משפחותיהם וילדיהם. ב־1 לנובמבר 1942 הם אזרו אומץ לסרב לפקודה הנאצית להתייצב בכיכר השוק כדי להשלח לביתני הגדוד ה־10 בביאליסטוק ומשם לטבלינקה. 50% מתושבי העיירה כ־250 ברחו ליער, אך בסופו של דבר נשברו בגלל תנאי החורף ובגלל תחבולה גרמנית שהצליחה "להוציא את הדב מהיער" בפתיון ובדיסאינפורמציה שכאילו הרע ביותר כבר עבר... כאשר יצאו נלקחו הישר לטרבלינקה, לתאי הגז.

עם זאת ידוע שנשארה קבוצה של 6 בחורים סופרסלאים בראשות דיידוש פיין שמאוחר יותר הצטרפו לפלוגת "קדימה" שכללה לוחמים פרטיזנים יהודים גם מקרינקי ומעיירות סמוכות. קמו גם פלוגות נוספות כמו "אוקטובר האדום" ואחרות. הפרטיזנים הסבו אבידות כבדות לגרמנים ולמשתפי הפעולה וזכורה לי הפרטיזנית סוניה שמיד, אחת האמיצות בחבורה, שנפלה באחד הקרבות בכפר טשילטשנקה על־יד סופראסל.

כותב שורות אלה שהיה רופא־כירורג, טיפל בעשרות פרטיזנים ולוחמים והצילם ממות בטוח. הטיפול הוענק בבית־חולים מחתרתי שהוקם בעלית הגג של ביח"ר רייסקעס סטארון בביאליסטוק. הוא ניתח פצועים קשה בתנאים בלתי אפשריים. לאחר המלחמה הוא קיבל מנשיא פולין את עיטור צלב שירות הזהב.

בצעירותי, כאשר גרנו בסופראסל, היתה אמא לוקחת אותי ואת אחותי לטייל לאורך נהר סופראסל. לאחר הטיול היינו יושבים בסלון ואמי היתה מנגנת בפסנתר מנגינות רוסיות, פולניות ואף עבריות. אחת מהן היתה על הארזים הגבוהים בארץ הקודש המגיעים עד לעננים.. על שמים כחולים ונהר הירדן. אחרי הנגינה היא היתה אומרת: שמעו ילדים, הנהר האמיתי שלנו הוא לא נהר סופראסל כי אם נהר הירדן! היום לאחר השואה, לאחר הגיטאות וכבשני הגז, אנו יודעים כמה היא צדקה.



ההפגנה והשביתה הגדולה – 1933
The big strike
+ demonstration

על ד"ר טוביה ציטרון – מחבר המאמר

ד"ר טוביה ציטרון בן פייבל נולד בביאליסטוק בשנת 1909.

את שנות ילדותו בילה בסופראסל. אביו היה מנהלו של המפעל הסופראסלאי שהיה שייך לאחיו שמואל־הירש ציטרון. לאחר סיימו את ה"חדר" בסופראסל ואת בי"ס התיכון בביאליסטוק, נתקבל ב־1928 כסטודנט לרפואה באוניברסיטת "קרל" בפראג. לאחר שבע שנות לימוד הוסמך כרופא והחל את התמחותו במחלקה הכירורגית. ב־1938 נתמנה לשמש ככירורג בבית החולים היהודי בביאליסטוק ועם פרוץ המלחמה ב־1939, כשביאליסטוק היתה תחת השלטון הרוסי, יצא ד"ר ציטרון להשתלמות מיוחדת במוסקבה, ממנה חזר לביאליסטוק ביוני 1941, סמוך לכיבושה ע"י הגרמנים. הוא זכה לשרוד משני מחנות כפייה ומגיטו ביאליסטוק. בימיו האחרונים של הגיטו, שימש ד"ר ציטרון כרופא וכמנתח בבית החולים המחתרתי בגיטו ומאות פצועים מבין הלוחמים והפרטיזנים חבים לו את חייהם. ב־1945 הוא שוחרר ע"י הצבא האדום ועל אף היותו חולה ומזה־רעב, השתתף בארגון השרות הרפואי, במסגרת 8 בתי חולים לניצולים ממחנות ההסגר והכפיה. ב־1946 היה אחראי על המרכז הרפואי למניעת מחלת השחפת לילדים יהודיים בסיוע ארגון "טאז". בשלוש וחצי השנים בהן פעל כראש המרכז, נרפאו וחוסנו מאות ילדים. אשתו מרגלית ז"ל שהיתה אחות במקצועה, שימשה "עזר כנגדו" וחלקה בהצלת הילדים היהודיים היה רב.

ב־1949 עלו ד"ר טוביה ומרגלית ציטרון עם שני ילדיהם לישראל.

בישראל עבד ד"ר ציטרון בשיקומם של נכי־צה"ל, בעיקר אלה שנפגעו במלחמת השחרור, במבצע סיני ובמלחמת 6 הימים. ב־25 השנים האחרונות היה כירורג ראשי של בי"ח הדסה בת"א וכיום, לאחר פרישתו, הוא רופא עצמאי. ב־1989 נפטרה אשתו מרגלית ז"ל שסייעה לו והלכה עמו לאורך כל הדרך. לד"ר ציטרון בן, רופא אורולוג בבי"ח "בילינסון", בת רנטגנולוגית וחתן שגם הוא כירורג בבי"ח "תל השומר".

די ציטראנס

פון ד״ר טוביה ציטרון

געשיכטע פון א אידישע דינאסטיע

א זון א שלום – זכר איז געבארן געווארן

אז ביי דעם באטשקער רב, שמואל הערש ציטראן, איז אין 1840 געבארן געווארן א זון א בכור, א שלום־זכר, איז אין דער קליינער שטעטל באטשקי ביי ביעלסק געווען ששון ושמחה, יעדער איינער אין שטעטל האט געפילט, אז ער האט א חלק אין דער שמחה. יעדער איינער האט זיך געהאלטן פאר א קרוב פון הרב ר׳ שמואל־הערש, א גרויסער געלערנטער אין תורה, א תלמוד־קענער, און דער עיקר – א געוועזענער תלמיד פון גאון ר׳ שניאור זלמן מלאדי זצ״ל, וואס האט געהאט הונדערטער תלמידים און טויזנטער פארערער און געווען דער גרינדער פון חב״ד חסידיזם. עס איז פארשטענדליך, אז דעם רך־הנולד האט מען גערופן נאך דעם באווסטן רבי פון זיין פאטער – שניאור־זלמן, און ביי קיינעם אין שטעטל איז ניט געווען קיין צווייפל, אז שניאור־זלמן וועט אויסוואקסן א גרויסער רב און דיין בישראל.

אנדערש אבער האט געקלערט די מוטער פון רך הנולד שניאור־זלמן. זי איז געווען די טאכטער פון רייכן סוחר פון טעקסטיל רוישטאפן און פיאניער פון דער טעקסטיל אינדוסטרי ביי אידן – ר׳ נחמן קאפלאן פון מיכאלאווע.

ר׳ נחמן קאפלאן איז געווען באקאנט אין דער גאנצער געגנט אלס ״זיידע נחמן״, און ווען זי האט חתונה געהאט מיט ר׳ שמואל הערש ציטראן, דער באוווסטער רב און עילוי, האט דאס געהייסן אז זי האט געטאן א גליק שידוך, פארן זיידע נחמן האט דאס געהייסן, אז ער האט געטאן מיט זיין טאכטער א יחוס־שידוך.

צו טאן א זעלכע שידוכים איז געווען אנגענומען אין דער צייט ווען די פוילישע מלוכה האט נאך עקזיסטירט פאר די צערטיילונגען פון פוילן. יעדע פאר יאר פלעגט זיך צוזאמענקומען דער ״ועד ארבע ארצות״. צום צוזאמענפאר פלעגן קומען די ״סמעטענע״ פון דער דאמאלסדיגער אידישער געזעלשאפט, עס האט ״געשווירעלט און געגריבעלט״ פון יחוס־שידוכים.

טאן א יחוס־שידוך האט געהייסן האבן א צוטריט צו די ״הויכע פענסטער״ פון דער אידישער אריסטאקראטיע.

שניאור־זלמנ׳ס מאמע איז געווען זייער שטאלץ אויף איר מאן, דעם בארימטן רב און עילוי, אבער זי איז שוין געווען ,,געכאפט״ אין דער השכלה, זי האט שוין געלעזן ביכער אין דייטש און זיך געקוויקט מיט דער פאעזיע פון היינריך היינע, זי האט געלערנט שפילן פארטעפיאן און אז איר פאטער זאל ניט וויסן – אויך גענומען לעקציעס אין דער פראנצויזישער שפראך ביי א דייטשער פרוי, וואס איז געקומען פון זאקסן און זיך באזעצט אין מיכאלאווע.

דאס לעבן פון א רביצין אין אזא קליינער שטעטל ווי באטשקי איז ניט געווען לויט איר געשמאק. ווען די פרויען פון די ״יוסטע״ באלעבאטים אין באטשקי האבן איר געווונשן אז איר זון זאל זיין אזוי ווי זיין טאטע א גרויסער רב אין ישראל, האט זי פארשטייט זיך באדאנקט פאר די ווונשן און פארזיכערט, אז זי איז נאך יונג, זי וועט נאך האבן זין און זיי וועלן זיין רבנים אין ישראל. שניאור־זלמן וועט זיך לערנען אין חדר און ישיבה און שפעטער וועט זי אים שיקן צו איר פאטער ר׳ נחמן קאפלאן אין מיכאלאווע ער זאל זיך לערנען די סודות פון דער טעקסטיל אינדוסטריע און זיין א פאבריקאנט און א סוחר.

דער מיכאלאווער פעריאד פון דער פירמע ״ציטראן״

די יארן זיינען שנעל פארבייגעגאנגען. שניאור־זלמן איז געווארן בר־מצווה. באלד נאך דער בר־מצוה האט

מען דעם בחור געשיקט קיין מיכאלאווע צו זיין זיידן ר' נחמן קאפלאן, ער זאל זיך לערנען דעם טעקסטיל פאך.

קיין טעכנישע שולן זיינען דאמאלס ניט געווען, נאך דער דייטשער מאדע, האט יעדער איינער אנגעהויבן די לערע אין פאבריק און געארבעט מיט די ארבייטער צוגלייך. שניאור־זלמן איז געווען א פייאיגער בחור און אין זיין פאך האט ער געמאכט גרויסע פארטשריט. צו 16 יאר האט ער שוין צוזאמען מיטן זיידן נחמן אנגעהויבן צו פארן אויף די ירידים אין רוסלאנד כדי די פראדוצירטע סחורות פארקויפן צו די גרויסע רוסישע הורט סוחרים.

אין יענע צייטן זיינען נאך קיין באנען אין רוסלאנד ניט געווען. קיין אנדערע פארבינדונגס־מעגלעכקייט אויך ניט. דער פאבריקאנט פלעגט מוזן פארן צו די סוחרים אויף די ירידן, כדי אפצוזעצן די סחורות וואס ער האט פראדוצירט. די וועגן אין רוסלאנד זיינען דאמאלס געווען ניט קיין זיכערע, מען האט געמוזט פארן מיט די סחורות אין קאראוואנעס, אפילו מער ווי הונדערט פורן, מיט באוואפנטע שומרים, כדי ניט פאלן קיין קרבן פון געפערליכע באנדיטן און רוצחים.

מען פלעגט ארויספארן באלד נאך פסח, נאכן אפזאגן פארשיידענע "תפילות הדרך" און דאוונען בציבור, און זיך אומקערן פון וועג צוריק קיין מיכאלאווע ארום ראש־השנה צו דער גרויסער שמחה פון די משפחות. די גרעסערע פאבריקאנטן פלעגן פארן צום יריד אין ניזשני־נאווגאראד, וועלכער איז געווען דער גרעסטער אין רוסלאנד. מען איז אויך געפארן צו ירידן אין קורסק, אריאל, וואראניעזש. אידן האבן געהאט ליב צו פארן קיין אדעס, ווייל אויף דעם וועג פלעגט מען טרעפן א סך אידן, מען האט געקענט דאוונען בציבור און באקומען כשרע שפייז. ביי דער געלעגנהייט פלעגט מען אויך זיין אין קיעוו, חארקאוו און ניקאלאיעוו — שטעט וואס האבן אויך געהאט ירידן און ניט קיין קליינע.

שניאור־זלמן האט שנעל באהערשט די מלאכה פון ירידן האנדל. צו 17 יאר איז ער שוין געווען זעלבסטשטענדיג. אין יענער צייט האט ער אויך געגרינדעט אין מיכאלאווע זיין ערשטע וועבעריי מיט 23 ארבייטער, וואס האט זיך דאן גערעכנט אלס א ערנסטע אונטערנעמונג.

ער האט אויך יונג חתונה געהאט מיט א טאכטער פון די העפנערס — א פאמיליע וואס האט געשטאמט פון זאקסן און געצויגן זייער יחוס פון בארימטן רב ר' עקיבא אייגער וואס איז געווען רב אין פראג, פאזנאן און נאך קהילות, זייער געשעצט פון יעדן אידן צוליב זייערע רבנים און דיינים.

ווען די ערשטע פרוי פון ר' שניאור־זלמן איז געשטארבן זייענדיק נאך יונג, האט ער חתונה געהאט מיט איר שוועסטער עלקע, כדי ניט ארויסלאזן דעם יחוס פון דער משפחה. די העפנערס זיינען געווען פארבונדן מיט די גארדאנס — רייכע וואל סוחרים און זייער טאכטער טאניע האט זיך גערעכנט דאמאלס פאר דער שענסטער פרוי אין ביאליסטאק. זי האט חתונה געהאט מיטן גביר'ס זון און אריין אין דער גארדאן פאמיליע.

דער סופראסלער פעריאד פון דער פירמע "סופראסלער טוך און מאנופאקטור" פאבריק ש.ה. ציטראן אקציען־געזעלשאפט"

שמואל־הערש ציטראן איז געווען דער בכור פון שניאור־זלמנ'ס קינדער. ער איז געבארן געווארן אין די לעצטע פופציגער יארן פון פאריגן יארהונדערט. חתונה האט ער געהאט מיט חוה־פערל אמדורסקי — א טאכטער פון דער פאבריקאנטן פאמיליע אין הארעדאק. אזוי ארום האבן די ציטראנס זיך פארבונדן מיט די פאמיליעס פון די הארעדאקר פאבריקאנטן — די קראנענבערגס, רעפעלסקיס, ניעמצאוויטשעס, לונסקיס אין משפחה קרוב'שאפט.

שמואל־הערש האט ניט ליב געהאט ארומצופארן אויף ירידן. כדי צו פארקויפן די סחורות פלעגט ער שיקן זיין פאטער שניאור־זלמן. אליין פלעגט ער ליב האבן צו בלייבן אין מיכאלאווע און באלעבאטעווען אין פאבריק, פראדוצירן גוטע סחורה און פארדינען געלד.

אין די ניינציקער יארן פון פאריגן יארהונדערט, איז שוין שמואל־הערש געווען א איד א גביר און פון

יאר צו יאר פלעגט ער ווערן רייכער. דעם פאטער זיינעם ר' שניאור־זלמן האט ער אפגעשטעלט אין א זייט, געצאלט אים א חודש'דיקע שיינע פענסיע און געהייסן אים זיך פארנעמען מיט כלל־ארבייט.

די ברידער פון שמואל־הערש, ווי לייב, דער פרי פארשטארבענער משה און דניאל, האבן זיך איינגעארדנט מיט אייגענע כוחות און געווארן זעלבסט־שטענדיקע פאבריקאנטן. דער אינגסטער ברודער, פייוול ציטראן, איז געווארן דער דירעקטאר פון דער סופראסלער פאבריק, נאכדעם ווען ער איז צוריק געקומען פון בערלין, ענדיקנדיק דארט א טעקסטיל שולע. פייוול ציטראן האט די פאבריק פארוואלטעט אויסגעצייכנט.

ער האט געהאלטן זיין פאסטן פון דירעקטאר ביז 1917 און נאכער זיך געמאכט זעלבסטשטענדיק.

"מולקע" — אזוי האט מען גערופן ר' שמואל־הערש ציטראן, האט דערווייל געמאכט חיל אין זיינע געשעפטן. ער האט דערגאנגען צו א אייגענעם פארמעגן. אין 1897 העט ער געגרינדעט א שפינעריי און א וועבעריי וואס האט געארבעט ווי מען האט עס דאמאלס גערופן אויף "קראפט" און די פאבריק איז געווען אינסטאלירט אין ביאליסטאק.

אין יאר 1903 האט ר' שמואל־הערש ציטראן אפגעקויפט ביי בוכהאלצן אין סופראסלע די פאבריק. בוכהאלץ איז געווען א עלטערער מענטש און ער האט ניט געקענט מער פירן די פאבריק אויף אייגענער האנט. זיין טאכטער האט דאמאלס חתונה געהאט פאר שייבלערן — א גרויס־פאבריקאנט פון לאדז פון דער פירמע "שייבלער און גראמאן" אין לאדז, און די מאטעריעלע לאגע פון די בוכהאלצ'ס איז געווען א אויסגעצייכנטע. די פאבריק פון "שייבלער און גראמאן" אין לאדז האט באשעפטיגט 12000 ארבעטער און איז געווען אין איר ארט איינע פון די גרעסטע פאבריקן אין אייראפע.

אז "מולקע" האט אפגעקויפט די פאבריק פון בוכהאלץ, איז זי געווען שטארק פארלאזן מיט פארעלטערטע מאשינעס און אנידריגע פראדוקציע. די ערשטע זאך וואס "מולקע" האט געמאכט איז געווען פארבייטן די אלטע מאשינעס אויף נייע, צובויען א נייען פליגעל צו דער געביידע פון דער פאבריק און אויפבויען א נייעם דריטן שטאק, אויפבויען א מאדערנע אפרעטור און א פארבערריי פאר וואל, רוישטאפן און סחורות האלב־פארטיגע.

די סופראסלער פאבריק האט זיך פארוואנדלט אין א קאמפלעטער טוך פאבריק, מיט א גרויסער און אויסגעצייכנטער פראדוקציע. די אויסגעארבעטע סחורות אין דער סופראסלער פאבריק פלעגן ווערן פארשפרייט איבער גאנץ רוסלאנד, פולין, כינע, דרום־אמעריקע און צולעצט אויך אין אוסטראליע.

ספעציעל האבן געהאט ערפאלג די זשאקארט דעקן פון דער סופראסלער פאבריק, וועלכע קיין פירמע האט ניט געקענט נאכמאכן. מען האט ערפונדן א מיטל צו פיקסירן דעם ווייסן קאליר פון וואל, אז דער קאליר זאל בלייבן ווייס און ניט אננעמען דעם קאליר טיילווייז פון די ארומיקע פארבן פון די דעקן, צום ביישפיל בעזש אדער גרוי.

נאך דער מלחמה האבן פארשיידענע יאפאנישע און אוסטראלישע פירמעס אנגעפרעגט דעם שרייבער פון די שורות, — צו ער ווייס ניט עפעס וועגן פאטענט צו פיקסירן דעם ווייסן קאליר אין זשאקארט דעקן, ווייל זיי זיינען גרייט אים צו קויפן.

די פירמע "ציטראן", כדי צו פארגרעסערן די פאבריק, האט אפגעקויפט די פאבריק פון אוינערט, אויך אין סופראסלע (געגרינדעט 1838) צוזאמען מיט דער וועבעריי פון וואלף פראנק (דער פאטער פון ד"ר הערמאן פראנק, וועלכער איז געווען דער רעדאקטאר פון זשורנאל "צוקונפט" אין ניו־יארק).

אויסער דעם זיינען אפגעקויפט געווארן פלעצער און גערטנער וואס האבן זיך געפונען אין שכנות צו די פאבריקן. די פלעצער זיינען געווען דרינגענד נויטיק צו פארגרעסערן די פאבריקן.

אין 1932 האט די פירמע "ציטראן אקציען געזעלשאפט" אפגעקויפט אין ביאליסטאק די פאבריק פון "עמיאל קוליקאווסקי" מיט א גוט אויסגעשטאטעטער שפינעריי און וועבעריי.

די אקציען געזעלשאפט "סופראסלער טוך מאנופאקטור שמואל־הערש ציטראן" האט זיך פארוואנדלט אין א קאנצערן מיט 1800 ארבייטער און אין סעזאן ביז איבער 2000 ארבייטער מיט אלע מעגלעכע אפטיילונגען וואס א קאמפלעטע פאבריק דארף האבן — מאדערנע מאשינעס אין שפינען נייצייטיגע

וועבשטולן, א אפטיילונג פאר סטעארין פראדוקציע און זייער א גוטע פארבעריי. די צענטראלע מאגאזינען און ביוראען אין ביאליסטאק זיינען מאדערניזירט געווארן, מיט פארבינדונגען אין א סך גרויסע שטעט און לענדער ווי אוסטראליע, כינע, אינדיע, דרום־אמעריקא, מעקסיקע און אפילו לאנדאן האט זוכה געווען צו א אגענטור. עס האבן געארבעט סעקרעטארינען פאר דער ענגלישער, פראנצויזישער און הישפאנישער שפראך. די גרויסע עקספארט מעגליכקייטן האט די פירמע ציטראן דערגרייכט א פאר יאר פאר דער וועלט־מלחמה א דאנק די פאכקענטענישן פון אלעקס און שמעון ציטראן, וועלכע זיינען געווען אבסאלווענטן פון די האנדעלס אקאדעמיעס אין בערלין און לייפציג.

ד' "אקציען געזעלשאפט ש.ה. ציטראן" האט פארזארגט אירע ארבייטער מיט ארבייט במשך פון גאנצן יאר. אין סעזאן צייטן האט מען אפילו געארבעט אין 3 שיכטן.

עס האט זיך אויך געפירט סאציאלע ארבייט פאר די פאמיליעס פון די ארבייטער. אין דער פאבריק האט פונקציאנירט א ליי־קאסע פאר די ארבייטער, וועלכע איז שטארק געשטיצט געווארן פון דער פירמע. מיט דער הילף פון דער ליי־קאסע האבן די ארבייטער זיך איינגעשאפט באדן און געבויט שיינע הייזער פאר וווינונגען.

חיים ציטראן האט אויפן קאסטן פון דער פאבריק איינגעארדנט א גוט פונקציאנאלע פייערלעשער קאמאנדע מיט מאדערנע לעש־מאשינען. זי האט אויך געהאט א אייגענע ארקעסטער. זי פלעגט געבן הילף אין שריפות דער גאנצער באפעלקערונג פון סופראסלע און אומגעגנד. קינדער פון ארבייטער זיינען געווען באפארצוגט אנגענומען צו ווערן אלס ארבייטער אין דער פאבריק. פעאיקע קינדער פלעגן קריגן סטיפענדיעס צו לערנען אין גימנאזיע אדער אין אוניווערזיטעט.

עס האבן אויך פאסירט טראגישע פאסירונגען אין דער פאבריק. בעת דעם גרויסן טעקסטיל־שטרייק אין 1933, ווען די מאסע פון ארבייטער האט זיך דערנענטערט צו דער פאבריק געביידע, אויסשרייענדיג פארשיידענע לאזונגען, האט א גרופע פון ארבייטער אנגעהויבן העצן און פאדערן פארברענען די פאבריק.

זיי האבן דאס ניט געמיינט ערנסט, אבער די פאליציי און דער סופראסלער בירגערמייסטער סלוסארטשיק האבן די לאזונגען אנגענומען ערנסט. מען האט געפאדערט פון די דעמאנסטראנטן פארלאזן דעם פלאץ. די ארבייטער האבן געבליבן און ווייטער אויסגערופן זייערע לאזונגען. אין א געוויסן מאמענט האט די פאליציי אנגעהויבן צו שיסן און פארוואונדעט 3 פערזאן פון וועלכע 2 זיינען געשטארבן אין שפיטאל פון די וואונדן.

קיינער פון ציטראנ'ס משפחה איז אין יענעם טאג ניט געווען אין סופראסלע און אפילו ניט געוווסט פון דער ארבייטער דעמאנסטראציע. די שולד, פארשטייט זיך, האט מען ארויפגעלעגט אויף די ציטראנס. דער פארפאל האט זייער געווירקט אויף דער גאנצער משפחה. חיים האט איבערגעגעבן די פארוואלטונג פון דער פאבריק זיין ברודער בנימין און זיך מער ניט געוויזן אין סופראסלע.

דער פארפאל איז קיינמאל ניט פארגעסן געווארן, כאטש די פאמיליעס פון די פארשטארבענע ארבייטער האבן געקריגן ענטשעדיגונג אין פארם פון באדייטענדע סומעס געלד און 2 דירות פאר די 2 פאמיליעס וואס האבן פארלארן זייערע זין. די דירות זיינען פארשריבן געווארן אלס אייגנטום פון די באטראפענע פאמיליעס. לשם פנים וועגן האט מען אויך געמאכט א "סולחה" און כאילו געשלאסן א שלום. אויך דער בירגערמייסטער סלוסארטשיק האט פארלאזן סופראסלע און זיך אומגעקערט אין זיין געבורט־שטאט ערגעץ־ווו אין פוילען.

מען מוז אונטערשטרייכן אז סלוסארטשיק איז געווען א גרויסער אידן פריינט און האט גרויסע פארדינסטן פאר דער ענטוויקלונג פון סופראסלע און פון דעם אידישן ספארט אין ביאליסטאק.

די צייט איז ניט שטיין געבליבן. דער קאנצערן פון די טעקסטיל פאבריקן פון דער "אקציען געזעלשאפט ש.ה. ציטראן" האט זיך ווייטער ענטוויקלט, דער עקספארט איז געווארן גרעסער און די פראדוקציע האט זיך פארבעסערט. דער מאטעריעלער צושטאנד פון די ארבייטער איז געווען צופרידנשטעלענד.

אז די מלחמה אין 1939 מיט דייטשלאנד איז אויסגעבראכן, איז דער צושטאנד פון די פאבריקן געווען

גלענצענד. די דייטשן האבן אויסגענוצט זייער זיין אין ביאליסטאק במשך פון 10 טעג און ארויסגעפירט דעם גרעסטן טייל פון רוישטאפן. ס'איז אבער אויך געבליבן גענוג רוישטאפן פאר די סאוויעטן צו טרייבן די פאבריקן מער ווי א יאר.

די נאציאנאליזאציע פון דער אקציען געזעלשאפט "ש.ה. ציטראן, סופראסלער טוך און מאנופאקטור פאבריקן" — דער אונטערגאנג פון דער פאמיליע ציטראן

א פאר טעג נאך אריינמארשירן פון די סאוויעטן אין ביאליסטאק, זיינען ארעסטירט געווארן די 2 עלטערע זין פון ר' שמואל־הערש ציטראן – בנימין און אלעקס. מען האט זיי פארשלעפט ערגעץ אין "גולאג" און פון די ביידע ברידער האט מען מער ניט געהערט. קיינער ווייס ניט וואס מיט זיי האט פאסירט.

די ברידער שמעון (סעמיאן) און חיים ווי אויך זייער שוועסטער יאכא מאריין און איר מאן הערמאן האבן דורך ווילנע זיך דערשלעפט ביז שוועדן, ווו זיי האבן דורכגעלעבט די מלחמה. פון זייערע קאפיטאלן איז גארניט געווארן, ווייל אלץ האבן זיי אינוועסטירט אין זייערע פאבריקן.

נאך דער מלחמה האבן זיי זיך באזעצט אין די פאראייניגטע שטאטן, נאר אלס עלטערע מענשן האבן זיי זיך ניט געקענט איינארדנען אויפן נייעם ארט.

יאכא מיט איר מאן האבן זיך סוף כל סוף באזעצט אין קאנאדע אלס אייגנטימער פון א קליין שפינעריי.

ווערא ציטראן – די טאכטער פון בנימין – האט זיך באזעצט מיט איר מאן קובא שפירא און מוטער אין ארגענטינע. אינא – די טאכטער פון אלעקס – ארבעט אלס באקטעריאלאג אין קופת־חולים אין תל־אביב.

די אלע לעבענגעבליבענע פון דער פאמיליע ציטראן וואס זיינען דא דערמאנט, זיינען געווען פארשיקט אין רוסלאנד און איבערגעלעבט די מלחמה אין פארשיקונג. לייב און דניאל ציטראן מיט די פאמיליעס זיינען אומגעבראכט געווארן פון די דייטשן אין די גאז קאמערן. פייוול ציטראן איז געשטארבן אין 1940 אין די צייט פון די סאוויעטן.

די פאבריק אין סופראסלע, וואס איז געווארן צערשטערט דורך די דייטשן, איז מער ניט אופגעבויט געווארן דורך דער נייער קאמוניסטישער מאכט אין פוילן. די שטעטל סופראסלע איז מער ניט קיין אינדוסטריע שטעטל, זי איז איצט באשטימט געווארן פון דער פוילישער מאכט אלס קלימאטישער "קור־ארט". אויך די אפרעטורן פון הירשהארן, קרינסקי און אייזנשטאט זיינען שטיין געבליבן און פונקציאנירן ניט מער. די טערפענטין און סמאלע פאבריק פון דינערמאן איז צערשטערט געווארן נאך באלד אין אנהויב פון דער מלחמה.

טיפן און כאראקטארן פון אידישע אנגעשטעלטע און ארבייטער פון פאבריק

די טעקסטיל פאבריקן פון די ציטראנס אין סופראסלע ליגן אין חורבות, אבער די נשמות פון די איבער הונדערט אידישע אנגעשטעלטע, ארבייטער, וועבערס, בעלי־עגלות, מאגאזיניערן, מייסטערס, בוכאלטארן, פארוואלטערס, וואלטן אזוי ווי געשוועבט אין די נעכט איבער די חורבות ניט האבנדיק קיין תיקון.

צווישן זיי די נשמה פון "מענדל דער בעדער", דעם נאכט וועכטער פון פאבריק וועלכער פלעגט פרייטיק און מוצאי שבת הייצן די באד, דאס איז געווען זיין צווייטער דזשאב, און זיין דריטער דזשאב איז געווען זיין אונטער־שמש אין בית המדרש אין שבתים און יום־טובים. מענדל דער בעדער האט געהאט 12 קינדער, ער האט זיי געמוזט ערנערן, אבער פון אלע זיינע מלאכות האט ער מיט זיין פאמיליע געלעבט אין דחקות.

"מולקע" ציטראן האט ר' מענדלען געהאלטן בכבוד, גיין צו אים אויף די ברית־מילה ווען עס איז

געבארן געווארן א אינגל, און נאך דער שמחה אים "דאבאוויען" צום געהאלט, אז די אנדערע ארביטער זאלן ניט וויסן.

אבראמסקי דער בוכאלטער פון פאבריק איז געווען אגרויסער וויצלער. זיינע וויצן פלעגט ער ארײנשיקן אין דער צייטונג "מאמענט" אין ווארשע צום "טונקעלער" און טאקי קריגן פון צייט צו צייט א פרעמיע 3 רובל פאר א געלונגענעם וויץ.

די מילך פארטיילערין חייקע איז געווען א טיפוס פאר זיך. שטענדיק פלעגט זי זיך ארומקריגן מיט די אידישע מייסטערס פון פאבריק און נעמען "נקמה" פון די "טרעפניאקעס", די מייסטערס וואס מוזן טרינקען אירע מילך כשר למהדרין צו להכעיס.

ר' מײרעם דער שניידער האט געניייט מונדירן פאר די מיטגלידער פון דער פייערלעשער קאמאנדע אין ציטראנס פאבריקן. די מיינונג פון מיירעמען איז געווען אז די מונדירן פאסן זיך איף די "סטראזשאקעס" ווי א בגד אויף א "סטראשידלע" פאר טויבן. נחת האט ר' מיירעם געהאט פון די מונדירן וואס ער האט געניייט פאר די אפיצירן פון "קאזאנסקין פאלק". די מונדירן פון די אפיצירן האבן "געלעגן ווי אויסגעגאסן" און אלע האבן באלד פארשטאנען אז דאס האט געניייט מיירעם דער שניידער. די אלע אידן זיינען מער ניטא, זיי זיינען געווארן פארניכטעט אין די "ארבייטס" לאגערן און אין די געטאס, קרעמאטאריעס און ווו ניט, גאנץ אייראפע איז געווען איין אידישער בית־הקברות.

די ציטראנס אלס כלל־טוער און פילאנטראפן

אויסער אינדוסטריעלער זיינען די ציטראנס געווען אויך כלל־טוער און פילאנטראפן.

שוין שניאור זלמן ציטראן האט אויף זיין חשבון איבערגעבויט דעם אלטן בית־המדרש אין מיכאלאווע. דאס האט אים געקאסט ביי 3000 רובל במזומן – א קאלאסאלע סומע פאר יענער צייט. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה האט זיין פרוי עלקע געפירט אין משך פון 3 יאר א קיך פאר ארעמע ארבעטסלאזע מענשן. אויף דער קיך האט פרוי עלקע אויסגעגעבן אלע אירע אפשפארונגען, ווייל שפייז־פראדוקטן אין יענער צייט זיינען געווען זייער טייער און אויסער איר האט קיינער ניט געגעבן קיין גראשן אויף דער קיך.

אויף דעם ערשטן ארט פון כלל־טוער אין דער משפחה ציטראן האט זיך ארויס געווקט דער אינגסטער זון פייוול ציטראן. אומגעפער אכט יאר איז ער געווען דער דירעקטאר פון דער פאבריק אין סופראסלע. ער איז אין דער אמת'ן געווען דער מאדערניזאטאר פון דער פאבריק. אלס ספעציאליסט אין דער טעקסטיל אינדוסטרי און אלס גוטער ארגאניזאטאר, האט ער די פאבריק אוועקגעשטעלט אויף א הויכן טעכנישן ניוואו. אויסער דעם איז פייוול ציטראן געווען א גרויסער קעמפער פאר אידישער גלייכבערעכטיגונג אין די טעקסטיל פאבריקן. צוזאמען מיט די פארעצקעס, מאריינס און אנדערע האט ער געקעמפט, אז אין די נייע מעכאניזירטע פאבריקן זאל מען אננעמען אויך אידישע ארבייטער. די קריסטליכע געווערקשאפט פאריינען האבן געווען אין דער מיינונג, אז די אידן וואס ארבייטן אויף האנט שטולן קענען ווייטער ארבייטן ביי די שטולן, אבער ביי מעכאניזירטע מאשינען דארפן ארבייטן נאר קריסטן. דער קאמף איז געווען זייער א שווערער און אין די יארן 1906־1905 איז מען אריבערגעגאנגען צום קאמפף מיט געווער. פייוול ציטראן איז טאקי פארוואונדעט געווארן פון א קויל וואס א קריסטליכער ארבייטער האט אויף אים געשאסן. צום גליק איז ער פארוואונדעט געווארן אין האנט און די וואונד האט זיך ארויסגעוויזן ניט צו זיין געפערליך.

נאך לאנגע פארהאנדלונגען האט מען שליסליך דורכגעקומען אז א געוויסער פראצענט פון ארבייטער זאלן זיין אידן און אפילו מסכים געווען זיי צו בעפרייען פון ארבייט אין יידישע יום־טובים און שבת'ים.

פייוול ציטראן איז געווען 10 יאר פארזיצער פון דער יידישער קהילה אין ביאליסטאק, האט רעארגאניזירט דעם "מושב זקנים" און "הקדש" אין מאדערנע אינסטיטוציעס, געווען וויצע־פארזיצער פון סוחרים פאריין, געארבעט אין "לינת־הצדק" און נאך אנדערע ארגאניזאציעס.

ר' שמואל־הערש ציטראן איז אין 1918, באלד נאכן סוף פון דער ערשטער וועלט מלחמה, געווײלט געווארן אלס פארזיצער פון דער "צדקה גדולה", א געזעל שאפט וואס האט פאראייניגט אלע צדקה

געזעלשאפטן כדי צו העלפן דער ארימער אידישער באפעלקערונג.

חיים ציטראן האט מיט ערפאלג געווען א פארוואלטונגס מיטגליד פון דער געזעלשאפט פון פרייוויליגע פייערלעשער – קאמאנדעס אין פוילן. שמעון ציטראן איז געווען א מיטגליד פון דער פארוואלטונג פון אידוסטריעלער פאריין אין ביאליסטאק. די פוילישע רעגירונג האט דאן אפילו געשטערט דער ענטוויקלונג פון די ציטראן פאבריקן אבער זיי האבן געוואקסן, זיך מאדערניזירט און בכבוד אויסגעהאלטן כמעט די גאנצע סופראסלער באפעלקערונג וועלכע האט געלעבט גאר ניט שלעכט.

עס איז פארשוואונדן געווארן די פאמיליע ציטראן און אויך זייערע פאבריקן עקזיסטירן ניט מער, עס איז זייער כאראקטעריסטיש פארן לעבן פון אידן אין גלות אז א **פארמעגן געזאמלט פון אידן האלט זיך ניט מער ווי 3־4 דורות.**

דער איינציגער אנדענקונגסארט נאך דער פאמיליע ציטראן איז דער גאנץ געבליבענער ציטראן בית־המדרש, דער איינציגער בית־המדרש אין ביאליסטאק, וועלכער איז ניט צערשטערט געווארן. דעם ציטראן בית־המדרש האט די פאמיליע ציטראן אויפגעבויט אין 1935 אויף פאלנע גאס באלד נאכן טויט פון ר׳ שמואל־הערש, צו זיין זכרון און צום זכרון פון זיין פרוי חוה־פערל. גערופן האט מען דעם בית־המדרש ״אוהל שמואל וחוה ציטראן״. דער בית־המדרש איז געבויט פון ציגל אין סטיל פון די אלטע הילצערנע בתי־מדרשים אין פוילן און ליטע. עס איז צו אונטערשטרייכן די שיינע מאלערייען פון סופיט און ווענט.

אידן זיינען אין ביאליסטאק ניט געבליבן, אבער כדי צו געפינען א אויסגאנג פון דער סיטואציע, האט די ביאליסטאק שטאט־פערוואלטונג באשלאסן, אונטערן דרוק פון אידישע דעלעגאציעס, ווי פון ביאליסטאקער צענטער אין ניו־יארק אין די פערזאנען פון ריבאלאווסקי, קרעמער, דאטנער און אנדערע, ווי אויך קלעמענטינאווסקי פון תל־אביב, צו פארוואנדלען דעם ציטראן בית־המדרש אין א אידישן מוזעאום.

אלס קינד, ווען אונזער וויינונגס־ארט איז געווען סופראסלע, האבן מיר אפט, איך און מיין מוטער און שוועסטער געגאנגען שפאצירן לענג אויס די ברעגעס פון טייך סופראסל.

נאכן שפאציר, ווען מיר פלעגן זיצן געמיטליך, אין אונזער סאלאן, פלעגט מיין מוטער זייער אפט אונז פארשפילן אויפן קלאוויר פארשיידענע לידער, עס זיינען געווען פוילישע לידער, רוסישע, אידישע און העברעאישע. איין העברעאישע ליד האט באזונגען די צעדערבוימער וואס וואקסן שלאנק ביז צו די וואלקן, דעם בלויען ים און דעם ירדן. ״די סופראסל איז ניט אונזער טייך״ פלעגט אונז מיין מוטער ערקלערן, אונזער טייך איז דער ירדן. ווי ריכטיג עס זיינען געווען אירע ווערטער קענען מיר פארשטיין נאך די אלע געטאס, טרעבלינקעס און מאידאנעקס.

די פארטיזאנער טעטיקייט אין די סופראסלער וועלדער

אין די געדיכטע, טיפע וועלדער, וואס ציען זיך ביזן טיפן ביאלאוויעזש ארום סופראסלע און א ביסל ווייטער, איז געווען א גלענצענדער ארט פאר פארטיזאנער טעטיקייט. אין די סופראלסער וועלדער זיינען ענטשטאנען פארטיזאנער אטריאדן, אממערסטן ווייסרוסישע, אנגעפירט פון רוסישע אפיצערן, וועלכע זיינען אנטלאפן פון דער דייטשער געפאנגענשאפט. עס זיינען אויך געווען צווי אידישע ״אטריאדן״, געהייסן האבן זיי ״פאראויס״ און ״רויטער אקטאבער״. צום אטריאד ״פאראויס״ האט געהערט די לעגענדארע פארטיזאנטין סאניא שמיד, וואס האט מיט איר דרייסטקייט אלעמען פארוונדערט. זי איז געפאלן אין א שווערן קאמף מיט דייטשע זעלנער לעבן טשיליטשאנקא, ביי סופראסלע, כבוד איר אנדענקען.

מיט די אידישע פארטיזאנער אטריאדן האט מיטגעארבייט דער שרייבער פון די שורות. אים האט געהאלפן די פרוי פון ד״ר שמעון דאטנער – א קראנקען שוועסטער פון בערוף און איר טאכטער מירא.

מיט דער הילף פון פוילישן וועכטער פון רייסקעס סטעארין פאבריק, וועלכער האט זיך געפונען אויפן גרעניץ פון געטא, האט מען אויף דעם בוידעם פון דער פאבריק ארגאניזירט א פארמאסקירטן ״שפיטאל״ פאר פארוואונדעטע פארטיזאנער, אידן און קריסטן. דער שרייבער פון די שורות האט געראטעוועט פון א

זיכערן טויט, דורכפירנדיק טיילמאל זייער שווערע און קאמפליצירטע אפעראציעס ביי א גאנצער רייע פון פארטיזאנער און קאמאנדירן פון די אטריאדן. די דייטשן האבן ביז צום סוף פון געטא דעם "שפיטאל" נישט ענטדעקט.

נאך דער מלחמה איז דער שרייבער פון די שורות, פאר זיין לעבנס איינשטעלונג איילנדיק און אפערירנדיק די שווער פארוואונדעטע פארטיזאנער אין די ערגסטע באדינגונגען, דעקארירט געווארן פון דאמאלסדיקן פוילישן מלוכה־פרעזידענט ביערוט, מיטן גאלדענעם פארדינסט־קרייץ.

די פארניכטונג פון אידישער סופראסלע

דעם 1 נאוועמבער 1942 האבן די נאציס אנגעהויבן זאמלען די סופראסלער אידן צוערשט אין 10 אולאנער פולק ביי ביאליסטאק און שפעטער זיי ארויס געפירט צו פארניכטן אין די קרעמאטאריעס פון טרעבלינקא. כמעט קיינער פון די סופראסלער אידן איז ניט געבליבן ביים לעבן. עס זיינען אין די גאז קאמערן פארניכטעט געווארן מענער, פרויען און קינדער.

די קריסטליכע באפעלקערונג האט זיך דאן ניט פארהאלטן ווי ריכטיגע שכנים, מיט וועלכע מען האט געלעבט הונדערטער יארן זייט בי זייט. קיין גוטן ווארט, קיין רחמנות, קיין טרייסט ווארט, א פארבעה־אלטענער שמייכל אויפן פנים, און גארנישט...

די ווייניקע מיטגלידער פון די ציטראנס וואס זיינען נאך געבליבן אין ביאליסטאק און סופראסלע, האבן אין די שווערע צייטן פאר זיי ניט באקומען קיין שום הילף, אויך ניט מאראלישע הילף. מיט די ציטראנס האט מען אפילו ניט געוואלט האבן קאנטאקטן. אפילו די פאמיליע פון פארבמייסטער כאבאצקי, וואס זייער עלטסטער זון באלע איז געפאלן אין די קאמפן פאר פוילנס באפרייאונג אין 1920, איז פלוצלונג געווארן ניט כשר, קיין שטיצע, קיין הילף, אפילו די צוויי קליינע קינדער פון באלעס ברודער וואס מען האט זיי לייכט געקענט ראטעווען אפגעבנדיק זיי אין א קריסטליכן אנשטאלט ווי א יתומים – הויז אדער א קלויסטער, זיינען אויך אומגעקומען ניט דערוואַרטנדיק זיך פון קיינעם אויף הילף.

אויפן פראנט פון פוילישן קאשציאל אין סופראסלע איז אנגעמאלט – מיט גרויסע קידוש־לבנה אותיות: **"כי ביתי, בית־תפילה יקרא לכל העמים"** (ישעיהו נ"ו פסוק ז'). זעט אויס אז אויסער די אידן האט קיינער דעם פסוק פון ישעיהו ניט גענומען ערנסט.

פרקי זכרונות והווי

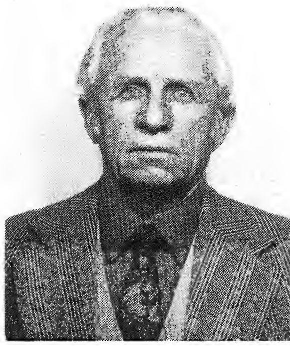


סמטה ישנה, ציירה קטרינה סוחוצקה, תלמידת בית הספר לאומנויות, סופראסל
An old alley, painted by Katarina Suchotzka, School of Art, Suprasl



הבית הישן־דאס האלטע היים – סופראסל 1890
The old Home — Suprasl
צויר ע"י פאוועל קודה, תלמיד בית הספר לאומנויות, סופראסל
Painted by Pawel Koda student of School of Art, Suprasl

זכרונות ונוסטלגיה



מאת: אינג' בצלאל גוטליב



משפחת גוטליב בשטח המנסרה – 1935. מימין: מרים, גדליה, בצלאל, חיה ומשה
Gotlieb family at the sawmill-1935
Myriam, Gedalia, Bezalel, Haya + Moshe

העיירה סופראסל הנקראת על שם נהר סופראסל הזורם בקרבתה, נוסדה בערך בסוף המאה ה־16, והמבנה העתיק ביותר הוא המנזר הרוסי, המונסטיר, שנבנה בסגנון ביזנטי בשנת 1511. המבנים המיוחדים והיפים היו הארמון "בוכהולץ" וה"ברנובה".

הישוב היהודי נוסד יותר מאוחר אולם הזמן המדויק לא ידוע. יש משערים שהמהגרים הראשונים הגיעו מהעיירה הסמוכה קרינקי בסוף המאה ה־18 או בתחילת המאה ה־19.

נולדתי בסופראסל בשנת 1914 בבית ששכן בפינת רחובות "ציציגו מאיא" והסמטה המובילה לבית הכנסת. זכרונותי מהעיירה סופראסל – מתחילים משנת 1918 בה חזרנו אני, אמי, אחי זליג ואחותי מרים מרוסיה, אליה הוגלנו בפרוץ מלחמת העולם הראשונה. הזכרונות מתרכזים בעיקר סביב ביקורי ב"חדר".



משפחת ויינר 1929
משמאל: שרה (אשת הערשל), אליהו (אח זצ"ל), שרה־ריבה, ברכה, הערשל המורה, ינטה

Weiner Family 1929
From left: Sara (Hershel's wife), Eliyahu, Sara-Riva, Bracha, Nachum-Hershel (The Teacher), Yenta

"החדר" היה מרוחק כק"מ אחד מביתנו, ששכן מחוץ לעיירה. מיד אחרי פסח היינו הולכים לחדר יחפים, איני יודע בדיוק מה היתה הסיבה לכך, אבל זה נותר בזכרוני כי לא פעם דרכתי על מסמר ונאלצתי לרפא את הפצע ע"י תחבושות של עלים ירוקים, שהיו גדלים ע"י זרם המים שעבר בדרך לחדר. לשם קיצור הדרך, היינו חוצים את שדות התבואה דרך שבילים. הקמה עברה מעל לראשנו וזה היה מראה מרהיב.

הלימודים ב"חדר" נמשכו כל היום ובהפסקות הייתי רץ למאפית גולדשמיט, לקנות עוגת סוכר עגולה שטעמה היה כטעם גן־עדן. בצהרים היתה אמי מביאה אוכל מבושל כגון נזיד עדשים עם גלוסקאות והיינו מחממים את האוכל אצל משפחת יעקוב־יודל שגרה מול "החדר".

"החדר" היה קטן מלהכיל את כל התלמידים ולכן נערכו הלימודים לסירוגין, כשקבוצה אחת למדה, השניה היתה בהפסקה ולהיפך. היינו מנצלים את הזמן הפנוי למשחקי כדור־רגל, ומאחר שלא היה לנו כדור ראוי לשמו, השתמשנו בכדור סמרטוטים. אני הייתי חובב גדול של כדור־רגל ודיידוש (זלמן פיין) היה השחקן המצטיין.

אחד מהמורים שנחרתו בזכרוני היה הרשל וויינר, מורה טוב ומסור, שלימד אותנו עברית ותנ"ך וממנו שאבתי את יסודות השפה העברית. עד היום נשארו בזכרוני פרקי תנ"ך מובחרים מספרי ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל אותם למדנו בעל־פה.

ה"חדר" גבל בדירתו של הרב. הרב היחידי שאני זוכר היטב היה ר' שלמה אביגדור רבינוביץ ז"ל, לפניו היה רב זקן שנפטר אולם איני זוכר את שמו. מה שזכור לי אלה הן הבחירות לכס הרבנות. הרבה מועמדים הגיעו לעיירה וכל שבת היה מופיע רב אחר ונושא דרשה. הרב רבינוביץ נאם ארוכות ובהתרגשות גדולה. לשמע דרשתו פרצו הנשים בבכי וזה השפיע על בחירתו.

לסופראסל הגיעה משפחת הרב עם 3 ילדים, יוסף הבכור, אחותו חיה שרה ואחיו יענקל. יתר הילדים: אהרון, דוד , מאיר לייב ושלום נולדו בסופראסל. כל הילדים היו שקטים ומנומסים כיאה לבני רב, רק אחד התבלט בשובבותו. שמו היה אהרון וכולם כינוהו בשם חיבה "אחקע". תכונה זו עמדה לו לעזר כשהיה צריך לעמוד בפני כל התלאות שעברו עליו בימי השואה, להשאר בחיים ולהגיע ארצה בריא ושלם אחרי היותו אסיר ציון בסיביר.

במרחק מה מה"חדר" עמד בית הכנסת שאיחד את כל תושבי העיירה שהיו באים בשבתות ובחגים, מי להתפלל ומי להפגש ולשוחח על ענייני דיומא. אני זוכר את בדק הבית שנעשה בבהכ"נ כאשר הביאו צבעי מומחה מביאליסטוק והוא צייר על התקרה ובחלק העליון של הקירות את כל סמלי השבטים. הציורים היו מרהיבים ועזי רושם. האריה היה אריה של ממש וכן הזאב השועל הנחש וכו'.

מימי ה"חדר" נותר בזכרוני המאורע הבא: כשהיה נולד בן זכר למישהו, היינו הילכים בערבים לביתו של הרך הנולד, היינו קוראים קריאת שמע לשלום התינוק והיולדת ובתמורה קיבלנו דברי מתיקה שונים. זכורים לי היטב הבנים שנולדו לישראלקה גמזו שהיה גם אז בחצר ביח"ר "אלט" וכן בני מנשקה, הנכדים של ברל ביבר ובני דודתו גיטל קורניאנסקי. רגיל הייתי להשאר ללון אצלה בימי החורף העזים. בביתה גר סבי וולבל עה"ש, שהיה דמות בלתי רגילה, צדיק גדול בהליכותיו ובמנהגיו. עוד אזכור שהיה מלמד אותי את פרשת השבוע כל שבת. הוא שהשפיע על הורי לשלוח אותי ללמוד גמרא. היה נדמה לו שעתיד אני להיות רב בישראל.

בחופש הייתי בא לסופראסל וסבי היה בוחן אותי והיה נהנה מאוד כשנוכח לדעת שאני יודע לא מעט גמרא. אינני יכול להמשיך מבלי להזכיר עוד כמה דמויות נעלות מהעיירה שנחרטו בזכרוני, חוץ מסבי וולבל.

מיכל לב איש נעים הליכות, שקט ובעל אורין, איצ'ה הקצב שהיה בעל תפילה טוב ובעל קול נעים. חצקל החייט, איש עניו וחסיד בדורותיו.

ברוך קורניאנסקי היה אדוק מאוד ומרבה בתפילה, חיים סמיאטיצקי בעל־תורה שקט, יודע חשבון וגמרא. מיירעם סגל החיט היה תמיד עליז ומחייך, מפזם כל מיני ניגונים בשעת עבודתו, היה בעל קול ערב בעיקר בשעת קריאת התורה. הצטיין כשחיין. מי לא זוכר את להטוטיו בשחיה של יום שישי אחה"צ בנהר ע"י ה"זיימע" של הירשורן. "יענקל דער שטעפער" היה מבין ותיקי לומדי בית המדרש, לייזר האופה היה איש עניו, דאג בעיקר לחינוך בניו בישיבות, וכמה מהם יצאו רבנים. יענקל שטורמק האופה היה איש חרוץ מאד ונעים הליכות.

לא אשכח את משפחת ישראל חיים קפלן הנגר בעל משפחה גדולה. הייתי חבר טוב של נכדיו: לייזר ואייזיק הרביתי לבקר בנגריה שלהם, ביחוד "זרקתי עין" על גן הפירות שברשותם שהיה מלא פירות כגון תפוחים ואגסים. אחד מבניו אם אינֵי טועה אייזיק שמו, בנה את בית המגורים שלנו ו עזרתי לו במלאכה. זכורה לי היטב דמותו הנעלה של השוחט ר' מאיר פאט, אישיות אצילה, בעל תפילה מצוין. קטנה היריעה לתאר את שלל הדמויות. היתה גם קבוצה של אנשים פחות אדוקים ויותר חילוניים. כגון: משה דנציג שנחשב ציוני ואינטלגנט, איש מסודר ובעל הופעה יפה, היה פעיל בתנועה הציונית אבל לא זכה לעלות. אף לא אחד ממשפחתו הצליח להישרד ולהגיע ארצה.

לייבקע הטוחן, ישראלקה גמזו, אשר ושלמה סמיטיצקי היו ידועים בין המאחרים לביהכ"נ והמרבים בשיחת חולין. מי שביקר פחות מכולם בבית הכנסת ובא רק ביום הכיפורים היה שיינברג השמן שהיה ידוע בידיעותיו הגסטרונומיות. החיים הציבוריים בעיירה היו מפותחים מאד, קיימו מוסדות לעזרה הדדית בין כל התושבים. סופראסל היתה ידועה כמכניסת אורחים וכל שבת היו באים מהסביבה אורחים לבית הכנסת ומתארחים אצל התושבים לסעודת צהריים. אצלנו בבית היו רגילים לקבל "אורח" כמעט כל שבת. כולם היו נהנים משפע המטעמים שאמי חייקה ע"ה היתה מכינה בחריצות רבה. אבי גדליה ע"ה היה איש עסקים גדול, בעל צדקה ודאג לחינוך ילדיו.

סופראסל היתה ידועה בסביבה כעיירת קייט. מצבה הגיאוגרפי גרם לכך שהיתה מושכת קיטנים להינפש בימי הקיץ החמים. העיירה שכנה בעמק פורה ולידה זרם נהר לא גדול ששימש בעיקר להעברת דוברות עצים למקומות שונים בפולניה ולנמל הידוע דנציג בצפון. כן שימש הנהר כמקום רחצה ובידור בימי

הקיץ לבני המקום ולנופשים מבחוץ שהיו רגילים לבוא בימי החופש הגדול, לנוח בצל היערות שהקיפו את העיירה מכל צדדיה. היערות היו מפורסמים באורנים הגבוהים שהפיצו ריח נעים ובריא.

הקיטנים וגם תושבי המקום היו רגילים למלא בשבתות כל פינה ביער ולנוח בצל האילנות. מידי שנה גדל מספר הקיטנים ובמיוחד בתקופת כהונתו של ראש העיר הנמרץ והחרוץ ששמו היה "סלוסרציק". הוא פיתח את חוף הרחצה והפך אותו לפלאז'ה מודרנית. בזמנו סופראסל נעשתה למרכז קיט חשוב, שמשך מספר גדול של קיטנים. משיגשוג זה נהנו גם תושבי המקום. עם גידול מספר הנופשים, גדלה הפרנסה, בעיקר ממכירת משקאות קלים וגלידה וכל מיני ממתקים.

הגלידה הראשונה יוצרה ע"י בני משפחת מנדל קווה. בחורף הם אגרו גושי קרח גדולים שהוצאו מתוך הנהר הקפוא ונשמרו בתוך, מחסן חצי תת־קרקעי. הם פיזרו על גושי הקרח נסורת עצים שהביאו מבית המנסרה שלנו.

אני זוכר שבהפסקות בלימודי ה"חדר" רצנו למשפחת קווה כדי לעזור בייצור הגלידה. סובבנו את הכדים שהיו מלאים בחומר הגלם, חלב, ביצים, סוכר ועוד, עד שהחומר היה מתקשה והופך לגלידה שטעמה היה מצוין. במשך הזמן נפתחה חנות נוספת לגלידה בבעלות יצחק שטורמק. גם נבנה בית מלאכה לייצור ומילוי בקבוקי גזוז (קוואס) ע"י בצלאל מינס ה"קוואסניק". בתקופה שלמדתי בביאליסטוק המתנתי בכליון עיניים לחופש הגדול כדי לבוא לסופראסל לבלויי הקיץ. הגויים תושבי סופראסל חיו בשלום עם היהודים בימים ההם והיו מקורבים לחיי העיירה הרבה יותר מאשר בעיר הגדולה.

החיים בעיירה היו,בדרך כלל, שקטים בלא סכסוכים ומריבות. אחת הסיבות לכך היא, כנראה, משום שהמפרנס הראשי במקום היה התעשיין הגדול היהודי שמואל ציטרון ובניו. במפעל הטקסטיל שלו עבדו כ־1,000 איש רובם גויים ורק חלק קטן היו פועלים יהודים. בדרך כלל היהודים עסקו במסחר ובמלאכה זעירה. מכל האמור לעיל אנו למדים שסופראסל היתה עיירה מיוחדת במינה ושונה מיתר עיירות קטנות שהיו בפולין. אופיינים במיוחד לעיירה, היו חיי המשפחה ההדוקים והמסודרים ואהבת איש את רעהו. זו אולי הסיבה שכה מעט היגרו לחו"ל, משום שאיש לא רצה להיפרד מאחיו או ממשפחתו, עד שבא הצורר הנאצי ימ"ש והשמיד את כולם, פרט למספר שרידים. סופראסל היהודית אינה קיימת עוד. רק זכרונות מתוקים מתקופות הנעורים, מחיים קהילתיים עשירים, ממעורבות הדדית של משפחה אחת גדולה שמאנה להיפרד על סף הכליון.

סיפור הזכרונות לדורות הבאים למען יגדלו ילדינו ונכדינו על המורשת הסופראסלאית – זה המעט שמחובתנו לעשות.



משפחת סגל וקרובים
מימין שורה 1: נחמה רוגובסקי, אבא מיירעם סגל, שלמה אוטנשטיין ואייזיק צלביטש.
שורה 2: ארצ'יק צלביטש, חיים סגל, ברל זבצקי ורייזעלע סגל.

Segal Family + relatives
From right, row 1: Nechama Rogowsky, Myrem Segal, Shlomo Otenshtein, Aizik Zalewitch. Row 2: Artchik Zalewitch, Haim Segal, Berl Zavatzki and Reizele Segal

בצלאל גוטליב

בצלאל סיים לימודיו התיכוניים בתחכמוני גבוה בביאליסטוק בשנת 1932 וביחד עם חמשה מחבריו שבאותו זמן סיימו לימודיהם בגמנסיה "תרבות" נתקבלו לטכניון העברי בחיפה ועלו ארצה. בצלאל קיבל תואר מהנדס בשנת 1936 ובגלל המאורעות עם הערבים נאלץ היה לעבוד בכל מיני "עבודות שחורות" עד 1939. עם פרוץ המלחמה, התחילה ממשלת המנדט הבריטית בהקמת מחנות, שדות תעופה וביצורים ובצלאל נתמנה מהנדס תכנון וביצוע עד שנת 1947. בפרוץ מלחמת הקוממיות גויס לחיל ההנדסה בצה"ל ועסק בהקמת ביצורים ומחנות בצפון ע"י הגבול הסורי. בגמר שרותו הצבאי הושאר כאזרח – עובד־צה"ל ונתמנה כראש מחלקת התכנון של אגף הבינוי, פיקוד־מרכז. בשנות ה־70 עבר ביחד עם הפיקוד לירושלים בה הוא מתגורר עד היום. בצלאל גוטליב נשוי עם כרמלה ולהם בן ובת נשואים וכן נכדים.

TARTAK PAROWY i PRZEMYSŁ LEŚNY

M. DAŃCZYK G. GOTLIB i CH. SIEMIATYCKI

SUPRAŚL, przy Białymstoku.

TELEFONY:
Supraśl 6.
Białystok 17-82.

Supraśl / Białystok dn. 12 października 1938 r.

D o

Zrzeszenia Przemysłowców

w Białymstoku.

Sekcja drzewna.

Za pośrednictwem p. C a l e l a G o t l i b a zam. w Haifie /Palestyna/ czasowo przebywającego w Białymstoku nawiązaliśmy kontakt handlowy z firmą palestynską w sprawie eksportu tarcicy świerkowej przeznaczonej do wyrobu skrzyn pomarańczowych.

Wspomniany p. Calel Gotlib oczekuje w najbliższym czasie od firmy palestynskiej pozytywnej w tej sprawie odpowiedzi, przeto uprzejmie prosimy władze zrzeszenia o zaopiniowanie tego listu celem przedstawienia władzom administracyjnym, ponieważ zezwolenie na pobyt w kraju p. Calela Gotliba upływa dnia 15 b.m.

Z poważaniem

אורח־חיים מיוחד



מאת: הרב נחום הכהן גולדשמיד

זה ספר תולדות אדם (בראשית ה') מתיחס לתולדות האדם ופירש רש"י פרק ו' פס' ט' שעיקר תולדותיו של האדם המה המעשים הטובים ובזה נתברכה עיירתנו. אחרי השואה שהכל נכרת ונמחק מהאופק אני רואה לחובה להעלות רשמים מזכרוני הדל על אותם אנשים יגיעי כפיים בצניעות ובאמונה תמימה.

סופראסל עיירה קטנה 18 ק"מ מהעיר רבתי ביאליסטוק מאוכלסת בציבור מגוון של פולנים, גרמנים, רוסים ויהודים. רק כמאתיים משפחות יהודיות אבל המיעוט הזה היה חשוב ומורגש (בפי ההלכה, דבר חשוב אפילו באלף לא בטל).

יש לציין שעיירה קטנה זו קיימה בתוכה את כל המוסדות שערים גדולות מתפארות בהם.

בסופראסל היה רב, שוחט, בית כנסת מפואר, מקוה טהרה, בית ספר יהודי נפרד מהגויים, קופת גמ"ח ולינת הצדק. כל זה הוחזק בכבוד בכוחות עצמיים ובמעשי חסד פרטיים של כל תושב שתמיד היה לעזר הזולת.

ברצוני לציין שהמעט שרשמתי הינה עדות חיה על קהילה ריבונית שלמעשה לא חייתי בה בגיל צעיר אלא קיימתי "הוה גולה למקום תורה" והייתי חוזר לחגים ובין הזמנים. זכורני ששמעתי הערכה על סופראסל מהמשולחים שהיו מבקרים בעיירה לצורך ההתרמה למוסדות שלהם והם אמרו לי: "חז"ל אמרו הנותן פרוטה מתברך בשש ברכות והמפיסו בי"א ברכות" ובסופראסל מצאנו כל זה...

החנוך בעיירה היה מגוון. נמצאו בתוכה בעלי השקפה מכל הזרמים. נאמנים למסורת המקורית, ציונים, אגודאים, בונדאים וגם קומוניסטים אבל מענין שלבית הכנסת כולם היו באים... מרבית הציבור נטה לרעיון הלאומי דתי. עיסוקם היה גם כן מגוון מפועלי בית חרושת ציטרון הידוע ועד לעצמאים בעסקים ובמלאכה.

בבית הכנסת התפללו נוסח אשכנז והיו מנינים לשחרית מנחה ומעריב, כן התקיימו שיעורי תורה בגמרא, משנה עין יעקב ובספרי החפץ חיים וזה הכל אחרי העבודה המפרכת היום־יומית.

עונג רב היה לראות את האנשים העמלים האלה ביום השבת. זיו של קדושה היה נסוך על פני כל אחד בהחליפם את בגדי החול ומתעטרים בקדושת השבת, אוירת השבת שרתה בכל פינה ונעלמו מפניהם הדאגות והתלאות שלא חסרו בכל ימות השבוע. כולם היו נוהרים לכיוון אחד לבית הכנסת לרוות את צמאונם הרוחני.

בשבת עוד לפני עלות השחר היו מתכנסים חברת תהילים לתפקידם השבועי. מצאו שמה את ר' חצקל החיט את יאסעל "דער וועבער" שמולקה "דער גלעזער" ועוד. בנעימה טובה היו מזמרים את פרקי התהילים. בצהרים אחרי שקיימו "שינה בשבת תענוג" שוב מלאו את בית הכנסת ור' מיכל לב הי"ד התחיל את שיעורו בעין יעקב וכך נתפסו יתר השולחנות עם לומדים יחידים או בצותא. בימי החול בין מנחה למעריב היה

שיעור במשניות ע"י המרא דאתרא הרב שלמה אביגדור רבינוביץ הי"ד.

השיעור היה מאד ערני כי המשתתפים היו תלמידי חכמים גדולים בערב היה שיעור בגמרא וזה התיחס לצעירים. את השיעור נתן חתנו של הרב ר' דוד רוזנברג הי"ד אברך יקר וחביב על כולם מחסידי סלונים. יש לציין שמשתתפי שיעור זה היו גם אחראים על צרכי העיירה. את קופת גמילות החסדים ניהלו השוחט ר' מאיר פאט ואחי שאול הי"ד. לפני כל החגים בימים שמזכירים נשמות, אחי שאול וחבריו היו משקיעים הרבה עבודה בהכנת כרטיסי ההתרמה למען קק"ל בזמן אמירת יזכור.

כעת אני רואה חובה להקדיש שורות אחדות לביתנו בית האבא ולהשאיר גלעד לבית מפואר זה.

האבא ז"ל היה איש יגיע כפיים, אופה במקצועו וקראו לו ר' לייזר "דער בעקער". עבד קשה לפרנסת הבית ובכל זאת שמר על שיעורי תורה הקבועים ושמר שהתפילות בכל יום תהיינה עם הצבור. היינו בבית ששה בנים ובת אחת, הבת היתה הבכורה והיא עוד זכתה לבנות את ביתה בירושלים למשפחת סלומינסקי. העסק שלנו דרש ידיים עובדות והמצב הכלכלי היה קשה מאוד. למרות הכל היתה הבנה בין ההורים ז"ל שהבנים ילמדו תורה ומקטנותנו קיימנו "הוה גולה למקום תורה" ורק אחינו שאול מתוך גורמים כלכליים נאלץ להשאר בבית.

עובדה זו שהורים הסכימו שכולנו נלמד היתה לצנינים במקום. יש לציין פרט מענין, היתה ועדת הערכה לגבי גובה תשלומי המסים העירוניים. בועדה היה גם נציג מטעם יהודי המקום. כשקבלנו הודעה על התשלום נתברר שהפריזו בחשבון יותר מאחרים ואנשים שאלו לנציג היהודים למה עשית הערכה כזו? ענה: אם יש לו אפשרות להחזיק ילדיו בישיבה ולא להעסיקם בעבודה סימן שיש לו כסף ולכן ישלם מיסים... המצב הכלכלי בבית היה בכל רע. שעות רבות מהיום הוקדשו לחיפוש הלוואות כדי לאזן את תשלומי החובות... אבל לא היתה בבית שום מחשבה להפסיק את הלימודים וזכורני פעם נזדמן לי לדבר עם האבא ז"ל על המצב בבית ובתוך השיחה התבטאתי שאשאר בקיץ בבית כדי לעזור אך מבט קפדני של האבא בטל אפשרות זו.

למרות הכל ביתנו היה תמיד פתוח לרווחה. אורחים ומרי נפש מצאו אצלנו לב חם ועזרה רצויה. האמא ז"ל עליה נאמר "גדול המעשה יותר מהעושה" ועם כל הטרדות של הבית היתה יותר טרודה בעזרה לזולת תמיד היתה אוספת ומחלקת... בקיץ היו באים בני ישיבה להבראה בלי כסף ובלי הלבשה הוגנת והאמא בשקט ובצנעה דאגה למחסורם. בשבתות היו לפעמים סועדים על שולחננו ארבע וגם חמשה אורחים.

זכורני כשהגיע לארץ ראש הישיבה ר' אברהם יפה זצ"ל ובאתי לקבל פניו כששמע שאני מסופראסל חבקני ונשקני ובהתרגשות אמר פעמים אחדות: בקהילה שלכם היתה אהבת תורה ומסירות נפש לתורה שלא נתקלתי בה בשום מקום...

---

* הרב נחום הכהן גולדשמיד למד בפולניה בישיבות סלובודקה וברנוביץ וקיבל סמיכה לרבנות מאת הרב איסר זלמן מלצר. עלה ארצה ב־1934. בארץ היה פעיל מאד בנושאי חינוך ושימש כמנהל ישיבת "עזרא" בכפר־סבא כ־5 שנים. הרב נחום הכהן הוא חבר הרבנות הראשית של תל־אביב ורב אזורי של שכונות בצרון ודרך השלום.

ניחוח נעורים



מאת: פרידה מושקוביץ (לבית פאט)

משפחתנו גרה בביאליסטוק אך הקשר עם סופראסל שבו גר חלק אחר מהמשפחה היה הדוק ומהנה ביותר. בשבילי כל ביקור בעיירה הנחמדה הזאת היה יום חג. למרות שלא נולדתי ולא גרתי דרך קבע בסופראסל ראיתי בה את ביתי השני בחופש. אהבתי להתארח בסופראסל אצל אחי הבכור והאהוב מאיר פאט וגיסתי בשקה ז"ל, שהתבשילים שלה כבר הריחו בחצר לפני הכניסה לבית. אחר כך עברה גם אחותי הגדולה והיקרה חייקה ובעלה צלקע מינס עם ילדיהם ז"ל לסופראסל הוא השקה את כל העיירה במיצים גזוז וסודה מהפאבריצ'קע שלו.

למדתי בסופראסל לרקוד עם הנוער של העיירה בפבילון שביער ובחורף הלכנו לנהר הקפוא לעשות "גליצ'ה" בקיץ עם כל הקיטנים היה שמח ועליז, והיער הגדול עם האוכמניות הנהדרות קשה קשה לשכוח את העיירה הקטנה הנפלאה הזו ואת תושביה השלוים והמארחים עם כל הלב ואת הקשר החי והיפה שבין המשפחות היהודיות שכולם נחשבו כמשפחה גדולה אחת.

בביאליסטוק נולדתי גדלתי ולמדתי אך בסופראסל נהניתי הן מהאנשים והן מהטבע הנפלא. חבל כל כך שיד זדונית השמידה הכל ונשאר רק זכרון יפה.מי יתן ונוכל לשמר זכרון זה של עיירה וקהילה נהדרת לדורות הבאים.



טובלים בנהר סופראסל – 1932

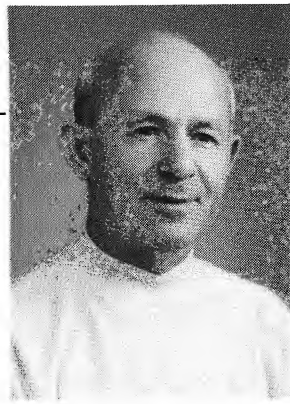
Entering Suprasl river — 1932



מאשה לונסקי ובתה שוש בביקור מתל־אביב לסופראסל ב־1930, על ה"גאמאק" ביער

Masha Lunsky daughter Shosh on a visit from Tel-Aviv to Suprasl forest

חוויות ילדות



מאת; זליג גוטליב

בעת מלחמת העולם הראשונה נותקה משפחתנו גוטליב לשני חצאים. אבא גדליה ז"ל נשאר בצד הגרמני ואמא חיה ז"ל נשארה בצד הרוסי עם שני ילדים קטנים אני ובצלאל ובהריון עם אחותנו מרים שנולדה ברוסיה בשנת 1917. זמנים קשים עברה אמא עם 3 ילדים קטנים ובכדי לחיות ולהתפרנס נאלצה אמא לעבוד בכל מיני עבודות שונות ביניהן מלוי טבק לסיגריות. יחד איתנו היתה בצד הרוסי גם משפחת חיים סמיטיצקי שהפכו להיות השותפים שלנו בטרטק (מנסרה) בסופראסל. ב־1918 בגמר המלחמה אמא כתבה גלויה לתומה לאבא ושלחה אותה ע"י חייל רוסי שהתקדם לצד המזרחי ובקשה ממנו לזרוק את הגלויה בתא הדאר. למזלנו, הגלויה הגיעה לתעודתה, ואחרי כמה חדשים הופיע אבא ולקח אותנו בחזרה הביתה לסופראסל. כמובן שהשמחה היתה גדולה עם איחוד המשפחה מחדש. התחלתי ללמוד ב"חדר", המורה היה צבי ווינר שהביאו אותו מקרינקי. בחורף היה קשה מאד להגיע לחדר מכיון שהטרטק שלנו היה מרוחק מהעירה ובערב פחדנו לחזור הביתה בחושך ובשלג.

היינו צריכים לעבור ע"י בית הקברות הנוצרי והגרמני וזה היה מפחיד מאד לילדים. סופראסל היתה עיירה קטנה ובה כ־200 משפחות יהודיות המוקפות בגויים רבים. העיירה היתה קטנה, כל אחד הכיר את השני בשם הפרטי ולפי המקצוע כגון; "הרשל דער לערער", "מנדל דער בעדער", "ניאמקע דער קצב", "מיירעם דער שניידער" וכו'. רבים מהתושבים התפרנסו בקושי, רובם עבדו בבית החרושת של ציטרון שהעסיק כ־1,000 פועלים ביניהם גם יהודים. בשני הטרטקים שלנו ושל הרשל חזן היו רוב העובדים גויים וכפריים שהעבירו את הסחורה בעגלות רתומות לסוסים ובעגלות חורף לרכבת לביאליסטוק. חיי החברה בעיירה היו למופת, היתה עזרה הדדית, "לינת הצדק" הכנסת כלה, קמחא דפסחא וכו'.
המפגש הכללי היה בבית הכנסת בשבת. כמעט כולם היו באים בשבת לבית הכנסת להתפלל ומי שלא הופיע היו יודעים שהוא נעדר.

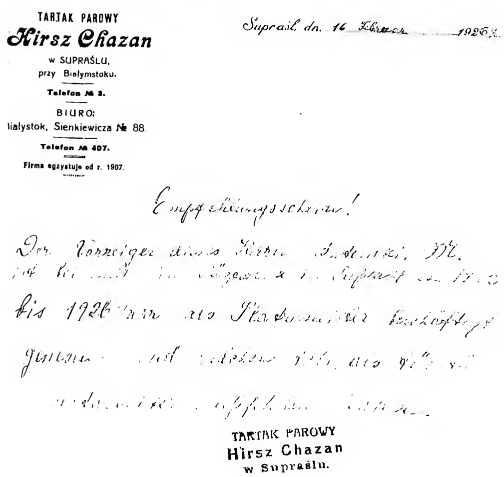
בחגים, ביחוד בימים הנוראים בראש השנה וביום כפור, היה הפחד נופל על כל היהודים, כולם היו מכונסים בבית הכנסת ומתפללים בכוונה. אנחנו, שגרנו רחוק, היינו יושבים כל היום ביום כיפור בבית הכנסת מבלי לנוח עד אחרי נעילה.

ב־1942 שלחו אותי הורי ללמוד בביליסטוק בבית הספר "תרבות". כל השבוע הייתי אצל הדודה בביאליסטוק וביום שישי הייתי בא לשבת הביתה. אני זוכר שהבאתי את הכדור־רגל הראשון מעור לסופראסל ב־1925. קודם לכן היו משחקים בכדור מגולגל מסחבות. המשחק הראשון התקיים בין היהודים והגויים ב"מונסטיר" ואני הייתי השוער. לרגל המאורע הנדיר הדביקו מודעות בפולנית וכל העיירה באה לחזות במשחק. נחלנו מפלה צורבת, כנראה משום שלא היינו מאומנים.

בשנות השלושים היתה כבר קבוצת כדורגל יהודית טובה בסופראסל. בקיץ היו באים הרבה קייטנים מביאליסטוק לסופראסל, כיוון שהעיירה היתה מוקפת כולה ביערות עצי אורן. הנופשים נהגו לשכור חדרים אצל הגויים. בערב היו האורחים מגיעים ל"פבילון" כדי לרקוד לצלילי נעימות טנגו.

האחים זליג ובצלאל גוטליב בעבודה
Brohters Zelig and Bezalel Gotlieb at work





TARTAK PAROWY
Hirsz Chazan
w SUPRAŚLU,
przy Białymstoku.
Telefon № 2.
BIURO:
Białystok, Sienkiewicza № 88
Telefon № 407.
Firma egzystuje od r. 1907.

Supraśl, dn. 16 ... 1926 r.

Empfehlungsschein!

bis 1926 ...

TARTAK PAROWY
Hirsz Chazan
w Supraślu.

אחרי שעברנו לגור בביאליסטוק ב־1926, היינו באים לסופראסל, עם כל המשפחה, לחופשת קיץ בת חודשיים. היינו מבלים יפה, והולכים להתרחץ בנהר ע"י הטרטק של הרשל חזן, העיריה בנתה חדרי מלתחה וניקו את השטח היטב. זאת היתה נקראת ה"פלאזה" של סופראסל. היו באים כל הקייטנים וגם הרבה מתושבי ביאליסטוק על אופניים בכדי ליהנות מרחצה בנהר.

ב־1934 עליתי ארצה ומאז לא ראיתי את סופראסל יותר. ב־1939 לפני פרוץ מלחמת העולם השניה סידרתי אמנם דרכון בכונה לבקר את המשפחה בסופראסל אך החברים מנעו זאת ממני כאשר המלחמה היתה כבר באויר. סופראסל היהודית נמחקה כולה בשואה האיומה שעברה על העם היהודי. נשארו רק זכרונות מתוקים מתקופת הנוער ומקהילה יהודית מופלאה.

זליג גוטליב

עלה ארצה בשנת 1934 כסטודנט האוניברסיטה העברית בירושלים. לאחר לימודיו עבד בחברה הבריטית I.C.I. וכן בבתי הזיקוק בחיפה. מאוחר יותר נהיה עצמאי כשותף של ביח"ר לאטריות. ב־1950 נשא לאשה את שולה לבית מרפלד ולהם 3 ילדים ו־6 נכדים. זליג גוטליב עובד כגמלאי ב"בית הסופר" ושולה מנהלת את בית "יד לבנים" של גבעתיים.



איך "נתקעתי" בסופראסל בפרוץ המלחמה

מאת: מרים ברא"ז

מרים ברא"ז לבית גוטליב התחתנה עם שמעון ברא"ז מפתח־תקוה ב 1.9.1936 בסופראסל ועלתה לישראל לאחר מכן. שלש שנים אחר כך נתקעה בסופראסל ביום פרוץ מלחמת העולם השניה ב־1.9.39 יחד עם בנה עודד, לרגל ביקור משפחתי ולהלן סיפורה.

בסוף 1938 שנתיים לאחר נישואינו ועליתנו ארצה לפתח־תקוה ושנה לאחר הולדתו של בננו בכורנו עודד, הפצירו בי הורי גדליה וחיה גוטליב ז"ל, לבוא עם נכדם הראשון לביקור בסופראסל.

אמנם המצב המדיני והפוליטי באירופה היה כבר אָז מתוח, דיברו על פרוץ מלחמה, אך מדי פעם המצב כאילו התיצב ושוב שרר שקט מדומה.

ב־4.6.39 החלטתי סופית לנסוע לסופראסל לביקור של 3 חדשים בערך עד ספטמבר 1939.

הפגישה לאחר כ־3 שנים היתה מאד מרגשת, ולשמחת המשפחה לא היה גבול. הציפו אותנו בהמון פינוקים, בילינו ביער, על שפת הנהר, טיולים רבים וכולנו נהנינו מאד.

בסוף אוגוסט שוב התחיל מתח המלחמה להתפשט באויר לכן החלטתי בכל זאת להקדים את חזרתי הביתה.

ב־25.8.39 נסעתי לביאלסטוק למשרד הנסיעות והפקדתי שם את הדרכון לצורך סידור ויזה־טרנזיט דרך רומניה, על מנת למנוע שהייה מיותרת ומיגעת עם ילד קטן בורשה. הפקיד הבטיח לי שהדרכון עם הויזה המיוחלת אוכל לקבל ביום שישי ב־1.9.1939.

אך שוד ושבר, באותו בקר ב־1.9.39 פורצת המלחמה הנוראה, ואני תקועה עם ילד בן 21 חדש ללא דרכון וללא כל מסמך כל שהוא על זהותי.

אותו בקר יום ששי לא יישכח ממני לארך כל ימי חיי. המפציצים השחורים הענקיים טסו מעל ראשנו נמוך מאד, ואני רצה אחרי הילד עם אגס ביד לאורך כל החצר של הטרטק (המנסרה) בלי לחשוב עדיין מה ילד יום.

הפועלים שבמפעל הרגיעו אותנו שלא ניכנס לפניקה, באמרם שיש להם ידיעות מהגרמנים המקומיים שהמפציצים יפסחו על העיירה, וכך אמנם היה. פצצות לא נפלו עלינו ואף לא שמענו מרחוק פיצוצים לעומת זאת נודע, שהכומר הגרמני לבש מדי אס.אס. ובתוך הכנסיה שלו היה לו משדר שבאמצעותו היה מעודכן בכל הנעשה.

עם פרוץ המלחמה החליטו הגברים המבוגרים שבמשפחה אשר היה להם נסיון ממלחמת העולם הראשונה לברוח מסופראסל לכיון מזרחה לסביבות פינסק היכן שהיו לנו קרובי משפחה, וישהו שם עד יעבר זעם. ביניהם היה גם אבי ז"ל השותפים במנסרה, הפקיד הראשי ועוד. שכרו עגלה רתומה לסוסים ונסעו.

היות ואנו גרנו במנסרה עם משפ' דנציג, החלטנו לעבור למרכז העיירה, ולא להשאר על הכביש בודדים ללא קרבה ליהודים אחרים.

בעיירה קיבלנו מקלט אצל משפחת סגל (מיירעם דער שניידער) ה"סגלים" קיבלו אותנו בחמימות

רבה. מיטות ללינה מזון משותף והעיקר לא להיות מנותקים.

כעבר כמה ימים שקטים, באמצע הלילה העיר אותנו רעש מחריד של צעדת הצבא הגרמני. פחד נפל על כל האוכלוסיה במקום. פחדנו לצאת מהבית, אך בכל זאת כשהלכתי לקנות לחם, ראיתי כמה חיילי אס.אס. מרחוק, היתה זו הפעם היחידה שראיתים במדיהם התכולים, מוציאים שמיכות מבית חרושת של ציטרון.

לפי הסכם ריבנטרופ – מולוטוב, עזבו הנאצים את סופראסל לפני שיכלו לבצע זממם.

אני נשארתי תקועה עם ילד קטן ללא דרכון, מנותקת מהבעל מהמשפחה ומישראל. לא היה שום קשר עם העולם החיצון, לא מכתב אף לא מברק.

חיכינו עד שהנאצים הארורים יעזבו לפי ההסכם, בתקוה שעם בוא הסוביטים תבוא הגאולה כביכול, אך במהרה התאכזבנו גם מהם.

הגברים חזרו בשלום אחרי כמה שבועות ואנו חזרנו מהעיירה לטרטק. העובדים חזרו לעבודה והמפעל התחיל לייצר. בינתיים הכסף אזל המחירים במזון וביגוד קפצו עד לשמים ובעלי אמצעים התחילו לחטוף מכל הבא ליד. הרוסים כמובן התחילו לקנות הכל, החנויות התרוקנו מהר ונשארו מדפים ריקים. ביחוד התנפלו על הנעלה, היו מזמינים 6 זוגות מגפיים בבת אחת, שעונים חטפו בכמויות, נשות הקצינים התנפלו על כותנות לילה והופיעו בהן בהצגות ובקונצרטים. תרבות היתה לכולם ללא כסף, קונצרטים והופעות בחינם. מי שהיתה לו סחורה עשה הון. מצבנו היה בכל רע. הטרטק אמנם התחיל לעבוד, אך מי קונה עצים וקרשים בזמן מלחמה?

והנה באו הרוסים והציעו לקנות מאתנו את כל המלאי. את הכסף הרב אמנם הפקידו על שמנו. השמחה לא ארכה הרבה זמן. כעבור כמה ימים הממשל החרים את כל הסכום שהפקידו בבנק ובנוסף קיבלנו פקודה לעזוב את הבית תוך שבוע ימים. הגיעו פקידים והתחילו לעשות רישום של כל תכולת הבית, גם על המזודות שלנו לא פסחו.





ארמון בוכהולץ אז והיום
Bucholtz Palace then and today
מרים בראז (גוטליב) ע"י הגדר ב־1931
Myriam Braz (Gotlieb) at the fence in 1931

בהתערבות ראש ועד הפועלים, קומוניסט מושבע שהיה ביחסים טובים עם אבי ז"ל, הורידו את ההלאמה ממזוודותי.

קיבלנו פתק לחפש חדר בעיירה. בבית משפחת גולדשמידט שכרנו דירונת בת ח״ר עם מטבחון בעלית הגג. התגוררנו שם 5 נפשות: ההורים, אני ילדי ומשה אחי ז"ל.

החורף היה קשה ביותר והקור הגיע עד 40°.

הספקתי לקנות לבני מעילון וזוג מגפיים ובימים יבשים הייתי מוציאה אותו לטיול בקר במזחלת קטנה. שעות רבות עמדנו בקור זה בתור על מנת להשיג לחם, בצל ותפוחי אדמר, אם היו בנמצא. נשארנו בלי כסף, פשוטו כמשמעו. המנה הכי אהובה עלינו היתה "ציבולניק" סיר גדול מלא בצל לתנור וזה היה אז מעדן מלכים.

מאז 1.9.39 פרוץ המלחמה עד סוף אוקטובר היינו מנותקים כאמור מן העולם. ואני ללא הדרכון הבריטי שלא הגיע לידי כפי שהובטח לי.

ברגע שנוצר קשר עם העולם החיצון שלחתי לשמעון בעלי מברק על אבדן הדרכון עם בקשה שיטפל במהירות להחזרתנו הביתה.

אנו לא ידענו שבפ"ת נפוצה שמועה, שאני נהרגתי בורשה על ידי הפצצה ובננו הקטן נפצע קשה. עם כניסת הסוביטים התחילו היהודים לחפש דרכים איך לברוח מגן העדן הרוסי המדומה. הופיעו כל מיני מורי דרך ומתווכים נוצרים ואף יהודים שבעבור כסף רב הציעו להעביר אותנו דרך הגבול לכיוון ליטה ביחוד לוילנה והעיירות הסמוכות ומשם אמנם הגיעו הרבה ממכרי לישראל והם חיים כאן עד היום הזה.

ביניהם עו"ד קלמנטינובסקי, משה פורת־פורוזובסקי ורבים אחרים. אחי משה ז"ל אף הוא הצטרף לאחת הקבוצות, עם סכום פעוט של דולרים שבקושי סידרנו עבורו. אך לרוע מזלו ומזלנו הוא נתפש על הגבול, הכסף נלקח ממנו ואחרי שבוע של ישיבה בכלא הורשה לחזור הביתה לסופראסל. בחזרו היתה לנו פגישה מרגשת שלא אשכח לעולם. מיואש ומאוכזב, עבר לגור לבאליסטוק, השיג עבודה בהנהלת חשבונות והתגורר אצל דודנו חיים גוטליב עד להעברתו לגיטו ביאליסטוק, עם משפחות סמיטיצקי וקורנינסקי ושאר היהודים. מאז לא נודע לנו דבר עליו וכנראה נפל עם חיסול גיטו ביאליסטוק. הי"ד.

בינתיים המשכתי לנסוע מסופראסל לביאליסטוק למשרדי השלטונות הרוסיים על מנת לקבל היתר יציאה חזרה הביתה. מחוסר תחבורה נאלצתי באחת הפעמים לרכב על אפניים לביאליסטוק ובחזרה.

זכור לי שהגעתי באחת הפעמים לאוטובוס היוצא לפנות ערב. התור היה כל כך גדול שבהכנסי לתוכו ממש נלחצתי עד כדי שבירת עצמות. בביאלסטוק הצטרפתי לקבוצת ארץ־ישראלים בת 20 איש בערך שנתקעו כמוני. חלק מהם בעלי דרכונים בריטיים וחלק בעלי דרכונים קונסולריים פולנים. אלה האחרונים לא הורשו לחזור ואבדו בשואה לרוע מזלם. בינתיים הגיעה עבורי תעודת נסיעה לשעת חירום מהשגריר הבריטי במוסקבה.

זמן קצר לפני עזבי, פנתה אלי אשה אחת בבקשה לצרף את בנה בן ה־10 שאותו ביקשה להחזיר לאביו בתל־אביב, אחרי שהתגרשו. ללא היסוס קיבלתי ברצון את הילד תחת חסותי וכך ניצל הילד ונשאר בחיים. היום הוא חי בסביון ולדאבוני לא נפגשו מאז מסרתיו לאביו.

בשנת 1970 שלחתי לו מכתב והוא ענה לי שהוא אמנם זוכר אותי ומודה על כך שהסכמתי להביאו ארצה ושהודות לכך הוא נשאר בחיים.

בסוף מרץ 1940 נפרדתי ממשפחתי היקרה בסופראסל בדרכי חזרה לארץ־ישראל.

הדרך ארכה כשבועיים ברכבות עד אודיסה ומשם באניה רוסית עד פיריאוס. שם זכינו במשך שבוע לאניה יוונית שהביאתנו לחיפה ממש בערב פסח.

שמעון והאבא של דוד בן ה־10 קיבלו אותנו בשמחה שאין לתארה במילים.

הבית היה כולו מוצף פרחים, עוגות וכל טוב שלא ראיתי כמותם ב־10 החדשים האחרונים תחת הכיבוש הרוסי.

אנשים באו לפגשנו ולהווכח שאכן אנו שנינו חיים ובריאים בניגוד לשמועות שנפוצו.

בכך תמה פרשת נסיעתי לביקור משפחתי בסופראסל שתוכנן למשך 3 חדשים וארך 10 חדשים קשים ומלאי הרפתקאות.

סופה של משפחת תעשיינים

הפרטים לכתבה זו נמסרו לעורך באדיבותה הרבה של אינה וינברג לבית ציטרון, בתו של אלקס ציטרון. אינה מהבודדות ששרדו ממשפחת ציטרון, הוגלתה עם אמה סבתא ודודתה, ע"י הרוסים לקזחסטן. האמא והסבתא מתו שם ואינה חזרה יחד עם דודתה, במסגרת הרפטריאציה ב־1946 לפולין. אינה סיימה כימיה בטכניון בורשה ועלתה ארצה ב־1958.

"ציטרון" ו"סופראסל" היו שמות נרדפים, שכן אי אפשר היה לתאר את קיומה של עיירת סופראסל בלעדי ביח"ר ציטרון שהעסיק את מרבית ראשי האב בסופראסל ובכך למעשה קיים את העיירה. סמואל ציטרון שרכש את ביהח"ר ממשפחת בוכהולץ בתחילת המאה העשרים (1903) היה ראש "השושלת" ובעל מפעל טכסטיל בביאליסטוק, בין חמשת הגדולים דאז.

המפעל בסופראסל שבעיקר ייצר אריגים היה ללא ספק המנוף העיקרי להתפתחותו של הישוב בסופראסל שבעטיו של המפעל ומפעלים נוספים שהוקמו בעקבותיו הפך מכפר לעיירה בעלת מועצה מקומית. המפעל העסיק כ־1000 עובדים. לסמואל היו ארבעה בנים ושלוש בנות. הבנים בנימין, סמיון, אלקס וחיים. הבנות רוזה, יוכבד וסוניה. היו לו רק נכד אחד ארקדיה – בנו של בנימין ושלוש נכדות: ויארה של בנימין, בת אחת של רוזה ואינה – בתו של אלקס. לאחר מלחמת העולם הראשונה ועד 1933 (שנת השביתה העקובה בדם) נוהל ביהח"ר בסופראסל ע"י הבן חיים וארקדיה הצעיר שסיים לימודי טקסטיל בטכניון בבריסל. יתר שלשת הבנים בנימין, סמיון ואלקס עסקו בתפקידי ניהול ושיווק מהמשרד הראשי של חברת ציטרון שברחוב קופיעצקה 35 בביאליסטוק.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה הצליחו חיים, סמיון, יוכבד וארקדיה וכן וויערה – בתו של בנימין ובעלה קובה שפירו לברוח לוילנה. מגמת פניהם היתה להגיע לארץ־ישראל אך זה לא עלה בידם. וויערה עם בעלה הגיעו להודו ומשם אחרי המלחמה היגרו לארגנטינה. מאז לא היה קשר עמם וגורלם אינו ידוע. חיים, סמיון, יוכבד וארקדיה הגיעו לשטוקהולם ומשם היגרו ב־1947 לארצות הברית וקנדה.

שני האחים האחרים בנימין ואלקס לא רצו לברוח ועם כניסת הרוסים לביאליסטוק לפי הסכם ריבנטרופ־מולטוב, נעצרו ע"י הרוסים ומאז נעלמו עקבותיהם.

אשתו של סמואל חוה־פערל, הנשים של בנימין ואלקס וכן בתו היחידה של אלקס – אינה נשלחו ע"י הרוסים לקזחסטן. הן הוטלו למצב קשה ביותר וסבלו מקור עז. רעב ותנאים תת־אנושיים.

סבתא ציטרון מתה ב־1942 ואמה של אינה (סופיה לבית אמדורסקי) מתה ב־1945. אינה היתומה הצעירה נשארה עם דודתה, אשתו של בנימין ויחד עמה חזרה לפולניה בשנת 1946 במסגרת הרפטריאציה.

אינה למדה כימיה בטכניון בורשה ואת עבודת הגמר עשתה באקדמיה לרפואה שבארמון ברניצקי בביאליסטוק. בעת שהותה שם היא ביקרה בסופראסל ומצאה את ביח"ר ציטרון עדיין קיים, אם כי בחלקו ניזוק. מבחינת ייצור, בית החרושת היה משותק.

ב־1958 עלתה אינה לישראל והיום היא גרה בתל־אביב ועובדת בקופת חולים.

ב־1971 ביקרה אינה בניו־יורק וחיים ציטרון כבר לא היה בחיים. סמיון, אחיו של חיים מת באותה שנה בניו־יורק. מאחר ולשני האחים חיים וסמיון לא היו ילדים, נראה איפוא שזה סופה העצוב של "שושלת ציטרון" – משפחה רבת פעלים ששמה מתקשר עם חלוצי תעשיית הטכסטיל בביאליסטוק ובסופראסל. לגבי סופראסל, ביח"ר ציטרון היה המקור התעסוקתי העיקרי והמנוף להתפתחותה של העיירה ולגאוותה של האוכלוסיה היהודית.

פרקי יומן 1937-1939

מאת: יעקב פת



יום השוק בסופראסל

יום א' — ז' תשרי תרצ"ח — 12.9.1937

יום שוק היום. עגלות האיכרים מהכפרים שבסביבה הקרובה והמרוחקת ממלאות את הככר ואת הרחובות הסמוכים. מעידים על כך הסוסים משוחררי הריתמה, אבל קשורים היטב לעגלות, ראשיהם נתונים בתוך שק המספוא. רעש והמולה בעיר. האכרים מביאים את יבול שדותיהם ומציגים אותו לראווה על הדוכנים המיוחדים. בקר וצאן מובלים למכירה והעיסקות מתבצעות בדרך מו"מ ישיר עם הקצבים. גם סוחרי הסוסים מכל הסביבה נפגשים ביריד הגדול — זוהי הזדמנות טובה לאכרים לחטוף לגימה הגונה של יי"ש לאחר שהם ממלאים את כיסיהם בכסף ולאחר שהם מצטיידים בכל מיני מיצרכים ופריטים שהם רוכשים בעיירה. יום השוק הוא יום של מסחר משגשג בכל בתי העסק ובתי המלאכה.

קמתי בשעה מוקדמת והלכתי עם אמי לערוך את הקניות בשוק. האכרים מכל הכפרים שבסביבה היו כבר שם עם מרכולתם, החל מירקות, פירות ועד תרנגולות, בצים, ברווזים וחזירים. השוק היה ססגוני, רועש ומלוכלך מגללי הבהמות והבוץ.

חזרנו הביתה עם צידה לשבוע שלם עד ליום השוק הבא.

ערב יום־כיפור

יום ג' – ט' תשרי תרצ"ח – 14.9.1937

תכונה בלתי רגילה היום. אבא התפלל מוקדם מאד, עשינו "כפרות" גם לי ולאחי. אבא כשוחט חייב לשרת את כל היהודים בעיירה המביאים לשחיטה את כל תרנגולות הכפרות. עוד אתמול הוא השחיז את החלף לשחיטה ואמנם באו הרבה יהודים מכל הסביבה שחפצו לקיים את מצוות הכפרות. אני עזרתי על־ידו.

אחרי הצהריים נכנסנו לבית הכנסת. בכניסה, לאורך כל השולחנות, היו מונחות קערות של כל קרנות הצדקה כמו "לינת הצדק", "ביקור חולים", "מתן בסתר", "שמות ישיבות" וכו'.

כל אחד היה עובר ומטיל את תרומתו בכל קערה וקערה עוד לפני הליכתו הביתה ולפני שישב לסעודה המפסקת לקראת צום יום הכיפורים.

ההתכנסות בבית הכנסת לפני "כל נדרי" היה בה הרבה הדר וקדושה. תפילת זכה נאמרה ע"י כולם בכוונה רבה ואבי היה "החזן" של "כל נדרי". אחרי תפילת כל נדרי, הרב דרש דרשה מיוחדת ואבי המשיך בתפילה ובפיוטים שלחלק מהם הותאמו מנגינות מישראל. בחרדת קודש נסתימה התפילה כאשר כל אחד מאחל לרעהו: "לשנה טובה תכתבו ותחתמו"!

תחרות כדורגל בעיירה

יום א' – י"ג תשרי תרצ"ח – 19.9.1937

תחרות הכדורגל בין ס.ק.ס. אגודת הספורט הסופרסלאית הנוצרית לבין "נורדיה" קבוצה יהודית מביאליסטוק נקבעה לשעה ארבע אחר הצהרים. הלכתי עם חברי לראות את התחרות במגרש הספורט שליד הגן העירוני. במחצית הראשונה היתה התוצאה 3:0 לטובת הקבוצה היהודית והורגש מתח באויר מבין הצופים הנוצריים. במחצית השניה שחקו חברי הס.ק.ס. בפראות ובמכות והצליחו להכניס 2 גולים. כאשר התוצאה עמדה על 3:2 לטובת הקבוצה היהודית פסק השופט לפתע "פנדל" לטובת ס.ק.ס. הפנדל הפך לגול. קבוצת נורדיה טענה ש"הפנדל" לא היה מוצדק וכמחאה עזב אחד השחקנים את המגרש. המשחק הסתיים בתיקו 3:3 ואנו היינו שבעי רצון. מתח רב שרר במגרש בתום המחצית הראשונה ואם היהודים היו מנצחים, המיפגש לא היה מסתיים בשלום. מוטב כך, חשבנו וחזרנו מרוצים הביתה.



ערב חנוכה היום

יום א' – כ"ד כסלו תרצ"ח – 28.11.1937

בבית תכונה רבה לקראת הדלקת נרות חנוכה בערב.

חג החנוכה היה החג החביב עלי ביותר. החורף בעיצומו, מעטה לבן של שלג כיסה את גגות הבתים, את החצרות, הרחובות והאילנות. כפור של 10 מעלות מתחת לאפס. נרות חנוכה נראים במרבית הבתים של היהודים בצ'צ'יגו מאיה, בצליטשנסקה ובידנסטגו ליסטופדה ובסמטאות. חמימות נעימה שוררת בבתים, הילדים משחקים בסביבון, המבוגרים – בקלפים ועקרות הבית מגישות לביבות חמות ומתוקות או דבלולי שומן טעימים. מבתים רבים בוקעים ועולים צלילי שירי חנוכה, ומעל כולם "חנוכה, חנוכה, א יום – טוב א שיינער, א פריילעכער, א לוסטיקער, ניטא נאך א זוינער" (חנוכה הוא יום חג יפה ושמח – אין כמותו).

בחורי הישיבה מנברדוק

יום ה' – אלול תרצ"ז – 10.8.1937

חוויה מיוחדת היתה לפגוש את בחורי הישיבה מנברדוק שנקראו "נברדוקר" בבואם למסעי תפילה והתבודדות בסופראסלע וביער הענק.

הנברדוקרים היו מפורסמים בלימודי המוסר (מסילת ישרים), בדבקותם בתפילה ובמסעי ההתבודדות שלהם ביערות. בהופעותיהם מפעם לפעם בסופראסלע, הם היו "כובשים" את בית הכנסת ואת סקרנותם של בני הנוער. תפילותיהם ולימודי פרקי "מסילת ישרים" היו משולבים בנעימות, בתנועות גוף ובהתלהבות סוערת. סידרת ההתבודדות נועדה לחזק את הבטחון והאומץ של בני הישיבה שנראו רזים וסגופים. המנגינה "גשר צר מאד" היתה מהדהדת באזנינו כבר אז בהדגשה מיוחדת ...והעיקר לא לפחד כלל...

המועדים בהם פקדו בני הישיבה את סופראסלע היו לרב בסוף הקיץ או באביב. חותמם היה ניכר בקרב הקהילה היהודית ובית הכנסת כולו היה נכבש על ידם. בשבילנו, הילדים, רובנו דתיים ומסורתיים – הופעתם של "הנברדוקרים" היתה אירוע מיוחד ולא היינו מפסיקים להשתאות אל מול תפילותיהם ולימודיהם שהתקיימו בהתלהבות ובדבקות בלתי רגילים...

ביקורם בראש־חודש אלול הוא במסגרת המסע של "תשובה" לקראת הימים הנוראים הבע"ל, כי הרי נאמר..."נכנס אלול – "מרבין בתשובה"...

אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁךָ לָדַעַת

אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁךָ לָדַעַת אֶת־הַמַּעְיָן
מִמֶּנּוּ שָׁאֲבוּ אַחֶיךָ הַמּוּמָתִים
בִּימֵי הָרָעָה עֹז כָּזֶה, תַּעֲצוּמוֹת נֶפֶשׁ,
צֵאת שְׂמֵחִים לִקְרַאת מָוֶת, לִפְשֹׁט אֶת־הַצַּוָּאר
אֶל־כָּל־מַאֲכֶלֶת מְרוּטָה, אֶל־כָּל־קַרְדֹּם נָטוּי,
לַעֲלוֹת עַל־הַמּוֹקֵד, לִקְפֹּץ אֶל־הַמְּדוּרָה,
וּבְ„אֶחָד" לָמוּת מוֹת קְדוֹשִׁים –

הוֹי, אָח נַעֲנֶה! אִם לֹא־תֵדַע לְךָ כָּל־אֵלֶּה –
אֶל־בֵּית הַמִּדְרָשׁ סוּר, הַיָּשָׁן וְהַנּוֹשָׁן,
בְּלֵילֵי טֵבֵת הָאֲרֻכִּים, הַשּׁוֹמֵמִים,
בִּימֵי הַתַּמּוּז הַבֹּעֲרִים, הַלֹּהֲטִים,
בְּחֹם הַיּוֹם, בַּשַּׁחַר אוֹ בְנֶשֶׁף לָיְלָה,

וְאִם־עוֹד הוֹתִיר אֵל לִפְלֵיטָה שָׂרִיד מִצְּעָר –
אָז אוּלַי גַּם־כַּיּוֹם תִּרְאֶינָה בּוֹ עֵינֶיךָ

יְהוּדִים קְדֹרִים, פָּנִים צְמֻקִים וּמְצֹרָרִים,
יְהוּדִים בְּנֵי הַגָּלוּת, מִשְׁכֵּי כֹּבֶד עֻלָּהּ,
הַמְנַשִּׁים אֶת־עֲמָלָם בְּדַף שֶׁל־גְּמָרָא בָלָה,
מַשְׁכִּיחִים רֵישָׁם בְּמִדְרַשׁ שִׂיחוֹת מִנִּי קֶדֶם
וּמְשִׂיחִים אֶת־דְּאָגָתָם בְּמִזְמוֹרֵי תְהִלִּים –

וּמִי יוֹדֵעַ אִם לֹא־נַחֲלֵי דִמְעוֹתֵיהֶם
הֶעֱבִירוּנוּ וַיְבִיאוּנוּ עַד־הֲלֹם
וּבִתְפִלָּתָם מֵאֵת אֲדֹנָי שְׁאֵלוּנוּ!
וּבְמוֹתָם צִוּוּ לָנוּ אֶת־הַחַיִּים –
הַחַיִּים עַד־הָעוֹלָם!

תרנ"ח.

קטעים משירו של ח.נ. ביאליק

בשורת העליה הגיעה

יום ג' – ה' בטבת תרצ"ט – 5.1.1939

היום קבלתי מכתב מדודי חיים יפת מירושלים המודיעני שהסמינריון למורים "מזרחי" בירושלים רשם אותי כתלמיד מן המנין ושנתקבלתי לכתה ב' של הסימנריון. נתבקשתי למלא טפסים ותעודות כדי שאוכל לקבל את רשיון העליה (סרטיפיקט) שרק באמצעותו אוכל לקבל ויזה ואישור יציאה. לשמע ידיעה זו התרגשתי מאוד וקראתי את תוכנה מספר פעמים. מרוב התרגשות עמדו לי דמעות גיל בעיניים ולבי פעם משמחה.

עדיין התקשיתי להאמין, אך בבית התחילו מיד בהכנות ממשיות. אמא לא היתה הכי מאושרת לראו אותי נוסע מעבר לים ואבא חזר ולחש לי שהם יבואו בעקבותי ושאני צריך להכין להם את הבסיס.

לפי המכתב עלי להשלים את כל הסידורים עד לסוף חודש מרס ובלבי חפצתי שמועד זה יגיע מהר.



The bus takes Yaacov Patt from Market Square in Suprasl to Israel. March 1939

האוטובוס לוקח את יעקב פת מככר השוק בסופראסל בדרך לארץ, מרס 1939.



Yaacov Patt on his last bus from Suprasl on the way to Israel

From right: Zvi Segal, Abraham Spinner, Abram Patt, Menashe Glazer, Lazar Levin, Mule Glazer, Haim Gamzu, Hanan Zalewitch, Nachum Hazan, Benjamin Gershuni and the children

יעקב פת באוטובוס אחרון בסופראסל בדרך לארץ (1939)

מימין: צבי סגל, אברהם שפינר, אברהם פת, מנשה גלזר, לזר לוין, מולע גלזר, חיים גמזו, חנן צלוויטש, נחום חזן, בנימין גרשוני ושאר הילדים

אני עוזב את סופראסל בדרך ארצה

יום ראשון – כ"א אדר תרצ"ט – 12.3.1939

בוקר, הכל ארוז ומוכן לנסיעה. חפצי נמצאו בביאליסטוק אצל הסב, כך שבין כה וכה אאלץ לארוז פעם נוספת בביאליסטוק.

נקבע שבשעה שלוש אעזוב את העיירה, מקום מגורי וערש התפתחותי ואצא לדרך, ציונה!... עיירה זו אהובה היתה עלי מאוד.

התלהבות ציונית, נשפים בעבור הקק"ל, התענינות בגורל הארץ ובחיי יושביה, פנטזיות וחלומות של נער, בית הכנסת, לימוד דף הגמרא בין מנחה למעריב, שיחות ויכוחים על יד התנור, עונג־שבת ועוד... כל אלה אהבתי...

אבל מהצד השני – מבטי איבה של "השקצים", קולות וצעקות חרפה "זשיד!", כל אלה שנאתי... חשתי שנאה איומה לגלות, ואהבה גדולה לארץ. עוד זמן קצר, עוד כמה שעות, תחלוף השנאה מעיני, לא אראך יותר הגלות!!!... ובכל זאת ועל אף כל ההכנות לא האמנתי למחשבה שאני באמת עוזב... אפילו כשהכל היה כבר מוכן. התחלתי לעבור דרך העיירה היהודית ולהיפרד מחברי. הנה הוא נוסעלארץ ישראל מלמלו שפתיים... ד' יצליח דרכו! עברתי את רחובותיה, ונכנסתי לבית הכנסת, אוצר הרוח והקודש של העיירה כדי להיפרד מארון הקודש. יבוא יום, הרהרתי, וכל ספרי קודש אלה יישאו בשמחה לארץ ישראל ושבה שכינה מגלותה... ובחשבי כה וכה זרקו ידי כמה פרוטות לקופסת הצדקה...

העיירה היהודית עמדה וצפתה בי בלקחי את מזודתי. ניפרדתי מהחצר מלאת הדשא, מהגן ומהבית הנמוך והקטן אשר כה גדול וחשוב היה בעיני כיוון שגדלתי ובליתי בו את כל ימי נעורי. נפרדתי גם מהעוזרת הגויה שבדמעות געגועים ברכה אותי בדרכי לארץ הקודש.

ליד האוטובוס הצטלמתי עם החברה כדי להנציח את המאורע ההיסטורי: אני ניפרד מהגלות!!! בעינים מביטות לעתיד, באזנים קשובות לרחשי־גאולה, ובלב מרטיט – התחילה לפרוץ מפינו השירה: אנגעזאפט מיט יוגנט לעבן... אוועקגעווארפען אלע גליקען און אויך טאטע מאמען... ושכם אל שכם, יד על יד, ברקוד הורה נלהב וסוחף! התעלמנו ממבטי הבוז של "השקצים" שעמדו סביבנו ורקדנו בהתלהבות, כי חשנו שאנו רוקדים ריקוד־גאולה! רקדנו על כל הצרות והעינויים! על כל הגזירות והפגעים! על כל הרציחות והגירושים! נישקנו האחד את השני, וברכות... עלה והצלח!... נסיעה נעימה... להתראות בקרוב... נשמעו מכל הצדדים. האוטובוס זז מן המקום והקולות של "להתראות בארץ"! הדהדו באזני לאורך כל הדרך עד ביאליסטוק.

משפחות ומפגשים



משפחות חזן־גולדברג־ילין
Families Hazan-Goldberg-Yelin
שורה ראשונה יושבים מימין לשמאל: חזן שלמה, גולדברג בנימין, חזן זלמן.
שורה אמצעית יושבים מימין לשמאל: גולדברג ישראל, גולדברג חוה, גולדברג רבקה. חזן הירש, חזן טשרנה, ילין ז'וקה, ילין סוניה, (היום באוסטרליה), ילין אביגדור.
שורה שלישית עומדים מימין לשמאל: חזן רחל (היום באוסטרליה), חזן טיבל, חזן ליזה.
From right-first row (sitting) Shlomo Hazan, Binyamin Goldberg Zalman Hazan
Second row :Israel, Chava + Rivka Goldberg, Hirsh
+ שלוז ,משזשי שמרקיד? + *Sonia (today in*
Australia) + Avigdor Yelin. Third row: Rachel (today in Australia)
+ Tible + Lisa Hazan`











From right, standing: Miletzki
From right: Lea Goldshmid,
Itzik Spinner
Sitting: Bezalel Gotlieb, Chaim
Segal, Daidush Fine

מימין עומדים:אחים מילצקי,
הרשל גרשוני ואיציק שפינר
יושבים: צאלקע גוטליב, חיים
סגל פיין



Moshe Zimbler, Rivka Fine,
Aaron Zalevitsh, Gitl
Shotlander, Herzel, Ethel
Shturmak, haya Shipiatzki

מימין: לאה גולדשמיד, משה
צימבלר, רבקה פיין, אהרון
צאלעוויטש, גיטל שוטלנדר,
הרצל שטורמאק, עטל
שטורמאק, חיה שיפיאצקי



משפחות קפלן, גרשוני וגמזו
Families Caplan, Gershuni Gamzu
מימין: רבקה וברוך קפלן, בוטנסקי, עטל ליבה, ובצלאל גרשוני (1928)
From right: Rivka + Baruch Caplan, Butenski, Ethel Gamzu famershuni
From right: Israel,Motl Rachel, Chaim, , Haitl Shmuel and Raichel



From right: Mordechai Gershuni, Fruma Sikora Binyamin + Esther, Mindl Gershuni, Yacov Glazer, Shmuel Shturmak, Reuven Hazan, Sisters Blecher, Motl Gamzu.
מימין לשמאל: ־מרדכי גרשוני, פרומה סיקורה, בנימין גרשוני, מינדל גרשוני, יעקב גלזר. שמואל שטורמק, ראובן חזן, אחיות בלכר ומוטל גמזו.

Mother Ethel (née Kirshner) with daughter Reizl + Feigl
אמא עטל לבית קירשנר עם הבנות רייזל ופייגל (1924)

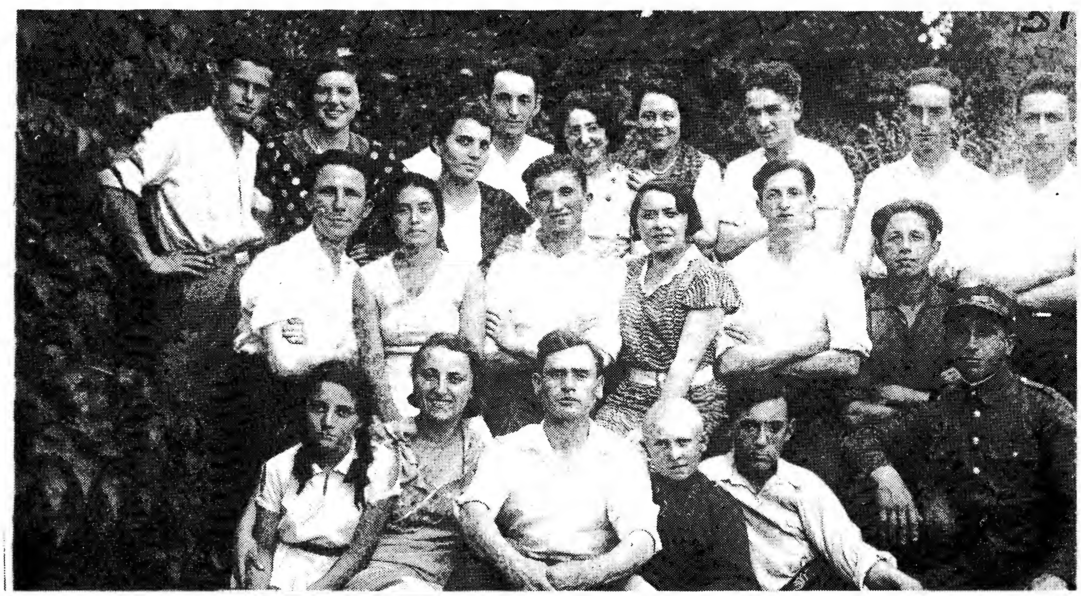




From right: Meir + Bashe Patt + Children Abram, Liba and Yaacov
מימין: ר' מאיר ובאשקע פת, הילדים אברהם, ליבה ויעקב (1932)



אבא־אמא סגל והבנות
Parents Segal and daughters



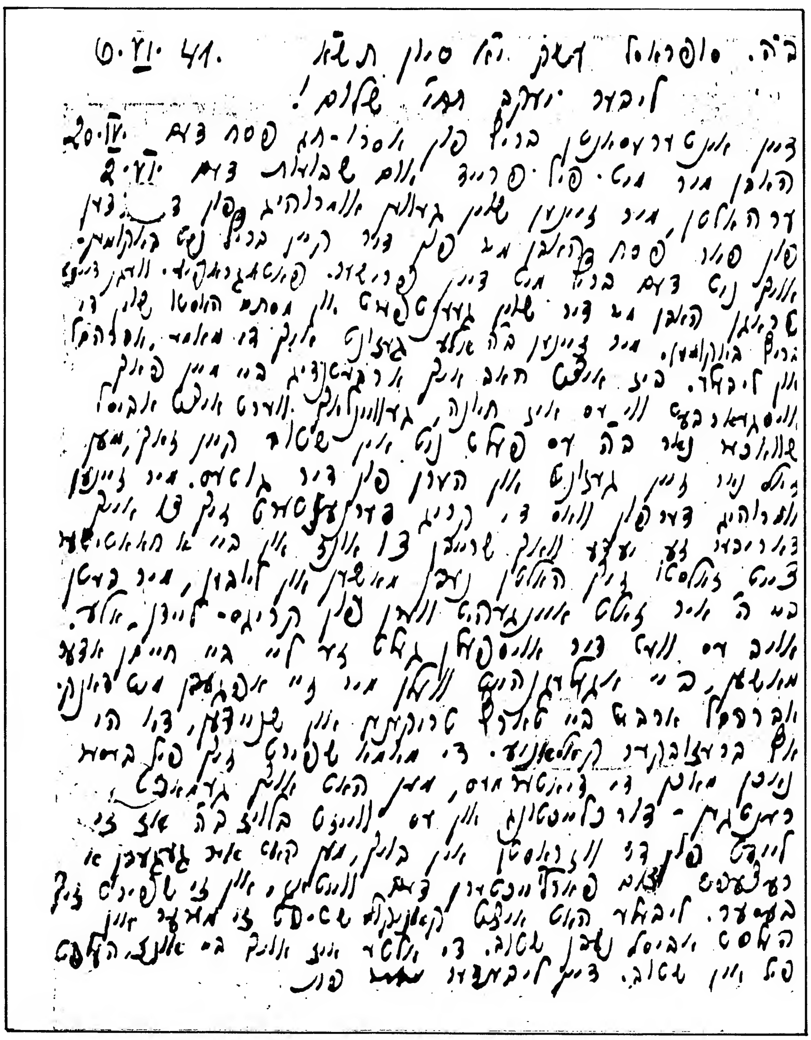
לרגל נסיעתו של חיים סגל לארץ ישראל 1933
שורה ראשונה יושבים מימין לשמאל: אלתר מילצקי, משה צימבלר מהורודוק, שלמה אוטנשטיין, הרשל גרשוני, שושנה סגל, – אורחת של משפחת סגל.
שורה אמצעית יושבים מימין לשמאל: יונה גולדשמיד, זליג טרוויצקי, אסתר מלכה גולדשמיד, חיים סגל, אסתר גרשוני, אהרון צלביץ.
שורה שלישית עומדים מימין לשמאל: אח של אלתר מילצקי **האילם**. משה סר, מאיר סר, חברה של פייגל סגל, פייגל סגל, שלמה סר, עטל שטורמאק, רחל שטורמאק, זלמן פיין דיידוש.

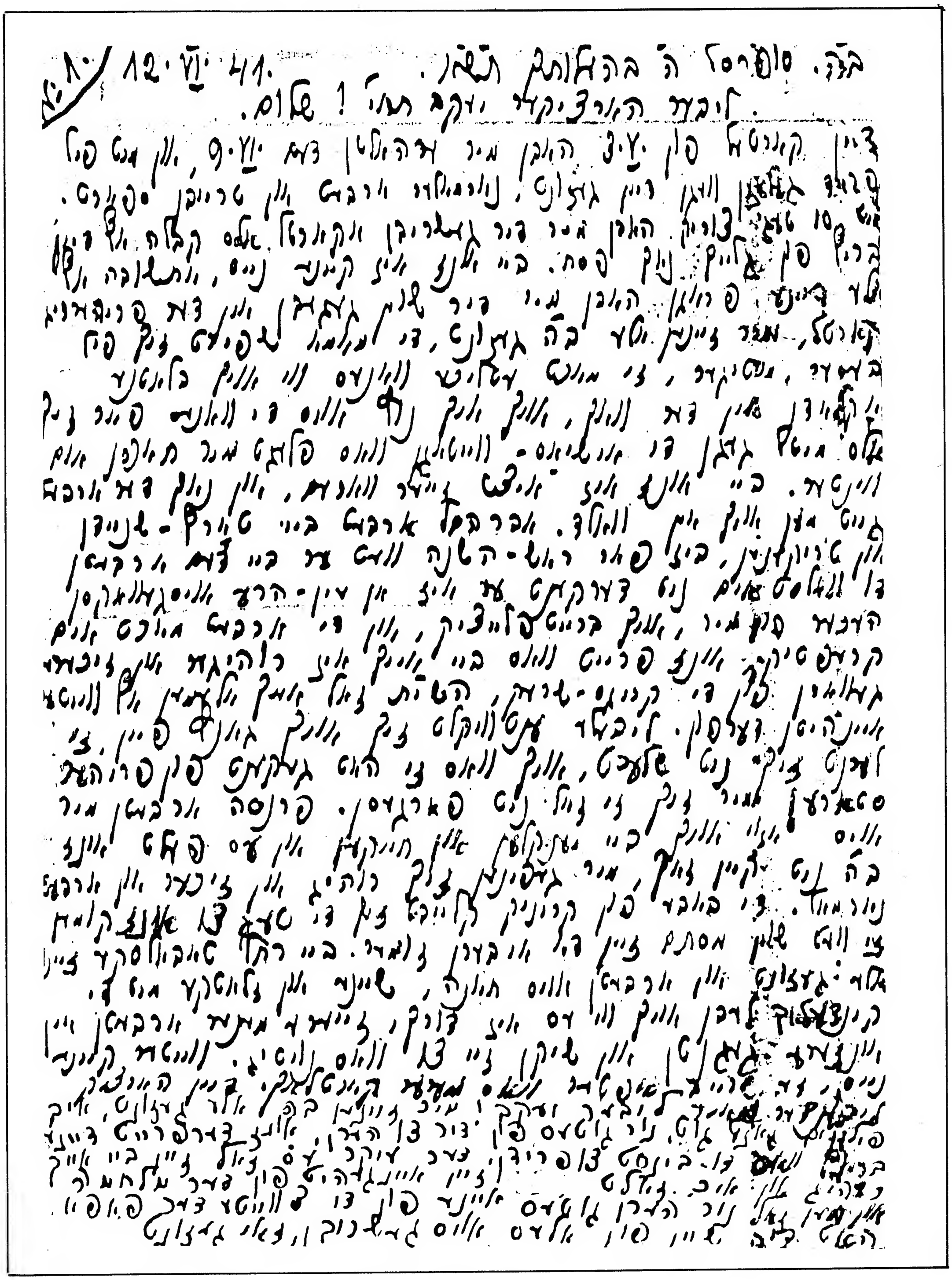
From right, first row: Alter Miletzky Moshe Zimbler, Shlomo Otenstein Hershel Gershuni,Raizele Segal,a guest Esther Gershuni, Aaron Zalevitch. Second row: Yona Goldshmid, Zelig Travitzki, Esther Malka Goldshmid Haim Segal, Third row: Miletzky, Moshe + Meir Ser, friend + Feigl Segal Shlomo Ser, Ethel + Rachel Shturmak, Daidush Fine

מכתבים מקוריים

(1939 – 1941)

ארגינאלע בריעף





ב"ה. סטאניסלאוו ערב שבת [illegible] אדר ב' תש" 29-III-1940

יעקב יקירי מחמד נפשנו תחי'!

עס איז שוין וואָך נאָך פּורים אַריבער און מען גרייט זיך
שוין [illegible] צום פּסח, אָבער [illegible] וואָס [illegible] גאָרנישט.
ביי אונז [illegible] [illegible] שווערער ווינטער. דורכגעגאַנגען צום
[illegible], דאָס [illegible] שוין ביסלעכווייז [illegible]
די צייט [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible]
ביז פּסח [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] פּסח. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] פּסח [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ליבער יעקב! וואָס מאַכסטו, שרייב אָפטער פון אַלץ
אויס. איך לערן זיך [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שולע און לערן
שיין רוסיש איך [illegible] אויך [illegible] רוסישע לידער. איך האָב
מיר [illegible] אויף [illegible] [illegible].

דיין [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

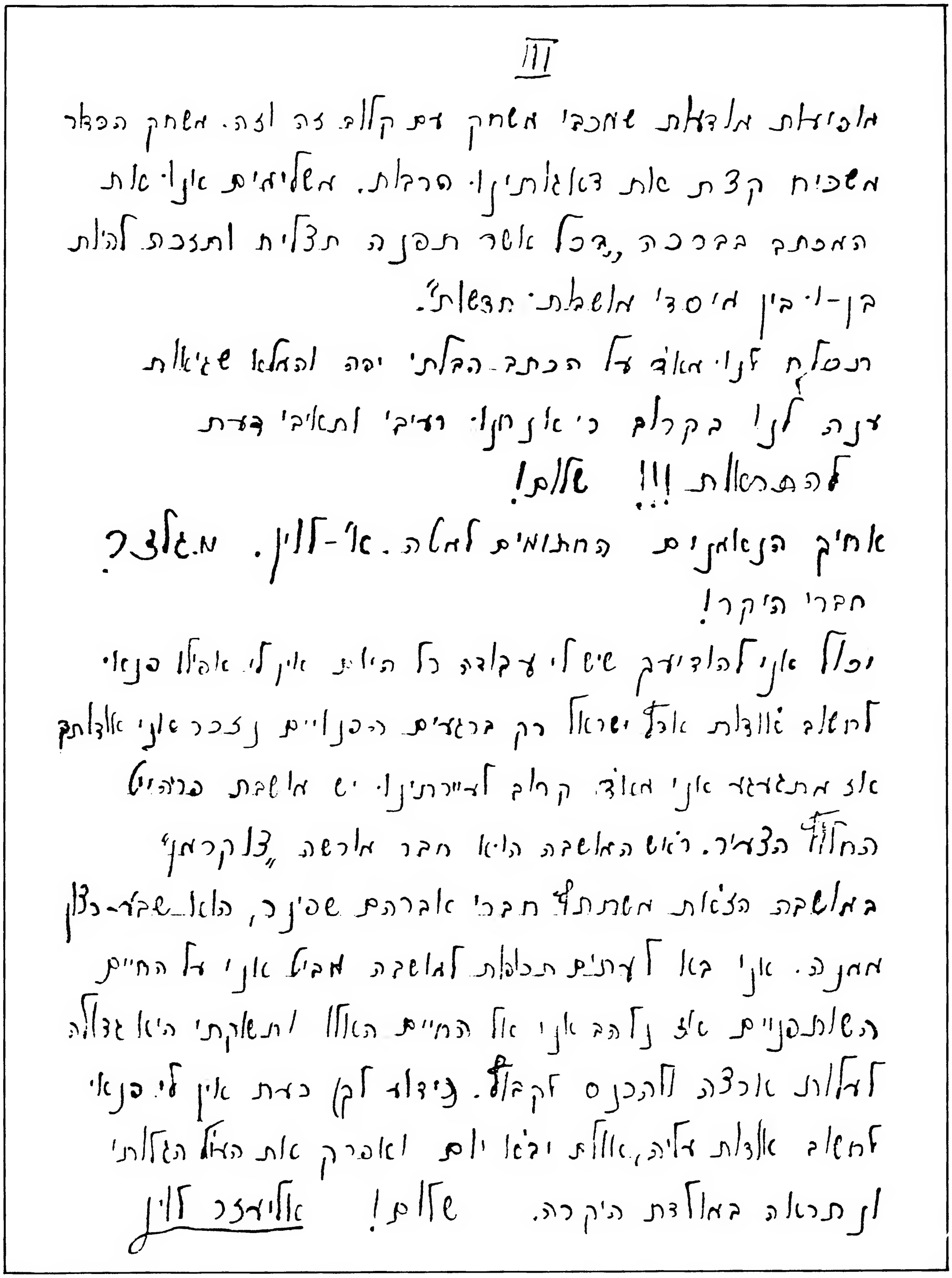
I

שלום רב לאהרוני היקר! 8.VIII.39

מה שלומך, איך היא עבודתך. האם היא קשה? איך
החיים במחנה בכלל ומה המצב באכל. (בוודאי) בודאי אתה
שמח כי שאיפתך נתקיימה. תסלח לנו מאד שלא כתבנו
לך מזמן. אמנם כבר תמלא בקרוב חצי שנה מיום עלותך
ארצה, אולם פניך חקוקים בדמיוננו. מהביטנו בתמונות
הספרדה, רואים אנו שפניך שמחים מאד. שמחים הם לקראת
החיים החדשים במולדת. כידוע לך אין לנו שום תקוה להתפתח
כאן לעתיד. ארץ ישראל היא מטרתנו היחידה, לה עינינו מצפות
שמעת בודאי שהעליה הליגלית "ש"נעצרה לזמן מה. בכלל
יש הרבה קשיים לעליה, אולם אנו לא נכנע לגורל, נחפש
ונמצא אולי דרך שבה נוכל לעלות. הלא ידוע לך שרוב הנוער
עולה בעליית המעפילים "ב" מכיון שאנו אין בקיאים בעליה
זו, אנו מבקשים ממך שתודיע ותכתוב בברור על אודותיה. אולי
אתה יודע אודות עליות אחרות: דרך מפלגה, ע"י קבוץ וכן הלאה
נכתוב לך קצת חדשות מעירתנו. הלא ידוע לך שבכל שנה ושנה
מתקיים בזר בעירתנו. הבזר הזה עלה בהכנסתו על כל
הבזרים, הודות להשתדלות הגדוד. הבזר היה עשיר כיד המלך
כל חברי הגדוד נדבו ביד רחבה לטובת הבזר. לגדוד היתה פנה

II

מין חדש: בהתרבות "ספנת הגדוד". חברי הגדוד עבדו במרץ
רב עד להפליא: פקדנו בינינו סדרנים שניהלו את הסדר. על
ידי הסדרנים הוא סרט כחול לבן. הגדוד הנכנס ללשכת הבצר 60 צעד
את הבצר. פתח בנאום המורה היהודי "עברי" מביאליסטוק. הערב השני
(רעדיווירט) בחורה אחת שהפליגה הטב. בערב ההצגה בחרו את הרבנים
ולדוי המצרה שהנהג בחבל את אחותך "אהבה". במאמר ויפיכל
התקיימו נשף על ידי חברי הגדוד. ההצגות היו יפות מאוד. המחזה
האחרון הנקרא (די לעצטע האפענונג) עלה בופין על כל המחזות. הציג
בו את חיי הפליטים, שהרעיש את לב הקהל. — (די שלימונגען)
לקונגרס לא התקיימו בדירתנו. ראשי המפלגות השלימו ביניהם:
כל מפלגה עם מספר שקלים. המזרחי קבל 54, הליגה 54
הציונים הכלליים 38. — הגדוד עובד במרץ רב לטובת הקרן הקיימת
כמעט בכל שבת מתקיימות אסיפות, שיחות שונות. בועד שייכים:
ונה לוין, שמואל שורצמן, חנן בלצוויטש ומרדכי גמצו חברי הגדוד
שבאו רצון מהעבד בקרוב נשף שיקחו חלק גם הרבה נערות ולא יהיה
דוחק בהן כמו על הנשף האחרון שהצטרכו בחורות ויאכרמים
היו להלביש בחור בצורת אישה. עכשיו הגדוד התחזק כי
נרשמו בגדוד כל נערות העיירה. בגדוד יש שני כדורים.
הסטודנטאים מעירתנו וארגנו קלוב "מכבי" כמעט בכל יום רואו



III

מפיצות מלצלות שמכבי משחק עם קלוב זה וזה. משחק הכדור
משכיח קצת את דאגותינו הרבות. משלימים אנו את
המכתב בברכה "בכל אשר תפנה תצליח ותזכה להיות
בן-לוי בין מייסדי מושבה חדשה".
תסלח לנו מאד על הכתב הבלתי יפה והמלא שגיאות
ענה לנו בקרוב כי אנחנו רעבים ותאבים לדעת
להתראות!!! שלום!
אחיך הנאמנים התאומים לאה ואלי-לוין. מגדל.
חברי היקר!
יכול אני להודיעך שיש לי עבודה כל היום אין לי אפילו פנאי
לחשוב אודות ארץ ישראל רק ברגעים הפנויים נזכר אני אודותיך
אז מתגעגע אני מאד. קרוב לעירתינו יש מושבת פרחי
החלוץ הצעיר. ראש המושבה הוא חבר מרשה "צוקרמן"
במושבה הנ"ל משתתף חברי אברהם שפינר, הוא שבר-כלי
מחנה. אני בא לעתים תכופות למושבה מביט אני על החיים
השתופיים שם נהנה אני את החיים האלו ותשוקתי היא גדולה
לעלות ארצה ולהכנס לקבוץ. בינתים לכן כעת אין לי פנאי
לחשוב אודות עליה, אולי יבא יום ואפרק את המשא הגלותי
ואתראה במולדת היקרה. שלום! אליעזר לוין

אחי היקר! תסלח לי מאוד שלא כתבתי לך כל הזמן, כי חשבתי
שכל חבר יכתוב לך ונשלח ביחד אלי לחוץ. אבל מה תעשה עם
עקשנים? כתבו („נוסח") ותרגמו תרגום. אז מצאתי בין כל חבריו
את אליעזר שקצת מחשבותיו־מחשבותינו משותפות ותקנו. אליך
קצת ידיעות מאירתנו. אני מאמין ששאיפותיו ותקוותיו כמו שאיפותיך
נתקיימו. קשה לו לשפוך מחשבותיו על נייר, חפצתי לשוחח איתך
פנים בפנים. מיום נסעך. מפה חשבתי שרבים אחרו ועזבו אותך
אלך אני. הלא ידוע לך איזו קשיים יש בעליה. אולם בקרוב
יבוא הרגע שנראה ואז אספר לך הכל במפורט שעכשיו
עולים בעליה ב' ואולי אתה יודע אודות עליות אחרות תכתוב לי.
אכתוב לך עוד קצת ידיעות מאירתנו: בקיץ הזה באו לכפר
הסמוך לנו ז'ליבזיון קו. מושבת השומר הדתי בראשם גלזבלום.
לא יכולתי לדבר איתו על אודות העליה כי באו רק לחודש
והיה עסוק כל החודש. רק אכתוב לך דרך מכתבו השומר הדתי
שלנו שעכשיו נמצא בעת שפל ריב בין חברי הגדוד
אולם בגדוד הכל מתנהל בסדר בעזה"י. ועם יום אני בא לבקר וקורא
מכתביך. היום קראתי את המכתב שכתבת לנחום חצקין את
(הקוראל) שכתבת לבותך. קראתי שחושבים אתם להוציאות מעונכם
אני מבטיח לך שבמכתב הבא אכתוב לך הרבה ויותר ובברור.
תענה לי בקרוב. אני כותב לך מהר כי יכול להיות גם שהיה
ביכולתי נשלח לך דרך אירון.
להתראות־להתראות־להתראות!!! אחיך חברך הנאמן מנדל גלזר.

ביאליסטוק יום ששי פ' ואתחנן תרצ"ט 29.VII.39

אחי היקר יעקב!

ראשית כל אבקש ממך סליחה על שלא כתבתי לך מזמן
הסיבה היא שחכיתי על מכתב מפורט ממך ועכשו גם אני
אכתוב לך הכל בפרוטרוט כמו שבקשת במכתבך. לפני שבועיים
בא מכתב מדוד טייטלבוים שבו הוא מספר על כל הרהוריו על הגינה
והארץ, חוץ מזה הוא הודיע שהוא כבר נכנס לקבוץ "קבוצת אברהם"
ביום שני שבוע זה קבל וינשטין את מכתבך שבו גם אתה מתאר
את ביקורך בארגוני "בני-עקיבא". באותו יום וביום הקודם
התקיים בביאליסטוק כנוס גלילי של בני-הגליל ביאליסטוק.
לכנוס באו רוב הקן של צבלודוב, שליחים של וסילקוב ועוד כמה
קנים. את הכנוס ניהל את ההנהגה הראשית ואת חנוך.
הכנוס ענין לא רק את השומרים אלא גם הבוגרים, המזרחים
ועוד... באו להשתתף בו. בין אחרים נאמו על הכנוס: חנוך,
הרב ד. א. הלפרן, א. בנדרימר, מצבלודוב, גוניונדזקי, מוסיניקה
א. וינשטין, אהרן ציצוביץ, שלמה מינץ, ליאון שטרום, חברי
הקבוץ הגרמני ביאליסטוקי ועוד.... הכנוס בכלל בא לידי
מסקנות הללו: א) רק הקן מוכרח לצאת בשנה זו - זמנת העליה
לכנסת, לאספות. ב) הכשרה (להכשרה ב) בכל קן וקן

מוכרחה להתארגן פלוגת-הכשרה בזכרה ונכון אחי-הקן לצאת
לקבוץ שיהוו הכשרה לעליה. בכלל כל תתארגן מזכירות-גלילית
ב) בכל חצי-שנה מוכרח להתקיים כנוס גלילי! עכשיו אני רוצה
להודיעך שיהודה לחובוצקי ויהודה גולדמן מהקבוץ הבוליסטוקאי
יצאו כבר מהקבוץ וקבלו חבל-עליה. עוד אני רוצה להודיעך
שבבוליסטוק ישנם כבר שני קבוצים גדולים, אחד דוגנסקי
המונה לערך 37 איש והשני בנובוסיולקי המונה
51 איש. שני הקבוצים האלו מסודרים באופן יפה מאד.
בנובוסיולקי יש להם „[illegible]" שאר שמאירלהם
הסתדרות ב„וולקה" יש להם שם 8 פרות חמשה סוסים
תרנגולות, אווזים, עזים, עופות... 48 הקטר אדמה ובית
בן 12 חדרים גדולים ועוד... אך בדוגנסקי יש להם הרבה
אדמה פרות סוסים עזים ועופות ששכר להם ה„מזרחי";
ולכן הם שמחים בחלקם הדל. מבוליסטוק אין לי ולגבי חדשות.
ולכן אספר לך לפי בקשתך את תכן הנאום שערכנו!
על העבר בסוף כסלו: בתמונה הראשונה היתה תמונה של
בעברית ע"ד חמשת החלוצים שנפלו בקרית-ענבים.
אחר-כך נערכו „מונולוגים" אחדים. ואחרי-זה הדרמה
„די לעצטע האפענונג" שזה [illegible]

IV

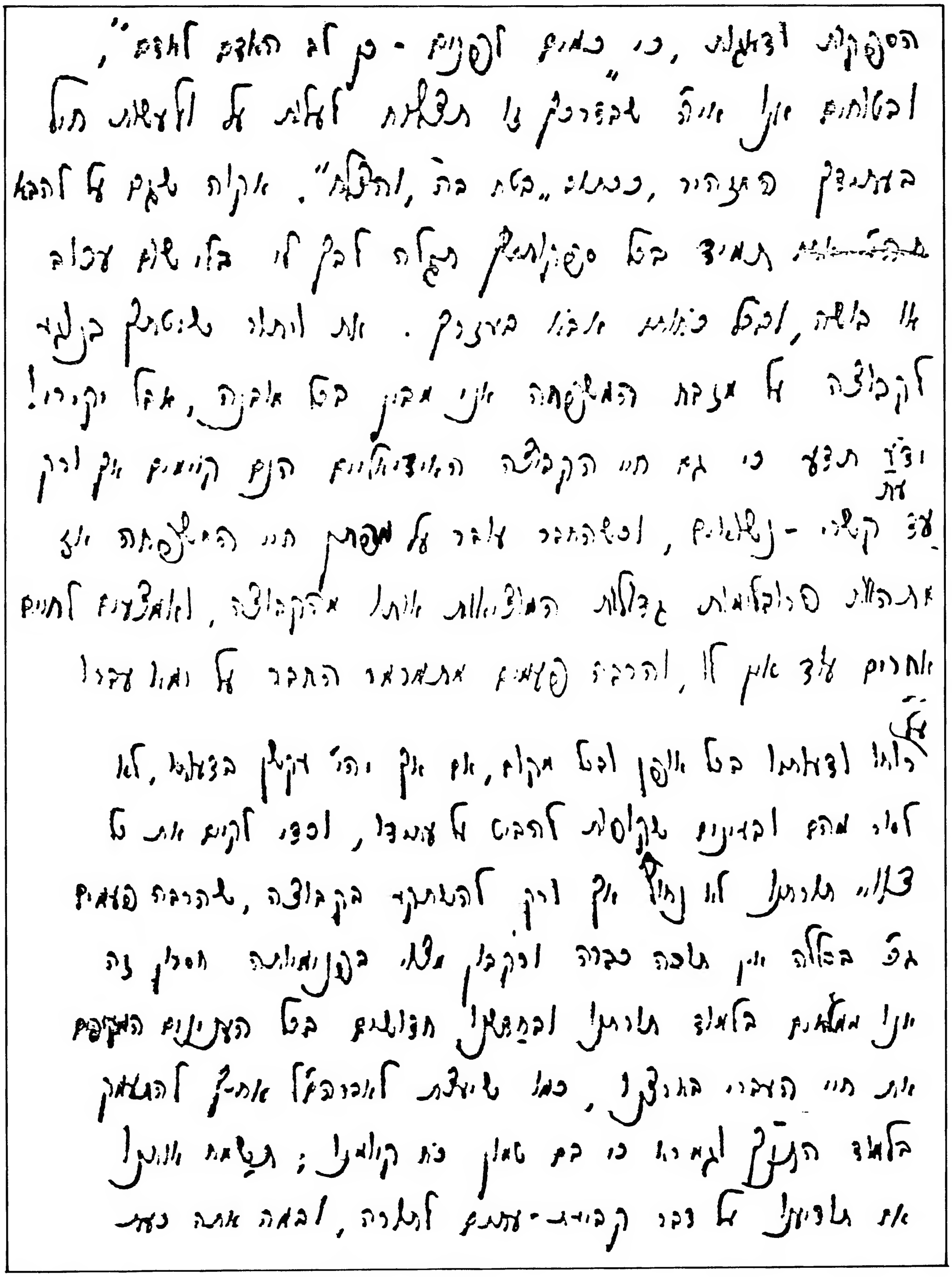
מגרמניה ענה לו, כמה צרות עברו עליהם מהיום האחר שגורשו
דרך חציקה מביתם ממולדתם. ההמון שהתאסף בבית הספר
בכה בקול רם ואפילו אצל כל בחור ובחורה זלגו דמעות
לשמע הענוים שעברו על יהודי אשכנז. לבסוף אחרון אחרון
חביב ערכנו תמונת הכבוש של חניתה שבזמן הכבוש הזה
נפל חלל בעד ארצנו חבר הקבוץ יהודה ברנר ז״ל.
בכלל הצליח הנשף בכל זאת שהזמן לא היה ראוי לנשף.
אין לי יותר מה לכתוב כי כתבתי כבר הכל בפרוטרוט

מאתי חומד ומאמץ נפשך

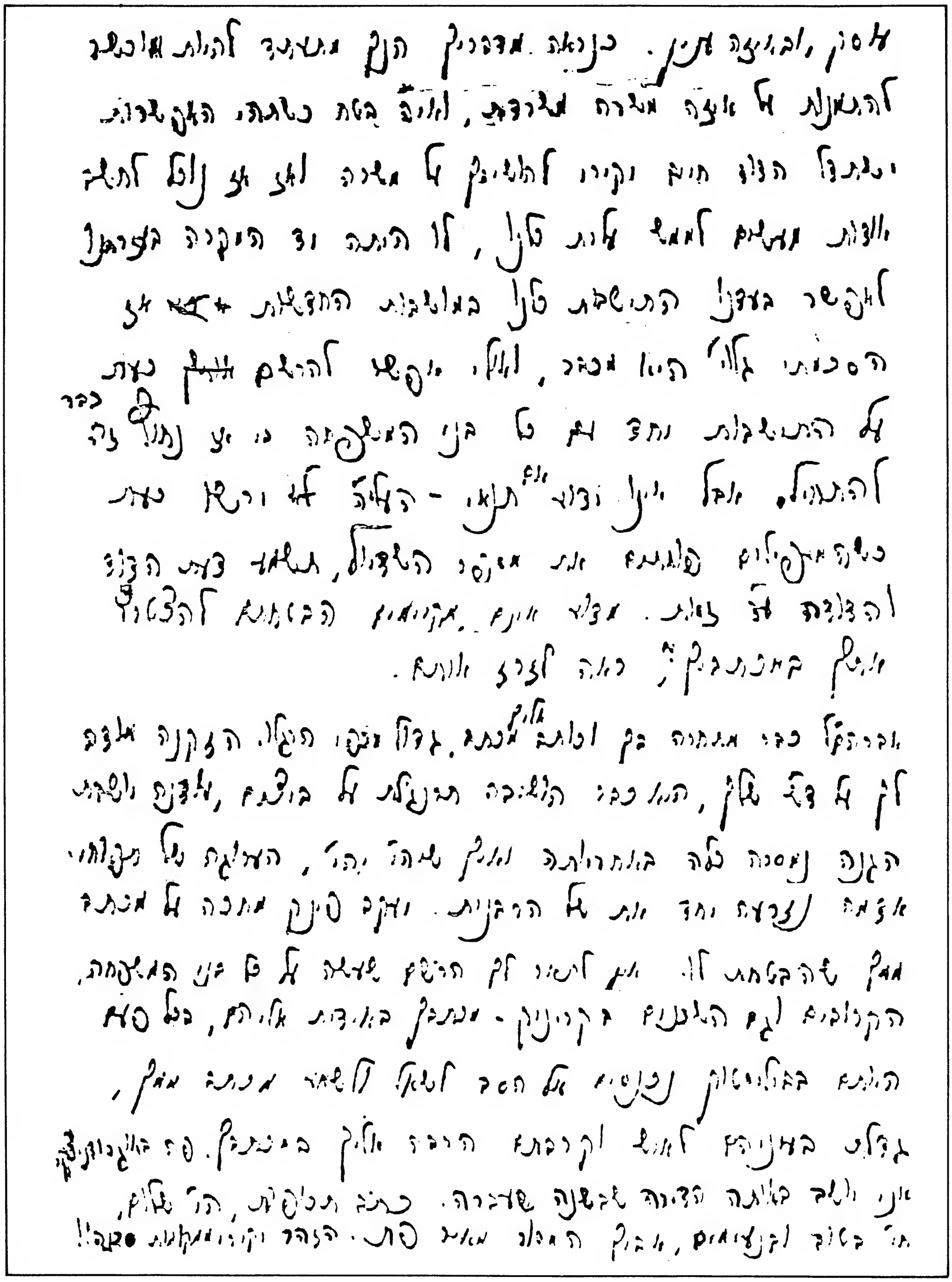
אחיך אברהם

5.VIII.39 ורשה! בני יקירי חביבי!

את מכתבכם האחרון הגדול אשר זמן קבלנו אמש ביום ד׳ הזה.
מכתבכם המלא תאורים מעניינים ונפלאים ואימא המתנה גם הספר
הלבן-השחור קראנו כלו בשמחה פנימית וברגש מעמיק,
אבל אל נא, כמת ה׳ לא יתן את עמו ביד פראים, ואחרי
הרעות את תקוות הגאולה בקבוץ בניהן-וכו׳-גאלה בשמחה,
לאחר הרעישה והרדיפות בארצות אירופה, אנו קוים כה כבר מאד
להתענג לנכח המעפילים החיל, המעפילים מתוך שאר והפקרות.
את מכתבכם המיוחד אלי קראתי בשמחה רגשות כשגמלת-גיל צלצלו
עיני ושפתי לחשו תודה לה׳ אל שנתן לך לב רגש וחם לקדשת ארצנו
ולנו נתן בן נאמן לה׳, לדתנו, לארצנו ולנו כלנו; באמת מרגש הוא
שבת-בת שבתך גדל והוא לאומי, בא ליד התקופות בתוך, ומגדל
להכיר את טוב האנשים והסביבה, בת-בת שהרבה יפקחו
מתגוררים בין ונחשב לך גזה ותשובה, תלך להאיר; בה-בה
נפרדת מאתנו והרחקת מגבול בין הדבקים, ואין לנו היכולת
להוליכך הדרך בה תלך ולבא בעזרתך בשעת פרשת-דרכך.
במכתבך זה ובדבריך הגלוים אקרא לבך גרשת מאתנו כל.



הספקות ודאגות, כי „כמים לפנים - כן לב האדם לאדם",
ובטוחה אני שזה „מבדרכך" על תפלות לבלות את הלעשות תול
בעתונים הצהריים, כמותי „בית בית, והבית". אקוה שגם אל תהבא
~~[illegible]~~ תמיד בכל ספקותיך תגלה לבך לי בלי שום עכוב
או בושה, ובכל כוחות אבוא לעזרך. את ותאר שהסתיר בנער
לקבוצה של עבודת המשפחה אני מבין בכל אהבה, אבל יקירו!
ודע תדע כי גם חיי הקבוצה המודרניים הנם קיימים אך ורק
עת
על קשרי - נשואים, ובשהתבר עבר על משפחה חיי המשפחה אצ
אתהולת פרובלמות גדולות המשפחות ואתן את הקבוצה, והאמצעים לחיים
ואחרים עוד אין לו, והרבה פעמים את אמר התבר על ואת עבדו
רואו ודאתו בכל אופן ובכל מקום, אם אך יהי רקין בצעתו, לא
לפי מהם ובאינם שנוסע להביט על עמדו, ולכן לקים את כל
בעיו תורתו לא נחוץ אך ורק להשתתף בקבוצה, שהרבה פעמים
גם בגולה אין טובה כברה ורק אין שלו בפנימיותה חסרון נה
אני מאמינה בלמוד תורתנו ובמסוגלי הוגענו בכל הענינים המקיפים
את חיי הצבור בארצנו, כמו שידעת לאכרבעי אתן להגשים
בלמוד התורה וגם רק כי בה טמון כח קיומנו; תשאת וובנו
את תלמידנו של דבר קבוע-עתים לתורה, ובמה אתה כעת



בעזהשי"ת, אגרודנאבק, ב' תבוא ז' אלול תרצ"ט 21.VIII.39.

יעקב יקירי בני מחמדי! תי' בטוב ובנעימים סלה וברכה

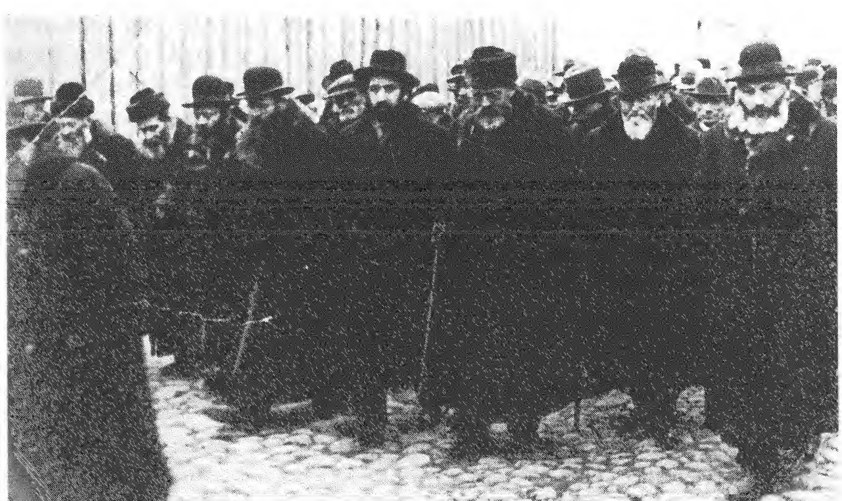
אצלנו בה' אין חדשות, כולנו מרגישים עצמנו בטוב, אתמול הייתי בסיקרסל וגם מחר אהי' שמה, השבועות האחרונים האויר היה נפלא, בספסליטים הרבה אורחים הוספנו והבאנו כי היתה עלמה כבר יותר מכולנו, הוספים הנשנים ונהנים מהתיק התם טובים תוהר ומשגיחים עליהם עד קרני השמש, שמשיהם אור היער ומתחזקים לקראת הסתיו והחורף הבונים ונשיאות בכנפיהם סובבת כמוסה עד גורל כולנו פה.

דמיון מרוצה שבקיץ זה לא ובאו הרבה קייטנים, מפני סכנת המלחמה המרחפת באויר; לא כאיך שלמדות מלמדתם יה המלחמה באו עוד מאות קייטנים פה וגם בסיקרסל מבעיא שקדה, ונראה כאילו בוטח באמרות הנושנות "נחשב ונחת כי מחר נמות", כי בהתקרבות מלחמה אין שווי לכסף ואין בטחון לבעל הרכוש, כי עתונו ועוד וחד יעשה עם כך ולעשות לעבור המקום הסכנה. אבל באמת יש עוד טעם נתון לזה, כי אלה הקייטנים שתמיד מצבים הם בקיץ למרחקים, רצו להתרחק מבתיהם ונשאו במקומות הקרובים לעירם לנוח מעט ולהבריא והרבה כבר מתענין לנסוע לבוליסטוק ללמוד הלאה אצל הרב' ולטעם עברית ולמד עוד התורה ג.כ. בקיץ נסעו פעמים השבוע, גם להתפלל בחול אצל שני ותתחיל ללמוד בבית הספר כי שנה הלמודים אינה מתחלת. יגדל ההוצאות לא הצלחה בקיץ זה, כי א-14 בתחילה נשארו רק 4 בתים וגם אלה לא מתפתחים יפה, בלל עלינו ועשים הרגילים קניות המתפתחות יפה גם 4 ברוזים רעים בחדשי על התנין הבונים לטובה אי"ה הכנסתי המלונה באגרודנאבק בחוקן נפתח מחדש דברה אבל אי"ה בהכחד לא נצא עוד, ונקוה לה' שישלים לנו בשנה הבאה.

נחוץ כבר להתכונן לסדר התפילות ימים - הנוראים הבאים לטובה ונחוץ כל אחד מאתנו ומה הוא ואנו עשינו פה בחודש אלול לעשות חשבון נפשנו במשך השנה הבונה והבוץ שלא בתשובה שלמה ועל מעשינו הרעים להתחרט על העבר ולקבל על העתיד לא לעשות עוד זה בשוגג ועצמנו לשוב בתשובה שלמה, נחוץ מאד ללמוד בעינם הנוהגים כל ימי להזהר בם ולהם ובכל זמן המצוות, ולהקדיש עתים לתורה, כי הלא אנו העני שבעניים מחוסר בזה, ובסוכה זה ובכוח עלינו ה' בשנה טובה ומתוקה בכל העניינים

אישים ודמויות

The funeral of Rabbi David Fayans
Third from left: Rabbi Shlomo Avigdor Rabinovitch the last Suprasler Rabbi
הלוויתו של הרב ר' דוד פאיאנס ז"ל
שלישי משמאל: הרב ר' שלמה אביגדור רבינוביץ, רבה האחרון של סופראסל.



הרב שלמה אביגדור רבינוביץ זצ"ל



מאת: העורך

הרב שלמה אביגדור רבינוביץ היה הרב האחרון של קהילת סופראסל והראשון שנרצח על קידוש השם ע"י הנאצים ימח שמם כאשר החלו ב"אקציות" נגד היהודים בעיירת סופראסל. היה זה בט' בתמוז תש"ב (1942) לאחר שריפת ספרי התורה של בית הכנסת, הוציאו את הרב לאיזור "קראסנע" של היער ושם ירו בו למות. זה היה הצעד הראשון של טרור, הפחדה והשפלה שהטילו הנאצים על יהודי סופראסל והתחילו במה שקדוש ליהודים — ספרי התורה בבית הכנסת והרב כמנהיג הרוחני של הקהילה היהודית.

הרב רבינוביץ נבחר לכהונתו כרב הקהילה של סופראסל בשנת תרפ"ב (1922) לאחר שקודם לכן שימש כרב ואב בית הדין של עיירת להישן שליד פינסק ומשנת תרע"א (1911) כממלא מקומו של אביו הגאון ר' מאיר זצ"ל שנקטף קודם זמנו. הרב היה ידוע כתלמיד חכם בתורה בכתב ובעל־פה בש"ס ובפוסקים, דרשן למופת ומבאר חידושי הלכות, שהרבה ללמד את קהלו יום יום בשיעורי גמרא ומשניות. בין היתר למד הרב רבינוביץ בכולל "קדושים" של הגאון ה"חפץ חיים" שברדין ע"י וילנה.

הרבנית ציפה, בתה חיה שרה ובעלה הרב דוד רוזנצוויג וכן בנה ר' דוד וזוגתו לבית סלוביאטיצקי נרצחו בידי הנאצים ימ"ש.

בנו הבכור יב"ל הרב יוסף רבינוביץ עלה מסופראסל בשנת 1935 וחי עם משפחתו בירושלים.

הבן הרב אהרון רבינוביץ הוגלה ע"י הרוסים לסיביר ולאחר 12 שנה במחנות הסגר ובבתי סוהר זכה לעלות ארצה כאסיר ציון ולשמש כרב בירושלים. הרב אהרון רבינוביץ זצ"ל זכה לפני פטירתו להוציא לאור את ספר "בנין שלמה" פרי עטו של הרב שלמה אביגדור רבינוביץ שכולל גם כרך של תורתו של ר' מאיר, אביו הרב הגאון של שלמה אביגדור. הרב אהרון רבינוביץ ואשתו קיילה נפטרו ונקברו בירושלים.

יתר בני הרב, יעקב זצ"ל שניצל מרוסיה והגיע דרך שנחאי לארה"ב שם נפטר בדמי ימיו. והבנים יב"ל מאיר־לייב ושלום רבינוביץ שגם ניצלו והגיעו לארה"ב והחיים כיום בברוקלין, ניו־יורק עם משפחותיהם.

על אבי הרב של סופראסל



מאת: **יוסף רבינוביץ**

כשאבי ז"ל נתקבל לרב בסופראסל כבר הייתי קרוב לגיל הבר־מצוה. למדתי זמן קצר במקום ועברתי ללמד בביאליסטוק מקודם בתלמוד תורה, ואח"כ בישיבה. מסיבה זו לא הייתי מעורב מספיק בהווי העיירה, לרוב הייתי בא לשבת הביתה, אח"כ כשלמדתי בישיבה בברנוביץ אצל הרב ר' אלחנן וסרמן ז"ל הייתי בא הביתה רק לחגים.

חיי בית הרב היו צנועים, משפחה מרובת ילדים והכנסה מועטה. קהילה טובה, אם כי קטנה בסביבות 500 נפש. הרבה תעסוקה בלימוד ופסיקה ודרשות לבני עדתו. בית הכנסת היה סמוך לבית הרב והרב היה לרוב יושב בביה"כ לומד ומעיין בתלמוד ומפרשו, ובערב היה נותן שיעור בגמרא אחרי תפילת מעריב. לפעמים היה הרב נוסע לביאליסטוק להפגש ולהתיעץ עם רבני העיר. מענין שלמרות היותי "מתנגד" היה מיודד עם אדמו"רי החסידים שהתגוררו בביאליסטוק כגון האדמו"ר ר' אברהם וויינברג שנקרא "הרבי מסלונים" והאדמו"ר ר' מאיירקה שצדרוביצקי, הרבי מקוברין, כמו כן היה מאד מיודד עם אב"ד ביאליסטוק הרב ר' דוד פאיאנס. הנהגתו של אבי בעיירה היתה דומיננטית. קרה פעם שפרצה מחלוקת בבית הכנסת ביום כפור מי יהיה הש"צ לתפילת נעילה והויכוח היה בין הש"צ של תפילת שחרית והש"צ של מוסף ואבי פסק שכדי למנוע מחלוקת הוא יתפלל, למרות שהרב אף פעם לא היה שליח ציבור קודם לכן.

היחסים בין היהודים והגויים בעיירה היו טובים, רובם (הגויים) עבדו בבית החרושת לטקסטיל של הגביר שמואל ציטרון. קרה פעם שהרב הלך ברחוב עם נכבדים ונער שלהם התבטא לא יפה, הדבר נודע למר ציטרון ורצה לפטר את אבי הנער, הרב בקש ממר ציטרון לותר ולא לפטרו מפני שלום בית. גם הפריץ של העיירה היה שולח כל חורף כמה עגלות עצים לרב. למרות שבין היהודים היו בעלי דעות שונות, וחלקם לא היו בין המתפללים כל השבוע, אבל בשבת הרגישו חובה כולם להגיע לבית הכנסת כאיש אחד.

אבי ז"ל למד בכולל "קדושים" של "החפץ חיים" בעיירה רדין ע"י וילנה. "החפץ חיים" היה כהן וקיוה שבקרוב יבנה בית המקדש ויצטרכו לדעת את כל הדינים והמנהגים השייכים להקרבת קרבנות על גבי המזבח וזה מופיע בסדר קדושים של הש"ס. פעמיים התכונן לעלות לארץ ישראל ואפילו תפר לו בגדים חדשים ותמיד לפני הנסיעה קרו סיבות כאלו שעכבו אותו מן השמים ולא זכה לכך. אני גם הכרתי את ה"חפץ חיים", למדתי בישיבה בברנוביץ אצל הרב אלחנן וסרמן זצ"ל שנספה בשואה. הקשר עם "החפץ חיים" היה חזק במשפחה. בני הרב הושע רבינוביץ הוא כיום הרב של קיבוץ חפץ־חיים. ידועה האמרה "החוט המשולש לא במהרה ינתק", ושרשרת הרבנות וההתמדה באהלה של תורה לא משה ממשפחתנו זה יותר מחמש דורות. זה סודו של המשך הקיום היהודי וזאת הנחמה על קידוש השם של אבי זצ"ל, ה' יקום דמו.

בית סבא ר' מיכל לעוו



מאת: אינג' יוסף כהן

העיירה

סופראסלע, עיירה קטנה הסמוכה לביאליסטוק. במה משכה את לבו של בן העיר, שלא נולד בה ולא גדל. האם רק בזה שבית סבא היה שם? האם בזה שביקר בחגים מדי פעם בצעירותו? האם בבילוי בנוה־הקיט שליד היער העבות בפגרת הקיץ? או אולי העובדה, שעיירה זו־, אחת מני רבות ודומות לה בפולין מלפני מלחמת העולם השנייה — היתה אספקלריה של חיים יהודיים תוססים בכל הגוונים שלהם. מבוגרים העוסקים במסחר וצעירים החולמים על עולמות רחוקים: ציונים ואגודאים, בונד ומזרחי — כולם היו מיוצגים בסופראסל היהודית. פרט נוסף וחשוב, שהשפיע על חיי העיירה, התעשייה של אריגת בדים ומנסרות עצים, שהתרכזה בידי חרשתנים יהודים ונתנה פרנסה לגויים תושבי העיירה ובעקיפין גם לציבור היהודי הרחב. היו גם בעלי מלאכה יהודים, שהשלימו את מיגוון התעסוקה במקום.

דמותו של סבא

בעל הדרת פנים, משכמו גבוה מחבריו, זקן ארוך ואפור מעיל ארוך ומגבעת רחבת תיתורה — כך עולה דמותו של סבא מזכרוני לאחר קרוב לארבעים שנה — כשהוא הולך לאיטו בערב שבת לבית־הכנסת ואני הצעיר לצידו. מקומו בבית־הכנסת ליד ארון הקודש — מצד אחד הרב דמתא ומצד שני סבא — כך עמדו גם ליד החזן בליל כל־נדרי, עטופי לבן וספרי התורה בזרועותיהם. סבא היה גם עובר לפני התיבה, כשהטלית מעל לראשו ושוכח את הנעשה סביבו. היה בעל־הקורא הקבוע וקולו האופייני מילא בניגון מיוחד את חלל בית־הכנסת. עסק במסחר ונסע מדי פעם לקנות סחורה בביאליסטוק. פעם הצטרפתי אליו בדרך חזרה וכמנהג הימים ההם נסענו בעגלה מרחק של 16 ק"מ. והנה לפני עליה בהר ירד סבא מהעגלה, יחד עם העגלון, כדי להקל על הסוסים והלך רגלי מרחק רב. עלי כילד עשה הדבר רושם: סבא מתחשב בסוסים (את "חטאי" אני מזכיר — אהבתי אז סוסים). בין אדם למקום, בין אדם לחברו ולהבדיל בין אדם לבעלי חיים — לכולם היה לי סבא למופת.

דמותה של סבתא

רעיתו של סבא היתה נמוכה ממנו בהרבה ונדמה לי, כי גם שונה באופיה. אולם היתה עזר כנגדו בכל המובנים: בניהול החנות, בייעוץ בעניני משפחה וגם בחוות דעת בענייני ציבור. היות ודירתם היתה צמודה לחנות, הרי משק הבית היה משולב עם המסחר. הקונים לא באו בדחיפות יתר ולכן היה פעמון מחובר לדלת וכשנכנס קונה היה מזעיק את סבתא מהמטבח.

היתה מומחית לכל מיני מרקחת ושמה אותם בקיץ בתנור למשמרת לחורף. כשהייתי מבקש לטעום מהמטעמים (ווארעניאס באידיש) היתה סבתא אומרת "אויף ניט צום באדארפן"; כלומר, רק אם מישהו חולה הריהו זוכה לסוג מרקחת המתאים כגון: "מאלינעס" נגד חום, "יאגדעס" שחורים נגד מחלת מעיים, וכדומה. טענתי כי מוטב להיות בריא ולהנות מהדברים הטעימים לא הועילה. לא תהיה טעות בניחוש, שלא חכיתי בנידון עד כדי להיות חולה. במשך הפעמים הרבות, שהתארחתי אצל סבא וסבתא, לא שמעתי מילת קינטור ביניהם. אכן זוג למופת.

הנכדה באשקה

להשלמת התמונה על בית סבא חייב אני להזכיר את נכדתם באשקה, בת הבן הבכור, שהתחנכה אצלם כל השנים. היתה דואגת לצורה החיצונית של הבית והחנות. דברי ריקמה מעשה ידיה קישטו את החדרים. בשנים האחרונות, כשסבא חלה, היתה נוסעת לביאליסטוק לקנות סחורה. מסירותה לסבא וסבתא היתה גדולה יותר מאשר להורים, והיו גם כאלו בין הקונים שסברו, כי זוהי בתם ולא נכדתם. חבל רק שלא זכתה להקים בית בישראל.

הבית הישן

הבית שבו גרו סבא וסבתא עבר שני שלבים בשם הישן והחדש. הבנין הישן השתייך לבעל האחוזה שבעיירה ושם גרו, נוסף לסבא, יהודים בלבד: אב ושני בנים שהיגרו אח"כ לקנדה והיתה הנגריה של שמרל קפלן, שהתגורר בזמנו ברמת־גן. בתור ילד הייתי מבקר בנגריה, בכל פעם שהתארחתי אצל סבא, ואוסף קוביות־עץ קטנות למשחק. בחצר היה מבנה־עץ קטן, ששימש במשך השנה כמחסן ובסוכות — מה נפלא היתה הסוכה בעלת הכנפיים, שנפתחו במשיכת חבל. באר מים היתה רק בחצר הסמוכה, ממנה היו שואבים במוט ארוך ובדלי. באר זו זכתה אותנו במצווה: כל ערב שבת לפני ההליכה לבית־הכנסת, היה סבא נכנס לדירת השכן קורניאנסקי, שבחצר הסמוכה, מקבל חלה, שאני (או בן משפחה אחר) הייתי מרימה ומזכה בה את כל השכנים. ערוב חצרות זה אפשר לטלטל מים מהבאר הסמוכה בשבת.

הבית החדש

בשנותיו האחרונות גרו סבא וסבתא בבית חדש. אולם לא היה הדבר כלל לפי רוחם. בעל האחוזה מכר את הבנין הישן לגוי, שהגיע לעיירה לאחרונה, וזה הרס את הבנין הישן והקים חדש ויפה במקומו. מה רע בדבר? אולם הצרה היתה במקצועו של הגוי הזה. הוא היה טבח. כעת תארו לעצמכם, בפרוזדור, במקום השכנים היהודים, נפתחת חנות לבשר פיגול. בחצר, סמוך לחלון סבי, נערכה נחירת חזירים, שגרמו לסבא ייסורי גוף ונפש גם יחד. ענויים אלו ודאי כפרו לו על החטאים, אם בכלל היו לו, והיה מזומן לחיי העולם הבא.

פרנסה

עיירה קטנה, כ־150 משפחות יהודיות וכ־600 לא יהודיות, לכמה חנויות בדים היא זקוקה? אבל כנראה שמסחר בבדים הוא פרנסה מכובדת, שכן בעלי חנויות הבד היו כולם מנכבדי העיירה. אחד מהם מגיד השעור במשניות, השני הסבא, מגיד השעור בעין־יעקב, (אח"כ גם במשניות) השלישי גבאי בית־הכנסת, וכולם ברחוב אחד בלבד — ברחוב הראשי של העיירה. והיו גם חנויות בדים נוספות ברחובות אחרים. איך התפרנסו כולם? גם סחורה מגוונת לא היתה בחנות: בעיקר בד לבן או בדים לצרכי חייטות. כשהיה צורך בבד טוב יותר, לחליפה למשל, היה סבא נוסע ומביא דוגמאות אחדות לבחירה ומחזיר לאחר מכן את היתר. רוב המכירות היו בהקפה, ובתשלומים שלא תמיד סולקו. עיקר הפרנסה היה ביום השוק, כשאיכרים

מהסביבה מכרו את תוצרתם לתושבי העיירה ואח"כ באו לקנות את צרכיהם בחנויות היהודים. אכן, אולי היתה זו פרנסה בכבוד, פרנסה בשפע ודאי שלא היתה.

שבת

אם כל השבוע דומה היהודי, לפי המשל במדרש, לעבד, הרי בשבת אינו רק בן־חורין, אלא בן־מלך. ואני מוסיף שראיתי בסבא לא רק בן־מלך, אלא מלך בכבודו ובעצמו. השבת התחילה כבר ביום שישי בבוקר השכם, עם האפיה והבישול לכבוד השבת. ובימים ההם אפו בבית חלות לכבוד שבת. אחה"צ כיבדו את קטע הרחוב והמדרכה שלפני הבית והתחילו להגיף את תריסי החנויות. והיתה מעין התחרות בין החנוונים, מי יהיה הראשון שיסגור את החנות. נדמה לי כי סבא, או מדויק יותר סבתא, זכתה לרוב בתחרות זו. אחריהם כל תושבי הרחוב התחילו לסגור את חנויותיהם.

בינתיים חזר סבא מבית המרחץ והתלבש לכבוד שבת. אם כל השבוע היה לובש מקטורן, כמנהג הליטאים, הרי לשבת היתה שמורה קפוטה מיוחדת, כמנהג חסידים ואנשי מעשה. לפני ההליכה לבית הכנסת היתה סבתא מכבדת אותנו ב"צימעס" – מאכל גזר מבושל וממותק – שהפתגם היהודי הנציחו באמרא "מאך ניט דאפון קיין צימעס" (אל תעשה מזה עניין חשוב) ומכאן שהצימעס היה מאכל חשוב, ואני מוסיף גם טעים. בדרך לבית הכנסת, לאחר קיום מצוות ערוב החצרות שהזכרנו, הייתי גאה ללכת ליד סבי, כדי לראות איך הגויים מברכים אותו ביראת כבוד. לא אתעכב על התפילה בבית הכנסת: יעשו זאת המתפללים הקבועים בזכרונותיהם. נחזור עם סבא הביתה לארוחת ליל־השבת. זמירות לא היו שרים, רק אומרים, כמנהג הליטאים. סבא היה מנסה להסביר לי דבר תורה מתאים לגילי (לפני בר־מצווה) בדרך כלל בצורת שאלה, שהייתי צריך לנסות לענות עליה. סבא הלך מוקדם לישון, אולם היה משכים לפני עלות השחר לשעור בדף היומי (לא רק בשבת, אלא מדי יום ביומו) עם חברו ר' יעקב התפר. עד כמה שהשתדלתי להשכים קום, ובימות החורף היה אז חושך גמור, סבא היה כבר בדרכו לבית הכנסת.

הייתי הולך לצערי בגפי לתפילה, אולם חוזרים שלשתנו (ר' יעקב הנ"ל, סבא ואני הצעיר) הביתה, להשלמת הלימוד ולקידוש על יי"ש ודוקא 96% . לאחר מכן התחילה סעודת השבת, עם המאכלים המסורתיים ושתי הפשתידות, אחת מתוקה והשניה מפולפלת, זכר למן שהיו בו כל הטעמים.

לאחר שנת תענוג הלכנו, הפעם יחד, לבית הכנסת לשעור בעין־יעקב. חברת עין־יעקוב נוסדה לא רק לשם לימוד, אלא גם לעזרה הדדית בין חבריה, בין בחיים ובין לאחר מאה ועשרים. המשתתפים היו כאלה, שלימוד משניות היה אולי קשה עבורם, אבל מכלל "אומרי תהלים" כבר יצאו. מנהג של סעודה שלישית משותפת לא ראיתי, אולם קידוש משותף בהזדמנויות של שמחות, היה מדי פעם. הפעם שרו זמירות ומסימים בפסוק "כי בשמחה תצאון..." כסימן לכך שהגיעה העת לסיים.

אכן עונג שבת היה בעיירה, אם לא הופרע על־ידי קלקול הערוב.

הערוב

כדי שמותר יהיה לטלטל, התקינו בעיירות יהודיות, או שחלק ניכר מתושביה היו יהודים, ערוב. הודות לכך טלטלו לבית הכנסת את הסידור או את המפתח ובמיוחד את ה"טשולנט" (חמין) מהמאפיה הביתה. אמנם היו בודדים, שנזהרו מלטלטל כלל בשבת, אבל רוב הציבור זקוק היה לערוב. למטרה זו נסתיעו בקו החשמל. אולם במקומות אחדים היה צורך להשלים חוט מיוחד, בראש העמודים, ש"יסגור" את קוו החשמל. "סוד" זה נתגלה כנראה ל"שקצים" (נערי הגויים) ומדי פעם חבלו בחוט מיוחד זה. תפקיד השמש היה לבדוק מדי פעם את מצב החוטים ולדווח על כך לסבא, שדאג לתיקון התקלה. אולם לא פעם קרה והשמש הרגיש בקלקול באמצע השבת דוקא, והיה צורך להכריז בסיום התפילה, שאסור לטלטל. תארו לעצמכם את ההתרגשות בעזרת הנשים, כשנשמע הדבר. לא רק המפתח היוה בעיה, אלא בעיקר, מה יהיה עם (או יותר נכון "בלי") החמין? פעם העיר לי סבא, כאילו דרך אגב, כי השמש היה צריך למסור על כך במוצאי־שבת. ו"מוטב שיהיו שוגגין". בהזדמנות אחרת סיפר סבא על מקום אחד שהשקצים לא פגעו בו. זה היה קטע

הערוב, שעבר דרך חצר הכומר. בזמן התקנת הערוב, קיבל סבא על עצמו, בדחילו ורחימו, להסביר לכומר העיירה את דין הערוב, היות והיה הכרח להעביר את חוט הערוב דרך חצר הכומר. אינני בטוח אם הכומר הבין את ההסבר, אולם את הסכמתו להעברת הערוב דרך חצרו נתן.

מפלגות

כמו בכל ציבור יהודי, רבו גם המפלגות בעיירה קטנה זו. לא אתאר את המפלגות, יעשו זאת המומחים לכך, במקום המתאים, אותי ענינה המפלגה של סבא. היתה אז תקופת הבחירות לסיים (הכנסת) של פולין. הייתי צעיר מדי, כדי להבין את ההבדלים הדקים בין המפלגות, אולם ידעתי כי היהודים צריכים להצביע בשביל רשימת הציונים (יצחק גרינבוים עמד אז בראש הרשימה).

והנה מצאתי על השידה, בחדר האוכל של סבא, פתקאות ממפלגה יהודית לא־ציונית. ויסלח לי סבא, שהעזתי והשמדתי חלק מהפתקאות המתחרות. לאחר שנים, כשהכרתי את עמדת מר גרינבוים ליהדות הדתית בארץ, הבנתי מדוע לא יכלו יהודים, מסוגו של סבא, להצביע עבור נציגי הציונים.

חינוך

הבנים הגדולים למדו מחוץ לעיירה, כדי לקיים "הוי גולה למקום תורה". לצעירים דאגו במקום ושכרו רבי ללימוד א"ב. סידור וחומש. כמו־כן היה קיים "חדר" שהפך לבי"ס יסודי. הבנים הגדולים למדו בישיבות או ב"תחכמוני־גבוה" שהיה מעין ישיבה תיכונית. מהנכדים של סבא רק אחד למד בישיבה גבוהה ולו יעד סבא את הש"ס שלו. הנני נזכר בשמחת סיום הש"ס (הפעם הששית בחייו) כשסבא הכריז ודמעות בעיניו, כי זכה ויש מישהו מצאצאיו יוכל להמשיך ללמוד בש"ס שלו. לצערנו מנעה מלחמת העולם השניה את הדבר ובן־דודי ארי' לייב לעוו, תלמיד ישיבת לוצק, נספה עם יתר בני המשפחה, בשואה.

היו אלה זכרונות מועטים בלבד, של נכד שבא להתארח בבית סבא בחגים או בשבתות בקיץ. אלו שהכירוהו ואת יתר בני המשפחה מקרוב, ישלימו את הדמויות בזכרונם. תהא רשימה זו נר זכרון לעיירה סופראסל וליקיריה.

בית אבא השוחט ר' מאיר פאט



מאת: **יעקב פת**

בית אבי ר' מאיר פאט בסופראסלע היה מבנה־עץ קטן ודל שעמד בחצרו של בית הכנסת ואליו היתה מחוברת אורווה לבעלי־חי וכן מחסן. על אף היות הבית קטן וצנוע, פתוח לקור ולרוחות – בפנים קרן חום רב ונוחיות כמקובל בימים ההם שכללו תנור מרוצף, מטבח עם אביזרים מקובלים ו־2 חדרים אחד כ"סלון" וחדר אוכל והשני כחדר שינה, מים צריך היה להביא בדליים ממשאבת המים "הפומפה" שנמצאה במרחק 200 מטר והם נאגרו בבריכה קטנה במטבח ששימשה את צרכי הבית. השרותים היו בחוץ. כן היתה קיימת סככה לפני הכניסה לבית שכללה מערכת ישיבה (ספסלים – כסאות ושולחן) וכן גינה גדולה שנזרעו בה כל הירקות שהיו בשימוש – עגבניות, מלפפונים, גזר, תפוחי־אדמה, כרוב וכרובית, שעועית ירוקה וכו' וכן ערוגות פרחים מכל הצבעים בהם "מאטשייקה" שנתנו ריחם באביב ובתחילת הקיץ.

אני אהבתי מאוד את עבודות הגינה והצמיחה. הגובה של העגבניות והשעועית הירוקה בגינתנו היה לשם דבר.

כשוחט העיירה, היה לאבי מקום מיוחד בחצר לשחיטת תרנגולות וברווזים ואילו השחיטה הגסה פרות ועגלות היתה מתבצעת בבית מטבחיים מאולתר. בחצר הסתובבו תרנגולות, ברווזים, מספר עיזים ולעיתים גם פרה. החצר היתה מגודרת בגדר עץ שסובבה את הבית, המחסנים והאורווה וכן את בית הכנסת עד לחזיתו שברחוב ה־11 בנובמבר (ליסטופדה) מס' 5.

החיים התנהלו לפי הדת והמסורת וקרבתו של בית הכנסת השלימה מסגרת זו.

תפילות שלוש פעמים ביום, לימודי משניות ותלמוד, דרשות של הרב ושל מגידים מבחוץ – כל אלה יצרו את המסגרת המסורתית, עם זאת שררה אוירה ציונית אקטיבית בבית והזדהות עם התנועה החלוצית בארץ ישראל ועם מאבקו של הישוב בימים ההם.

ההזדהות אף התבטאה במאמצי התנועה הציונית להחיות את השפה העברית.

לפי החלטתו של אבי נקבע יום אחד בשבוע לדיבור עברית מודרנית בבית ע"י כל בני המשפחה למורת רוחה של אמי שהתקשתה בכך. גם העובדה שחלק גדול ממשפחת אבי חיו כבר בארץ (2 אחים ו־3 אחיות) השפיעה כמובן הרבה על הקשר החזק עם ארץ־ישראל והציונות. אני בין היתר שימשתי כיו"ר החוג לדוברי עברית של הנוער הציוני. שבתות וחגים בבית היו תמיד חוויה מיוחדת. התבשילים של אמא, ההכנות של ערב שבת וקבלת הפנים של שבת מלכתא. נוהג נפוץ היה להביא "אורח" לסעודת ליל־שבת וחג וכמובן השירה של ה"לפני" – "שלום עליכם" ו"לכה דודי" והזמירות של "לאחרי" "יה־ריבון", ו"צור משלו".

למחרתו בשבת נמשכה החגיגה בארוחה השבתית הגדולה שרק עם "הנשמה היתרה" ניתן היה לאכלה ושכללה כמובן את ה"טשולנט" וה"קומפוט". אח"כ באו שלוש סעודות וההבדלה במוצאי שבת. "הבידור" של מוצאי שבת היה הפטיפון ותקליטי החזנות שאהבנו. דרך זו של מסורת דתית מחד, וכיוון ציוני מאידך הובילו אותי כמובן אל "השומר הדתי" שהיה אחיו התאום של "בני־עקיבא".

לימודי התיכון עשיתי בביאליסטוק במסגרת "תחכמוני גבוה" והתאכסנתי אצל סבי.

סבי ר' אלי פאט וסבתי אסתר גרו באיזור מאד מרכזי של העיר ביאליסטוק פינת סנקביטשה – רינק קושצ'ושקי ובפתחו של האיזור היהודי. לסבי היתה חנות לבגדי גברים בחזית "סנקביטשה" ומדרגות ירדו מהדירה בקומה שמעל לחנויות אל החנות. הדירה היתה רחבה וכללה אף בית מלאכה לחייטות שהיה פעיל בתקופת הזוהר של רוסיה הצארית ששלטה על איזור זה של פולין. לאחר המהפיכה הקומוניסטית והעברת איזור ביאליסטוק לפולניה, נשאר סבי כרבים אחרים תקוע עם אלפים של רובלים רוסיים שלא היו שווים דבר וללחצים גוברים והולכים מצד השלטונות הפולנים לשלם יותר ויותר מיסים (פוטדקעס). את הרובלים "האבודים" היה סבא מחזיק בקופסא מיוחדת ומפעם לפעם היה מראה לי את אוצרו האבוד בלווית סיפורים על הימים ההם. הוא היה מתפלל קבוע של בית הכנסת "תורת חיים" ושמר בקפדנות על דף הגמרא היומי ופעילויות אחרות של בית הכנסת.

סבתא אסתר מבית וולר שבגרודנה הספיקה בצעירותה להגיע לארה"ב במסגרת המשפחה ולחזור לפולניה ולהתחתן עם אלי ה"געלער"... שנקרא כך בגלל שערות הג'ינג'י להם 4 בנים ו־4 בנות. הבנים: מאיר – אבי שהיה הבכור ולאחריו יאנקעל, חיים והצעיר בבנים – שלמה. הבנות: מאשה שנישאה לברוך לונסקי, חייקה שנישאה לבצלאל מינעס, לובה שנישאה ליהושע מאירי, והצעירה בבנות – פרידה שנישאה למאיר מושקוביץ. כל הילדים, פרט לאבא עלו לארץ שניים יאנקעל וחייקה חזרו מחמת המצב הכלכלי הקשה ששרר בשנות העשרים בארץ. החלוץ של המשפחה היה חיים שעלה ב־1920 שינה את שם המשפחה ל"יפת" ע"י הוספת "י" ל"פת" ולמעשה היה הוא שמשך את המשפחה לעלות לארץ.

לימודי התיכוניים החלו ב־1934, לאחר סיימי את כיתות ז' ו־ח' בקרינקי. כל השבוע הייתי מתאכסן אצל סבא וסבתא והביתה הייתי מגיע לחגים, לשבתות ולחופשות. בניגוד לחיים בעיר הגדולה שבה היכרת רק את חבריך ושכניך – בעיירה, כולם הכירו את כולם וקהילת סופראסל היתה אמנם כמשפחה גדולה אחת.

גם השוני הגיאוגרפי של עיירת סופראסל לעומת העיר הגדולה ביאליסטוק שהתבטא ביער האורנים הענק שהקיף את העיירה ובנהר סופראסל שעל שמו נקראה העיירה ושבעטיים היה כל קיץ מלא בקיטנים מבחוץ – כל אלו שיוו לעיירה קטנה זו סגנון מיוחד וזכרון ילדות מתוק על בית אבי ועל קהילה נהדרת שהאמינה שבהיותה כפר, קצת רחוק משאון העיר והגיטו היא תישרד אך כמו שאר הקהילות היהודיות באיזור זה, נשמדה כולה בשואה האיומה ואיננה עוד.

אמי באשקע (בתיה) לבית פינק מוצאה מקרינקי שבאותו איזור. הקשר ה"קרינקאי" חזק מאוד במשפחתנו שכן סבא־רבא ר' יאנקעל פאט נולד וחי בקרינקי. שלושת בניו יהודה צדיק, נתן (נאסקע דעו בלעכער) ואלי סבי – אבי אבא עברו עם נישואיהם מקרינקי לביאליסטוק.



From right, row 1: Libe Patt, Lazer Mines, Tamar Patt
Row 2: Meir + Nashe, Eli + Esther, Yankel + Rivka
Row 3: Abram +Yaacov Patt, Mines family + Amnon Patt

מימין: שורה 1: ליבע פת, לזר מינס, תמר פת.
שורה 2: מאיר ובאשקע, אלי ואסתר, יאנקעל ורבקה.
שורה 3: אברהם ויעקב פת, משפחת מינס ואמנון פת.



From right: Meir, Liba, Bashe, Shlomo Patt (on visit from Israel(chaika, Gita, Lazer + Bezalel Mines

מימין: מאיר, ליבה,
באשקע, שלמה פת
(בביקור מישראל) חייקה,
גיטה, לזר, ובצלאל מינס



Patt family before the departure of Yaacov for aliya to Israel משפחת פת, לפני עלותו של יעקב לארץ (1939)

למשפחת פינק בקרינקי (משפחת אמי) היתה בורסקה גדולה והם סחרו בעורות עם ביאליסטוק ורשה וכל מרחבי פולין.

סבי מצד אמי ר' ישעיה־לייב פינק נפטר יחסית צעיר בשנת 1926 והשאיר אחריו 3 בנים ו־3 בנות. גרשון הבכור, ברוך השני ודוד הצעיר. באשקע (בתיה) אמי, רחל שנישאה לברוך טובולסקי ולייקע (לאה) שנישאה לדוד ליפקעס. גרשון הבכור היה המנהל של הבורסקה וברוך היה המשווק והמצוי הרבה בדרכים.

דוד היה אחראי על הייצור והתגורר עם אמו, הסבתא שלי חיה. בשנים 1932 ו־1933 נשלחתי ללמוד ב"חדר" של קרינקי בשתי הכיתות האחרונות שהקבילו ל־ז' ו־ח' והתגוררתי אצל סבתא חיה.

באביב 1936 קרה אסון במשפחה כאשר דוד פינק, במסגרת עבודתו בבורסקה נפל לתוך אחד הדוודים הרותחים ומת. באותו מועד ב־1937 נפטרה בדמי ימיה, לאחר ניתוח, דודתי, אחותה האהובה של אמי לייקע ליפקס שהשאירה בעל – דוד ליפקעס ושני ילדים קטנים לייבל בן 6 ולייזר בן שנתיים. לאמא השאיר אירוע מצער זה מכאוב לימים רבים.

אמי היתה עקרת בית למופת, מסורה ביותר למשפחתה ולגידול ילדיה מהסוג של "האידישע מאמע". אחי אברהם שהיה צעיר ממני בשלוש שנים המשיך בדרכו התנועתית של השומר הדתי וכמוני המשיך בלימודיו התיכוניים בביאליסטוק אך במגמה מקצועית־מכנית. אחותי הקטנה ליבעלע (אהובה), צעירה ב־10 שנים ממני היתה ילדה יפה וכשרונית ואף נבחרה במסגרת מסיבת פורים כילדה היהודיה היפה ביותר בעיירה.

חלומו של אבי היה לעלות עם כל המשפחה לארץ ולהרשם למושב חקלאי. עבודתו כשו"ב (שוחט ובודק) וחזן בחגים ובמועדים, היתה שליחות ציבורית. הוא היה בהנהלת בית־הספר תחכמוני המקומי שבגלגולו הקודם היה ה"חדר" וכן פעיל במוסדות ציבוריים רבים. בשנות השלושים רדפו הגזירות על היהודים, החל מה"פודטקעס" ומסים על הסחר וגמור בגזירות על השחיטה היהודית שאילצו את אבי לעבוד בלילות ובמחתרת וכמובן "למרוח" את המנהלים הגרמניים והפולניים כדי "שיסגרו עין" ויניחו לו לעבוד בשקט ולציבור היהודי ולאכול בשר כשר משחיטה. פרנסה היתה בצמצום אך הסתדרו ובקיץ עם בואם של ה"דאטשניקים" התיירים היהודיים מביאליסטוק והסביבה, ניתן היה להרוויח ע"ח החורף השחום. בעת הדחק היה אבי גם מפיץ הגרלות (כדוגמת הפיס) של וויידענבוים מביאליסטוק ועלי היה מוטל התפקיד של הגבייה. שכן רוב קוני ההגרלות לא שילמו במקום, אלא ביקשו לרשום זאת לחובתם ואח"כ צריך היה לרוץ לגבות את החוב ואם חוב מסוים לא שולם, הלך כל הרווח..., עוד תפקיד שהוטל עלי ועל אחי, מאוחר יותר היה ניפוח קיבות של פרות ועגלות וייבושם.

אבא היה מקבל אותן מהקצבים ולאחר הניפוח (כמו בלונים) היינו תולים זאת במחסן הצמוד לבית עד לייבוש. אני זוכר את הריח החריף שהיה מתפשט בבית ובחצר עד שהגיעו לשלב הייבוש. לאחר הייבוש היו אורזים את הקיבות המיובשות ושולחים אותן לביאליסטוק למכירה.

שאלתי פעם את אבי מה עושים עם זה? ונדהמתי לשמוע שטוחנים זאת לאבקה שמשמשת לייצור הגבינה הצהובה השוויצרית. לשאלתי איך זה שמערבבים מוצר של בשר עם מוצר של חלב וכשזה גמור, זה עוד מקבל הכשר? אז ענה לי אבי שאחוז האבקה המוכנס בתהליך הוא כה תמציתי ומצומצם עד שהוא "בטל בששים" ולכן זה לא נחשב בשר... שנים אחרי זה התקשיתי לבלוע גבינה צהובה שהזכירה לי את הסרחון החריף של הקיבות בזמן הייבוש...

בשנות השלושים ולנוכח המאורעות בארץ הלכה והתגברה הפעולה הציונית, למרות העובדה שכמו בכל קהילה יהודית היו בה מכל הזרמים הפוליטיים החל מקומוניזם ובונד ועד אגודת־ישראל. בפעילות הציונית הצטיין ביתנו לא רק בסולידריות רגשית, כי אם בפעולות מעשיות עבור הקרן הקיימת, ארגון "מושבות" לנוער ציוני ולימוד אינטנסיבי של השפה העברית. בית הספר עצמו ששכן ע"י ביתו של הרב היה מוקד לפעילות תרבותית ואמנותית, ע"י ארגון הצגות כדוגמת "היהודי הנצחי" ו"עמך" שהוצגו בפני הקהל, בעיקר בחנוכה ובפורים וגם אני שיחקתי בתפקידים ראשיים. למרות שלא היו מתקני ספורט ממש, שיחקנו כדורגל ופינג־פונג. היתה ספריה להחלפת ספרים ואורגנו טיולים לאיזורים שונים מסביב ליער ובעיקר ה"קוועלע־וואלד" – איזור המעינות.

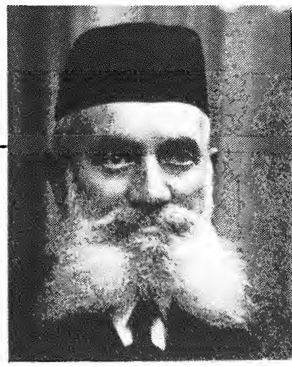
עם זאת היה זה בית הכנסת הגדול והיפה שמלא את התפקיד המרכזי בקהילה. מוקד ללימודי תורה שריכזו הרב ר׳ שלמה אביגדור רבינוביץ, ר׳ מיכל לעוו, אבי השוחט ר׳ מאיר פת (אבא שינה את השם פאט ל״פת״ כדי שיהיה בעל משמעות עברית) ועוד רבים אחרים. בחגים בכלל ובימים הנוראים בפרט – בית הכנסת היה בשיא תפארתו. אבי כידוע, שימש גם כשליח־ציבור וחזן לחגים ולימים הנוראים ובעיקר לתפילת כל־נדרי ו״מוסף״, שבהם אני שימשתי כילד־מקהלה שלו. בחודש אלול אפשר היה לשמוע מביתנו פרקי נגינה וזימרה מלווים בתקליטי חזנות ששמשו כהכנה וחזרות לימים הנוראים. בין היתר אהב אבי להתאים מנגינות ארץ־ישראליות לתפילות מסוימות וכך הפכו חלקים מתפילת ״ונתנה תוקף״ וב״ראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמון״ כלחנים של ״היתה ילדה בכנרת״, ״מני דן ועד באר־שבע:״ ו״זרמו גלים זרם זרום...״ בצורה זו נקלטו מנגינות ארץ ישראל והפכו כלחני תפילות מובחרות. חלק מהם הושר במסיבות חברתיות ובבתים פרטיים.

ב־1938 הגיע מכתב מדודי חיים יפת לאבי בו צויין שקיימת משרה פנוייה של שוחט בעיר החדשה נתניה. נושא זה העלה ויכוח בבית שכן אמא לא הרגישה טוב ורעיון העליה של כל המשפחה לארץ מתפתחת לא נראה היה לה וכבר אז נפלה ההחלטה בבית שאני אסע קודם ואכין את קליטת המשפחה לאחר מכן.

בתחילת 1939 נתבשרתי כי יש ״סרטיפיקט״ עבורי כסטודנט לסימנריון למורים ״מזרחי״ בירושלים וב־12.3.39 עזבתי את סופראסל בדרך לארץ. מסביב לאוטובוס האחרון שלי בככר השוק בסופראסל התאסף כל הנוער והצעירים ללוות את עלייתי ארצה.

הכל היה עדיין שקט ופסטורלי ואם כי היה מתח באויר כתוצאה מהפלישה של הגרמנים הנאצים לחבל סודטים בצ׳כוסלובקיה, אף אחד לא תיאר שזה למעשה האוטובוס האחרון שלי מסופראסל והרכבת האחרונה מביאליסטוק לוורשה ואח״כ עד לאניה בנמל קוסטנצה ברומניה. הפרידה היתה נרגשת מאוד ולא יכולתי אז לתאר שלא אראה אף אחד ממשפחתי היקרה ששלוש וחצי שנים אחר־כך יובלו לגיא ההריגה של טרבלינקה.

הקשר עם המשפחה במכתבים נמשך עד מחצית יוני 1941, תוך הפסקה קצרה בתחילת ספטמבר 1939 כאשר פרצה מלחמת העולם השניה והקשר חודש כאשר כל איזור ביאליסטוק הועבר לרוסים על־פי הסכם ״ריבנטרופ־מולוטוב״. המכתבים של אבא, אמא, אחי אברהם ושל חברים רבים מסופראסל בעברית, אידיש ופולנית נשמרו אצלי ומהווים עדות חיה נוספת על ימיה האחרונים של קהילת סופראסל ועל מאבקה ההירואי להתגבר ולשרוד שהוטבע בדם ואש ובכבשני הגז של טרבלינקה.



אברהם יעקב אוטנשטיין

(דער שוסטער)

מאת: **שרה מירון**

אברהם יעקב אוטנשטיין נולד בסופראסל בשנת 1864. לפי סיפור המשפחה נולד פג והיה פלא שנשאר בחיים באותה התקופה.

בן שלוש למד "בחדר" ואח"כ התקבל לבית הספר **הרוסי**, המקומי,וסיימו בהצלחה.

למחייתו למד את מקצוע הסנדלרות.

כל חייו עברו עליו בסופראסל בה נשא את אשתו שרה והקים את משפחתו. נולדו לו הבנים שבתאי, משה ופישל, והבת יפה (שיינע). יפה נישאה לדוד מוגילבסקי ב־1935 בסופראסל ובאותה שנה הם עלו לישראל. דוד נפטר ב־1968. ליפה בן משה ובת שרה וכן נכדים. הבן שבתאי ניספה בגיטו ביאליסטוק ואילו פישל הצליח להישרד מהמלחמה ולימים הגיע לאוסטרליה ושם נפטר לפני מספר שנים.

אברהם יעקב היה בעל הדרת פנים ופעיל בבית הכנסת ובמפעלי צדקה רבים. בויכוחים עם הפלג החסידי היה תמיד מציג את עמדת "המתנגדים". נספה בשואה עם כל קהילת סופראסל. יהא זכרו ברוך.

סופראסלאים שכונו לפי מקצועותיהם
סופראסלער וואס האבן זיך אנגערופן לויט זייערע פאכן

אוטנשטיין אברהם יעקב	דער שוסטער	הסנדלר
בוטנסקי חצקעל	דער שניידער	החייט
גולדשמיד לייזער	דער בעקער	האופה
גולדשמיד שמואל	דער זייפניק	מייצר סבון
גולדשמיד יעקב	דער שטעפער	התפר
גלזר יוסף	דער פורמאן	בעל העגלה
גלזר שמואלקע	דער וועבער	האורג
גרשוני איטשע	דער קצב	הקצב
וויינר הערשל	דער לערער	המורה
לוין ניאמקע	דער קצב	הקצב
לוין אייזיק	דער פורמאן	בעל העגלה
מינעס צאלקע	דער קוואסניק	מייצר גזוז
סגל מיירעם	דער שניידער	החייט
פאט מאיר	דער שוחט	השוחט
פיין לייבקע	דער מילנער	הטוחן
קוה מנדיל	דער בעדער	בעל בית המרחץ
קורניאנסקי ברוך	דער קרעמער	החנווני
קפלן שמערל	דער סטולער	הנגר
שטורמאק יאנקל	דער בעקער	האופה
שפינער איסר	דער מאלער	הצבעי

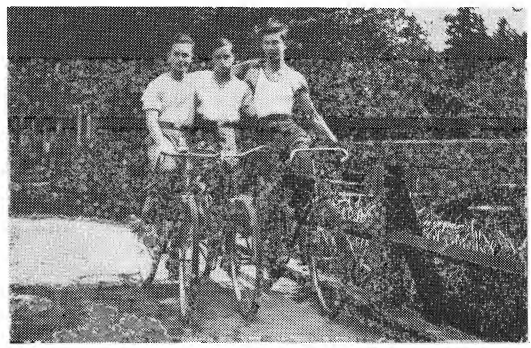
הנוער היהודי בשנת 1939

The Bicycle Team — from right: L. Levin, N. Hazan, Y. Patt, H. Gamzu, M. Glazer

נבחרת רוכבי האופנים־מימין: ל.לוין, נ.חזן, י. פת, ח. גמזו, ומ. גלזר



הנוער היהודי בשנת 1939



מימין: פיין, י. פרידמן, ז. גוטליב
From right: Fine, Y. Fridman, Z. Gottlieb



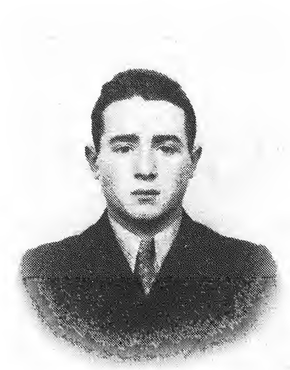
מימין:ח.גמזו,י. פת,ש. רבינוביץ,ל. לוין
From right: H. Gamzu, Y. Patts, S. Rabinovitz, L. Levin

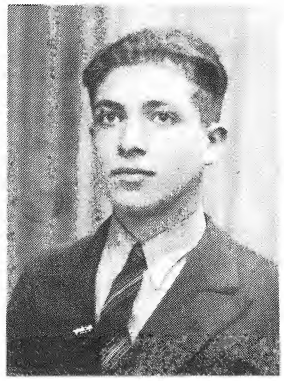


From right: B. Gershuni, Y. Glazer, Y. Patt, M. Gershuni, R. Hazan
מימין: ב. גרשוני, י. גלזר, י. פת. מ. גרשוני, ר. חזן.

למרות שהנוער היהודי היה מיוצג במסגרת כל המפלגות, ניתן לקבוע בודאות שבשנת 1939, עם התחזקותו של משטר היטלר והגברת החששות לפרוץ המלחמה – הפכו כולם להיות ציונים. נוצר לחץ גדול לצאת ל"הכשרות" כדי לקבל זכויות ל"סרטיפיקטים" לעליה וחלק אחר בדק אפשרויות להצטרף לעליה ב' – אותו גל של עליה בכל תנאי אפילו אם הוא נחשב כביכול בלתי־לגלי.

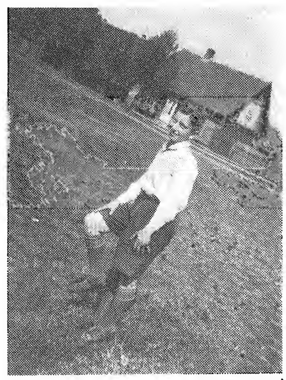
הנוער הסופרסלאי לא הצליח, לצערנו, להגשים את מטרת העליה, חרף מאמציהם הרבים, כפי שהתבטאו במכתביהם האוטנטיים מאותה תקופה. מי שלא יצא לפני 1.9.1939, לא יצא גם לפני 22.6.1941 ונשרף באש השואה. אנו נזכור את כולם! להלן מספר תמונות שנותרו.


אברהם קורניאנסקי
Avraham Kornianski


חנן צלוויטש
Hanan Zalevitch


יעקב גלזר
Yaacov Glazer


שמואל גלזר
Shmuel Glazer


אברהם פת
Abram Patt


יעקב פת ואייזיק סיקורה
Yaacov Patt and Aizik Sikora


נחום חזן
Nachum Hazan


הרשל גרשוני היה בין הששה שנשארו ביער.
Hershel Gershuni was amongst the six who escaped into the forest

שנות המלחמה
המאבק והשואה (1945 – 1939)



שנות המלחמה, המאבק והשואה (1939-1945)



מאת: זלמן (דיידוש) פיין

1. בצל השלטון הרוסי 12.9.1939-22.6.1941

כל מה שנרשם על ידי, קשור בחוויות ובאירועים הנוראים שעברו עלי ועל העיירה סופראסלע על יהודיה, תחת השלטון הרוסי והגרמני וכן כל הקורות אותי בתקופת השואה, חיסולם של כל יהודי סופראסלע, ודרכי עד הגיעי לישראל.

הכל החל עם פרוץ המלחמה בין פולין לבין גרמניה הנאצית ב־1 בספטמבר 1939. כל הגברים ששרתו בצבא הפולני עד גיל 50 שנה, גויסו מחדש. בעיירה השתררה בהלה גדולה שהיתה חמורה במיוחד בקרב היהודים ובעיקר בין המשפחות שקרוביהם שרתו בצבא הפולני כמו: שלמה סער ואחיו מאיר ומשה, הרצל שטורמאק ואחיו מיירעם, זעליג טראוויצקי, אלתר מילעצקי ואנכי. אני גוייסתי בביאליסטוק ומשם נשלחתי עם כל הגדוד להגן על ורשה. למעשה לא הספקנו להגיע לורשה, כי בדרך כבר הופצצנו ע"י מטוסים גרמניים. הגדוד עשה את הדרך ברגל ובצורה בלתי מסודרת.

הבנו שאין כל טעם להמשיך והגדוד החל להתפורר. אני עם עוד חמישה בחורים יהודיים החלטנו לעשות "אחורה פנה" לכיוון הגבול הרוסי, מבלי דעת שהרוסים כבר חצו את הגבול הפולני לכיוון מערב. בינתיים ביאליסטוק כבר נכבשה ע"י הגרמנים והרוסים הצליחו לכבוש חלקים גדולים מפולין המזרחית. מאוחר יותר עברה ביאליסטוק לרוסים על־פי הסכם מולטוב־ריבנטרופ. אנחנו היינו באותו זמן בקרבת הגבול הרוסי־פולני ושמחנו לשמוע שביאליסטוק היא בשליטה סובייטית. הרוסים ריכזו את מרבית הקצינים הפולניים ושלחו אותם לעומק רוסיה ולנו היהודים אמרו לחזור הביתה. הגעתי עד באראנוביץ ומשם התכוונתי לעלות על הרכבת לביאליסטוק. ע"י תחנת הרכבת היו המוני אנשים ופרצה מהומה גדולה. אחרי שהצלחנו להכנס לרכבת הופיעו לפתע חיילים רוסים שסגרו את כל הכניסות לרכבת. לשאלה לאן נוסעים? ענו שנישלח לעומק־רוסיה כשבויי מלחמה. לבסוף מצאתי את עצמי במחנה שבויים סמוך לסמולנסק, ע"י נהר הדנייפר. במחנה היו כ־15,000 חיילים וקצינים פולנים. לא היה אוכל ובנוסף לרעב גם הקור הציק מאוד וקשה היה לישון.

יום אחד בשעת צעדת הטיול, פגשתי בפישל, בנו של אברהם־יעקב אוטנשטיין (דער שוסטער) מסופראסלע והשתדלנו להיות ביחד. אחרי 4 חודשים, נקראנו להתייצב לאסיפה. פישל לא רצה לצאת לאסיפה ואני הלכתי לבד. באסיפה הקריאו שמות, ביניהם גם שמי. היינו בערך כ־2,000 עצירים ולקחו אותנו למרחק של 2 קילומטרים מהמחנה ושם, לאחר יומיים, הובילו אותנו בלווית תזמורת צבאית לתחנת רכבת קטנה. הרכבת הסיעה אותנו ליעד בלתי־ידוע.

בהתחלה חשבנו שמסיעים אותנו לסיביר, אך לאחר בדיקת כיוון השמש נוכחנו לדעת שאמנם אנו מובלים לכיוון מערב לגבול הרוסי־פולני לשעבר. לאחר 12 ימים הגענו לעיירה קטנה, שם הורידו אותנו מהרכבת וקיבלנו אוכל לשבעה. חילקו תעודות והודיעו לנו שכל אחד רשאי לחזור הביתה. אני הגעתי דרך בארנוביץ לביאליסטוק. פישל נשאר כידוע עדיין במחנה ומאוחר יותר נודע לי שהגיע לאחר המלחמה לאוסטרליה.

בהגיעי לביאליסטוק מצאתי המוני יהודים שהגיעו מהאיזורים הגרמניים בפולין וקשה היה להכיר את העיר.

בסופראסל התארגנו החיים תחת המשטר הרוסי ובמשפחת שטורמאק דאגו מאד להרצל ומיירעם שטרם חזרו ממחנות השבי. מאוחר יותר הגיע הרצל שטורמאק לישראל עם צבא אנדרוס הפולני ושינה שמו לסערוני.

הרוסים הלאימו את בתי החרושת ואת המסחר. במפעל האריגה של ציטרון נתמנה מנהל מרוסיה והציטרונים הצליחו לברוח. משפחת הירשהורן נשלחה לפנים־רוסיה. כמו־כן משפחת גדליה גוטליב. משה דאנציג בעל המנסרה (טארטאק) נאסר. גדליה גוטליב, אשתו ומשפחתו הגיעו אח"כ לישראל. לאחר ההלאמה סגרו את כל החנויות הפרטיות ופתחו רק חנות ממשלתית שתמיד חסרו בה מצרכים חיוניים. מנהל הקואופרטיב היה טולע קאגאן שהחזיק עצמו חשוב מאד ולאחר תקופה קצרה סילקו אותו מהתפקיד והוא הפך להיות פועל פשוט בבית החרושת. קבלת מצרכים כמו סוכר ושמן היתה קשורה בתורים אין־סופיים ואף שבביאליסטוק ניתן היה להשיג יותר, גם שם זה היה כרוך בעמידה ארוכה בתורים.

כללית, היתה נהירה גדולה לקנות מצרכים כדי להתכונן לתקופה קשה יותר. "הרוסים הרעבים" למוצרים רבים קנו מה שיכלו ואפילו טליתות שחשבו שהן צעיפים. בסופראסלע עצרו הרוסים הרבה צעירים פולנים שנשלחו לסיביר והיו חששות להגליות נוספות לסיביר. אני, אותו זמן, עבדתי כאורג בביח"ר ציטרון והעבורה התנהלה באי־סדר גמור. חסרו עצים להסקת הדודים ופעם עשו "גיוס" עובדים בלווית תזמורת, לכריתת עצים ביער. אולשבסקי, "הראש הלבן", נהיה המנהל של מנסרת דאנציג וכמו טולע קאגאן גם הוא סולק לאחר תקופה קצרה. כך גם אירע לעוד כמה קומוניסטים.

בסופרסלע כידוע היו הרבה גרמנים. בזמן המלחמה כמעט כולם חזרו לגרמניה פרט לזיידל וגעבויער. בימי השלטון הרוסי בסופראסלע הוקמה משטרה מיוחדת ששירתו בה יהודים ופולנים, כמו אולשבסקי "ראש־לבן" ווריבלבסקי, אוקורובסקי, בורה וכמה עובדי ה־פ.פ.ס. לשעבר. מבין היהודים – טולע קאגאן, ברוך גמזו ואפילו אחקה רבינוביץ, בנו של הרב, קיבלו רשות לשאת רובים. מאוחר יותר הוא נאסר ונשלח לרוסיה. איציק בנו של איסר שפינר נכנס יום אחד עם רובה לביתו של הכומר ולקח ממנו את הרדיו. כאשר הגיעו הגרמנים לאחר שתקפו את רוסיה בסוף יוני 1941, היה איציק בין הראשונים שנורו למוות.

באותם ימים "ראש העיר" של סופראסלע היה רוסי שמונה מטעם השלטון. האווירה הכללית היתה קשה, אי בטחון, העדר מצרכים והרגשה שהמלחמה טרם נגמרה. עם זאת אנשים לא זזו ממקומותיהם וקיוו לניסים.

תחת המגף הנאצי — 22.6.41-1.11.42

מספר שבועות לפני שהגרמנים תקפו את רוסיה ב־22.6.1941, הרגשנו בסופראסלע שמשהו מריח לא טוב... בלילות הורגשה תנועת צבא לכיוון הגבול וגם ביערות סביב סופראסלע ניכרה תנועת חיילים ערה. בליל ה־1941.6.22 תקפו אוירונים גרמניים את ביאליסטוק ואת הדי ההתפוצציות שמענו בסופראסלע. היה זה ליל שימורים ולמחרתו ביום א׳ נשתררה בהלה, בעיקר בקרב הקהילה היהודית, בעוד הפולנים מביעים שביעות רצון בתקוה שסוף סוף יתפטרו מהרוסים. הרוסים הרגיעו אותנו וקראו לכולם להופיע לעבודה ביום ב׳. במשך כל יום א׳ ראינו חיילים רוסים נסוגים ומטוסים רבים חלפו מעל סופראסלע לכיון רוסיה. כאשר הגעתי לעבודה ביום ב׳ נקראנו לאסיפה מיוחדת בה הודיע המנהל הרוסי כי הסובטים מכים את הגרמנים והצבא הרוסי מתכונן לעלות על ברלין... מחלונות המפעל התמונה היתה שונה, נראו חיילים רוסים נסוגים ובהם פצועים שגררו עצמם רגלי בכיוון הורודוק, דרך יערות סופראסלע, ומשם בכביש ביאליסטוק־בארנוביץ־מינסק. במצב זה המחשבה שלי ושל עוד יהודים היתה שצריך לברוח לכיוון רוסיה, אך לצערנו קיבלנו צוו־גיוס להתייצב בביאליסטוק. כמה מאות ובתוכם אני נאספנו ע"י השלטונות בחצר בית החרושת של ציטרון ובלי לאפשר לנו אף להפרד מהמשפחות, הובלנו לביאליסטוק. בדרך, מעל המשאיות, יכולנו לראות את החורבן... חיילים מתרוצצים בדרכים, ללא סדר ומשמעת, ביניהם פצועים משוללים עזרה רפואית. לאחר שהפציצו אותנו פעמיים, דרשנו מהמפקד להחזירנו לסופראסלע והוא בשלו: אני חייב

להביאכם לביאליסטוק! כאשר הגענו נוכחנו לדעת שאף אחד אינו מחכה לנו ואין אל מי לדבר. השלטון האזרחי הסוביטי כבר התפורר וגם המלווים שלנו ברחו עם המשאיות לכיוון מזרח. בעיר היה תוהו ובוהו, נזקי הפצצות, חנויות פרוצות ואנשים מחפשים אפשרויות לברוח מזרחה. החלטנו לצעוד ברגל חזרה לסופראסלע. כאשר הגענו לעיירה ראינו שכל הרוסים מתפנים, הגרמנים כבר עברו את ביאליסטוק והאיזור והתקדמו מזרחה.

לאחר שנפגשנו עם המשפחות, שוב חשבתי שהדרך הנכונה היא לברוח מזרחה, אך היה כבר מאוחר מדי.

בחורה יהודיה אחת היטקע שפיטאלסקי ברחה אמנם עם הרוסים, אך לרוע המזל, כפי שנודע, כל הטרנספורט הזה הושמד, כולל הבחורה. מי שברח ביום א' בבוקר ב־23.6.41 עוד הצליח איכשהו, אחרים או שחזרו או שנהרגו בדרכים. אחד שהצליח לברוח מביאליסטוק היה לייבה סעמיאטיצקי שלפי השמועה נשאר בחיים ומתגורר בגרודנו.

לאחר בריחת הרוסים מסופראסלע הוקם ועד פולני שהיה אמור לקבל את הגרמנים. בועד היו: זיידל וגעבויאר הפולנים־הגרמניים שלא עזבו את העיירה, החנוני אלדיטובסקי והקצב וולקאבסקי ועוד מספר פולנים שאת שמותיהם אינני זוכר.

הגרמנים נכנסו לסופראסל 6 ימים לאחר פרוץ המלחמה, דהיינו ב־28.6.41 ההנהגה הגרמנית תפסה את ארמון בוכהולץ והועד הפולני קיבל אותם בפרחים וב"מתנות" שנאספו בבתי יהודים תוך איומים. חלק מהמתנות נשאר בכיסם.

בעיירה חנה צבא גרמני רב והיהודים חולקו לראשונה לעבודות שחורות וקשות ואף הוכו תוך ביצוע העבודה. בחורות יהודיות נשלחו לעבודה במשקי־בית שלהם ונהגו בהם כבשפחות. הפולנים לעומת זאת לא הסתירו את שמחתם שנפטרו מהרוסים.

כאשר הרוסים ברחו השאירו אחריהם בגדים, נעלים וחפצים שונים. המפקד הגרמני החליט לרכז הכל בביח"ר ציטרון ואנו כולנו עבדנו על תיקונים שונים. אני זוכר מקרה שבגמר העבודה חסר זוג מגפיים. המפקד הגרמני שפיקד על פעולה זו היה סגן והוא הוריד את כולם למרתף שהוקף בחיילים מזויינם במכונות יריה. הוא הודיע שאם לא יתיצב האיש שלקח את הנעלים ואם לא יחזירם, כל הנוכחים יירו. במצב זה הודיע יוסף גולדשמיד שהוא לקח זאת. הסגן שהיה "גרמני אנושי" הטיל על כולנו עונש של עבודות יום ולילה ללא אוכל. בכל מקרה אחר זה יכול היה להיגמר בהוצאה להורג.

פעם אחת באו אלינו לביח"ר 2 גרמנים עם רשימה והקריאו את שמותיהם של טולה קגן, יענקעל נובוסילקר ועוד שם שאינני זוכר, הוא היה מביאליסטוק והיה נשוי לבתה הבכורה של היטקע שפיטלסקי. אצל הרוסים הוא נחשב לעסקן שלהם. הגרמנים לקחו אותם ל"מנזר גרמני" שהפך ל"מחנה שבויים" (אצל הרוסים שימש מקום זה לקולנוע ולתיאטרון). לקחו גם בחורה בת 17 מוושילקובה שעבדה בביח"ר ציטרון. היא גרה עם אביה שקראו לו "לייבעלע". הבחורה נראתה מטיילת עם חיילים גרמנים. לקחו לשם גם פולני מהכפר סטודז'יאנקי. מהמנזר הובילו אותם ליער ותושבי הסביבה ראו אותם עם מעדרים נדחפים ע"י חיילים גרמנים. נשמעו צעקות כאשר הם נאלצו לחפור את קבריהם ומיד אחר־כך נורו למוות. באותה צורה הם חיסלו את גיטל שאטלענדער שהיתה חברתה של אחותי. היא עבדה בביח"ר בתפקיד חשוב, את איציק, בנו של איסר הצבעי, את ברוך גמזו שאמנם הצליח בהתחלה לברוח לביאליסטוק אבל הוסגר ע"י פולני. כך היה גורלו של אשר טראוויצקי, בנו של משה טראוויצקי. כל אלה היו הראשונים שנורו למוות.

אותם קלגסים נאצים הוציאו את ספרי התורה מארון הקודש של בית הכנסת, שרפו אותם ואחר כך הכריחו את השוחט ר' מאיר פאט, את יעקב הסנדלר ואת זלמן־לייב העגלון ועוד כמה יהודים שהיו בסביבות בית הכנסת – לעשות מעגל סביב ספרי התורה הבוערים ואף לרקוד סביבם. אחר כך תפסו את הרב של העיירה ר' שלמה אביגדור רבינוביץ ולקחו אותו לקראסנע ע"י היער ושם ירו בו למוות. ביום אחר הוציאו כמה עשרות גברים מהבתים, הובילו אותם בהתעללויות דרך הרחובות. כולם היו בטוחים שגם הם יירו, לעומת זאת הם הועברו לביאליסטוק והודות להשתדלות של זיידל הם הוחזרו לסופראסלע.

כל זה קרה בשלושת החודשים האחרונים של הכיבוש הגרמני, לפני שהוקמה ההנהגה השלטונית

האזרחית. בינתיים נתמנה זיידל לראש העיירה ויאנק בוגדנוביץ כראש המשטרה.

בין השוטרים נכללו פולנים וגרמנים. בתור קומיסר איזורי (שכלל את סופראסלע) נתמנה גרמני מצרנוביש. הוא היה המפקד הגרמני העליון לאיזור זה וממנו יצאו ההוראות והפקודות. היהודים חויבו לשאת מגן־דוד צהוב על החזה ועל הגב. אסור היה להם לצעוד במדרכות אלא על הכביש. לפולנים אסור היה להתחבר עם יהודים, ואם היה עובר גרמני, מוכרחים היו להוריד עבורו את הכובע... ועוד גזירות מגזירות שונות. היטל מיוחד שכלל כסף, זהב ותכשיטים הוטל על יהודי העיירה וזה נאסף תוך 3 ימים. בהמשך ניתנה הוראה שהיהודים חייבים לבחור ב"יודען־ראט" (הנהגה יהודית) ובאסיפה שנתקיימה בביתו של לייזר האופה נבחר היו"ר תושב מלודג' שהיה מהנדס בביח"ר ציטרון. חברי ההנהגה היו: השוחט מאיר פאט שאול גולדשמיד, יוסף גאלדשמיד ורופא מוורשה שגר בסופראסלע. "המשרד" של היודען ראט היה בביתו של יוסף גולדשמיד. תפקיד "היודען־ראט" היה להוציא לפועל או להתדיין על ההוראות שהוצאו. בין היתר היתה תכנית להקים גטו ברחוב נובי־שוויאט עד היער, אך בהתערבותו של זיידל ואחרי ששיחדו את המפקד הגרמני, הענין ירד מעל הפרק. משטרה יהודית לא היתה. החיים בסופראסלע נכנסו לאט לאט למסלול פחות או יותר נורמלי. הפחד והחששות מה ילד יום רדפו את כולנו, אך חיי היום־יום נהיו קצת יותר קלים מאשר בהתחלה. כל היהודים חייבים היו לעבוד בשביל המאמץ המלחמתי בבית החרושת ציטרון, במנסרות (טארטאק) ובכל עבודה שחורה. התשלום בעד העבודה היה קטן ביותר וחלוקת לחם ומזון חיוני היתה מצומצמת ונעשתה לפי כרטיסים. היהודים נהגו להשיג מזון חסר ע"י "החלפה" של פריטים שונים עם חלק מהאוכלוסיה הפולנית. כללית, אפשר לציין כי בשלב זה חיי היום־יום היו בסופראסלע קלים יותר מאשר בעיירות אחרות ואפילו ניתן היה להכנס ולצאת לגיטו ביאליסטוק. גם יחס הפולנים השתנה לטובה. בקיץ הלכנו ליער לקטוף אוכמניות כמו בימים ההם, להתרחץ ולשחות בנהר.

בסופראסלע גרה משפחה בשם סובוטניק מוושילקובה והבן שלהם התנצר והתחתן עם בחורה פולנית שהיתה בתו של וולציקי. הוא סרב ללכת עם הטלאי הצהוב למרות שלפי ההוראות הנאציות, הוא היה חייב לעשות זאת.

בסוף הוא נתפס ע"י הנאצים ונורה למוות.

יום אחד ניתנה פקודה שעל כל היהודים להופיע בשוק עם מזוודות ובגדים כדי להשלח לעבודה בגרמניה. אם מישהו יחסר ממשפחה מסוימת – המשפחה תוצא להורג. היהודים כולם התיצבו בבוקר כנדרש. הגיעו מכוניות עם חיילים והקיפו את כולנו ברובים. התחילו יללות וצעקות נוראות וכך החזיקו אותנו כ־2־3 שעות, עד שבא המפקד הגרמני ונאם בפנינו, אמר שהיהודים הם מקור הצרות והסיבה למלחמה ושיש לחסלם! באותו הזמן העמידו החיילים את כולנו בשורה והם התחילו לירות באויר. חשבנו שזה הסוף ואז פנה אלינו המפקד הגרמני והודיע שמאחר וכל היהודים מילאו את ההוראות והתיצבו, הוא החליט לשחרר את כולם ואפשר לחזור לבתים. אנחת רווחה עצומה התפשטה וההרגשה היתה כאילו חזרנו מהעולם הבא... אף אחד לא תיאר באותו רגע שהיותר גרוע עוד לפנינו והיה נוח לחלום שהנה היה לנו מזל וניצלנו. באותו זמן עוד לא ידענו בבירור על ההרג המשתולל במקומות אחרים ואף כי היו שמועות על כך, איש לא האמין כי יחסלו את כל היהודים.

בינתיים חזרו החיים למסלולם. היו אמנם מוציאים כל פעם מכסות של גברים לעבודות מיוחדות, אך זה היה למועדים קצובים. כך מצאתי את עצמי בקבוצה שנשלחה לשבועיים לעבוד בסלילה מחדש של הכביש ביאליסטוק־וולקוביסק־ברנוביץ עד הגבול הרוסי הישן. העבודה היתה אמנם קשה והיו מכות והיו יריות, אך ההתחלפות כל שבועיים נשמרה. היו שמועות שהצליחו לשחד את הגרמנים שהיו אחראים על עבודה זו, מכל מקום זה פעל לטובה בשבילנו עד היום הגורלי ב־1.11.1942.

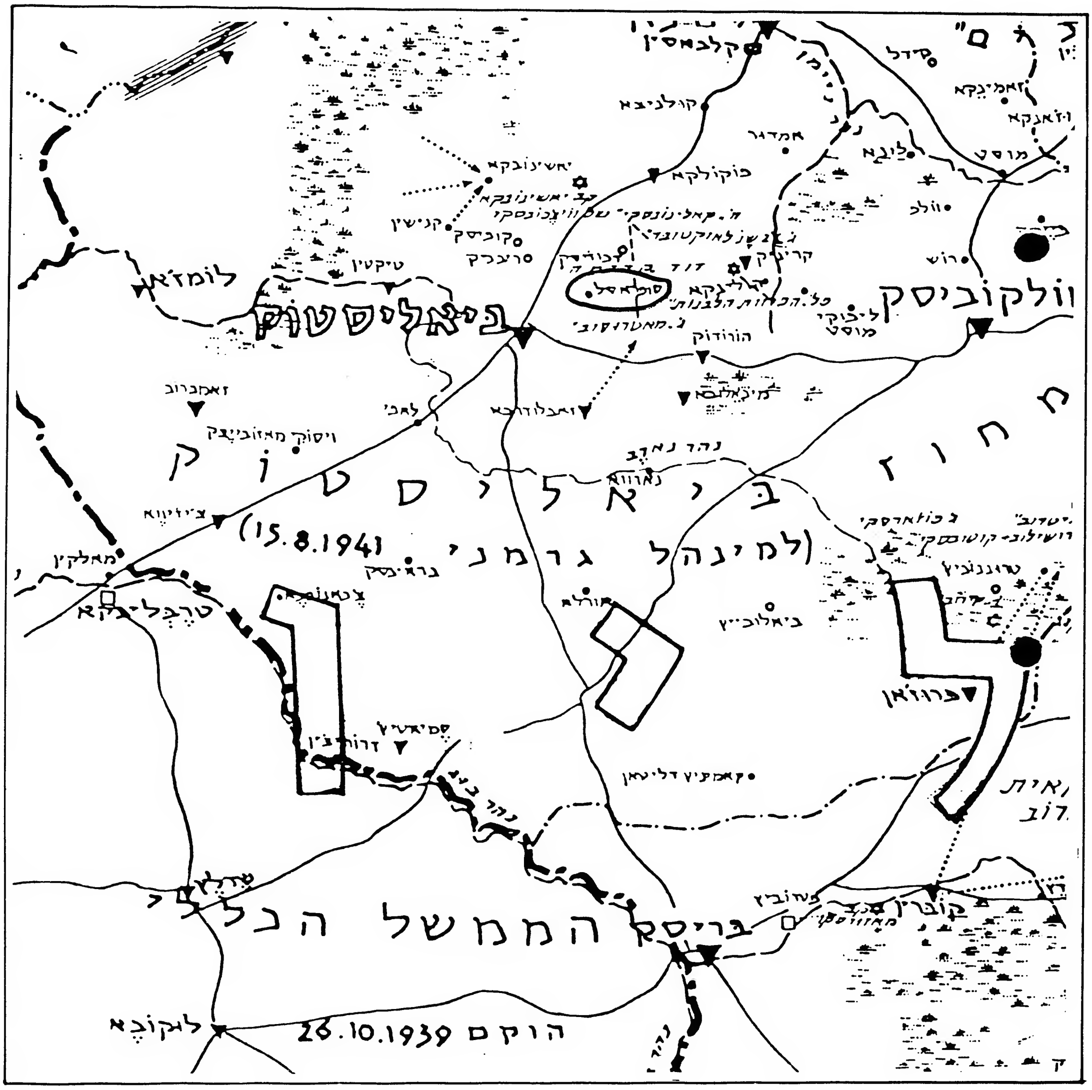
3. הבריחה ליער המאבק והחיסול 1.11.42-21.11.42

ב־1.11.1942 פקד המפקד הגרמני על כל היהודים להופיע מיד בככר השוק. אם מישהו יחסר – כל משפחתו תוצא להורג! בקרב היהודים נוצרה בהלה ופניקה גדולה. הפעם היתה הרגשה שזה הסוף.

חלק מהיהודים טען שיש להפר את הפקודה ולברוח ליער. גם אני טענתי בפני אבי שאין ברירה וצריך לברוח על נפשנו היערה. ואמנם בחצות הלילה, אני, אבי ואחותי יצאנו ליער. ביער נפגשנו עם עוד הרבה משפחות על ילדיהם וטפם. התרכזנו כולנו בשטח אחד בלב היער ובבוקר אמנם שמענו רעשים של כלי רכב של הצבא שהקיף את העיירה. אני ניגשתי לאיכר מוכר באחד הכפרים שע"י היער וביקשתיו שיבדוק מה קורה עם היהודים. מאוחר יותר הוא סיפר לי שכל אלה שהגיעו לככר השוק נרשמו ונלקחו לביאליסטוק. הגרמנים נוכחו שחסרות משפחות רבות והבינו שהן ברחו ליער.

בהתחלה הסתדרנו ביער עם מצרכים ואוכל שהיו ברשותנו.. כמעט לכל משפחה היה קשר לאיזה איכר שסיפק לה מוצרים חיוניים. הגרמנים ידעו זאת מחוגי המודיעין שלהם והתחילו לאיים אל כל הכפרים בסביבה שאם יימצא מישהו שיעביר אוכל ליהודים הם ישרפו את כל הכפר. זה אמנם עשה את שלו והאיכרים הפסיקו לספק לנו מזון. בין היתר הם סיפרו שאת כל היהודים מהעיירות בסביבה ריכזו במתקני הגדוד העשירי לשעבר (אולנער) בביאליסטוק. בינתים הגיע החורף, והתנאים ביער נהיו יותר קשים. ילדים התחילו לחלות, אוכל לא היה, התחלנו לגנוב תפוחי אדמה מאיזורי הכפרים והבערנו ענפים ועצים כדי להתחמם. כך המשכנו עוד שבועיים והאנשים התחילו לשקול את האפשרות לצאת מהיער, עם כל הסיכון הכרוך בכך. משפחה ראשונה שילדיה חלו יצאה אמנם מהיער וחזרה לביתה. כולנו חיכינו בקוצר רוח לשמוע מה קרה להם והוברר לנו שלא נגעו בהם לרעה, ואף נתנו להם אוכל ולבוש. ידיעה זו והתנאים ביער שהחמירו עם גבור החורף גרמו לכך שכל המשפחות עם הילדים עזבו את היער, נרשמו אצל השלטונות הגרמנים והובלו למתקני הגדוד ה־10. כך הצליחו הגרמנים אמנם **להוציא את הדב מהיער**" ולחסל את יהודי סופראסלע בערמה. בשלב זה התברר שמכל יהודי סופראסלע שברחו ליער נשארנו רק ששה: אני (דיידוש פיין), מאיר סער, הרשל גרשוני, חיים גמזו, אייזיק סיקורא (בנו של יהושע סיקורא) ושלמה אוטנשטיין (בנו של שעפסיל אוטנשטיין). אימצנו לעצמנו את חיי החפרפרת להתחבא ביום מתחת לאדמה, הן נגד האויב והן נגד הקור ובלילה לחפש אוכל, לגנוב תפוחי־אדמה וכל מה שניתן היה להשיג בכפרים שגבלו עם היער. איך מתחבאים מתחת לאדמה? חופרים בור גדול משתמשים בעצים לתמיכות בפינות ומכסים את פתחו גם כן בעצים (מוצר שלא חסר היה ביער) ויש לך "וילה תת־קרקעית". מה שהדאיג אותנו היתה העובדה שהיינו מבודדים, תנועת פרטיזנים טרם הגיעה לכאן והיינו ללא נשק כלשהו. ערב אחד בסיורנו, פגשנו איכר אחד שסיפר לנו שאמנם הוציאו את כל היהודים. החלטנו להגיע לגיטו ביאליסטוק, להתעדכן במצב ולתכנן את צעדינו בהתאם לכך. יצאנו עם לילה מצוידים עם גרזנים ומשורים שיכלו לשמש גם כלי־עבודה וגם כלי־הגנה. הגענו לשערי גיטו ביאליסטוק לפני עלות השחר וחכינו לתנועת עובדים ראשונה שעמה נוכל להצטרף עם כלי העבודה שלנו ולצעוד לכיוון הגיטו. במקום אחד גבל איזור הגיטו עם בית־החרושת. החלטנו לצעוד לכיוון זה, עם הרבה דפיקות לב כאשר מסביבנו מסתובבים חיילים וגסטפו ששמרו על הכניסות והיציאות של הגיטו. הגענו לאיזור בית החרושת ושם עמד שומר בית החרושת שכמה מאיתנו הכירו אותו. הוא נתן לנו להכנס לתוך בית החרושת ומשם הגענו לפנים הגיטו. מתוך פגישות ושיחות בתוך הגיטו התברר שקיימת כאן תנועת התנגדות שמלבד הדאגה לנשק וארגון ההתנגדות בתוך הגיטו, תפקידה היה גם למלט אנשים ליער ולהקים קבוצות פרטיזנים. אני והרשל גרשוני הצטרפנו מיד לתנועה. היינו בטוחים שנוכל להדריך את האנשים מהגיטו שיבואו ליער וכן סיכמנו שכאשר נחזור, נחזור עם נשק. מאיר סער התחתן בגיטו והחליט שאינו חוזר ליער. אייזיק סיקורא העדיף להשאר ולהלחם בגיטו ואילו שלמה אוטנשטיין מצא בגיטו קרוב בשם משה אוטנשטיין – בנו של אברהם יעקב הסנדלר.

אשתו של משה אוטנשטיין נשארה בסופראסלע אצל שעפסל, אביו של שלמה והוצאה משם עם כל הסופראסלעים. משה לא נתן לשלמה לחזור ליער כי היה משוכנע כמו הרבה יהודים בביאליסטוק שאת הגיטו הזה לא יחסלו, כי העבודות שהיהודים בצעו עבור הגרמנים בגיטו היו, לדעתו, בעלות חשיבות יתרה. כך שבמקום 6 היינו אמורים לחזור ליער רק שנינו אני והרשל גרשוני וכמובן יהודים נוספים שהיו מיועדים להישלח מהגיטו ליער. אני נשארתי בגיטו ביאליסטוק חודש אחד. לאחר מכן חזרתי ליער, אך הפעם עם נשק וקשרים חדשים. אחרי היה צריך להגיע ליער הרשל גרשוני עם קבוצת יהודים מגיטו ביאליסטוק, אך הוא לא הגיע ואני לא יודע מה קרה עימו. אשר ליהודי סופראסלע, בהיותי בגיטו ביאליסטוק ולאחר



שבדקתי את קורותיהם במחנה הגדוד ה־10 האולנרי הפולני, הן מעדי ראיה והן מאנשים בגיטו, נתקבלה התמונה הבאה: **ב־21.11.1942** העמיסו אותם על רכבות, אותם ואת כל יהודי עיירות הסביבה שרוכזו במחנות של הגדודים ה־10 וה־42 לשעבר והובילו אותם לטרבלניקה, שם כולם הומתו בגזים, זהו, איפוא, יום ה"יארצייט" של קהילת סופראסלע. ולפי הלוח העברי: י"א בכסלו תש"ג.

4. יערות סופראסל — הבסיס להתארגנות פרטיזנית

כידוע פעלה בגיטו ביאליסטוק תנועת מחתרת שאליה השתייכו כל התנועות הפוליטיות. למרות שכולם היו בדעה אחת שיש להתכונן ולהתאמן לקראת התנגדות מזוינת נגד הרוצחים הנאציים, נותרו חילוקי דעות באשר לשיטה. חלק אחד גרס שיש לייחד את כל המאמצים לארגון מרד בגיטו ואף כי אין



סיכויים לנצח את הכובש הארור, יש לפחות למנוע את ההליכה כצאן לטבח, לפרוע בכובשים ואם אין מוצא, יש למות על קידוש השם והעם בכבוד. חלק שני גרס שיש להעביר קבוצות של לוחמים ליערות ולארגן משם התנגדות פרטיזנית וזאת כדי שהלחימה בנאצים לא תהיה ב"מגרש" נוח להם, ובנוסף, צעד זה יגרום להישרדות גדולה יותר. במרס 1943 יצאה מגיטו ביאליסטוק הקבוצה הראשונה של לוחמים מצוידים בנשק ליערות סופראסל. מאוחר יותר הגיעו קבוצות נוספות והוקמה פלוגה בשם "קדימה". מפקד הפלוגה היה סאשה סוחצ'בסקי מוורשה והסגנית שלו היתה רבקה שינדער־וויסקובסקה מקרינקי. רבקה היתה פעילה בתנועת המחתרת של גיטו ביאליסטוק והיתה אחת היוזמות בארגון קבוצות פרטיזניות שפעלו ביערות. בתחילה לא היה נשק לכולם, אך במשך הזמן הגיעו הלוחמים למקורות שהרחיבו את מצבת הנשק. בגיטו ביאליסטוק, במסגרת הפעילויות המחתרתיות, פעלו גם 5 בחורות יהודיות שחיו כנוצריות והחזיקו במסמכי זהות פולניים. הן היו קשורות עם קבוצות הפרטיזנים שביערות סופראסל והסביבה וסיפקו ללוחמים נשק, ציוד ומצרכים חיוניים. כ"פולניות" הן קיימו קשר עם תנועת ההתנגדות של הפולנים.

הגרמנים תקפו מדי פעם את הבסיסים שלנו ביער ואנו תקפנו עמדות שלהם וביצענו חבלות בדרכים ובמסילות הרכבת. את הבסיסים ביער היינו מחליפים לבקרים כדי לא להיחשף כיוון שהגרמנים הפעילו מרגלים מבין תושבי הכפרים בסביבה במאמץ לגלותנו. אחד מהם היה פולני בשם קרבוביץ שעבד עם הגרמנים והכיר היטב את איזורי היער השונים. מספר פעמים הוא היה מעורב אישית בניווט הכוחות הגרמניים לעברנו. באחד הקרבות הקשים עם הגרמנים בסוף 1943 הצלחנו להרוג אותו ועמו גם חוסלו מספר גרמנים. באותו קרב היו גם לנו אבידות. המפקד סאשה סוחצ'בסקי נהרג וסגניתו רבקה שינדער וויסקובסקה נפצעה. נפצעו גם לוחמים נוספים. בתקופה זו יצאנו גם למבצעים מיוחדים כמו פיצוץ מסילות

הברזל בקו ביאליסטוק־סוקולוקה, הנחת מוקשים והורדת עמודי חשמל וטלפון בכביש ביאליסטוק־וולקוביסק. גולת הכותרת היתה פיצוץ תחנת החשמל בקרינקי ושריפתה.

באביב 1944 הגיעו ראשוני הפרטיזנים הרוסיים ליערות סופראסלע. הם ארגנו את הפרטיזנים מחדש בשתי פלוגות מעורבות. פלוגה אחת עברה ליערות קנישין ופלוגה אחת יחד אתי נשארה ביערות סופראסל. הידיעות מהחזית מסרו על נסיגת הגרמנים ונצחונות לצבא הרוסי. בסוף יולי 1944 הגיעו ראשוני החיילים הרוסיים. הפרטיזנים, שכם אחד עם הצבא האדום, המשיכו בדחיקת הצבא הגרמני לכיוון ברלין עד לסיומה של מלחמת העולם השניה.

5. מסע הנצחון והנקמה על ברלין

יציאתי מגיטו ביאליסטוק לוותה עם עוד קבוצת יהודים ליערות סופראסל וכולנו היינו חמושים בנשק. מפעם לפעם נוספו קבוצות חדשות ולאחר 6 חודשים היינו כבר פלוגה גדולה. היו עמנו גם בחורות שנראו כנוצריות והן קיימו את הקשר בין הגיטו לבין היער. הבחורות היו לעזר רב, הביאו מידי פעם נשק נוסף, מידע ועידכנו אותנו במתרחש. גם הגרמנים ידעו שהכח שלנו ביער מתעצם ומדי פעם בפעם פרצו התנקשויות שהסבו נפגעים לשני הצדדים. זה חייב אותנו להחליף עמדות באיזורי היער השונים. המקור להשגת מזון ומצרכים חיוניים אחרים היו כפרי הסביבה והפעם כאשר הופענו עם הנשק בידינו הם פחדו ונתנו מה שדרשו מהם. מאוחר יותר במחצית אוגוסט 1943 כאשר פרץ המרד בגיטו ביאליסטוק והחל החיסול של הגיטו, הגיעו אלינו הרבה בורחים ואנו קיבלנו אותם בזרועות פתוחות. יהודים אחרים קפצו מהרכבות וניסו למצוא מקלט בחורבות הגיטו. הם נמצאו ע"י הבחורות הקשריות שלנו והובאו אלינו ליער. תמונת המצב הובהרה יותר ויותר שאנו עדים להשמדתו הטוטלית של העם היהודי בפולין והיער הפך להיות הסיכוי החשוב ביותר גם כדי להינצל וגם כדי לפגוע בגרמנים. באותו זמן נערך תגבור של הכוחות הגרמניים בסופראסל והם ניסו להפעיל מודיעים מקומיים באיזורי היערות כדי לגלות אותנו ולתכנן מיתקפה עלינו. לי היה קשר עם כמה פולנים מוכרים מסופראסל ומהם שמעתי על נסיונות אלה וכן על שוטר פולני שהיה לבוש כגרמני ותפקידו היה לרגל אחרינו ולהביא את הגרמנים למקומותינו. מוצאו היה מכפר קטן ע"י סופראסל (בארקו) ובלילות התגורר יחד עם הגרמנים בארמון בוכהולץ.

בסוף הצלחנו לתפוס אותו ולהרגו. זה היה בשבילנו נצחון חשוב. הגרמנים עצמם נמנעו מלחדור לתוך היער לבדם וזאת לא היתה זירת הקרב הרצויה להם. לאחר שחיסלנו את המרגל הפולני, נהיה קצת יותר שקט ביער. בינתיים התחילו להגיע ליער קבוצות קטנות של חיילים רוסים שהצליחו לברוח ממחנות שבויים שהגרמנים הקימו באיזורי כיבושיהם. הם התארגנו בקבוצות ביער ולאחר שתנועת הפרטיזנים טרם התארגנה אצלנו, הם עשו לנו צרות רבות. לאחר פרק זמן הופיעה אמנם יחידת פרטיזנים מיערות מינסק שדאגו לארגן בשם הצבא הרוסי, את כל הפרטיזנים ביחידות כעין־צבאיות. ההרגשה נהיתה יותר טובה וכן הבטחון העצמי. באותו זמן הקפנו כבר שטחים גדולים ביערות והגרמנים נמנעו מליצור עימות חזיתי איתנו.

בקיץ 1944 התחילה האופנסיבה הגדולה של הצבא הרוסי. הגרמנים התחילו לסגת ותפקידנו היה לזנב בהם בדרך נסיגתם ולגרום להם אבידות. כאשר התאחדנו עם הצבא הרוסי שהגיע לאיזורנו ברדיפה אחרי הנאצים, יצאנו לראשונה מהיער לתוך עיירת סופראסל. הפולנים שהכירו אותי הסתכלו עלי כאילו הגעתי מהעולם הבא והתחילו להתחנף אלי ולהזמין אותי אליהם. אותי עניין לדעת האם נשארו יהודים בסופראסל ומה גורל הבתים היהודים? התוצאות נודעו לי מיד.

לא נשארו יהודים חיים בעיירה. ביח"ר ציטרון נשרף ע"י הגרמנים, לפני שנסוגו מסופראסלע. בית הכנסת היה הרוס בחלקו ולידו בית הרב היה שרוף. הבית הקטן של השוחט ע"י בית הכנסת, עמד אמנם על תילו אך כל הבתים היהודיים היו תפוסים ע"י פולנים. הרגשתי הרגשה איומה והחלטתי שאין לי מה לחפש בעיירה יותר.

עזבתי בלב קשה את סופראסל עיירת מולדתי והגעתי לביאליסטוק. גם כאן לא היה לי מה לחפש. חורבן מסביב וביאליסטוק היהודית שבשנות השלושים היה בה רוב יהודי, היא כיום ללא יהודים, פרט

לניצולים בודדים, בלב ידעתי, כל עוד המלחמה לא נסתיימה ולאשרנו היא שינתה כיוון – הגרמנים נסוגים ואנו לוחצים עליהם – מקומי בצבא הרוסי, הלוחם העיקרי ברוצחי עמי באיזור זה. התגיסתי לצבא הרוסי ולאחר פרטיזן במחתרת הפכתי להיות חייל מהשורה. נשלחתי לבית־ספר צבאי ע"י מוסקבה, שם שהיתי 4 חודשים ועם סיום הקורס הזה נשלחתי לחזית ע"י ורשה. משם המשכנו לגרש את הנאצים הארורים מכל שטחי פולין. בפוזנן היה לנו קרבות־רחוב קשים ואף נפצעתי קלות. מפוזנן המשכנו ללחוץ מערבה ואמנם עברנו את הגבול הפולני הישן ונקלענו למערכה על ברלין. הקרָבות היו קשים מאוד ולקראת הסוף שלהם, גילו הגרמנים התנגדות ובעיקר בעיר הבירה שלהם. בסוף לאחר קרבות רחוב מרים נפלה ברלין, בנות הברית נפגשו ביחד והמלחמה העולמית השניה, התקרבה אל קיצה. המשכתי לשרת בצבא על אדמת גרמניה, עד סוף 1945 כאשר השתחררתי סופית. עם שחרורי מהצבא, לא ידעתי מה לעשות עם עצמי, לאחר 6 שנות מאבק ולחימה בלתי פוסקת. הרוסים חיפשו מתורגמן לרוסית־גרמנית ולאחר שהציעו לי זאת, קבלתי ההצעה ונשארתי כמתורגמן באיזור הכיבוש הרוסי, עד שנחתמו הסכמי ילטה והכוחות התחילו להתפנות. נשארתי בינתיים בגרמניה עם תכנית ברורה להגיע לישראל ואמנם עם פרוץ מלחמת השחרור ב־1948 הגעתי ארצה והתגייסתי לצה"ל.

כאשר נסתיימה מלחמת השחרור נתקבלתי כעובד אזרחי בצה"ל והמשכתי בעבודה זו בתפקידים שונים למשך תקופה ארוכה. בפרק זמן זה התחתנתי עם לאה שגם הגיעה לישראל מיוגוסלביה ונולדה לנו הבת הטובה. עברנו לגור בחולון, שם אנו נמצאים עד היום הזה.

נסיתי לתאר בקצרה ובתמציתיות כל מה שעבר על בחור יהודי צעיר בתופת הנאצים ובאש המלחמה, שזכה להשרד מיהודי סופראסל ומה שחשוב יותר, שזכה לנקום ברוצחים האיומים ביותר של העם היהודי ולהיות בין מקימיה ומשחרריה של המדינה היהודית.



ומחה

...כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים...

מאת: יעקב פת

הקשה!
את ערפך כיום בן־אדם,
ויהי קשה כצור, עז כרעם!
בהישום תבל, עת יחרך עולם –
תחת אש אוכלת ממזרח עד ים
אל ישקוט בן אנוש, פרץ הזעם!
בגבור חרונך עת יתגעש הדם:

צוה!
טוריה ואת – לחרב כתת!
מכוש וקלשון – לכידון חדד!
ולכל יגיעך ועמלך אל תט –
באלה הימים בזאת העת!
כל חפץ ברזל ממרכבה עד יתד
למלחמה קדש בנאצי השד

ועלה!

מתחתה והלאה שדה ההריגה.
שם קולות אדם, סוס ומכונה –
יעלו יגועו באחת השאגה!
ועל הכל קרב. מלחמה! מלחמה!
בין אדם האנוש לאדם החיה

וראה!
וראית לפניך חזית רותחת,
אשר אדמתה הר־געש, גפרית קודחת
ואת הכל אש־סדום אחת לוחכת.
שם אויב יסתער מעל ומתחת,
אך מול חומת ברזל אחידה ומנצחת
ייבלם השד האיום ויוכה בפחד!

ועשה!
את גופך המוצק ויהי למתכת,
ראשך, כתפיך, פלדה ונחשת.
חזך, זרועך – שריון ועשת.
לא יפלחם כדור, בל תעברן הקשת!
ובשם אלה שקדשו שם שמים ברטט
חרבך הנף – כשמשון בפלשת

וצא!
ויצאת לנקום דם אחים זועק,
ודם תרבות תבל למציל שואג!

ובערה בלבך כלפיד דולק.
אתה קפוץ לתוך האש, זנק!
וזכור לקימה אף אם תיהרג:
"זכור את אשר עשה לך עמלק!"

ומחה!....

כפר־יונה, אלול תש"א

השיר נכתב ע"י המחבר בעת שרותו כנוטר משטת הישובים העבריים במשמר־נע (מ"ן) כפר־יונה בספטמבר 41 כאשר יהדות פולין כולה נאנקה כבר תחת המגף הנאצי וממשפחתו בסופראסלע לא היו כל ידיעות.

יארן פון מלחמה, קאמף און חורבן (1939־1945)

זלמן (דיידוש) פיין

1. אונטער דער רוסישער אקופאציע — 12.9.39-22.6.41

אלעס וואס איך וויל דא באשרייבן איז פערבונדן מיט מיין אייגענע דורכלעבונגען און פאסירונגען וואס איז פארגעקומען אין שטעטל סופראסלע מיט די אידן און אויך מיט א טייל קריסטן דורך דער שרעקליכער צווייטער וועלט־מלחמה און אויך די פאסירונגען מיט מיר נאכן אומקום פון די סופראסלער אידן ביז מיין קומען קיין ישראל.

אנהויבן וויל איך דעם יאר 1939 אין דעם טאג ווען עס איז אויסגעבראכן די קריג צווישן פוילן און דייטשלאנד, זיינען אלע מענער וועלכע האבן געהאט געדינט אין פוילישן מיליטער ביז 50 יאר מאביליזירט געווארן אין קריג. אין שטעטל איז דאן פארגעקומען א גרויסע בהלה צווישן דער בעפעלקערונג, בפרט ביי אונז אידן פון סופראסלע וועלכע האבן געדינט אין מיליטער זיינען מאביליזירט געווארן צווישן זיי: שלמה סער, זיינע ברידער מאיר און משה, הרצל שטורמאק און זיין ברודער מירעם, זעליג טראוויצקי, אלתר מילעצקי, און איך. איך בין מאביליזירט געווארן אין ביאליסטאק. פון דארט בין איך מיט מיין פולק אוועקגעשיקט געווארן צום פערטיידיקונג פון ווארשע. ביז ווארשע זיינען מיר ניט דערפארן. אויפן וועג זיינען מיר באמבארדירט געווארן פון דייטשישע עראפלאנען. מיר זיינען געגאנגען צו פוס אן א ארדענונג, מיר האבן געזען דאס עס האט ניט קיין צוועק גיין ווייטער, זיינען מיר 6 אידישע בחורים אוועק פון פולק. מיר האבן בעשלאסן גיין צום רוסישן גרעניץ, דאן האבן מיר נאך ניט געוווסט דאס די רוסישע מיליטער וועלן איבערגיין דעם פוילישן גרעניץ. ביאליסטאק איז שוין געווען פארנומען דורך די דייטשן, אזוי זיינען מיר דערגאנגען ביז 12 קילאמעטער פון רוסישן גרענעץ, דאן איז די רוסישע ארמיי אריבער די פוילישע טעריטאריע און פארנומען א האלבן פוילן מיט ביאליסטאק. די פרייד ביי אונז איז געווען זייער גרויס. די רוסן האבן די פוילישע אפיצירן גלייך אוועקגעשיקט נאך רוסלאנד און אונז סאלדאטן געהייסן יעדער איינעם פארן א היים. איך האב געפארן איבער שטעטלעך ביז בעראנאוויטש. די באן נאך ביאליסטאק האט געדארפט אפגיין 8 אזייגער אין אוונט. איך און נאך פיל ביאליסטאקער האבן זיך געפרייט דאס מארגען וועלן מיר שוין זיין א היים.

איך געדיינק דאס מיר זיינען אוועק אין שטאט, גוט אפגעעסן און געטרונקען, אין אוונט זיינען מיר פרייליך אריין אין באן, די באן איז געווען פערפאקט מיט מענטשן, סאלדאטן און ציווילע און מיר האבן געווארט דאס די באן זאל אנפאנגען גיין.

פלוצלונג זיינען געקומען רוסישע סאלדאטן און האבן פערינגעלט אלע איינגאנגען און נישט געלאזט אונז ארויסגיין פון באן. אויף דער פראגע פארוואס זי מאכן עס, האבן זיי געענטפערט דאס זיי האבן בעקומען א בעפעל אונז פירן נאך רוסלאנד אלס קריגס געפאנגענע.

אזוי האט מען אונז געפירט נאך רוסלאנד. געווען בין איך אין א קריגס געפאנגענעם לאגער ביי סמאלענסק, ביים טייך דניעפר. דארט זיינען געווען ביי 15000 פוילישע סאלדאטן און אפיצירן. די אפיצירן האט מען געהאלטן אפגעזונדערט פון אונז. זיי האבן געארבייט פערשידענע ארבייטן. מיר האבן גארניט געטאן. עסן איז ניט געווען. מען האט אונז געגעבן פיל צום רויכערן מאכארקע און צייטונגען צום לייענען און ראדיא. מיר האבן געהונגערט, גאנצע טעג פלעגן מיר שפילן אין קארטן אין א 21. ס'איז שוין געווען גוט קאלט, ביינאכט האט מען ניט געקענט שלאפן ווייל עס האט געביסן. איינמאל זיך שפאצירנדיק, באמערק איך פלוצלונג א באקאנטן געזיכט, דאס איז געווען פישל אברום־יעקבס דעם שוסטערס א זון. מיר האבן זיך

געהאלטן צוזאמען, מיר זיינען געווען אין איין באראק. איך בין דארט געווען 4 מאנאטן. איינמאל אין אוונט האט מען אונז געהייסן ארויסגיין פון באראק אויף א פערזאמלונג. איך האב געבעטן פישלען ער זאל מיט מיר ארויסגיין, ער האט ניט געוואלט, האב איך אליין ארויס מען האט אפגעזונדערט ביי 2 טויזנט סאלדאטן, מען האט אונז אוועקגעפירט א 3 קילאמעטער ווייטער. מיר האבן געמיינט דאס מען פערשיקט אונז אויף סיביר אויף ארבייט. מען האט אונז געהאלטן אויפן פרייען הימעל 2 טעג.

די רוסן האבן אונז גארניט געזאגט וואס מען וועט מיט אונז טאן. אויפן דריטן טאג פארטאג קומט פלוצלונג א מיליטערישער ארקעסטער. מען שטעלט אונז אויס אין רייען און מען פירט אונז אוו קיינער וייס ניט וואהין. דער ארקעסטער שפילט און מיר גייען. אזוי האבן מיר געגאנגען ביז אוונט . עס איז שוין געווען א ביסעל טונקל ווען מיר זיינען געקומען אויף א קליינעם באן־סטאציע. דארט איז געשטאנען א צוגעגרייטער וואגאן. מען האט אונז אריינגעפירט אין די וואגאנען, מען האט אונז געגעבן בעסער עסן און מען איז געפארן. מיר האבן בעמערקט אויפן הימעל דורך דער זון דאס מען פירט אונז נישט טיף אין רוסלאנד, נאר צו דעם אלטן פוילישן גרענעץ. נאך 12 טאג פארן, זיינען מיר אנגעקומען אין א קליין שטעטעלע. דארט האט מען אונז פריי געלאזן, מען האט אונז געגעבן גוט צום עסן און זיי האבן אונז געזאגט דאס פון דאנען קען יעדער איינער גיין א היים.

יעדער פון אונז האט באקומען דאקומענטן, איך בין געקומען קיין באראנאוויטש און פון דארט קיין ביאליסטאק.

קומענדיק קיין ביאליסטאק, האב איך די שטאט ניט דערקענט, די גאסן פול מיט מענטשן, אלע אידען וועלכע האבן אנגעלאפן פון די באזעצטע געביטן פון די דייטשן.

אנקומענדיק אין סופראסלע האבן געפעלט 2 בחורים פון געפאנגענשאפט, די ברידער הרצל און מיירעם שטורמאק, די זין פון יעקב שטורמאק – דער בעקער. הרצל איז געווען אין געפאנגענשאפט אין רוסלאנד און איז געקומען דא אין לאנד מיט דער פוילישער ארמיי. דער צווייטער ברודער – מיירעם – איז געווען אין געפאנגענשאפט אין דייטשלאנד, און שפעטער ווען די דייטשן זיינען געקומען איז ער געקומען פון געפאנגענשאפט פערוואונדעט אין האנט. דער לעבן אין סופראסלע אונטער די רוסן איז ניט געווען אזוי שלעכט. די רוסן האבן נאציאנאליזירט אלע פאבריקן און אונטערנעמונגען. אין ציטראנס פאבריק איז געווען א דירעקטאר – א רוס פון רוסלאנד. די ציטראנס זיינען אנטלאפן, הירשהארנס משפחה האבן זיי ארויסגעפירט קיין רוסלאנד. משה דאנציג פון טארטאק האבן זיי ארעסטירט, גדליה גאטליב איז אוועקגעשיקט געווארן קיין רוסלאנד. די חזנס פון טארטאק זיינען אנטלאפן נאך ליטע, שפעטער אומגעקומען דורך די דייטשן.

די געשעפטן און די קראמען האבן פון אנפאנג נאך עקזיסטירט. נאך א געוויסער צייט האט מען אלע צוגעמאכט און די אייגענטימערס האבן געמוזט ארבייטן שווארצע ארבייט. אין גאנץ שטעטל איז געווען איין מלוכעשער געשעפט, דאס הייסט א קאאפעראטיוו, דארט האבן אלע געמוזט קויפן. אין קאאפעראטיוו איז קיינמאל גארניט געווען אויסער מאחארקע, שוועבעלאך און נאך פערשידענע קלייניקייטן, פון צייט צו צייט האט מען געגעבן צוקער, מעל, בוימל. דאן איז געווען א קאלייקע אויף 1 קילאמעטער. מען האט געמוזט א גאנצע נאכט שטיין אין קאלייקע ביז צום בעקומען. דער דירעקטאר פון דעם קאאפעראטיוו איז געווען טאלע קאגאן. ער האט זיך געהאלטן ביי זיך זייער גרויס, אלע האבן געהאט דרך־ארץ פאר אים, מען האט פשוט מורא געהאט פאר אים. שפעטער האבן די רוסן אים אראפגעזעצט פון דער גדולה און ער איז געווארן א פשוטער ארבייטער, א וועבער אין פאבריק. אין ביאליסטאק זיינען געווען א סך געשעפטן, דארט האט מען געקענט א סך קויפן, נאר דארטן איז שטענדיק געווען א גרויסע קאלייקע, אזוי מיר סופראסלער האבן געמוזט פארן קויפן שפייז קיין ביאליסטאק. אלע האבן געהאט צוגעגרייט שפייז, מען האט מורא געהאט דאס עס וועט ניט זיין צום עסן. די רוסן זיינען געקומען צו אונז מיט די פאמיליעס, זיי האבן אלעס געקויפט, וואס זיי האבן נאר געזען האבן זיי געקויפט. אין ביאליסטאק איז געווען א באזאר, דארט האבן די רוסן אלעס אויסגעקויפט און געשיקט נאך רוסלאנד.

זיי האבן געקויפט אפילו טליתים, זיי האבן געמיינט אז דאס איז א געוויסע שטאף.

די רוסן האבן אין סופראסלע ארעסטירט א סך קריסטן פון דער יוגנט און אוועקגעפירט נאך סיביר. מען האט מורא געהאט צו ריידן איינער מיטן צווייטן, די מורא פאר ארעסטירן איז געווען גרויס.

איך האב געארבייט אין ציטראנס פאבריק אלס וועבער. די ארגאניזאציע אין פאבריק איז געווען זייער א שוואכע. איינער האט ניט געוווסט פון צווייטן מען האט געמוזט ארבייטן מער ווי 8 שעה און מען האט ניט געטארט א ווארט ריידן. אויף פארזאמלונגען האט מען געמוזט גיין. עס האט אויסגעפעלט האלץ צום הייצן דעם קעסל פון פאבריק, האט מען צוזאמענגעקליבן אלע ארבייטער – מענער און פרויען – זונטאג מיט א ארקעסטרע געגאנגען אין וואלד און געזעגן, געהאקט האלץ פאר דער פאבריק.

אלשעווסקי – די "ווייסע קעפל" – איז געווען דירעקטאר פון דאנציגס טארטאק. שפעטער האט מען אים אראפגעזעצט און ער איז געווארן א שווארצער ארבייטער ווי פריער. אזוי האבן זיי געמאכט מיט אלע אמאליקע קאמוניסטן. אין סופראסלע זיינען דאך געווען א סך דייטשן, זיי אלע האבן ארויסגעפארן נאך דייטשלאנד, 2 זיינען נאר געבליבן, דאס זיינען געווען זיידעל דער פארב־מייסטער, און געבויער. דער לעבן איז געווען שווער, וויפיל מען האט געהאט אנגעגרייט האט זיך נאר געדאכט אז דאס איז צו ווינציג און אויך די מורא איז געווען גרויס אז א נייע קריג גייט אויסברעכן מיט דייטשלאנד.

ווען די רוסן זיינען אריין אין סופראסלע, האט זיך גלייך געשאפן א ציטווילישע פאליציי וועלכע האט געהאלטן ארדנונג אין שטעטל. און זיינען געווען אידן און קריסטן ווי אלשעווסקי די "ווייסע קעפל", ווורובלעווסקי, אקאראווסקי, בורא, די אמאליקע, ארבייטער אין פ.פ.ס., פון די אידן : טאליע קאגאן, ברוך גמזו, דעם רב'ס זון אהרן (אחקע), ער האט אויך געטראגן א ביקס (שפעטער האבן די רוסן אים ארעסטירט פאר שמוגלען סחורה און פארשיקט קיין רוסלאנד אין טורמע), און איציק , איסער דער מאלערס זון. איינמאל האט דער איציק מיט א ביקס אריין ביים קסיאנדז אין שטוב און צוגענומען פון אים א ראדיא שפעטער ווען די דייטשן זיינעו געקומען, גלייך אין ערשטן טאג האט מען אים דערשאסן .

דער בירגערמייסטער פון סופראסלע איז געווען א רוס פון רוסלאנד, די אנגעשטעלטע אויך פון רוסלאנד. די פאבריקן זיינען נאציאנאליזירט געווארן. די אלגעמיינע לאגע האט זיך א ביסל סטאביליזירט, אבער די אטמאספערע איז געווען א שווערע דורך די מורא אז די מלחמה איז נאר אין אנפאנג און עס וועט זיין ערגער. כאטש דעם האט מען צווישן די אידן געהאלטן זיך צוזאמען, נישט פרובירט אנטלייפן און געהאפט צו נסים.

2. אונטער דאם נאצישן שטיוול – 1.11.42 – 22.6.41

עטליכע וואכן פארן אויסברוך פון דער קריג צווישן רוסלאנד מיט דייטשלאנד האבן מיר אין סופראסלע שוין געפילט דאס עס שמעקט מיט עפעס. אין די נעכט האבן מארשירט רוסישע מיליטער צום דייטשישין גרעניעץ און די וועלדער ארום סופראסלע זיינען געווען פול מיט מיליטער.

מען האט געמוזט שווייגן, מען האט ניט געטארט ריידן, ביז ס'איז געקומען דער 22 יוני 1941, דאס איז געווען שבת אין דער נאכט אויף זונטאג. דייטשישע עראפלאנען האבן באמבארדירט ביאליסטאק. די אויפרייסן האבן מיר געהערט אין סופראסלע, מיר האבן די גאנצע נאכט ניט געשלאפן. אין דער פרי, זונטאג, איז געווארן א גרויסע בהלה, בפרט ביי אונז אידן. די קריסטן־פאלאקן האבן שוין געוואוסט אויף דער מינוט דאס די דייטשן זאלן שוין קומען. די רוסן וועלכע האבן געוווינט אין סופראסלע האבן אונז בערוהיגט. זיי האבן געזאגט דאס די דייטשן זיינען צו שוואך צו אטאקירן אונז און מיר זאלן מארגן מאנטאג קומען צו דער ארבייט. אין פערלויף פון גאנצן טאג האבן מיר געזען ווי רוסישע מיליטער טרעט אפ. דעם גאנצן טאג האבן דייטשישע עראפלאנען געפלויגן איבער סופראסלע צו רוסלאנד.

מאנטאג אין דער פרי קום איך ווי אלע ארבייטער אין פאבריק. דער דירעקטאר פון פאבריק האט געהאלטן פאר אונז א רעדע דאס מיר זאלן זיין רוהיג ביי דער ארבייט, דאס די רוסן שלאגן די דייטשן, און דאס די רוסישע מיליטער גייט אויף בערלין און נאך פערשידענע "קאטשקעס". מיר האבן אנגעהויבן צו ארבייטן, דורך די פענסטערס פון פאבריק זעען מיר ווי רוסישע מיליטער טרעט אפ, עס פארן אויטאמאבילן

מיט מיליטער, סאלדאטן פערוונדעטע אין דער ריכטונג צו הארADAK דורכן וואלד, און פון דארט מיטן שאסיי ביאליסטאק ־ בעראנאוויטש ־ מינסק. ביי מיר און נאך אידן איז גלייך ענטשטאנען דער געדאנק אנטלויפן קיין רוסלאנד, נאר איידער מיר האבן בעקומען "פאוויעסטקעס" גיין אין קריג און זיך מעלדן אין ביאליסטאק. מען האט אונז צוזאמענגעקליבן אין הויף פון פאבריק א עטליכע הונדערט מאן און געפירט קיין ביאליסטאק. זיי האבן ניט געלאזט קיינעם זיך גיין געזעגענען מיט די עלטערן און פאמיליעס. פארנדק נאך ביאליסטאק האבן מיר שוין אויפן וועג געזען דעם חורבן. רוסישע מיליטער איז געגאנגען צוריק אן ארדענונג, איינער האט ניט געוווסט פון צווייטן, פיל פערוונדעטע און קיין הילף. מיר זיינען געפארן אונטער דער אויפזיכט פון רוסן, צוויי מאל באמבארדירט געווארן. מיר זאגן צו די רוסן מען זאל אונז פירן צוריק. דער ענטפער איז: זיי ווילן פון גארניט וויסן, זיי האבן א בעפעל אונז ברייגען קיין ביאליסטאק. ווי מיר זיינען אריין אין שטאט האבן מיר שוין געזען אז עס איז ניטא צו ווענען צום ריידן.

די ציווילע מאכט איז אנטלאפן, די געשעפטן זיינען צוראבירט. האבן מיר זיך צוזאמענגעקליבן און געגאנגען צו פוס צוריק נאך סופראסלע. אונזערע אויטאס זיינען אנטלאפן פון אונז מיט די רוסן. קומענדיק צוריק נאך סופראסלע זעען מיר ווי די רוסישע ציווילע, אלע וועלכע האבן געוווינט אין סופראסלע, מיט די ביקסן גרייטן זיך אוועקצופארן נאך רוסלאנד. די פאליאקן פרייען זיך און א שרעק איז ארויף אויף אונז אידן.

מיר האבן באלד געזען אז דאס פארן צוזאמען מיט די רוסן איז שוין צו שפעט, די דייטשן זיינען שוין געווען ווייט אין טיף רוסלאנד, זיי האבן ביאליסטאק און די אומגעגנט ארומגערינגלט. פון אלע סופראסלער אידן איז נאר איין מיידל אוועקגעפארן מיט די רוסן, דאס איז געווען היטקע שפיטאלסקעס אינגערע טאכטער. ליידער זי איז אומגעקומען צוזאמען מיט אלע רוסן וועלכע זיינען אוועק פון סופראסלע. ווען מען וואלט אנטלאפן זונטאג בייטאג, וואלט מען נאך דערגרייכט אנטלויפן טיף אין רוסלאנד, אבער די וועלכע האבן אנטלאפן זונטאג אין אוונט, איז שוין געווען צו שפעט, אלע זיינען אדער געקומען צוריק אדער דערהרגעט געווארן אין וועג. איינעם וואס איז געלונגען אנטלויפן פון ביאליסטאק זונטאג אין דער פרי איז געווען לייבע סעמיאטיצקי. היינט וווינט ער אין רוסלאנד, אין גראדנע. גלייך ווי די רוסישע ציווילע מאכט איז אנטלאפן פון סופראסלע, האט זיך געשאפן א פוילישער קאמיטעט צום אויפנעמען די דייטשן. די פאליאקן האבן שרעקליך געהאסט די רוסן. אין קאמיטעט זינען געווען אלדיטאווסקי דער קרעמער, וואלקאווסקי דער פליישער און נאך קריסטן וועלכע איך וואלט אויף זיי קיינמאל ניט געגלויבט. אין דעם שפיץ פון קאמיטעט זיינען געווען די צוויי סופראסלער דייטשן וועלכע זיינען ניט ארויסגעפארן נאך דייטשלאנד. דאס זיינען געווען זיידעל דער פארב־מייסטער פון ציטראנס פאבריק און געבויער דער וועבער. די דייטשן זיינען אריין אין סופראסלע 6 טעג נאכן אויסברוך פון קריג, דאס איז געווען שבת אין דער פרי. די פאליאקן האבן זיי אויפגענומען מיט בלומען. אונז אידן איז ארויף א שרעק. גלייך אין דעם זעלבן טאג האט זיך געשאפן א דייטשישע קאמאנדע, זיי זיינען איינגעשטאנען ביי בוכהאלצן אין פאלאץ. די פאליאקן האבן געשאפן פיר די דייטשן פערשידענע זאכן. זיי זיינען געגאנגען איבער די אידישע הייזער און גענומאן וואס זיי האבן געוואלט, א טייל האבן זי געגעבן די דייטשן און א טייל פאר זיך. אין סופראסלע איז איינגעשטאנען פיל מיליטער, מיר אידן האבן געמוזט יעדער טאג ביי זיי ארבייטן, מיר האבן געארבעט אלע שווערע און שמוציגע ארבייטן. ביי דער ארבייט האט מען אפט געקריגן געשלאגן. די אידישע פרויען און מיידלאך האבן אויך געמוזט גיין ארבייטן, ווי וואשן די פאדלאגעס, פוצן און נאך פערשידענע ארבייטן. די פאליאקן האבן זיך געפרייט ווען זיי האבן אלעס דאס געזען. זיי פלעגן לאכן פון אונז, זיי האבן זיך געפרייט וואס זיי זיינען פטור געווארן פון די רוסן.

ווען די רוסן האבן אבגעטראטן פון סופראסלע און אומגעגנט, האבן זיי איבערגעלאזן אויף די וועג און אין וואלד פערשידענע מיליטערישע זאכן. די דייטשן האבן עס אלעס צוזאמענגעבראכט אין ציטראנס פאבריק, דארט האבן מיר אידן אלעס געסארטירט און געפאקט. דער אויפזעער איבער אונז איז געווען א אונטער־אפיציר וואס צו אונזער מזל איז ער געווען א גוטער מענטש.

איינמאל האט מען געסארטירט מיליטערישע שטיוול, די דייטשן האבן געפונען אז עס פעלט איין פאר שטיוול. זיי האבן אונז אלע אויסגעשטעלט אין א רייע און געפאדערט דאס דער איד וועלכער האט גענומען

די שטיוול זאל אפגעבן באלד. קיינער פון אונז איז ניט ארויסגעטראטן, דאן האבן די דייטשן אונז איינגעשפארט אין א קעלער און ארום אונז אויסגעשטעלט מאשין־געווער. ערשט דאן האט זיך געפונען דער וועלכער האט עס געטאן, דאס איז געווען יוסף גאלדשמיד, דעם שטעפערס זון. עס זיינען געווען מענטשן וועלכע האבן געזען דאס יוסף גאלדשמיד האט עס גענומען. מען האט אים געצוווּנגען דאס ער זאל אויסזאגן דעם אמת. אויף אונזער מזל האט דער אונטער־אפיציר געגעבן א שטראף צו ארבייטן א טאג מיט א נאכט אן עסן. ביי א אנדערן וואלטן מיר שוין קיינער ניט געבליבן לעבן. איינמאל זיינען געקומען צו אונז ביי דער ארבייט 2 דייטשן, אונז אלע אויסגעשטעלט און פון א פאפיר אויסגערופן די נעמענער פון טאליע קאגאן און יאנקעל נאוואשולקער פון ביאליסטאק, וועלכער האט געארבייט ביי ציטראנען אין פאבריק. ער האט חתונה געהאט מיט היטקע שפיטאלסקעס עלטערער טאכטער. ביי די רוסן איז ער געווען א טוער, די דייטשן האבן זיי אוועקגעפירט אין דער דייטשישער קירכע, דארט האבן זיי געמאכט א געפאנגענעם לאגער, דארט האבן זיי אויך איינגעשפארט א יידישע מיידל פון וואשילקאווע. זי האט געוווינט מיט איר פאטער וואס מען האט אים גערופן לייבעלע, א וועבער ביי ציטראנען די טאכטער איז אלט געווען 17 יאר, זי האט געשפאצירט מיט די דייטשישע סאלדאטן. אויך איז דארט געווען א קריסט פון דארף סטודזיאנקי. פון דער קירכע האט מען זיי אוועקעפירט צום וואלד, מען האט געזען ווי זיי האבן געטראגן לאפאטעס און געיאגט געווארן דורך סאלדאטן. מעט האט געהערט זייערע געשרייען ביי גראבן די גרוב, דארט האט מען זיי דערשאסן. שפעטער האבן זיי ארעסטירט און אוועקגעפירט גיטל שאטלענדער, מיין שוועסטערס א חברטע, זי איז געווען אין פאבריק אויף א גרויסן פאסטן. אויך האבן זיי דערשאסן איציקן, איסער דעם מאלערס זון. ברוך גמזו איז אנטלאפן נאך ביאליסטאק, א סופראסלער קריסט האט אים דערקענט אין גאס ביי דער ארבייט, האט ער אים איבערגעגעבן צו די דייטשן און מען האט אים דערשאסן. אשר טראוויצקי, דער זון פון משה טראוויצקי, איז 2 מאנאט פאר דעם קריג געווען מאביליזירט ביי די רוסן אויף ארבייט, איז ער געקומען צוריק אין שטוב, האבן די פאלאקן אים געמסרט און די דייטשן האבן אים ארויסגעפירט פון שטוב אין דער ריכטונג צום ענגלישן גארטן און דארט אים דערשאסן.

דעם בית־המדרש האבן זיי פערברענט, די ספר־תורה׳ס האבן זיי ארויסגענומען אין הויף. זיי האבן געבראכט די עלטערע ייִדן ווי זלמן־לייב דער פורמאן, יעקב דער שוסטער און דעם שוחט ר׳ מאיר פאט און זיי געצוווּנגען צו פארברענען די ספר־תורה׳ס און שפעטער טאנצן ארום די אש.

נאכדעם האבן זיי גענומען דעם רב ר׳ שלמה אביגדור ראבינאוויטש, אוועקגעפירט אים ביים קראסנע און דארט אים דערשאסן. איינמאל האבן זיי צוגענומען א סך מענער פון די הייזער, מען האט זיי געפירט איבער די גאסן, ארומגערינגעלט מיט סאלדאטן. די פאלאקן האבן זיך געפרייט, מען האט געמיינט דאס מען גייט זיי שיסן. מען האט זיי אוועקגעפירט אין ביאליסטאק אין א לאגער, נאר א דאנק זיידלען וועלכער האט זיי אלע פון לאגער געבראכט צוריק. דאס אלעס האט פאסירט 3 מאנאט, ביז עס האט זיך געשאפן די דייטשישע ציווילע מאכט. ווען עס האט זיך געשאפן די ציווילע מאכט, איז זיידעל געווארן דער בירגערמייסטער פון שטעטל. דער פאליציי קאמאנדיר איז געווען יאנעק באגדאנאוויטש. די פאליציי איז ענטשטאנען פון פאלאקן און דייטשן. דער אמטס־קאמיסאר איבער סופראסלע איז געווען א דייטש, וועלכער אליין האט ער געוווינט אין טשערנאוויעש. פון אים פלעגן קומען אלע אנווייזונגען איבער די אידן. מיר האבן געמוזט טראגן א געלען מגן־דוד אויפן הארצן און אויפן פלייצע. פלאקאטן אין די גאסן זיינען געווען אויף דייטש און פויליש, דאס אלע אידן מוזן טראגן א געלע מגן־דוד לאטע אויפן הארץ און אויף דער פלייצע. אידן טארן ניט גיין אויפן טרעטואר נאר אויפן שאסיי, פאלאקן טארן זיך ניט חבר׳ן מיט אידן. טרעפענדיג א דייטש מוז מען פון דער ווייטענס אראפנעמען די היטל און נאך פערשידענע גזירות. מיר האבן געמוזט די אלע באפעלן אויספירן. מיר האבן געטראגן געלע מגן־דוד אויפן רוקן און אויפן הארץ. די פאלאקן האבן אונז אויסגעלאכט, מען האט אויף אונז ארויפגעלייגט א קאנטריבוציע, אין משך פון 3 טעג האבן די סופראסלער אידן געמוזט שאפן גאלד און געלט. פערשטייט זיך אז דאס אלעם איז גלייך געשאפן געווארן. דאן איז געקומען א בעפעל צום שאפן א יודן־ראט. עס איז פארגעקומען א פערזאמלונג ביי לייזער דעם בעקער אין שטוב, מען האט אויסגעקליבן פאלגענדע אידן אין יודן־רט: פארזיצער א געוויסער אינזשיניער

וואס האט געארבייט ביי ציטראנען אין פאבריק, ער איז געוועזן פון לאדז, יוסף גאלדשמיד, שאול גאלדשמיד, דער שוחט ר׳ מאיר פאט און נאך איינער א דאקטאר פוןווארשע, וועלכער האט געוווינט אין סופראסלע. ביי יוסף גאלדשמיד אין שטוב איז געוועזן דער ביורא פון יודן־ראט. די ארבייט פון יודן־ראט איז געווען אויספילן די בעפעלן פון די דייטשן. זיי האבן געפאדערט מאכן אין סופראסלע א געטא. דער געטא האט געדארפט זיין אויף דער גאס נאווי־שוויאט ביים וואלד, אבער דורך דעם בירגערמייסטער זיידעל האט מען אפגעקויפט דעם דייטש דעם אמטס־קאמיסאר און מען האט קיין געטא ניט געמאכט. יידישע פאליציי איז ניט געווען.

דער לעבן אין סופראסלע האט זיך ביסלאכוייס אנגעהויבן צו נארמאליזירן, מען האט שטענדיק געלעבט אין שרעק, אבער עס איז געווארן א ביסל בעסער ווי ביים אנפאנג, אלע אידן האבן געמוזט ארבייטן. מען האט געארבייט אין ציטראנס פאבריק, אין טארטאק, אלץ ביי שווארצע ארבייטן.

געצאלט האט מען אונז פאר דער ארבייט פיל וויניגער ווי די פאלאקן, אויך ברויט אויף קארטן האבן מיר בעקומען וויניגער ווי די פאלאקן. אלע אידן האבן געלעבט פון דעם וואס מען האט געטוישט ביי די פויערן זאכן פאר עסן. מיר האבן עס געקענט טאן דערפאר ווייל אלע דייטשן מיטן אמטס־קאמיסאר זיינען געווען אפגעקויפט, אזוי דאס מיר אין סופראסלע האבן געלעבט פיל בעסער ווי אין די אנדערע שטעטלאך פון אונזער געגנט. מען האט געקענט זיך שמוגלען קיין ביליסטאק אין געטא און צוריק. די פאלאקן האבן אויך צו אונז אנגעהויבן בעסער בעציען. זומער פלעגן מיר גיין פריי אין וואלד קלייבן יאגדעס און בעטקעס, אפילו באדן זיך אין טייך זיינען מיר געגאנגען, טראץ דעם וואס עס איז געווען שטריינג פערבאטן.

אין סופראסלע האט געהאט געוווינט א אידישע פאמיליע סאבאטניק פון וואשליקווע. זייער זון האט זיך געהאט געשמד און חתונה געהאט מיט וואליציקיס טאכטער. לויט די נאצישע געזעצן האט ער געמוזט טראגן די געלע לאטע, ער האט דאס ניט געוואלט טראגן, האבן די דייטשן אים דערשאסן. איינמאל איז געקומען א בעפעל דאס אלע אידן מוזן קומען אויפן מארק. מען האט געקענט זיך מיטנעמען א טשעמאדאנע מיט זאכן, און געמאלדן האט מען אז מען וועט אונז אוועקפירן קיין דייטשלאנד צו ארבייט. ווען אימיצער פון א פאמיליע וועט פעלן, וועט מען דערשיסן די גאנצע פאמיליע! דאס איז געווען אין דער פרי ווען אלע סופראסלער אידן זיינען געגאנגען מיט די טשעמאדאנעס צום מארק.

אויפן מארק זיינען געקומען אלע אידן, מען האט אונז אויסגעשטעלט לויט די פאמיליעס. עס זיינען געקומען אויטאבוסן מיט סאלדאטן און מען האט אונז ארומגערינגלט פון אלע זייטן מיט געווער. די גאנצע שטעטל פאלאקן זיינען געקומען און זיך צוגעקוקט. די געשרייען און געוואלדן פון די אידן זיינען געווען ניט צום בעשרייבן. מען האט אונז געהאלטן אזוי מער ווי 2 שעה. דאן איז געקומען צו פארן דער אמטס־קאמיסאר, נאכגעקאנטראלירט אלע אידן און געהאלטן פיר אונז א רעדע דאס מיר אידן זיינען שולדיג ווייל מיר האבן געמאכט דעם קריג און נאך בעקאנטע ווערטער דאס מען דארף אלע אידן אויסהרגענען און אויך אונז. דאן האבן די סאלדאטן אונז אלעמען אויסגעשטעלט אין רייען און אנגעהויבן שיסן אין דער לופטן. דאן האט ווידער דער אמטס־קאמיסאר געהאלטן א נייע רעדע. ער האט געזאגט דאס דערפאר וואס מיר האבן אויסגעפילט דעם בעפעל, לאזט ער אונז גיין צוריק צו אונזערע הייזער.

די פרייד איז דאן געווען זייער גרויס. אלע האבן געמיינט דאס די ערגסטע האט מען שוין דורכגעמאכט – יענער וועלט. מיר האבן נאך דאן נישט געוווסט גענוי פון די לאגערן און פון די גאז־קאמערן. מיר האבן נאר געוווסט דאס אין פערשידענע שטעט און שטעטלאך האבן זיי אויסגעהרגעט פיל אידן.

קיינער האט ניט געוואלט גלויבן דאס זיי וועלן אויסהרגענען אלע אידן. אזוי האט מען ביי אונז אין סופראסלע דערוייל געלעבט, געשטופט די צייט און ניט געוווסט וואס דער מארגן וועט ברייננגען.

די דייטשן האבן בעשלאסן איבערבויען דעם שאסיי ביאליסטאק – וואלקאוויסק – באראנאוויטש ביז רוסלאנד. די ארבייט אויף דעם שאסיי און דער איבערבויען האט מען ארויפגעלייגט אויף אידן פון שטעט און שטעטלאך ארום. האט מען געבראכט אידן לייגנג אויס דעם שאסיי, מען האט אויפגעשטעלט

באראקן, דארט האט מען געהאלטן די אידן. יעדן טאג פלעגט מען שיסן און שלאגן. פון סופראסלע האבן מיר געארבייט אויף שאסיי אין א פאר גרופעס. מיר פלעגן זיך טוישן יעדע צוויי וואכן. אונז איז ניט געווען אזוי שלעכט ווי אנדערע, דערפאר ווייל די דייטשן אויף אונזער "שאסיי־ארבייט" זיינען געווען אפגעקויפט.

אזוי האט זיך געצויגן די צייט מיט שלעכטע טעג און גאר שלעכטע טעג, ביז דער גורל'דיגע דאטע פון ערשטן נאוועמבער 1942, א דאטע וואס מען האט געזאלט ליקווידירן אלע אידן פון די שטעטלאך ארום ביאליסטאק.

3. דער אנטלויפן צום וואלד און די עוואקואירונג נאך טרעבלינקא

דעם 1 נאוועמבער 1942 איז געקומען א בעפעל פון די דייטשן דאס אלע אידן זאלן קומען אין דער פרי 7 אזייגער אויפן מארק. אלע אידן מוזן זיין און אויב איינער פון א פאמיליע וועט פעלן, וועט מען די גאנצע פאמיליע אויסשיסן. א גרויסע פאניקע איז געפאלן אויף די אידן, מען האט געוווסט דאס דעם מאל וועט מען אונז אוועקפירן. א טייל אידן האבן געזאגט דאס מען זאל זיך ניט גיין מעלדן, מען זאל לויפן אין די וועלדער. איך האב אויך געזאגט מיין פאטער און שוועסטער דאס מיר זאלן אוועקגיין אין וואלד און אזוי איז טאקי געווען. אין מיטן דער נאכט בין איך מיט מיין פאטער און שוועסטער אוועק אין וואלד. אין וואלד האבן מיר געטראפן פיל פאמיליעס מיט די קינדער. מיר האבן זיך אלע צוזאמענגעקליבן אויף איין פלאץ און מיר האבן זיך געהאלטן צוזאמען. אין דער פרי, ווי נאר ס'האט אנגעהויבן צום טאגן, האבן מיר שוין געהערט ווי מיליטער און פאליציי קומט אין סופראסלע. זיי האבן ארומגערינגלט די שטעטל כדי די אידן זאלן ניט קענען אנטלויפן. איך בין אוועק אין דארף צו א בעקאנטן קריסט, איך האב אים אוועקגעשיקט אין סופראסלע כדי ער זאל געוווויר ווערן וואס עס האט פאסירט מיט די איבעריקע אידן. ער האט מיר דערציילט דאס די אידן וועלכע האבן געפאלקט און זיך געמאלדן אויפן מארק, האבן די דייטשן אוועקגעפירט נאך ביאליסטאק. די דייטשן האבן געוווסט דאס ביים מעלדן זיך האבן געפעלט א סך פאמיליעס. זיי האבן געוווסט דאס די פאמיליעס זיינען אין וואלד. מיר האבן פון אנפאנג געהאט צום עסן.

יעדער איד אין סופראסלע האט געהאט א בעקאנטן קריסט אין דארף. יעדער איד האט פארבאלטן זיינע בעסערע זאכן ביי די קריסטן אין די דערפער, אזוי אז פון אנפאנג האבן די פויערן אונז נאך געגעבן עסן. מיר האבן זיך געטיילט מיטן עסן צווישן אונז. די דייטשן האבן געוווסט דאס מיר בעקומען עסן פון די דערפער. זיי האבן אין אלע דערפער געמאלדן אויפשריפטן, דאס אויב זיי וועלן זיך דערוויסן דאס די פויערן פון דארף וועלן געבן אידן עסן, וועט מען דעם גאנצן דארף, פערברענען. די פויערן האבן מורא בעקומען און נישט געוואלט מער געבן עסן. זי האבן אונז דערציילט דאס אלע אידן פון אלע שטעטלאך ארום ביאליסטאק און אויך די אידן פון ביאליסטאק האט מען ארויסגעפירט און מען זאמעלט זיי אויף איין פלאץ אין ביאליסטאק אין די קאזארמעס פון 10 ־טן אולאנער פאלק. ס'איז שוין געווען אנפאנג ווינטער, די קינדער זיינען קראנק געווארן, עסן איז ניט געווען, מענטשן האבן ניט געוווסט וואס צום טאן, מיר פלעגן גיין ביינאכט אין די דערפער און גנבנען קארטאפל וואס פלעגט זיך נאר מאכן, אבער ס'איז געווען ווייניג. די מענטשן זיינען געווארן מיואש און האבן פארלארן דעם מוט צום לעבן.

ביינאכט פלעגן מיר מאכן א פייער אין וואלד כדי די עלטערע און די קינדער זאל זיין ווארעם. אזוי האבן מיר געלעבט 2 וואכן. די דייטשן האבן אונז נאכגעיאגט און ביי די מענטשן האבן זיך געשאפן געדאנקען אז מען קען ניט מער אויסהאלטן אזוי לעבן אין וואלד און אפשר האט מען שוין דורגעמאכט די ערגסטע אקציע און מען וועט מיט גאט'ס הילף ווייטער איבערלעבן...

כאטש די מיינונגען האט קיינער ניט געוואלט זיין דער ערשטער. ביז ס'האט איין פאמיליע בעשלאסן ארויסגיין פון וואלד און זיי האבן אוועק אין סופראסלע זיך מעלדן. די פויערן האבן אונז דערציילט דאס די דייטשן האבן זיי קיין שלעכטס ניט געטאן, זיי האבן געקריגן עסן, זאכן און אפילו מעדיצין. עס זעט זיך אויס אז מיט דעם "טריק" האבן די דייטשן מצליח געווען. **"ארויסנעמען דעם בער פון וואלד"**. א טאג שפעטער, פארשטייט זיך, האט מען דער פאמיליע אוועקגעפירט צום 10 טן פולק אין ביאליסטאק. ווען די איבעריקע

פאמיליעס האבן עס דערהערט, האבן זיי עס נאכגעטאן און אוועק אין סופראסלע זיך מעלדן. איך האב מיין פאטער און מיין שוועסטער געזאגט אז איך וועל ניט גיין זיך מעלדן און זיי זאלן בלייבן מיט מיר ווייטער אין וואלד, ווייל מיט אלע שווערקייטן, דאס איז די איינציקע האפנונג איבערלעבן די נאציס און די שרעקליכע מלחמה. צום באדויערן, זיי האבן מיר ניט געהערט. זיי האבן צוזאמען מיט אלע פאמיליעס אוועק קיין סופראסלע און זיך געמאלדן צו די דייטשן. זיי האבן באלד אוועקגענומען געווארן קיין צענטן פולק אין ביאליסטאק און פון דארטן שפעטער געפירט געווארן קיין טראבלינקע! אין וואלד זיינען פארבליבן: איך, מאיר סער, הערשל גרשוני, חיים גמזו – דער יינגסטער זון פון ישראלקע גמזו, אייזיק סיקארא – דער זון פון יהושוע סיקארא, און שלמה אטענשטיין – דער זון פון שעפסל אטענשטיין. מיר האבן ווייטער געלעבט פון גנבנען ביי די פויערן. געווער האבן מיר ניט געהאט. מיר האבן געמאכט א זעמלאנקע, דאס הייסט אויסגעגראבן א גרוב און פארדעקט מיט האלץ. בייטאג פלעגן מיר דארט שלאפן, ביינאכט פלעגן מיר גיין אין די דערפער גנבנען, אזוי האבן מיר געלעבט 5 וואכן. איינמאל האט אונז א פויער דערציילט דאס די אידן פון ביאליסטאק האט מען נישט ארויסגע פירט, האבן מיר בעשלאסן אוועקגיין מיט א פלאן צום ביאליסטאקער געטא. מיר האבן מיט אונז גענומען העק מיט זעגן און ווי ס'האט אנגעפאנגען פינסטער ווערן האבן מיר אוועקגעגאנגען נאך ביאליסטאק. ביים אנפאנג פון שטאט זיינען מיר געבליבן שטיין און געווארט דאס עס זאל אנהויבן טאגן. ווי ס'האט אנגעפאנגען טאגן, זיינען מיר געגאנגען אין ריכטונג צום געטא וואס איז דאן געווען זייער שטארק בעוואכט. מיר זיינען געגאנגען איינער נאכן צווייטן אזוי ווי ארבייטער גייען צו דער ארבייט, יעדער מיט א זעג אדער א לאפאטע.

אזוי זיינען מיר דערגאנגען מיט הארץ קלאפעניש צום געטא. דער שומר פון פאבריק אויפן גרעניעץ פון געטא איז געווען אונזערער א באקאנטער. ער האט אונז אריינגעלאזט אין פאבריק און פון דארט זיינען מיר אריבער אין געטא. אין געטא איז געווען א אונטערערדישע באוועגונג וואס האט צוגעגרייט פון איין זייט א ווידערשטאנד אין געטא געגן די רוצחים און פון צווייטן זייט האט ארגאניזירט מענטשן וואס זאלן איבערגיין מיט וואפן צום וואלד און דארט ארגאניזירן פארטיזאנער גרופעס צו קעמפן געגן די נאציס.

איך און הערשל גרשוני זיינען מיר גלייך אריין אין דער באוועגונג, מיר האבן זיך געקליבן גיין צוריק אין די וועלדער, אבער דאס מאל שוין מיט געווער. מאיר סער האט חתונה געהאט אין געטא, ער האט איבערהויפט ניט געטראכט וועגן אוועקגיין צוריק אין די וועלדער. אייזיק סיקורא האט געהאט זיין מיינונג, אז עס איז וויכטיגער קעמפן אין געטא און ניט גיין אין די וועלדער. שלמה אטענשטיין האט געוווינט ביי משה אטענשטיין אברום־יעקב'ס דעם שוסטער'ס זון. משה'ס פרוי און קינד זיינען געווען אין סופראסלע ביי שעפסלען. מען האט איר ארויסגעפירט צוזאמען מיט אלע סופראסלער אידן. משה האט ניט געלאזט שלמה'ן צוריק גיין אין די וועלדער. ער האט זיך געהאט איינגערעד ווי א סך אידן, דאס די ביאליסטאקער אידן וועט מען גארניט טאן, דערפאר ווייל מען ארבייט א סך פאר די דייטשן. אין געטא בין איך געווען 1 מאנאט, איך בין צוריק אוועק איו די וועלדער, אבער דאס מאל שוין מיט געווער. הערשל גרשוני האט געדארפט נאך מיר מיט א גרופע אויך ארויסגיין, אבער ער איז ניט ארויס. איך ווייס ניט וואס עס האט פאסירט מיט אים. פון דענסמאל האב איך אים מער ניט געזען.

אין ביאליסטאק, אין די קאזארמע פון צענטן אולאנער פולק האבן די דייטשן אויפגעזאמעלט אלע אידן פון די שטעטלאך ארום ביאליסטאק, דארט האט מען זיי געהאלטן דריי וואכן. פון דארטן האט מען זיי אוועקגעפירט נאך טרעבלינקע. לויט ריכטיגע עדות, האט מען זיי דעם 21 נאוועמבער 1942 אין די גאז קאמערן אלעמען פערגאזט. קיינער פון זיי איז ניט געבליבן לעבן. צוויי אידן פון לאדז וועלכע האבן געוווינט אין סופראסלע האבן דאס דערציילט. זיי זיינען ארויסגעפירט געווארן צוזאמען מיט אלע סופראסלער אידן, האבער געשפרונגען פון באן 3 קילאמעטער פון טרעבלינקע. זיי זיינען שפעטער געווען מיט די פארטיזאנער.

5. סופראסלער וועלדער — א באזע פאר די פארטיזאנער פון ביאליסטאק, קרינקי און אומגעגנט

ווי בעקאנט, איז אין ביאליסטאקער געטא געווען א אונטערערדישע ארגאניזאציע וואס איז באשטאנען פון אלע פארטייען וועלכע האבן זיך פאראייניקט. אין דער אונטערערדישער ארגאניזאציע זיינען געווען צווי מיינונגען: איין טייל איז געווען אין דער מיינונג דאס מען דארף מאכן א ווידערשטאנד אין געטא, דער צווייטער טייל איז געווען פאר גיין אין די וועלדער און מאכן א פארטיזאנישע גרופע. אין מערץ 1943 איז ארויס פון געטא די ערשטע גרופע מיט געווער צו די וועלדער ארום סופראסלע.

שפעטער זיינען געקומען נאך גרופעס ביז עס האט זיך געשאפן א קאמפאניע מיטן נאמען "פאראויס". דער קאמאנדער פון דער קאמפאניע איז געווען איינער פון ווארשע סאשע סוכאטשעווסקי. זיין פערטרעטער איז געווען א פרוי רבקה וויסקאווסקא פון שטוב שינדער, געשטאמט פון קרינקי. זי איז געווען איינע פון די ארגאניזאטארן צום שאפן פארטיזאנישע גרופעס אין די וועלדער. נישט אלע האבן געהאט געווער פון אנפאנג, אבער מיט דער צייט האט מען געשאפן געווער פון פערשיידענע ריכטונגען. אין ביאליסטאק זיינען געווען 5 יידישע מיידלאך וועלכע האבן געלעבט אלס קריסטינס, זיי האבן געהאט פוילישע דאקומענטן און זיינען געווען פערבונדן מיט די פארטיזאנער. זיי פלעגן אפט קומען אין די וועלדער און בריינגען פערשידענע זאכן וועלכע די פארטיזאנער האבן זיך גענייטיגט. זיי זיינען געווען פערבונדן מיט א פוילישע אונטער־ערדישע בעוועגונג און דורך זיי האבן די מיידלאך אויך געשאפן געווער פאר די פארטיזאנער. מען האט געהאט צוזאמענשטויסן מיט די דיטשן. אין סופראסלע איז געווען א קריסט קאראבאוויטש וועלכער האט מיטגעארבייט מיט די דייטשן. ער האט גוט געקענט די וועלדער, ער פלעגט פירן די דייטשן אין וואלד זוכנדיג די פארטיזאנער. אין איינעם פון די קאמפן מיט די דייטשן, איז דער דערמאנטער קאראבאוויטש געהרגעט געווארן מיט נאך איניגע דייטשן. אויך פון די פארטיזאנער זיינען געווען פערלוסטן. דער קאמאנדיר סאשא איז געהרגעט געווארן, אויך זיין פערטרעטערין רבקה ווייסקאווסקא איז פערוואנדעט געווארן אין האנט און נאך איניגע זיינען פערוואונדעט געווארן. מען פלעגט גיין אויף פערשידענע אויפגאבן, אויף דער באן־ליניע ביאליסטאק־סאקאלקע אונטערלייגן מינעס, אויפן שאסיי פון ביאליסטאק־וואלקאוויסק ארונטערלאזן עלעקטרישע און טעלעפאנישע סלופעס. די עלעקטראווניע אין קרינקי איז פערברענט געווארן דורך די פארטיזאנער. אין פרילינג 1944 זיינען געקומען פיל רוסישע פארטיזאנער. זיי האבן די יידישע פארטיזאנער קאמפאניע פאראנדערגעלאזן און צוזאמענגעשטעלט צוויי גרויסע קאמפאניעס.

איין קאמפאניע איז אוועק צו די קנישינער וועלדער און די צווייטע קאמפאניע איז געבליבן ארום סופראסלע.

ענדע יולי 1944 איז אנגעקומען די רוסישע מיליטער און די פארטיזאנער האבן זיך מיט זיי פאראייניגט.

5. דער קאמף און די נקמה, צוזאמען מיט די פארטיזאנער און די רוסישע ארמיי ביז בערלין

פון ביאליסטאקער געטא בין איך ארויס מיט א גרופע מענטשן צוריק אין די וועלדער ארום סופראסלע, אבער דאס מאל זיינען מיר שוין געווען מיט געווער. פון צייט צו צייט פלעגן צו אונז קומען מער גרופעס, אזוי אין משך פון א האלבן יאר זיינען מיר שוין געווען א קאמפאניע. ביי אונז זיינען געווען אויך פרויען און מיידלאך. מיר האבן געהאט פערבינדונג מיט דעם געטא דורך די מיידלאך וועלכא האבן געהאט א אויסזען ווי קריסטענס. זיי זיינען געווען די פערבינדערס צווישן געטא און וואלד . די מיידלאך פלעגן אונז בריינגען אין וואלד געווער און פערשידענע זאכן וועלכע מיר האבן געדארפט האבן אין וואלד. מיר האבן געהאט צוזאמענשטויסן מיט די דייטשן, עס זיינען געווען פערלוסטן פון ביידע זייטן. ווען מיר פלעגן גיין ארום די דערפער נעמען שפייז פאר אונז, פלעגן מיר ארויספירן איניגע פורן מיט שפייז, זאכן און

פארשידענס, אלעס וואס מיר פלעגן דארפן האבן אין וואלד. די פויערן דאס מאל פלעגן פאר אונז מורא האבן. פיל מאל בין איך געווען ביי בעקאנטע פויערן, זיי פלעגן זיך ביי מיר בעטן איך זאל ביי זיי גארניט נעמען, אבער ס'האט זיי גארניט געהאלפן.

ווען עס האט פארגעקומען דער ווידערשטאנד און די ליקווידאציע פון ביאליסטאקער געטא, האבן ביאליסטאקער אידן און פון אנדערער שטעטלאך, די וואס האבן זיך געראטעוועט, פרובירט פון יעדער וועג דערגיין צו די סופראסלער וועלדער. יענע צייט זיינען מער אידן אנגעקומען אין די וועלדער, מיר פלעגן זיי אויפנעמען ביי אונז. פיל אידן האבן געשפרונגען פון די באנען, זיי פלעגן קומען צוריק אין ביאליסטאק און זיך פארבאלטן צווישן די חורבות פון געטא. אונזערע מיידלעך די פארבינדערס פלעגן זיי אויפזוכן און ברייגנען צו אונז אין וואלד.

איך האב געהאט א פארבינדונג מיט בעקאנטע קריסטן פון סופראסלע, איך פלעג זיך מיט זיי טרעפן, זיי פלעגן מיר איבערגעבן אלץ וואס עס טוט זיך ביי די דייטשן אין סופראסלע און אין דער געגנט ארום. דורך זיי פלעגן מיר פון צייט צו צייט וויסן וועגן די באוועגונג פון גרויסע מיליטער אפטיילונגען נאך סופראסלע, האבן מיר שוין געוווסט דאס זיי וועלן אונז זוכן אין די וועלדער ארום. לויט די אינפארמאציע פלעגן מיר שוין זיין פארזיכטיג. ס'איז געווען אין סופראסלע א פוילישער פאליציסט אין דייטשישן אוניפארם, ער איז געווען פון דארף בארקו ביי סופראסלע, ער העט געהאט געקענט אלע וועלדער און פלעגט פירן די דייטשן אונז זוכן. מיר האבן געהאט א סך צרות פון אים.

האבן מיר געזוכט אים דערהרגענען, אבער ער פלעגט זיך אויסבעהאלטן אין בוכהאלץ פאלאץ – דארט זיינען איינגעשטאנען די דייטשישע מיליטער און פאליציי. שפעטער האט אונז געלונגען אים צו כאפן און מיר האבן אים דערשאסן.

פאר אונז איז דאס געווען א גרויסע זאך ווייל די דייטשן פלעגן אליין ניט גיין אין די וועלדער, זיי פלעגן מורא האבן און דעריבער פלעגן זיי פריער שיקן זייערע מענטשן כדי אונז אויסצושפיאנירן. אין די וועלדער זיינען אויך געווען רוסישע גרופעס – דאס זיינען געווען סאלדאטן וועלכע זיינען אנטלאפן פון דייטשישע פאנגענשאפט. זיי פלעגן זיך ארגאניזירן אין גרופעס און אזוי לעבן אין די וועלדער. מיר פלעגן האבן צרות פון זיי, ווייל דאן איז נאך ניט געווען ארגאניזירט די אלגעמיינע פארטיזאנטקע. יעדע גרופע האט געלעבט פאר זיך. נאר אין א געוויסע צייט שפעטער זיינען געקומען צו אונז פון מינסקער וועלדער פארטיזאנער וועלכע האבן ארגאניזירט די אלע פארטיזאנער אין די וועלדער. מען האט אונז אלעמען פונאנדערגעטיילט אין פארשידענע קאמפאניעס. מיר זענען שוין דאן געווען אזוי ווי ריכטיקע מיל טער, מיר האבן באהערשט פיל שטחים מיט דערפער און די דייטשן האבן מורא געהאט צו קומען.

זומער 1944 האט זיך אנגעהויבן די גרויסע אפענסיווע פון דער רוסישער מיליטער. די דייטשישע מיליטער האט אנגעהויבן אפצוטרעטן פון טעריטאריעס. מיר פלעגן זיי שטערן אין דעם צוריקציען. ווען מיר האבן זיך פאראייניגט מיט דעם רוסישן מיליטער, זיינען מיר אריין אין סופראסלע. איך האב געהאט א מעגליכקייט צו קאנטראלירן א טייל פון די אידישע הייזער. אומעטום זיינען די אידישע וווינונגען געווען באזעצט ביי די קריסטן. די קריסטן וואס האבן מיר געזען, האבן נישט געקענט גלויבן אז איך לעב. זיי האבן אויף מיר אנגעקוקט ווי אויף וונדער, יעדער איינער האט מיר גערופן איך זאל קומען צו זיי אין שטוב.

ציטראנס פאבריק איז געווען פארברענט. ווען די דייטשן האבן זיך אפגעטראגן, האבן זיי פארברענט די פאבריק.

איך האב אין סופראסלע ניט געוואלט זיין. האבן איך אוועק קיין ביאליסטאק. פון דארטן בין איך אריין אין רוסישן מיליטער. מען האט מיר געהאט אוועקגעשיקט אין א מיליטערישע שולע ביי מאסקווע. נאך 4 מאנאטן האט מען מיר אוועקגעשיקט אויפן פראנט ביי ווארשע, פון דארט בין איך אוועק מיטן מיליטער ווייטער איבער פוילן צו דייטשלאנד. אין דער שטאט פויזן האבן מיר געהאט זייער שווערע גאסן־קאמפן, איך בין דארט אויך לייכט פארוואונדעט געווארן. פון פויזן זיינען מיר אוועק טיפער אין דייטשלאנד, אויף בערלין.

אין בערלין האבן מיר אויך געהאט שווערע גאסן־קאמפן, אבער איך האב געהאט פיל גליק און איך בין געבליבן לעבן.

נאכדעם ווי דאס קריג האט זיך געענדיקט, בין איך ווייטער מיטן רוסישן מיליטער געבליבן אין דייטשלאנד. סוף 1945 האב איך זיך בעפרייט און געבליבן מיט די רוסישע בעזעצונגס טרופן אלס דאלמעטשער אין רוסיש־דייטש. איך בין דארט פערבליבן ביז 1948. ווען עס האט אויסגעבראכן די קריג אין ארץ ישראל, בין איך גלייך געקומען דא אין לאנד. דא בין איך אויך געווען מאביליזירט איין יאר אין צה"ל און אנטייל גענומען אין דער בעפרייאונגס־מלחמה פון דעם אידישן ישוב. נאכדעם ווי די קריג האט זיך פערענדיקט, האב איך זיך בעפרייט פון דער מיליטער און אנגעהויבן ארבייטן בי די מיליטער אויף א ציווילן פאסטן, ווו איך ארבייט ביז היינטיגן טאג.

איך האב פרובירט אין קורצן צו דערציילן וואס איך האב דורכגעגאנגען דורך דעם נאצישן גיהינום און ווי אזוי א יונגער יאט פון סופראסלע האט איבערגעלעבט דעם שרעקליכן חורבן. וואס מער וויכטיג איז אז ער אלס איינציגער שריד ופליט פון דעם גרויסן פייער האט זוכה געווען צו נעמען נקמה פון די גרעסטע רוצחים פון אידישן פאלק און אויך זוכה געווען צו זיין צווישן די קעמפערס און באפרייערס פון אונזער אידישער מדינה דא אין ארץ ישראל.

דפים לדברי הימים



סופראסל בתקופת השואה

מסמך הסטורי מס׳ 9 על סופראסל מתוך ״בלעטער פאר געשיכטע״ של ד״ר שמעון דטנר

סופראסל היתה אחת העיירות הנדירות בין עיירות הסביבה שאי אפשר היה לקרוא לה עיירה יהודית ממש, שכן מתוך כ־3,000 תושבים היו אך 500 יהודים עד 1939. האוכולוסיה הלא־יהודית כללה פולנים, רוסים־לבנים והרבה גרמנים שתפסו משרות חשובות ובהן אף מנהלי עבודה במפעלי הטכסטיל שבעיירה. האוכלוסיה היהודית עד פרוץ המלחמה ב־1939 כללה אורגים, עובדים במקצועות שונים, סוחרים ואחוז קטן, יחסית, של בעלי־מלאכה. היהודים חיו בתנאים טובים, בדרך כלל.

אחרי כניסת הצבא האדום, לא השתנה בהרבה מצבם הכלכלי. יהודי סופראסל היו ברובם עובדים יצרניים.

אחוז הגירושים לעומק רוסיה, היה יחסית קטן (שני בעלי מפעלים) מאידך הגיעו הרבה פליטים, רובם מלודג׳ שאף אחד מהם לא נשאר. הגרמנים הסופרסלאים, פרט ל־4־3 הוחלפו בהסכמה עם הרוסים והועברו לאיזורי גרמניה.

בינתיים פרצה המלחמה בין גרמניה לרוסיה. ב־26.6.1941 נכנסו הגרמנים לסופראסל. הפחד בין היהודים היה גדול. רובם הסתגרו מאחורי תריס ובריח. 4 יהודים תלו את עצמם. לאט החלו היהודים לצאת מהבתים. הגרמנים הקימו מועצה מקומית על טהרת הפולנים.

חיסולים ושחיטות לא ארעו בימים הראשונים ואם קרו, הם היו על רקע כללי ובעיקר על רקע חיסול קומוניסטים, ביניהם יהודי אחד. מאוחר יותר חוסלו על רקע זה עוד 6 יהודים.

ב־29.7.41 ביצעו הגרמנים את השחיטה היהודית הראשונה. הם תפסו 40 יהודים בינהם 3 מבוגרים יותר שכללו את הרב ועוד שניים. את האחרונים הם הפרידו בתחילת הדרך לכיוון ביאליסטוק וירו בהם למוות. האחרים שהיו צעירים ומוכשרים לעבודה הובאו לקריבלן שדה־תעופה ע״י ביאליסטוק. בהשתדלות המשפחות וה״יודנרט״ הביאליסטוקאי הם הוחזרו לאחר 3 ימים לבתיהם. לאחר מכן, כפי שנהוג היה גם במקומות אחרים, הוטל קנס כספי בסך 600 רובל, באמצעות המועצה המקומית.

יהודי סופראסל פנו אל השוחט ר׳ מאיר פאט ואל עוד כמה מחשובי העיירה. הקנס נאסף מיד ונמסר לשלטונות. לאחר אירוע זה ארגן השוחט פאט את ״היודנראט״ — הגוף הייצוגי היהודי שהיה צריך לעמוד בקשר ובעימות עם השלטונות. הוא ביצע תפקיד זה עד הסוף. פעולותיו התבטאו בהגנה על זכויות־יסוד, תיווך וביטול גזירות ע״י תשלומים שונים.

לאחר מכן נבחר ״יודנראט״ שכלל את גליקסמן כיושב־ראש, פאט כמזכיר ועוד 3 אנשים. בכל משך קיומו של ״היודנראט״ כנציגות של יהודי סופראסל, היתה עבודתו ישרה והוגנת בהשוואה עם נציגויות אלה במקומות אחרים. היו״ר גליקסמן היה האיש המתאים במקום המתאים. הוא היה חכם, בעל יוזמה, יודע שפות ומעורר כבוד. המשא והמתן עם הארגונים השונים החל מהמועצה המקומית וגמור עם ה״אס־אס״ והמשטרה, חייב כישורים רבים ונגמר לרוב עם ״מריחות כספיות״. גליקסמן שלא היה תושב ותיק בעיירה, השכיל לקשור קשרים רבים ואנשי השררה היו גם מבקרים בביתו. כאשר סיים את תפקידו כיו״ר ״היודנראט״ חזר לעבודתו המקצועית בביח״ר ציטרון כמהנדס ומנהל עבודה באגף הצבעות.

החיים בעיירה התנהלו בינתיים בסדר והמצב החמרי היה לא רע. גיטו לא הוקם והקשרים עם האוכלוסיה הנוצרית נמשכו, אך לא בפרהסיה. כל הגברים גילאי 61־60 היו חייבים לעבוד בעבודות שחורות בבתי החרושת, במנסרות וביערות. גזירות העבודה הוטלו גם על הנשים. בינואר 1942 הגיעה גזירת ה״קירכוף״ שהיתה ידועה גם בביאליסטוק ובסביבה.

ה״אמטס־קומיסר״ דרש 21 איש לעבודת ״הקירכוף״ שהתבטאה בעבודות סלילת כבישים בנגישות ובהכאות על כל צעד ושעל. ״קירכוף״ היתה מוכרת כמחנה לעבודות־כפייה. ״גזירת קירכוף״ פגעה בהרבה

עיירות בסביבה, אך יהודי סופראסל, לאחר תיווכי גליקסמן קבלו מכסה מוקטנת של 5 עובדי כפיה שניתן היה להחליפם כל יום. גם תנאי הלינה (אצל איכרי הסביבה) והתזונה היו סבירים, בהשוואה עם מקומות אחרים.

החיים הסבילים, יחסית, נמשכו עד יום ראשון 1.11.1942, כאשר החלה "האקציה" של חיסול יהודי העיירות בכל "הפרובינציה" (מחוז) של ביאליסטוק. בסופראסל לא האמינו לידיעות אלו ואף התיחסו אליהם בזלזול. גם אלה שחששו מכך ברצינות, היו משוכנעים שאם זה יקרה בסופראסל זה יקרה רק לאחר חיסול גיטו ביאליסטוק ולא לפניו.

הידיעה על הפינוי הטוטלי הצפוי של יהודי סופראסל ב־2.11.1942, הביא שליח מביאליסטוק שעבד בביח"ר לנעלים ברחוב קופיעצקה 9 ושנשלח ע"י בירגר, המכונאי הראשי של בית החרושת שהיו לו קרובים ומשפחה בסופראסל. השליח חזר לביאליסטוק ויהודי סופראסל לא התרגשו יתר על המידה והלכו לישון כרגיל. רק בשעה 5 לפנות בוקר כאשר השליח חזר למשפחת בירגר בסופראסל, החלו לקחת את זאת ברצינות והחל מבצע של דפיקה על התריסים להשכמת חירום. יהודי העיירה כולם התעוררו, הכינו חבילות ומשפחות שלמות החלו לצעוד לקראת היער. מתוך כ־450 יהודים, 270 יהודים ברחו אותו בוקר ליער. בבוקר הוברר שאמנם מבצע הפינוי מתקיים. הכרוז הכריז שעל כל היהודים להתיצב בככר השוק בין 70:00־09:00 בבוקר. באותו זמן גויסו עשרות עגלות מאיכרי הסביבה להיות נכונים להוביל את היהודים לכיוון ביאליסטוק. 180 יהודים התיצבו על צרורותיהם בזמן הנקוב והועלו על העגלות שכל אחת נשמרה ע"י שוטר גרמני או פולני.

אני, אבי ואמי וכן שתי אחיותי החלטנו עוד בלילה לברוח ולא להתייצב לפינוי. אבי היה מנהל משרפת טרפטין (מיידאן) ע"י סופראסל בגבול היער. המשרפה היתה שייכת לגרמני מטשרנוביש. נוסף לאבי גם השומר וגם המבעיר של המשרפה היו יהודים שגרו בבית קטן סמוך למשרפה. בחצות הלילה יצאנו עם עוד קרובים ושכנים, ביחד 18 איש, לכיוון "המיידאן". בבואנו, אבי פתח את המבנה שהיה חם וכולנו נכנסנו בו. לקחנו עמנו אוכל ליום־יומיים וחשבנו שנשאר כאן עד יעבור זעם.

רצינו כמובן לדעת מה קורה בסופראסל והתחלקנו ל־3 קבוצות. אני לקחתי עמי את הקבוצה הגדולה למעמקי היער, אמי ואחותי הצעירה נשארו ב"מיידאן" ואילו אבי ואחותי השניה ומספר אנשים יצאו להוודע מה קרה עם היהודים בסופראסל. קבענו בינינו שאבי עם קבוצתו יגיעו אחר־כך למפגש ביער, כדי להחליט על צעדנו הבא.

ביער חכינו להם כל הזמן בחוסר סבלנות והנה כבר בקע השחר והם אינם. החלטתי לחזור ל"מיידאן" ולברר מה קרה. בדפיקות לב ובהרגשה רעה הגעתי ל"מיידאן". מסביב היתה דממת־מות והדממה הזו עוד הפחידה אותי יותר. נכנסתי לביתו של מבעיר המשרפה שגם היה יהודי ואף אחד לא היה שם. לא אמי לא אחיותי, אף אחד. התחלתי לקרוא בשמותיהם ואז שמעו כמה מהאיכרים שבאו לעבודה וספרו לי את הסיפור הבא: שני אנשי אס־אס מטשרנוביש הגיעו בשעה 06:00 בבוקר לקחת את היהודי, מבעיר המשרפה שמוצאו גם כן מטשרנוביש. כשנכנסו לביתו פגשו את אימי ואחיותי וקרוב לאחר מכן הגיע אבי עם קבוצתו מסופראסל. כמה איכרים עשו לו סימנים שלא ייכנס לבית, אך הוא לא שם לב לכך שכן אשתו ובתו היו שם. לאחר כמה רגעים יצאה כל הקבוצה מלווה ע"י הגרמנים לכיוון בלתי ידוע. אבי לאחר שתפס את חומרת המצב והבין שנפל עם כל קבוצתו במלכודת, עשה סימנים לאחותי הגדולה שתברח ליער והיא אמנם ניצלה רגע שהגרמנים לא שמו לב וברחה. האיכרים ספרו לי שהיא ברחה לכיוון הכפר סטודיאנק שזה למעשה בדרך לעיירת ווישילקוב. ברגע זה ידעתי שאיבדתי את הורי ואחותי וכן ידידים אחרים שהתאספו לצורך בריחה ליער ונפלו במלכודת. תקוה אחת היה לי באשר לאחותי והחלטתי לעשות הכל כדי למצוא אותה. הלכתי לכפר סטודיאנק ונכנסתי לביתו של איכר שהיה מקורב אלינו. אשתו הופתעה לראות אותי והצטלבה מפחד. הוי אלוהים! אתה עוד פה השתוממה. היא שמה מרק חם על השולחן ואני התחלתי לשאול אותה בדבר אחותי. כן, אחותך היתה כאן אתמול והלכה מכאן לכיוון ווישילקוב, אמרה. אני מציעה לך לא ללכת לשם היום כי גם משם מוציאים את כל היהודים והדרכים מלאים עם שוטרים וז'נדרמים גרמנים. יצאתי

ממנה ונכנסתי לבתים אחרים. אבי הכיר רבים מאיכרי סטודיאנק וגם עשה להם טובות. בכל הבתים הרגשתי אותה תגובה.

משתוממים, מצטערים, מוכנים לתת לך קצת אוכל לדרך, אך אל תתעכב כאן, כי זה מסוכן לכולנו... אחרים הוסיפו: אתה יודע, לנו לא איכפת שתישאר קצת עמנו, אך השכנים... והאיומים מצד הגרמנים... החלטתי איפוא לחזור ליער, היכן שהקבוצה שלי חכתה כבר לבואי בחוסר סבלנות.

הקבוצה ביער בינתיים גדלה ל־22 איש. עברו כבר 3 ימים והאוכל נגמר. הקור התחיל לחדור לעצמות והדאגות לעתיד הטרידו. התחלקנו אמנם עם כל מה שהיה לנו כולל בגדים ותשומת־לב מיוחדת הקדשנו לנשים ולילדים שבינינו. לצורך השגת לחם ואוכל וכן ידיעות על המצב, החלטנו לשלוח קבוצה של 6 חברים לסופראסל, כולל אני. נכנסנו לתוך העיירה בערב, כדי להמנע מלהתגלות בפומבי. מפגישות עם מספר פולנים שהיו ידידותיים הוברר לנו שיהודי סופראסל יחד עם יהודי העיירות הסמוכות הועברו למחנה של הגדוד ה־10 בביאליסטוק ולא ידוע מה יהיה גורלם בהמשך. הם גם ספרו שהרבה יהודים יוצאים ממחבואיהם, כולל מהיער ומוסרים עצמם לידי הגרמנים שלא מענישים אותם ורק מעבירים אותם למחנה של הגדוד העשירי. חלק הציע לנו להתמסר גם כן וחלק אחר הציע לנו לחכות.

אנו החלטנו להמשיך ולהתחבא בינתיים ולאחר שאספנו מזון ואוכל, חלק אף הוצאנו בגניבה מאחד הבתים היהודיים שנשאר פתוח, חזרנו ליער ולקבוצה. האוכל הספיק לנו עד סוף השבוע ועם גבור הקור, גם הרעב החל להציק ובעיקר למשפחות עם ילדים. בינתיים הגיעו עוד ידיעות שהיהודים מחלקים אחרים של היער חוזרים לעיירה ומתמסרים לז'נדרמים הגרמנים. גם אצלנו התחיל הספק להציק. בסוף נמות כאן מרעב ומקור! התלוננו האמהות של הילדים הקטנים. בוא נלך גם אנו למחנה בביאליסטוק. אחרי הכל לא נמות שם מרעב ומקור. התחיל מאבק קשה מנשוא בין המצדדים לעזוב את היער לבין המתנגדים שרובם היו צעירים ללא משפחות. בסוף נאלצנו להשלים עם עזיבת המשפחות ומחזות הפרידה היו נרגשות ביותר. לי אישית עלה ממש בבריאות הליכתו למחנה של חברי פאט, צעיר, בריא, דינמי ומלא חיים, שמשפחתו סחבה אותו עימם.

נשארנו 8 גברים. מר היה לנו בלב והרגשנו מבודדים. מצד שני היתה לנו אנחת־רווחה שהמשפחות עם הילדים הקטנים לא מונחים על צווארנו. שאיפתנו היתה להתאחד עם קבוצת פרטיזנים ולהלחם ולנקום בגרמנים. בינתיים החל החורף להחריף והמסקנה המידית היתה לבנות "זמליאנקה", – מאורה תת־קרקעית. בלילה יצאנו לאחד האיכרים ובטענה שאנו צריכים לקבור ילד מת, קבלנו כלי עבודה, בהם הקמנו תוך 8 שעות דירה תת־קרקעית בעומק של 2 מטר. בהמשך הצלחנו גם לבנות תנור שאמנם עישן קצת, אך זה היה נסבל.

בלילה הלכנו עוד פעם לסופראסל כדי לגייס מזון והצלחנו לקבל כמות יפה שהספיקה לעוד יומיים. בינתיים ירד השלג הראשון. נעמדנו בפני בעיה חדשה, בשביל להשיג מזון אנו חייבים לצעוד וצעדים בשלג הרי בסוף יסגירו אותנו וללא נשק אף לא נוכל להתגונן.

המסקנה היתה שאי אפשר ככה להמשיך, רעיון אחד עלה לחפש קבוצות פרטיזנים בכיוון ביאלוביש, מצד שני לא היה לנו כל מידע היכן לחפש והיער הרי גדול ועבות. האפשרות היחידה להשיג מידע כלשהו על המצב הוא להגיע לביאליסטוק ומכאן נפלה ההחלטה להגיע לביאליסטוק. כעבור כמה שעות היינו שם ודרך הגדר של הקומבינט הראשון נכנסנו לגיטו, 22 יום מאז תחילת האקציה של חיסול הפרובינציה היהודית של מחוז ביאליסטוק.

מי יתן ונצליח להגשים את תכניותינו לעתיד.

נכתב ע"י ל. ב־1.3.1943*

---

* המסמך נושא את החותמת של מרסיק־טמרוף (מ"ט) ארכיון מס' 137. המקור הועבר לברוניה וויניצקה כיום קליבנסקה.

* המסמך נמצא בין מסמכי גיטו ביאליסטוק שהוחבאו בשני ארגזים מתחת לאדמה והתגלו לאחר השואה.

בלעטער פאר געשיכטע

היסטארישער דאקומענט וועגן סופראסלע (נ' 9)
פון ד"ר שמעון דאטנער

סופראסלע איז געווען איינס פון די זעלטענע אין דער געגנט שטעטלעך, וואס מען וואלט נישט געקאנט זאגן אויף דעם, אז עס איז א יידישס. אויף דער אלגעמיינער צאל פון 3000 א יי נ וו וי נ ע ר האבן געלעבט אין סופראסלע ביזן יאר 1939 בלויז 400־500 יידן. די נישט־יידישע באפעלקערונג איז באשטאנען פון: פאליאקן, ווייסרוסן און פאראהעלטנישמעסיק א סך דייטשן, וועלכע האבן פארנומען זייער וויכטיקע פאסטנס אין די טעקסטיל־פאבריקן. געארבעט האבן זיי דווקא אלס מייסטערס. די יידישע באפעלקערונג האט זיך ביז דער פויליש־דייטשישער מלחמה געטיילט דווקא אויף פאבריקס־ארבעטער וועבער און קליינהענדלער. יידישע האנטווערקער זענען אין סופראסלע געווען ווייניק. געלעבט האט זיך דא די יידן זייער גוט אין אלע הינזיכטן.

נאכן אריינמארש פון דער רויטער ארמיי האט זיך אין עקאנאמישן זין ווייניק וואס געענדערט — סופראסלער יידן זענען אויף פריער געווען פראדוקטיווע ארבעטער (אין גרעסטן טייל).

אזוי ארום האבן די סופראסלער יידן בעת די ארויסשיקונגען נישט געליטן, בלויז איינער א פאבריקאנט איז געווארן פארשיקט. דאקעגן האט די ארויסשיקונגס־אקציע שטארק אנגערירט די פליטים, וואס זענען באלד נאך דער פויליש־דייטשישער מלחמה געקומען אהער, צווישן זיי איז געווען א גרעסערע גרופע לאדזשער, כמעט קיינער פון זיי איז נישט געבליבן. די סופראסלער דייטשן מיטן אויסנאם פון 3־4 מענטשן זענען אויסגעטוישט געווארן דורך דער דייטשישער קאמיסיע, וואס האט דורכגעפירט דעם ציוויל־אויסטויש מיט ראטן־פארבאנד.

דערווייל איז אויסגעבראכן די רוסיש־דייטשישע מלחמה.

דעם 26.6.1941 זענען אין סופראסלע אריין די דייטשן.

די שרעק צווישן דער יידישער באפעלקערונג איז געווען זייער גרויס, מען האט זיך מערסטנטייל פארקלאפט הינטער די לאדנס פון די שטיבער, 4 יידן האבן זיך געהאנגען.

ביסלעכוויז אבער האבן די יידן אנגעהויבן ארויסגיין פון די הייזער, די דייטשן האבן אויך געשאפן א מאגיסטראט, אין וועלכן זיי האבן אריינגענומען בלויז פאליאקן. לגבי די יידן האבן די דייטשן אין די ערשטע טעג קיין רעפרעסיעס אדער שחיטות נישט געמאכט. אויב עס זענען פארגעקומען געשעענישן פון וועלכע איינצלנע יידן האבן געליטן, זענען זיי געווען פון אן אלגעמיינעם כאראקטער. אט זענען צוזאמען מיט אנדערע צוריקגעקומען פון דער רויטער ארמיי פון שלאכט־פעלד די אזוי גערופענע 6־וואכעדיקע. נאכדעם ווי מען האט אויף זיי אנגעוויזן און מען האט זיי געכאפט, האט מען זיי געפירט שיסן. צווישן זיי איז געווען בלויז איין ייד, די איבעריקע איז געלונגען זיך באצייטנס צו פארבאהאלטן. שפעטער האט זיך אנגעהויבן אן אקציע קעגן קאמוניסטן (...).

צווישן די קאמוניסטן, וועלכע מען האט געכאפט און פארשטענדלעך דערשאסן זענען געווען 6 יידן.

אין א חודש נאך זייער אריינמאש האבן די דייטשן "באוויליקט" צו ארגאניזירן א ריין־יידישע שחיטה, דעם 29.7. האבן זיי געכאפט אויף א גאנץ צופעליקן אופן פון די הייזער 40 יידן. זיי זענען געפירט געווארן

אונטער דער באגלייטונג פון א רייטער־קאנוואי און עטלעכע צופוסגייענדיקע שופיסטן קיין ביאליסטאק. צווישן די 40 יידן האבן זיך געפונען יונגע און מיטליאריקע מענטשן, בלויז 3 עלטערע. דאס איז געווען דער סופראסלער רב און נאך צוויי עלטערע יידן.

דער לכתחילהדיקער פרעטעקסט פאר אט דעם כאפן איז געווען: אז די פערציק זענען כלומרשטע פארטיזאנער, וועלכע מען פירט פארשטייט זיך שיסן.

דאס האבן זיי זיך אבער נאר גערייצט מיט די יידן. אויפן אנהייב וועג. דערנענטערנדיק זיך צו ביאליסטאק, האבן זיי פלוצלונג דעם רב מיט 2 עלטערע יידן אפגעטיילט פון די איבעריקע, נאכדעם האבן זיך געהערט עטלעכע שאסן און די דריי זענען אויפן וועג געבליבן ליגן טויט. די איבעריקע, ד"ה די יינגערע און פעיקערע צו ארבעט האט מען געפירט קיין ביאליסטאק. פונדאנען האט מען זיי אפגעשיקט קיין קריוולאן אויפן פלי־פלאץ נעבן ביאליסטאק.

אין ביאליסטאק האבן די משפחה־מיטגלידער דורך דעם שוין עקזיסטירנדיקן ביאליסטאקער יודענראט גענומען זיך באמיען מען זאל זיי אפלאזן. אומגעריכט זענען זיי כמעט אין 3 טעג ארום געבראכט געווארן צוריק אהיים.

נאכדעם איז, ווי ס'איז דאן געווען אין דער מאדע, אויך אויף סופראסלע ארויפגעלייגט געווארן א קאנטריבוציע אין דער הייך פון 6,000 רובל. דעם באפעל האבן די דייטשן איבערגעשיקט דורך די מאגיסטראט־אנפירער, פאליאקן.

זיי האבן זיך גלייך געווענדט צום שוחט און צו די נאך עטלעכע חשובע בירגער פון שטעטל. די פארהעלטנישמעסיק קליינע קאנטריבוציע איז צונויפגעזאמלט און איבערגעגעבן געווארן.

דאן איז טאקע דורך דעם שוחט פאט ארגאניזירט געווארן דער יודענראט -- ער האט אויסגעפירט די דאזיקע פונקציע ביזן סוף. זיין ארבעט איז באשטאנען אין: פארמיטלונג, אפשרייען, איבערקויפן די גזירות אא"וו.

דער יודענראט איז באשטאנען פון: גליקסמאן – פארזיצער, פאט – סעקרעטאר און נאך 3 פערזאן. אין פארלויף פון זיין גאנצער עקזיסטענץ איז דער יודענראט געווען ערלעך, יעדנפאלס אין פארגלייך מיט דער זעלבער אינסטיטוציע אין אנדערע ערטער.

דער פארזיצער גליקסמאן איז געווען דער פאסיקער מענטש אויפן פאסיקן ארט, ער איז געווען: קלוג, ענערגיש, געקענט שפראכן און דערוועקט צו זיך רעספעקט.

ענדיקנדיק די ארבעט אין יודענראט האט ער געארבעט ווייטער ביי זיין פאך אלס אינזשיניער פארבן־מייסטער. מיט אלע מאכט־ארגאנען, אנהייבנדיק פון די זיך שנעל־בייטנדיקע זשאנדארמעריע־פאליציי און עס־עס־ארגאנען און ענדיקנדיק מיט דער סטאבילער ציוויל־מאכט, איז ער דורכגעקומען אויפן אלטן יידישן סיסטעם – דורך איבערקויפן. גליקסמאן איז געווארן מיט זיי זייער אויפגעלעבט. אפט פלעגן די מאכטהאבער קומען צו אים אין שטוב און בכלל זיך גלענצנדיק פארשטיין (...).

אזוי האט זיך דעם שטעטל געלעבט גאנץ גוט, מאטעריעל האט גארנישט געפעלט. קיין געטא איז די גאנצע צייט נישט געווען. מען האט געהאט א כסדרדיקן פרייען קאנטאקט מיט דער קריסטלעכער באפעלקערונג און געלעבט פון פארקויפן זיי זאכן, געהאנדלט האבן סופראסלער יידן זייער וייניק. אלע מענער פון 61־60 יאר האבן געמוזט ארבעטן. פארן ט'ייוול איז די ארבעטס־פליכט פארברייטערט געווארן אויך אויף די פרויען. קיין געצאלט פאר דער ארבעט האט מען נישט באקומען, צו קיין פאך־ארבעט (למשל וועבעריי) האט מען יידן נישט צוגעלאזט.

מען האט די יידן באשעפטיקט נאר ביי שווארצע ארבעטן אין די טעקסטיל־פאבריקן, אין די טארטאקן, אין וואלד ביים לייגן קלעצער, ביי טארף־ארבעט און ביי נאך פארשידענע מיליטערישע און ציווילע אינסטיטוציעס. ווינטערצייט, אין יאנואר 1942, איז געקומען די גזירה פון קירכאף, א באקאנטע אויך אין ביאליסטאק. דער אמטס־קאמיסאר האט געפאדערט 21 מאן צו דער ארבעט ביי קירכאפן. די ארבעט (שאסיי־בוי) איז געווען זייער א שווערע, די אויפזעער פלעגן בשעת דער ארבעט, באזונדערס ביי דער מאשין, וואס מאלט די שטיינער שרעקלאך שלאגן, זיי פלעגן שלאגן פאר יעדן קלייניקייט און אפטמאל

פאר גארנישט. קירכאף איז געווען בארימט אין גאנץ דייטשלאנד אלם שטראף־לאגער־פירמע.

די גזירה האט געטראפן פיל שטעטלעך פון ארום און אויך ביאליסטאק. אבער פון די אלע האט סופראסלע זיך צומבעסטן אויסגעדונגען. פריער האט מען געפאדערט 21 מאן און שפעטער 50 מאן (מען דארף נעמען אין אכט, אז קירכאפס ארבעטער פלעגן שלאפן אין א לאגער). נאך לאנגע דינגענישן מיטן אמטס־קאמיסאר האט מען פון די 50 אראפגעדונגען 45 מענטשן. און ס'איז געבליבן, אז סופראסלער יידן. שיקן בלויז 5 מאן צו דער ארבעט ביי קירכאפן. נאכן איבערקויפן קירכאפס שאפ־מייסטער, האט גליקסמאן געפועלט, אז די סופראסלער זאלן קאנען יעדן טאג געטוישט ווערן, זאלן איינגעארדנט ווערן נאענט צום שטעטל און זאלן קאנען נעכטיקן ביי קריסטן ארום און נישט אין לאגער. שלאגן פלעגט מען זיי איבערהויפט נישט. אזוי ארום איז גליקסמאנען געלונגען אפצוטעמפן די גאנצע שארפקייט פון דער קירכאף־גזירה, וואס האט אין אנדערע שטעטלעך און אפילו אין ביאליסטאק א לאנגע צייט געפלאגט.

אויך אינערלעך איז זיך געלונגען צו ארגאניזירן פיל יושרדיקער ווי ערגעץ אנדערש (פארשטענדלעך אדאנק דער קליינער צאל יידן און זייער גוטער סיטואירונג). יעדע וואך זענען פון דער צאל ארבעטספליכטיקע מענער געגאנגען 5 פערזאן צו קירכאפן, קיין שום אויסנאמען זענען נישט געווען. די יידן פלעגן ארבעטן נישט שווער. עסן און שלאפן ווי עס באדארף צו זיין אין דער נאענטער געגנט ביי די קריסטן. אזוי האבן די סופראסלער יידן געלעבט פארהעלטנישמעסיק גאנץ רואיק ביז זונטיק דעם 1 נאוועמבער 1942 ווען ס'האט זיך אנגעהויבן די אקציע אין גאנצן ביאליסטאקער רעגירונגס־באצירק.

הגם ס'זענען פון פארשידענע שטעט אנגעקומען גרוסן וועגן פאגראמען, וועגן פירן צום טויט גאנצע ישובים, האט מען אין סופראסלע ווי אין אנדערע שטעטלעך נישט אינגאנצן געגלייבט אין דעם, וואס מען האט דערציילט. פארקערט, דער גרעסטער טייל האט געמיינט, אז די ארויסגעפירטע יידן געפינען זיך נאך ערגעץ־ווו און ארבעטן.

אויב עם גייט וועגן אייגענעם שטעטל האט עס אינגאנצן אויסגעזען ווי אן אבסורד. מען האט זיך אויף גארנישט נישט געריכט, און די וואס האבן זיר שוין יא געריכט, אז אין סופראסלע קאן עפעס וואס געשען, זענען געווען איבערצייגט, אז דאס וועט געשען נאך ביאליסטאק. און דעריבער ווען ס'איז זונטיק אין אוונט געקומען קיין סופראסלע די ידיעה, וואס איז שוין געווען באקאנט בייטאג אין ביאליסטאק, אז אין באצירק הויבט זיך אן די יידן־רייניקונג — האט מען זיך פון דעם אויסגעלאכט. געבראכט האט די ידיעה א ספעציעלער שליח, אן ארבעטער פון דער ביאליסטאקער שיך — פאבריק אויף קופיעצקע 9 געשיקט האט אים בירגער, דער מעכאניקער פון דער פאבריק, וועלכער האט דא געהאט זיין משפחה.

דער שליח האט זיך אומגעקערט קיין ביאליסטאק און סופראסלער יידן האבן זיך רואיק געלייגט שלאפן.

ערשט 5 אזייגער, ווען דער זעלבער שליח איז נאך אמאל געקומען האט שוין בירגערס משפחה פון סופראסלע עס געגומען ערנסט און באלד איז עס דערגאנגען מיט א שטייט־אויף־קלאפ איבער טיר און לאדנס צו אלע יידן פון שטעטל: שטייט אויף שנעלער! 4 אזייגער דארף זיך אנהויבן אן "עוואקואציע" פון אלע יידן פו די שטעטלעך!

דער עולם איז גיך אויפגעשטאנען, מיטגעמענדיק מיט זיך עפעס וואס, האבן־זיך גאנצע משפחות געלאזט אין די וועלדער. דריי פערטל שטעטל — פון די 410 יידן זענען 270 זיך צעלאפן.

אויפצומארגנס איז באקאנט געווארן דער טרויערקער באפעל: אין משך פון 2 שעה, פון 7 ביז 9 פרי, מוזן זיך אלע יידן צושטעלן אויפן שטעטלשן מארק, אין דער זעלבער צייט האבן די פויערים באקומען א באפעל צושטעלן פורן אויף אפצופירן די יידן. וווהין מען וועט פירן האט קיינער נישט געווסט, איין זאך איז אבער געווען באווסט, אז קיין גוטס דערווארט אונדז נישט.

140 סופראסלער יידן האבן זיך צו דער צייט צוגעשטעלט מיט קליינע פעקלעך.

מען האט זיי געהייסן ארויפגיין אויף די פורן. כמעט יעדע פור איז געווען באוואכט דורך א דייטש אדער א פוילישן פאליציאנט.

איך, מיין פאטער, מוטער און צוויי ייגגערע שוועסטער האבן גלייך ביינאכט באשלאסן צו אנטלויפן פונדאנען צוזאמען מיט נאך יידן.

דער פאטער איז געווען פארוואלטער פון א מיידאן אויפן שוועל פו די סופראסלער וועלדער, דער מיידאן האט געהערט צו א דייטשישער פירמע פון טשארנאוויעש. אבער סיי דער פארוואלטער (מיין פאטער) און סיי דער הייצער און היטער, וואס האבן געוווינט דא אין א קליין שטיבעלע זענען געווען יידן. אינמיטן נאכט זענען מיר מיט אונדזערע באקאנטע און שכנים צוזאמען 18 פערזאן אוועק צום מיידאן. דער פאטער האט אויפגעשלאסן, מיר זענען אריין אין א געביידע, ווארעם איז דא געווען. מיר האבן געקלערט דא צו נעכטיקן. אויפן וועג האבן מיר מיטגענומען צו עסן בלויז אויף איין טאג אדער צוויי. אזוי זענען מיר געזעסן אין מיידאן ביז אזייגער 4, מיר האבן באשלאסן זיך דערוויסן גענוי וואס ס'איז געשען אין סופראסלע. מיר האבן זיך פארטיילט אין 3 גרופעס. איך האב אוועקגעפירט די גרעסטע גרופע טיף אין וואלד. מיין קלענערע שוועסטער און די מוטער זענען געבליבן אין מיידאן, דער פאטער מיט דער צווייטער שוועסטער און נאך עטלעכע מענער האבן זיך געלאזט קיין סופראסלע, כדי זיך צו דערוויסן וואס ס'איז געשען און זען וואס ווייטער צו טאן.

מיר האבן אפגערעדט, אז זיי קומען מיט דער נייעס גלייך אין וואלד אריין.

ס'איז געווארן פארטאג. זיי זענען נישטא. מירווארטן אין גרעסטער אומגעדולד, דער זייגער איז שוין 7 — ס'איז שפעט. זיי קומען אלץ נישט. האב איך דאן באשלאסן צוגיין א קוק טאן אין מיידאן, אפשר ווייסט מען דארט וואס איז מיט זיי געשען.

מיט שטארקער הארצקלאפעניש בין איך צוגעגאנגען צום מיידאן, ארום איז געווען א טויטע שטילקייט, די שטילקייט האט מיך שטארק איבערגעשראקן, און איך האב אנגעהויבן פארשטיין, אז ס'איז א שרעקלעכע זאך געשען. איך בין אריין צום הייצער אין שטיבעלע — נישטא קיינער, נישט דער הייצער, נישט מיין מוטער, נישט די שוועסטער. איך האב אומזיסט געווארט עטלעכע מינוט און גערופן זיי ביי די נעמען. קיינער ענטפערט נישט. בלויז די קריסטן, וואס זענען שוין געקומען צו דער ארבעט, האבן מיר דערציילט:

צוויי עס־עס־לייט פון טשארנא־וויעש זענען 6 פארטאג געקומען נעמען פון מיידאן דעם אלטן יידישן הייצער, וואס האט דא געוווינט און איז פארעכנט געווען ווי א טשארנאוויעשער.

אז זיי זענען אריין צו אים אין שטוב, האבן זיי אקוראט געטראפן מיין מוטער און יינגערע שוועסטער. פונקט אין דער זעלבער צייט איז אנגעקומען דער פאטער און די עלטערע שוועסטער פון סופראסלע. קריסטן, וואס זענען געשטאנען ביים ארייגאנג און האבן געמאכט צום פאטער מיט דער האנט ער זאל גיין צוריק, האט דער פאטער נישט באמערקט. ער האט געוווסט, אז אינעווייניק איז דא זיין פרוי און קינד און ער איז אריין אינעווייניק. אין עטלעכע מינוט ארום איז שוין די גאנצע גרופע: דער פאטער, מוטער,ביידע שוועסטער, דער הייצער און זיין שוועסטער געגאנגען אונטערן קאנוואי פון ביידע דייטשן. אין א געוויסן מאמענט האט מיין פאטער נישט געקאנט צוזען ווי די גאנצע פאמיליע אויסער מיר גייט פארלוירן האט ער א מאך געטאן מיט דער האנט צו דער עלטערער שוועסטער, זיי זאלן אנטלויפן.

די קריסטן האבן מיר אויך דערציילט, אז די שוועסטער איז אוועק אין דער ריכטונג פון דארף סטודיאנעק, ד"ה פאקטיש אין דער ריכטונג פון וואסילקאווע. אזוי בין איך פאריתומט געווארן.

מיין פאמיליע אין שוין נישט געווען. געבליבן איז בלויז מיין עלטסטע שוועסטער. האב איך באשלאסן זי אויפצוזוכן און צוזאמען גיין אנטקעגן רעם ביטערן גורל, ראנגלען זיך פארן לעבן צוזאמען, בכדי שפעטער נקמה נעמען.

איך בין אוועק אין דארף סטודיאנעק. פאמעלעך האב איך זיך ארייגעשלייכט אין דער כאטע פון א באקאנטן פויער. די פויערטע האט זיך געפארקעט ארום שטאל: "אך, מיין גאט! ביסטו נאך דא? — און זי האט זיך פון שרעק איבערגעצלמט. זי האט באלד ארויפגעשטעלט אויפן טיש א הייסן טעלער זופ. איך האב גענומען זי אויספרעגן וועגן דער שוועסטער מיינער, אבער זי האט מיר גוזאגט, אז זי איז טאקע דא געווען נעכטן. אבער זי איז אוועק פונדאנן ווייטער אין דער ריכטונג פון וואסילקאווע. זי ראט מיר אבער נישט צו גיין אהין — אויך וואסליקאווער יידן האט מען ארויסגעפירט, דער וועג איז פול מיט זשאנדארן. איך האב נישט געקאנט עסן. איך בין אוועק פון איר, ווייל איך האב געזען, אז זי וויל נישט ליידן. כ'בין אריין צו נאך

פויערים (ווייל באקאנטע האבן מיר געהאט זייער א סך, — דער פאטער האט מיט די גאנצע דערפער ארום געהאנדלט, און די פאמיליע איז געווען ביי זיי זייער באליבט. ווייל זיי האבן פון אונדז געהאט א סך טובות)... אבער אומעטום כמעט האב איך געפונען די זעלבע באציונג: פארווּנדערונג, וואס איך בין נאך דא. עסן — זופּ, ברויט מיט פוטער אמאל אויפן וועג, א סך עסן, אבער גיי אוועק פונדאנען שנעלער. — גיכער — דו ווייסט דאך: מיך וואלט נישט געארט, אבער די שכנים... זשאנדארן דרייען זיך אומעטום. איך האב געזען, אז לאנג זיך דא ארומדרייען דראט מיר די גרעסטע סכנה. און איך האב באשלאסן צו גיין דערווייל צוריק אין וואלד, וווּ די גאנצע קאמפאניע האט שוין אויף מיר מיט אומגעדולד געווארט. איך בין צוריקגעקומען צוריק אין וואלד.

דערווייל איז אונדזער קאמפאניע פארגרעסערט געווארן, מיר האבן געציילט 22 מאן. עס זענען אריבער 2 טעג, מיר האבן זיך געשפייזט אלץ מיט די רעשטן פון מיטגענומענעם עסן. דער הונגער האט אונדז אלץ מער געמאטערט. פון שעה צו שעה איז קעלטער געווארן. דער וואלד האט זיך געלאזט אונדז פילן. אמת, מיר האבן זיך געטיילט מיט די ווארעמערע זאכן, מיט ליבע געזארגט איינער פארן צווייטן, ספּעציעל פאר די עטלעכע קינדער און פרויען, וועלכע זענען מיט אונדז געווען. אבער ס'איז געווען זייער שווער. מיר האבן באשלאסן ארויסשיקן א גרופּע קיין סופּראסלע, וועלכע זאל זיך דערוויסן גענוי וואס ס'איז געווארן מיט די יידן, און זיך באמיען וועגן שפּייז און ברויט ביי די באקאנטע פויערים.

די גרופּע איז באשטאנען פון 6 פערזאן,מיר זענען אריין (איך בין אויך געווען צווישן זיי) אין שטעטל אין אוונט, ווייל בייטאג האבן מיר מורא געהאט צו גיין. ס'איז געווען פינצטער, קיינער האט אונדז נישט באמערקט. פון די באקאנטע פויערים, וועלכע האבן אונדז דאסמאל פריינדלעכער אויפגענומען, האבן מיר זיך דערוווּסט, אז די סופּראסלער יידן זענען צוזאמען מיט נאך יידן פון אלע ארומיקע שטעטלעך צוזאמענגענומען געווארן אין די קאשארן פון 10־טן פּולק ביי ביאליסטאק. זיי לעבן, בעקומען עסן. וואס ס'וועט מיט זיי זיין, איז אומבאוווּסט. זיי האבן אונדז נאך דערציילט, אז פיל יידן, וועלכע האבן זיך אין די ערשטע טעג אויסבאהאלטן, גיבן זיך איצט איבער דער דייטשישער זשאנדארמעריע (וועלכע באשטראפט זיי נישט — נאר פירט זיי איבער אין לאגער). אנדערע האבן אונדז געראטן אזוי צום טאן, אנדערע נאך — אפּצוווארטן.

אונדז איז עס אויסגעקומען אומפארשטענדלעך, אבער מיר האבן באשלאסן דערווייל ווייטער זיך אויסבאהאלטן, כל־זמן ס'איז נאך נישט קלאר די לאגע. דאס איז געשען מיטוואך. אינמיטן נאכט זענען מיר צוריקגעקומען אין וואלד מיט שפּייזן, ברויט און אביסל ווארעמע זאכן, וועלכע מיר האבן בגנבה ארויס געשלעפּט פון איין יידיש הויז, וואס איז געווען אפן (אלע איבעריקע זענען געווען פארמאכט). ביז פרייטיק האט דאס פאנאנדערגעטיילטע שפּייז געסטייעט. אבער איצט איז דער הונגער געווארן אלץ שרעקלעכער. ס'איז אויסגעקומען איבערצולעבן דעם טאג מיט איין געבראטענע, קארטאפל.

באזונדערס שווער איז געווען מיט די פרויען און קינדער! דערווייל זענען אנגעקומען אלץ נייע גרוסן פון גרויסע קאמפּאניעס יידן, וועלכע גיבן זיך אליין איבער אין די הענט פון דער זשאנדארמעריע און ווערן אפּגעפירט אין לאגער אריין.

עס האט זיך אריינגעגנבעט א צווייפל ביי פיל פון דער קאמפּאניע, צי ס'לוינט בכלל ווייטער זיך ארומוואלגערן אין וואלד.

— מיר וועלן אויסגיין פון הונגער און קעלט — האבן געקלאגט מאמעס פון קליינע קינדערלעך. לאמיר גיין זיך איבערגעבן אין לאגער אריין. ס'איז דאך נישט אויף טויט, מען לעבט דארט, מען גיט עסן. די מיינונגען האבן זיך געטיילט, מיר, זיבן יונגע חברה, מערסטנס אזוינע ווי איך, וועלכע האבן שוין די פאמיליעס נישט געהאט, האבן באשלאסן צו פארבלייבן ווייטער דא (אונדז איז דאס געווען לייכטער). די איבעריקע האבן זיך געוואקלט. דער אינערלעכער געראנגל, וועלכן דער גרעסטער טייל פון אונדזער גרופּע האט געהאט אויסצושטיין איז געווען שרעקלעך — ביז מ'האט זיך דעצידירט: דער גרעסטער טייל איז נאך טראכטן און רירנדיקע סצענעס אוועק און זיך איבערגעגעבן אין די הענט פון דער דייטשישער זשאנדארמעריע. פיל געזונט האט מיך געקאסט דאס אוועקגיין אין לאגער פון מיינעם א חבר פאט, א יונג א

געזונטער, א הארטער און לעבנספולער – אבער די פאמיליע האט אים אוועקגעשלעפט אין לאגער.

מיר זענען פארבליבן 8 מאן. ס'איז אונז געווען שווערער אויפן הארצן, אומעטיקער, אבער פאקטיש לייכטער אן די פרויען און קינדער, אן די פאמיליעס. וואס ס'הערט זיך אין ביאליסטאק האבן מיר נישט געוווסט, מיר האבן געלעבט בלויז מיט איין געדאנק: אין וואלד זענען דא פארטיזאנער!

אונדזער ציל איז זיך מיט זיי צו פאראייניקן אין קאמף קעגן היטלערן. מיר וועלן זיי זוכן, אבער ביזן געפינען זיי נאך פארן אנקומען פונעם ווינטער, וועמענס דערנעענטערן זיך מיר האבן גאר שטארק געפילט. מוזן מיר אויסבויען א "זעמליאנקע" (ערד־שטיבל). ביינאכט זענען מיר אוועק צו א פויער, אנגעקלאפט אין פענצטער. דער פויער איז צו אונדז ארויסער האט אין אונדז דערקענט יידן. מיר האבן אים דערציילט, אז ביי אונדז איז געשטארבן א קינד און מיר מוזן עס באגראבן. ער האט קיין סך נישט געקלערט און אונדז געגעבן געצייג. מיר האבן זיך גלייך גענומען צו דער ארבעט. שבת אינמיטן טאג איז די "זעמליאנקע" געווען פארטיק: א גרוב פון 2 מעטער די טיף און צו 2 מעטער די וואנטלעך אירע (ברייט און לענג), איבער דעםביימעלעך, סכך, זאמד און נאך א שיכט ביימעלעך און קוסטעס, וועלכע האבן מיט זיך געבילדעט די מאסקירונג. דאס ארט איז געווען גאנץ וויט אין וואלד, דער צודעק אויבן איז געווען פעסט. די "דירה" איז געווען גרייט.



שירי גטו

אַלְמוֹנִי / שְׁמַע, יַלְדִּי...

שְׁמַע, יַלְדִּי, רוּחוֹת יָרִיעוּ,
עַיִן סְגֹר, יְשַׁן.
אֶת אָבִיךָ הֵם הִסִּיעוּ,
לֹא אֵדַע לְאָן.

רַק אֲנִי אִתְּךָ אֵשֵׁבָה,
אוֹי לִי, רַע וָמַר;
נְפָשׁוֹת הָיִינוּ שֶׁבַע –
זוּג יָחִיד נוֹתַר.

הֵם לָקְחוּ הַכֹּל מִמֶּנּוּ
וְלִבִּי בּוֹעֵר;
מִי יְחַדֵּשׁ אֶת בְּגָדֵינוּ?
הַלֵּיל אָרֹךְ, קוֹדֵר...

אֵין בַּבַּיִת פַּת שֶׁל לֶחֶם,
אֵין טִפַּת מָרָק;
וּקְרוּעוֹת הֵן נְעָלֶיךָ,
נוּמָה, בֵּן, בְּדֹחַק.

זְכֹר, יַלְדִּי – אָסוּר לִבְכּוֹת פֹּה,
כִּי הַקַּלְגַּס עוֹבֵר;
הוּא פִּתְאֹם יָכוֹל לִירוֹת פֹּה
בְּכָל יֶלֶד עֵר...

מתוך "שירי ערש ליענקל'ה"

חָנָן קִיל / פַּרְטִיזָנִים

הַבָּתִּים שֶׁבַּכְּפָר כְּבָר נִרְדָּמוּ;
נוֹבְחִים הַכְּלָבִים מוּל הַשַּׁעַר.
יְהוּדִים וּצְרוֹרוֹת נֶעֶרָמוּ,
נֶחְפָּזִים הֵם לָבוֹא אֶל הַיַּעַר.

כְּמוֹ עָלִים וּדְשָׁאִים, חֶרֶשׁ חֶרֶשׁ,
יָצְאוּ יְהוּדִים מִן הַגֶּטוֹ;
בִּשְׂדוֹת פּוֹלִין, עַל נִיר וְעַל טֶרֶשׁ,
פַּרְטִיזָנִים – אִם חַיִּים וְאִם מֵתוּ.

לִחְיוֹת עִם עֵצִים שֶׁבַּיַּעַר,
לְחַכּוֹת כִּי תִּתַּם מִלְחָמָה;
לְזַנֵּק עִם רוֹבִים בְּסַעַר,
עַל הַהֶרֶג לִגְמֹל – נְקָמָה!

כְּדֵי לִחְיוֹת – חֶשְׁבּוֹנוֹת נְשַׁלֵּחַ,
נִגְזֹל אֶת שְׁנָתָם מִכָּל עַיִן;
נְמַהֵר לְהַזְכִּיר לָרוֹצֵחַ –
עוֹד חַיִּים יְהוּדִים עִם כְּלֵי־זַיִן!

עוֹד רוֹדְמִים בָּתֵּי כְּפָר וָמֶשֶׁק,
נוֹבְחִים הַכְּלָבִים מוּל הַשַּׁעַר.
יְהוּדִים חֲמוּשִׁים בִּכְלֵי נֶשֶׁק
מְגִיחִים אֶל מִחוּץ לַיַּעַר.

אין משך פון 2 טעג האבן מיר אויסגעבויט א פראוויזאריש אייזועלע, וואס האט אפילו אביסל צוגערויכערט, אבער ס'איז נאך געווען צו דערליידן.

ביינאכט זענען מיר ווידער אוועק קיין סופראסלע זוכן עסן. די פויערים האבן אונדז גאסטפריינדלעך אויפגענומען, ווייל מיר האבן זיי געזאגט, אז די זשאנדארמעריע וייס פון אונדז און מיר נעמען זיך מיט עסן אויפן וועג צום לאגער. זיי האבן געגלייבט און האבן אונדז מיטגעגעבן א סך עסן. מיט דעם האבן מיר געלעבט עטלעכע טעג. די קעלט איז געווארן אלץ שטארקער, עס איז אנגעפאלן דער ערשטער שניי, און מיר זענען פלוצלונג געבליבן שטיין פאר א פראבלעם, וועלכן מיר האבן בשעת־מעשה נישט געוווסט וויאזוי עס צו לעזן: קיין עסן איז נישטא, מוז מען גיין צו די פויערים ואס זאל מען אבער טאן מיט די "שליאדעס" (שפורן), וועלכע בלייבן נאך אונדז אין שניי זיי וועלן דאך אונדז אפמסרן? מיר האבן געזען, אז אזוי ווייטער לעבן קאן מען נישט־אויב נישט פון די דייטשישע הענט וועלן מיר אויסגיין פון הונגער און קעלט. דאן האבן מיר באשלאסן צו גיין זוכן סטאבילע פארטיזאנער־גרופעס. ביאלאווייזש! — האט אלעמען דורכגעבליצט א געדאנק. אבער פאר דעם האבן מיר באשלאסן צו גיין א קוק טאן, וואס ס'הערט זיך אין ביאליסטאק. פארנאכט האבן מיר זיך געלאזט אין וועג און נאך אנדערטהאלבן שעה רואיקן וועג זענען מיר געווען אין ביאליסטאק.

דורכן פלויט פון 1־טן קאמבינאט זענען מיר אריין אין געטא 22 טעג נאך דער אקציע.

אונדזערע ווייטערדיקע פלענער וועלן מיר פארווירקלעכן.

פארשריבן דורך ל. דעם 1.3.1943

דער דאקומענט טראגט די סיגנאטור: מ־ט־ארכיוו, נר. 731. אריגינאל־ווניצקא:"רשימה", נר. 83.

* דער "סופראסלער דאקומענט" איז געפונען געווארן אין דעם אונטערערדישען ביאליסטאקער געטא ארכיב, מערסיק — טאמאראף מ"ט ארכיון / טייל: די "ביאליסטאקער פראווינץ" דאקומענטן.

טרבלינקה – בית העלמין של יהדות סופראסל

כידוע לא היה קיים בית־קברות יהודי בסופראסל ואת מתי העיירה היו קוברים בביאליסטוק. ריכוזם של יהודי סופראסל במתקני הגדוד ה־10 והעברתם ב־21.11.1942 לכבשני הגז בטרבלניקה קבעו למעשה שבית הקברות היחיד של יהודי סופראסל הוא בטרבלינקה.

מחנה המוות "המשוכלל" נבנה מאחורי תחנת הרכבת של מלקיניה וכולו היה שמור ביותר ומטעה ביותר, כדי שקרבנותיו לא יוכלו לגלותו, אלא אך ורק בחדרי הכבשנים שמשם כבר לא חזרו.

אחרי הגירוש הגדול של יהודים מוארשה לטרבלינקה בחדשים יולי־ספטמבר 1942 היה שגור בפי יהודים רבים פזמון טראגי למדי:

"טרעבלינקע! דארט
פאר אלע יידן דאס הייליקע ארט.
ווער עס קומט – פארבלייבט שוין דארט
דא איז די ענדע!"

(טרבלינקה / בית עלמין היא לכל היהודים / מי שבא – נשאר כבר שם / כאן הקץ).

אכן, כאן, בטרבלניקה, הקיץ הקץ על 320,000 יהודים מוארשה שגורשו לשם ועל 530,000 יהודים נוספים מאיזורים אחרים בפולין ומארצות שונות. מחנה המוות בטרבלניקה הוקם במחצית השניה של חודש יולי 1942. כאן, לא התנהל תהליך של סלקציות, כלומר הפרדה בין אלה שנועדו להשמדה מיד ובין אלה שנועדו לעבודות שונות באופן זמני. כאן, במסגרת "הפתרון הסופי", נועדו כולם, לתאי הגאזים.

בשלב הראשון ניסו הגרמנים בדרכים שונים ומתוחכמות להערים על המגורשים לטרבלינקה כאילו באו למחנה עבודה. בכניסה למחנה עצמו ובמקומות הסמוכים לו התנוססו כל מיני כתובות מרגיעות שנתנו יסוד לחשוב, כי אך מחנה־מעבר היא טרבלינקה ותו לא עד־מהרה הוברר לבאי המחנה הזה מה טיבו. בגיטו וארשה; נודע לראשונה על המתרחש בטרבלניקה באוגוסט 1942 כאשר אחדים מבין אלה שהצליחו לברוח משם הגיעו לוארשה וסיפרו את הסיפור האיום. המחתרת היהודית פרסמה אז עלונים שהודבקו על הבתים בגיטו וקראו ליהודים לא לנסוע לטרבלניקה, כי מצפה להם רק מוות ולא שום עבודה, כפי שהודיעו הגרמנים.

אין לומר שהיהודים התייחסו באמון לאזהרות של המחתרת. למרות ש"ההומניות" של הגרמנים היתה כבר אז ידועה להם היטב, לא היו מסוגלים להעלות על הדעת, כי ירחיקו־לכת, עד כדי השמדת מאות אלפים בתאי גאזים.

בספרות המרטירולוגית נכתב לא מעט על טרבלינקה ועל התנאים האכזריים ששררו שם, אך נראה כי עדיין לא הוארה במידה מספקת פרשת התקוממות שהיתה גם במחנה־מוות זה. כל מי שבא לדון בנושא זה, חייב להביא בחשבון את התנאים המיוחדים במחנה, שלא השאירו זיק של תקווה למתקוממים, שברובם היו יהודים.

בקיץ של 1943 הופסקו לזמן־מה הטרנספורטים ההמוניים של היהודים, בין אם משום שבאותו זמן חוסלו כבר הקהילות היהודיות של פולין, ובין אם משום שהמשלוחים הגדולים כוונו כבר לאושוויץ. קבוצות האסירים היהודיים שנשארו במקום לצורך העסקתם בעבודות שירות שונות, אך לא השלו את עצמם כי יד הנאצים לא תגיע גם אליהם וידעו כי במוקדם או במאוחר ישתו גם הם מקובעת כוס התרעלה. ההכנות להתקוממות נעשו כמובן בחשאי ובסודי סודות וב־2 באוגוסט 1943 ניתן האות. המורדים הצליחו להרוג אנשי ס.ס. ושוטרים אוקראינים ולפרוץ דרך גדרות התייל אל היערות שהיו מרוחקים עשרות

קילומטרים. מתוך 850 האסירים במחנה הצליחו כמאה איש לברוח. חלק מהם ניספו בדרכים שונות או הומתו על ידי פארטיזנים אנטישמיים — וכאלה היו לא מעטים — אך כמה עשרות מהם חיים עד היום הזה.

לאחר התקוממות זו התחילו הגרמנים בחיסול מחנה טרבלינקה.

המחנה, התקיים קצת למעלה משנה כ־400 יום ו"תפוקתו" הארורה הגיעה ל־800,000 נפש למות, דהיינו 20,000 ליום. אילו בנות הברית היו זורקים פצצה קטנה על תעשיית־רצח זו, לאחר שזה כבר היה ידוע, יש להניח שתעשייה זו היתה נפסקת, אך לדאבון לבנו דבר לא נעשה. המרד ב־2.8.1943 אילץ את הרוצחים לחסל את המחנה.

אתר טרבלינקה כיום זרוע אלפי אבנים דוקרנים מסוגים שונים הניצבים במצבות־פרא ודורשים נקם. על אחוז קטן מהאבנים חרוטים שמות של ערים. היתר הוא ערום וזועק. הפולנים מפעילים את האתר וקימת "עליה לרגל" גדולה מכל העדות. במסמכים מצוין שזה המקום שהיטלר זמם לבצע את הפתרון הסופי של היהודים. הוא הצליח אמנם להשמיד 6 מליון מבני העם היהודי אך הוא ותורתו חלפו מן העולם ביחד עם מליונים ממרצחיו. לעומתם עם ישראל חי! ומדינת ישראל קמה ומקבצת בניה ובנותיה בתוכה.



The Memorial

האנדרטה



Train entrance to Treblinka

כניסת הרכבת לטרבלינקה

תאריכים היסטוריים בתקופת השואה

22.6.1941	הגרמנים תוקפים את מזרח פולין ורוסיה.
28.6.1941	הגרמנים נכנסים לביאליסטוק ולסופראסל.
29.7.1941	שריפת בית הכנסת של סופראסל. רציחת הרב שלמה אביגדור רבינוביץ זצ"ל ועוד חמישה יהודים. חטיפת 40 יהודים והתעללות בהם.
25.9.1941	הקמת "היודענראט" של סופראסל תחילה בראשות השוחט מאיר פת אחר־כך המהנדס גליקסמן, שאול גולדשמיד, יוסף גולדשמיד ועוד שני נציגי הקהילה.
5.1.1942	הטלת מכסות של עובדי כפייה לסלילת כבישים תוך הכאות ועינויים במסגרת מבצע "קירכוף".
1.11.1942	התחלת "האקציה" לחיסול 200,000 יהודים שחיו בכל העיירות שבמחוז ביאליסטוק.
1.11.1942	2/3 מיהודי סופראסל (כ־300) מסרבים לפקודה הגרמנית להתיצב בכיכר השוק ובורחים ליער במספר כיוונים על כל משפחותיהם.
2.11.1942	1/3 מיהודי סופראסל (כ־150) שלא ברחו ליער, קובצו בככר השוק והועברו למחנה הגדוד ה־10 בביאליסטוק.
21.11.1942	מרבית יהודי סופראסל שהוחזקו בתנאים איומים (אליהם צורפו משפחות רבות שנאלצו לעזוב את היער בגלל הרעב והקור) הוטענו על רכבות משא שנסעו לטרבלינקה, שם הומתו כולם בגזים, פרט לאלה שהספיקו לעבור לגיטו ביאליסטוק ופרט לבודדים שניצלו ע"י קפיצה מקרונות הרכבת.
1.3.1943	קבוצה ראשונה מגיטו ביאליסטוק של לוחמים מצוידים בנשק יוצאת ליערות סופראסל ומתחברת עם "הגרעין הסופרסלאי" שלא עזב את היער.
16.8.1943	פריצת המרד של גיטו ביאליסטוק שהונהג ע"י המחתרת היהודית בראשות מרדכי טננבוים. המרד נמשך שבוע ימים, בו נהרס כל הגיטו ועלה בלהבות. בפעולות ההתנגדות היו גילויי גבורה ונהרגו גרמנים רבים. בסופן נספו 40,000 היהודים הנותרים של ביאליסטוק, בתוכם עשרות מיהודי סופראסל.
20.4.1944	הגעת ראשוני הפרטיזנים הרוסיים והתארגנות הכוחות מחדש ביערות סופראסל.
24.7.1944	שחרור סופראסל ע"י הארמיה השלישית של הצבא האדום.

הסביבה הקרובה

שלט ההקדשה לזכרו של גיבור גיטו
ביאליסטוק יצחק מלמעד

The plague in memory of Yitzchak Malmed —
The Ghetto Hero



שעון העיר המשוחזר של ביאליסטוק –

The restored Town-Clock of Bialystok



ביאליסטוק עיר ואם שהיתה

כינויה של וילנה בעבר היה "ירושלים דליטה" ואילו ביאליסטוק ראויה היתה להיקרא "ירושלים דפולין". עירו של הרב שמואל מוהליבר מייסד תנועת חיבת ציון ושל נחום צמח מייסד "הבימה", הגמנסיה העברית "תרבות" והרשת הנפלאה של בתי־ספר יסודיים, תיכוניים וישיבות. מוסדות תרבות ומוסדות צדקה למופת, רבנים, גדולי תורה, מלומדים וסופרים ועל הכל פעילות קהילתית מבורכת בה מיוצגים כל המפלגות והזרמים מה"בונד", פועלי ציון, השומר הצעיר, החלוץ, הנוער הציוני, המזרחי, השומר הדתי ועד האגודה, כל אלה העניקו לה את הזכות להחשב ככזאת. שלא לדבר על העובדה שבין כל ערי פולין בשנות השלושים, ביאליסטוק היתה בעלת האחוז הגבוה ביותר של דוברי עברית.

בשביל סופראסל היהודית, ביאליסטוק היתה העיר והאם ומקור ההשראה. כך גם חשו היהודים שהתגוררות בעשרות העיירות בסביבה שצעיריהן למדו בבתי הספר התיכוניים והמקצועיים של המרכז היהודי, הרוחני והכלכלי – ביאליסטוק.

סופראסל היתה קשורה בטבורה לעיר הגדולה. המרחק בין שתי הערים (16 ק"מ) היה כמרחק מרכז העיר לבין פרבריה במובן המודרני־אורבני. אם כל השנה בלטה הזיקה של העיירה לעיר האם, הרי בחודשי הקיץ הזיקה פעלה בכיוון הפוך ומאות משפחות מביאליסטוק היו פוקדות את עיירת הקיט סופראסל ונהנות מהנוף, מהאויר, מהיער ומהנהר. תיירות פנימית זו שמחולליה ברובם היו יהודים תרמה כמובן להתפתחותה ולרווחתה של סופראסל.

סלוסרציק, "ראש העיר" של סופראסל בשנות השלושים, עד 1939, השכיל לנצל היטב את המגמה התירותית והשקיע סכומי כסף לא מבוטלים בהקמת הפלאז'ה ע"י נהר סופראסל ובעידוד "הפביליון" בחזית היער כדי שישמש גורם בידור מרכזי בחדשי הקיץ.

ביאליסטוק היהודית חדלה מלהתקיים. במקום בתי אדם חיים, נותרו שלטים דוממים, שלט במקום בו עמד בית הכנסת המרכזי שנשרף ע"י הנאצים על 2,000 היהודים שבתוכו, שלט ע"ש מאלמד, מגיבורי הגיטו (מול הבית ברחוב קופיצקה לשעבר מס' 29), שלט על בנין הגמנסיה העברית ומספר שלטים בבתי הקברות הנמצאים במצב מוזנח. אלה הסימנים העלובים שנותרו בשטח ששימש בעבר קהילה יהודית מפוארת בת 60,000 נפש שהיתה ואיננה עוד.



בית העץ ברחוב קופיצקה (כיום מלמעדה) מס' 29 שנותר לפליטה

Kupietzka street that survived
The Wooden House on 29.

הקשר הקרינקאי

מאת: העורך

סופראסל שוכנת בין ביאליסטוק לקרינקי כאשר המרחק מביאליסטוק הוא 16 ק"מ ולקרינקי 29 קילומטרים. כיום עובר הכביש הראשי לקרינקי את סופראסל וממשיך מזרחית־צפונית מעל נהר סופראסל, דרך חלקי יער, עובר את הכפר סוקולדה ומגיע עד קרינקי. כביש זה מסתיים בקרינקי שכן 5 ק"מ מזרחה ממנה, מאחורי איזור בתי החרושת והבורסקאות, נמצא הגבול עם רוסיה. עד 1939, הדרך הראשית לקרינקי היתה דרך סוקולקה ולשם כך צריך היה לקחת את האוטובוס בביאליסטוק ולנסוע כ־60 ק"מ לסוקולוקה, בכביש הראשי לגרודנו (היום נמצאת גרודנו בשטח הרוסי) ומשם עוד 30 ק"מ בכביש פנימי לקרינקי. מי שרצה לקצר את הדרך בשנים ההן מסופראסל לקרינקי, היה צריך לנסוע בעגלה רתומה לסוס דרך היערות עם הפסקות שלקחו יותר מחצי יום. רבים עשו את הדרך בעגלות. הכביש החדש והקצר מסופראסל לקרינקי נסלל בשנות ה־70 ובמכונית מגיעים בתוך 20 דקות.

הישוב היהודי בקרינקי היה גדול פי 6 (כ־3,000 יהודים) מסופראסל. היה קיים קשר הדוק בין הרבה משפחות יהודיות בשתי העיירות, בעיקר על בסיס של קירבה משפחתית. המתישבים היהודיים הראשונים שהגיעו לסופראסל במאה ה־18 באו מקרינקי ומביאליסטוק.

בנות סופראסל היו מאוד מבוקשות בקרינקי, כי סופראסל נחשבה כעיירה נקיה ומסודרת בשל ההשפעה הגרמנית לאור האחוז הגדול של תושביה הגרמנים. כשמדובר בשידוכים ובנישואין, הקשר פעל גם בכיוון הפוך, שכן קרינקי בימים ההם היתה עיירה עשירה יותר ו־15 הבורסקאות שאמנם גרמו לליכלוך ולסרחון, העשירו את בעליהם שרובם ככולם היו יהודים. ידועות המשפחות קפלן, ויינר, ליפסקי, פאט ועוד מסופראסל שהיו קשורות עם משפחות פינק, פורמאן, ילין, פרוז'נסקי ועוד מקרינקי.

בשנים 1943־44 התארגנו ביערות סופראסל קבוצות פרטיזנים שכללו לוחמים וניצולים מגיטאות ביאליסטוק וקרינקי וכן גרעין סופראסלאי שברח והתמקם ביער עוד בסוף 1942.

* הקבוצות נודעו בשמות "מקסים" ו"קדימה" (פארויס־פעריוד). קבוצת "מקסים" בראשות הקרינקאי משה "סלאפאק" התארגנה בדצמבר 1942 ובסיסה היה ליפובי־מוסט כ־15 ק"מ ממזרח לקרינקי. בתקופת קיומה הקצרה, הספיקה הקבוצה, תוך בדידות גמורה, לבצע מספר פעולות נועזות. היא תקפה תחנות משטרה בסביבה והצליחה לחסל מספר עמדות משמר גרמניות וליטול מאנשיהן את נשקם.

בסוף ינואר 1943 הותקפו ע"י פלוגת גרמנים ועל אף עדיפותם בכח ובנשק נאלצו הגרמנים לסגת בנושאם עמם 6 הרוגים ועוד כמספר זה פצועים. ל"מקסים" היו גם מספר פצועים וביניהם משה סלאפאק המפקד שנפצע קשה מאוד וכדי לא ליפול למעמסה על חבריו או ליפול בשבי האויב, ירה בעצמו ברקתו ונפל חלל.

קבוצת "קדימה" התארגנה ביער סופראסל, בקיץ 1943. ביער פעל מאז נובמבר 1942, גרעין סופראסלאי שהיה מורכב מצעירי סופראסל שברחו יחד עם 75% מהאוכלוסיה אל תוך היער ב־1.11.1942. הצעירים נותרו ביער ואולם המשפחות לא יכלו לעמוד במצוקה הקשה ובחוליים שפקדו בעיקר את הילדים וכעבור שבועים חזרו לעיירה ונשלחו לטרבלינקה עם כל יהודי עיירות הסביבה.

הגרעין הסופרסלאי שהתעקש להשאר ביער כלל את זלמן (דיידוש) פיין, מאיר סער, הערשל גרשוני, חיים גמזו, אייזיק סיקארא ושלמה אוטנשטיין.

בקיץ 1943 הגיעו ליערות סופראסל נוער ולוחמים מגיטו ביאליסטוק ומעיירות הסביבה ובפיקודו של סאשה סוחאצ'בסקי הוקם הגדוד היהודי "קדימה". סגנית המפקד היתה רבקה שינדער־וויסקובסקה בת

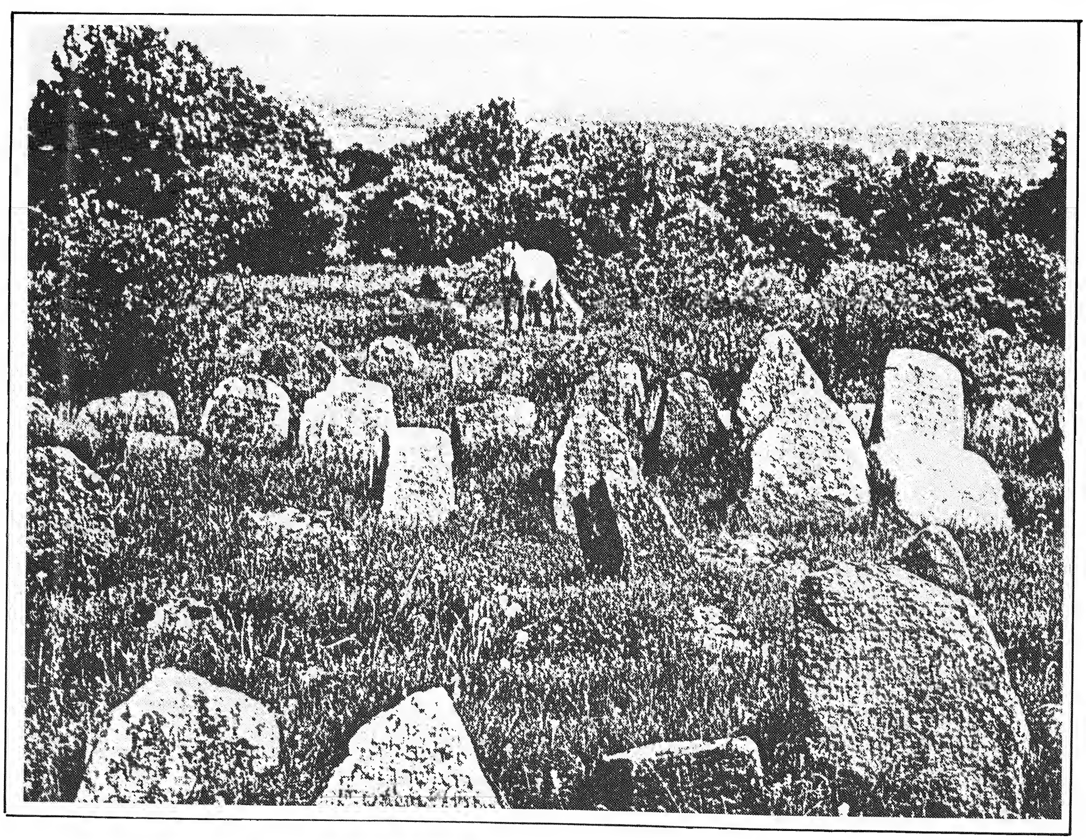
* מתוך "ספר הפרטיזנים היהודים", הוצאת "ספרית פועלים" בסיוע "יד ושם", מרחביה 1958.

קרינקי שהיתה גם ממנהיגות המרד בגיטו ביאליסטוק. בקרבות עם הגרמנים היו לגדוד אבידות כבדות. המפקד סאשה סוחאצ׳בסקי נפל חלל וסגניתו נפצעה קשה. על אף אבידותיו הרבות, ביצע גדוד ״קדימה״ התקפות חשובות בעורף הגרמני וביניהן **פיצוץ תחנת החשמל בקרינקי** בראשות אברהמ׳ל קרוצבסקי יליד קרינקי.

גרעין חשוב משארית הפליטה הקרינקאית ניצל לאחר שנשלח לסיביר עם כניסת הרוסים בשנים 40־1939. מרבית הגולים שוחררו מסיביר בשנים 1945.46. חלק מהם עלה לארץ ואילו חלק אחד היגר למלבורן שבאוסטרליה. בין המהגרים לאוסטרליה משפחות פינק, ליברמן, גרקבה, פרוז׳נסקי וליפקס שתופסים כיום עמדה חשובה בחיי הכלכלה שם ומעורבים בפעילויות המגבית למען ישראל.

שרידי בית הקברות היהודי בקרינקי, פולין
צילום: טדאוש קובלסקי, 1980.

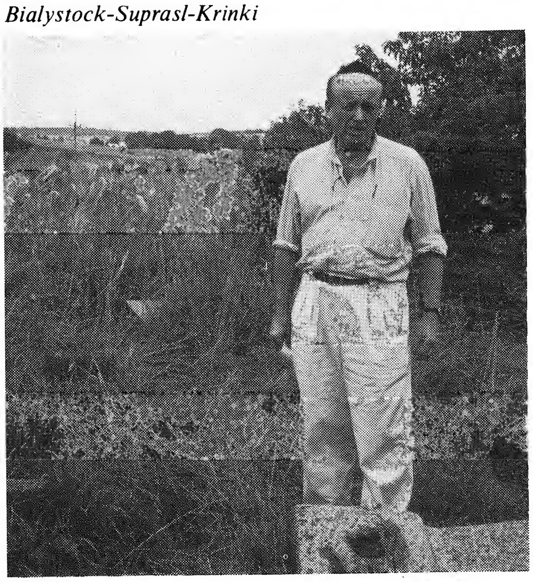
Remains of the Jewish cemetery, Krinki, Poland
Photo: Tadeusz Kowalski, 1980





תחילת השטח המוניציפלי של קרינקי בכביש החדש: ביאליסטוק־סופראסל־קרינקי

Entrance to Krinki on the new road: Bialystock-Suprasl-Krinki



ליאון ליפקס אומר קדיש על המצבה ההרוסה של אמו לאה ז"ל.

Leon Lipkies is praying "Kadish" in front of his mothers (Leha) grave



בית הכנסת ה"קווקזי" בקרינקי־כיום קולנוע

"The Kawkkaz" Synagogue in Krinki-today a Cinema

טומש ווישניבסקי

מאת: משה ורבין

המערכת מוקירה ומעריכה את תרומתו של טומש ווישניבסקי בחקר קהילת סופראסל וסיועו להוצאתו לאור של ספר זה.

מיהו האיש?

טומש נולד בשנת 1958, בביאליסטוק. למד באוניברסיטת ורשה, פילולוגיה של השפה הפולנית אך את הדוקטורט שהוא הגיש כעת, הוא בתחום ההיסטוריה – פעולת המסיונרים מאנגליה (Barbican Mission) אשר היו יהודים מומרים ונשלחו לפעול בקרב היהודים (מטעם הכנסיה הפרוטסטנטית) ומרכזם היה בביאליסטוק (בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם הראשונה).

מאז 1979/80 הוא עובד ב"חברה המדעית" של ביאליסטוק ומוציא לאור את הרבעון מטעמה. נמנה עם תנועת סולידריות ואף הספיק לשבת בבית הסוהר.

כיצד הגיע לנושא היהודי?

מאחר ונולד לאחר המלחמה, לא הכיר את יהודי ביאליסטוק והמחוז, אך הרבה לשמוע עליהם ועל השמדתם, והדבר עורר את סקרנותו.

זה 10 שנים שהוא אוסף בקדחנות רבה חומר על הקהילות היהודיות של מחוז מגוריו והדבר הניב את ספרו (המחכה להוצאה לאור).

מזה שש שנים שהוא החל לתעד את בתי הקברות היהודיים של האיזור בתאום עם "המוסד האיזורי לשימור אתרים היסטוריים" ומנהל מאבק ציבורי מעל דפי העיתונות המקומית, נגד הפרת החוק על אי שימור שרידי בתי הקברות ע"י הרשויות המקומיות. כבר בעבר, הדבר משך עליו את רוגזם של בני עמו.

תעוד בתי הקברות נעשה על ידיו ביסודיות רבה – מיפוי השטח וסימון כל המצבות, צילום כל מצבה ופענוח שם הנפטר ותאריך קבורתו.

עד כה בוצע על ידו התיעוד היסודי בששה בתי קברות והם:

קרינקי	–	3,000 מצבות.
סוקולוקה	–	1,100 מצבות.
קנישין	–	800 מצבות.
חורושץ'	–	250 מצבות.
וואשילקוב	–	14 מצבות (זה מה שנותר).
סורז'	–	12 מצבות (זה מה שנותר).

ווישניבסקי פרסם כ־100 רשימות ומאמרים על נושא הקהילות היהודיות של איזור ביאליסטוק, בתי קברות ונושא השואה.

– פרסם ספר על ד"ר לודוויג זמנהוף יוצר שפת האספרנטו, יוצא ביאליסטוק.
– נמצא בדפוס "התפתחות הצילום בביאליסטוק" – פרט לבודדים, כל הצלמים היו יהודים!

מה מריץ ומניע פולני צעיר זה לעסוק ולתעד את הנושא היהודי תוך השקעת זמן וכסף היא חידה בעינינו.

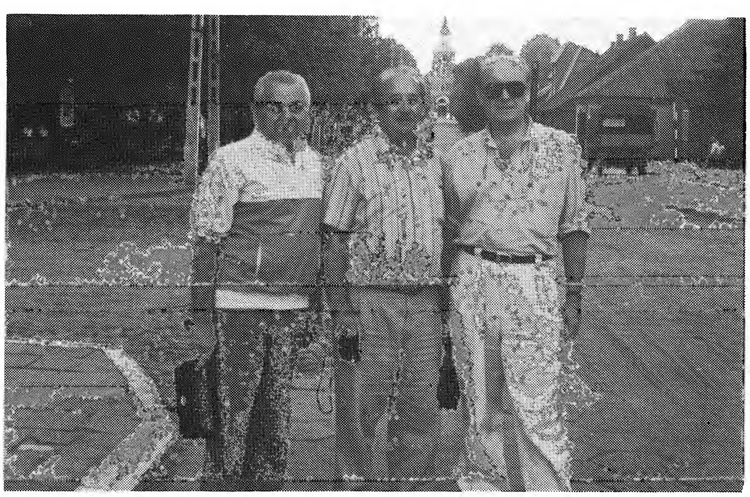
בביקורו בארץ בשנת 1990 פעל למען הוצאתו לאור בעברית של ספרו על תולדות הקהילות היהודיות במחוז ביאליסטוק, ועל קהילת יהודי ביאליסטוק.

אל מחוזות הילדות



רחוב ה־1 במאי(לשעבר ה־3 במאי) בסופראסל ברקע הכנסיה הקתולית
1st of May Street in Suprasl. At the background. Christian Church.

"ביקור היובל" ־50 שנה לפרוץ מלחמת העולם השניה – בסופראסל מימין:
ליאון ליפקס ממלבורן, יעקב פת, ואריה פינק מת"א בביקור משותף בסופראסל
From right: Leon Lipkies, Melbourne, Yaacov Patt + Arieh Fink, Tel Aviv, on a combined visit to Suprasl



אל מחוזות הילדות

ביקור בביאליסטוק, קרינקי וסופראסל לאחר 50 שנה.

מאת: יעקב פת

כללי

חלוקות היו הדעות באשר לביקור בפולין, במה שהיה קרוי פעם "הבית הישן" ("דאס האלטע היים"). הדעות בעד נבעו מתוך משיכה כנה וסקרנות לגלות מה נשאר מהבית הישן וממראות ומנופי הילדות. הדעות נגד גרסו שעדיף "לא להרוג חלום מתוק" שכן מה שניתן לראות, אם בכלל, יגרום לאכזבה קשה. הויכוח הסתיים כאשר הוחלט על מפגש "שלשת בני הדוד" בורשה. היוזם היה ליאון ליפקס הבן־דוד האוסטרלי והשניים האחרים היו מתל־אביב, אריה פינק וכותב השורות.

המפגש התקיים בורשה ב־12.7.1989 במגמה לשכור רכב כדי לנסוע לביאליסטוק ולהתמקד בעיירות קרינקי וסופראסל — מקומות ילדותנו ולבקר גם בטיקוצין (טיקטון) ובטרבלינקה. בשבילי היה זה ביקור ראשון לאחר 50 שנה, כאשר נפרדתי ב־12.3.1939 מכל משפחתי וחברי, בדרך לעליתי ארצה ומאז לא זכיתי יותר לראותם. הביקור היה טעון רגשות עזים מצד שלושתנו.

ביאליסטוק

עוד לפני הגיענו לביאליסטוק קבענו פגישה עם טומש וישניבסקי, הצעיר הפולני שלקח על עצמו לחקור את קיומן של הקהילות היהודיות במחוז ביאליסטוק. היה לי קשר עמו בחדשים שקדמו לביקור והחומר האינפורמטיבי שלו על האיזור תרם גם לספר זה. נפגשנו עם וישניבסקי ליד שעון העיר המשוחזר שהיה הסמל של ביאליסטוק היהודית (דער שטאט — זייגער) ובמקום החנויות הקטנות של היהודים (די ברעמלאך) שהיו מסביב לשעון העיר מצויים כיום משרדי העיריה והמוזיאון.

ביאליסטוק לאחר השואה, ללא יהודים (פרט ל־7 שרידים) היא עיר אחרת. המלחמה עברה את ביאליסטוק 3־4 פעמים והרסה חלקים גדולים ממנה. העיר נבנתה מחדש עם רבי־קומות וכבישים חדשים ופרט למרכז הישן הכולל את הרחובות סנקביטשה, ליפובה ורינק־קושציושקי שבהם שוחזרו מספר בנינים, קשה להכיר את העיר ואת רחובות היהודים שב־1939 היוו למעלה מ־50% ממנה.

הגיטו היהודי שמרכזו היה ברחוב קופיצקה, נהרס ונשרף, פרט לבית־עץ היחיד (מספר 29) שנותר כשריד מוזיאוני. הבתים החדשים ברחוב קופיצקה הם שונים וגדולים יותר, אף כי נשמר הסגנון הישן של חצרות גדולות בעורף הבנין. הרחוב נושא היום את שמו של הלוחם היהודי האמיץ יצחק מלמעד ששפך בקבוק חומצה בפניו של קצין ס.ס. גרמני שהתעוור וכתוצאה מהמהומה נהרג גרמני נוסף. יצחק מלמעד ז"ל מסר את עצמו לגרמנים כדי לעצור בהרג הסיטוני של היהודים שהגרמנים עשו כגמול. הוא נתלה במרכזו של אותו רחוב. מלבד השם קיים גם שלט על־שמו המוצג על קיר אחד הבתים.

בתי כנסת נהרסו או נשרפו כמעט כולם. בית הכנסת הגדול נשרף ע"י הנאצים עוד בתחילת הכיבוש, כאשר דחסו לתוכו 2000 יהודים שנשרפו חיים. כיום נותר רק שלט קטן המציין זאת. בתי הקברות מוזנחים ביותר. בנין הגמנסיה העברית ברחוב סנקביטשה נותר על כנו ושלט קטן מציין זאת.

תוך כדי שוטטות ברחובות היהודיים לשעבר שפעמו בתרבות האידיש והעברית, הגעתי גם לסמטה צרה שנקרא רחוב ביאלה, ע"י נהר ביאלה הרדוד, החוצה את העיר, ליד הגשר שברחוב סנקביטשה. ברחוב

זה, סמוך לשפת הביאלה, נולדתי ושם התגוררנו עד 1927. באותה שנה עברנו לסופראסל. הבית הקטן והישן שהיה ערש הולדתי עדיין ניצב שם ולידו בניין בן 3 קומות. לעומת זאת לא קיים יותר הבית הגדול בעל עמודי השיש העגולים שעמד בפינת הרחובות סנקביטשה ורינק־קושציושקי. שם גרו סבי וסבתי אלי ואסתר פאט כשהחנות לבגדי גברים נמצאה למטה בחזית הרחוב ודירת המגורים מעל. במקום זה התאכסנתי מאז 1934 במשך לימודי התיכוניים בבית־ספר תחכמוני־גבוה שברחוב שלכצקה. במקום עומד בנין חדש.

ביאליסטוק כיום היא עיר עצובה לא רק לנו היהודים, כי אם גם לאוכלוסיה הפולנית.

קרינקי

הכביש לקרינקי יוצא מביאליסטוק, בתחילה דרך אוגרודניצקי, סופראסל, סוקולדה ומסתיים בקרינקי. שני קילומטרים מזרחה ממנה מתחיל הגבול הרוסי. המרחק מביאליסטוק הוא 45 קילומטר והדרך מאוד "שוויצרית" ונחשבת לאחת הדרכים היפות והתיירותיות באיזור. צבעי הירק ועצי האורן הגבוהים של היערות מסביב, נשקפים מכל צד. את נהר סופראסל עוברים פעמיים.

קרינקי העיירה, בניגוד לנוף המרהיב, היא אפורה ומדכאת. העיירה ללא היהודים שהפיחו בה חיי ייצור ומסחר, נראית כיום ככפר גדול. מ־20 הבורסקות הנודעות שהיו שייכות ליהודים ושתוצרת העורות שלהן הגיעה לא רק לפולין, אלא גם לארצות שונות באירופה כרוסיה וגרמניה, נשארה בורסקה אחת הפועלת כקואופרטיב ומספר בתי מלאכה. כיכר השוק לשעבר שהיתה ככר תוססת ואיכסנה ירידים רבים, איננה. הכיכר היתה כבסיס השמש ממנה בוקעים קרני האור בדמות הרחובות השונים. הכיכר כיום הפכה לגן לא מטופח. לאחר שגילינו מה אירע לרחוב גרברסקה (רחוב הבורסקאות) החנינו את המכונית ויצאנו לסיבוב רגלי. מהחלונות ומהחצרות הסתכלו עלינו ועל מכונית המרצדס הגדולה שלא מקובל לראותה כאן מסוגה וחיש מהר נתקהלו מספר גויים שהיו מוכנים לקשור שיחה.

אריה פינק צעד לבית מס' 11 שנבנה מחדש ועומד במקומו של בית הוריו גרשון וזלטקה פינק ז"ל שם נולדה אחותו הבכורה סוניה שנספתה בשואה, אחיו יעקב ז"ל שחי בארץ והוא שנולד כ"מוז'ינק" צעיר הילדים. תושבי הבית הנוצרים שראו אותנו סוקרים את הבית והסביבה, הזמינו אותנו להכנס פנימה וראש המשפחה טען שהוא זוכר היטב את משפחת פינק שהיתה אחת המשפחות המובילות בענף הבורסקאות. קבלת פנים צנועה, אך נאה וצילום למזכרת. הבית האחר והסמוך (מס' 7) שבו גרה סבתי מצד אמי חיה פינק ז"ל ושבו התגוררתי בעת לימודי ב"חדר" ובעת ביקורי מפעם לפעם, איננו.

ממול עומד עד היום בית בן שתי קומות בו התגוררה משפחת אחות אמי רחל וברוך טובולסקי וילדיהם פניה ולייבל ז"ל שנספו כולם. בהמשך הסיבוב ראינו את אבני היסוד שנותרו מבית הכנסת וכן ראינו את "בית הכנסת הקווקזי" שנותר שלם ומשמש כקולנוע. גם "בית הכנסת של ינטה" עומד על מקומו, נעול וסגור. תוך כדי סיורינו ברחובות יחד עם טומש וישניבסקי, ניגשו מדי פעם תושבים מקומיים ופתחו בשיחה ולעומתם, אחרים הגיפו את התריסים, נמנעו מפגישה ונראו נבוכים. הם כנראה חוששים שמא ניצולי המשפחות היהודית יופיעו ויתבעו את הבתים והמגרשים...

מרחוב גרבסקה המשכנו ל"פאולנקה", השכונה שבצדה האחד איזור מגורים הטובע בבוץ לאחר הגשם ובצדה השני, המזרחי, בתי החרושת שהיו פעם. ליאון ליפקס שהיטיב לדבר פולנית חיפש ב"פאולנקה" גוי אחד שהיה ידיד של טבל פרוז'נסקי שנולד בקרינקי וחי כיום במלבורן. ליאון נשא מתנה עבור הגוי מטבל, אך הלה לא נמצא בביתו. המשכנו לאיזור הבורסקאות שעמדו כמו חורבות. הריח החריף של עיבוד עורות לחים שאפיין בעבר את קרינקי לא עמד באויר והדבר העיד באופן ברור שעם הכחדת היהודים, הוכחדה גם תעשיית העורות של קרינקי. מצאנו כמה חלקים חרבים ועזובים ממה שהיתה הבורסקה של משפחת פינק. זה הכל.

לפני שעזבנו את איזור התעשיה, הגיע בריצה "הגוי של טבל" שריח הוודקה עוד נדף ממנו. הוא התחבק עם ליאון ואריה ו"דרש" שנבוא אליו לארוחת־ערב. ליאון התנצל ומסר לו את המתנה (100

"ירוקים") שהיתה שווה ל־6 חודשי משכורת ממוצעת... משם חזרנו לאיזור ככר השוק (כיום הגן) לחפש את ביתה של משפחת ליפקס. לאחר מספר סיבובים זיהה ליאון ליפקס את הרחוב ואת הבית, אך משום־מה "גילחו" לו את הקומה השניה. האנשים שגרו שבבניין נראו צעירים ולא ידעו דבר על תקופת המלחמה... התחנה האחרונה היתה בבית הקברות שאליו הביאנו טומש וישניבסקי. המקום נראה עזוב ומוזנח, מגודל בצמחיה עבותה ובקוצים וללא גדר. השטח מלא בגללי פרות, עזים וכבשים שכנראה נוהגים לרעות שם. המצבות שנשארו הן מצבות־אבן פשוטות הנוטות על צדן כאשר הכתב עליהן נמוג מזמן. מצבות השיש הרבות שהיו כאן אינן בנמצא וכנראה נלקחו לשימוש פרטי.

בתחילת 1937 נפטרה, לאחר ניתוח, אמו של ליאון, לאה ליפקס (מבית פינק) שהיתה אחותה של אימי. היא נקברה בבית קברות זה. על מצבת הקבר היה תיגלוף של גזע עץ כרות משיש, שסימל את מותה בדמי ימיה, כבת 33. לאחר חיפושים רבים מצאנו את המצבה. היא תקועה על צדה באדמה. נותרו סימני אותיות, שריד לתנאי האקלים ולשיני הזמן. ליאון אמר "קדיש" על מצבת אמו ובהרגשת דכאון עזבנו את קרינקי.

סופראסל

בניגוד לקרינקי האפורה והמוזנחת, מצאנו את סופראסל צבעונית בתוך הנוף "השוויצרי" וניכרה בה תנועה של בניה ושיפוצים. בכניסה לעיירה התעכבנו ליד בנין "המונסטיר" (מנזר) העתיק שבחצרו הענקית נעשו עבודות בנייה ושיפוץ.

ניתן היה להבחין בבית ספר חדש, מוסדות תרבות ובית אבות.

נזכרתי באותו רגע באבי ז"ל שלפי מכתבו משנת 1940, מונה על ידי השלטון הרוסי להיות כאן מנהלן של בית האבות לתקופה מסוימת. ממקום זה המשכנו למה שהיה פעם כיכר השוק וכיום תחנת האוטובוסים המרכזית. ארמון בוכהולץ המפואר עומד על תלו בסמוך לכיכר, אך ללא גדר האבן שבודדה אותו מההמון. הארמון משמש כיום אכסניה למכון לאמנות הפלסטית. רח' ה־1 במאי (מחליפו של ה־3 במאי) שתחילתו בכיכר וסיומו בכנסיה הקתולית, לא נשתנה בהרבה, והוא עדיין סלול באבנים מסותתות. הבתים הרבים בהם התגוררו היהודים, נותרו ברובם וניכר שעברו שיפוץ. זה כולל את הבתים המוארכים שליד הכיכר בהם התגוררו משפחות וינגורד, קורנינסקי, גרשוני ושוטלנדר. גם הבית בו התגורר ר' מיכל לב זצ"ל עומד עדיין. וישניבסקי ביקש להזכיר את העובדה שבבית הסמוך (ע"י מיכל לב) התגורר בשנות ה־20 דודו (אח אביו) של יצחק שמיר – יזרניצקי, ראש הממשלה הנוכחי של ישראל, שילדיו היגרו אח"כ לקנדה... במעלה אותו רחוב לכיוון הכנסיה הקתולית, גרו כידוע משפחות גולדשמיד, שטורמק, גרשוני, סר, גלזר, בוטנסקי, סיקורה, שפינר ואחרים. אין יותר זכר יהודי ברחוב זה ומתמעטים גם אלה הזוכרים את הנוכחות היהודים לטובה או לרעה.

הסמטה "פוסטרונקובה" ששימשה כמעבר לכיוון בית הכנסת ברחוב ה־11 בליסטופד, הורחבה והיא מסומנת כרחוב חד־סטרי... עדיין קיים הבית של משפחת פיין, אך הבית של מיירעם סגל החיט איננו. המגדל החדש והמרשים הוא מגדל מכבי האש שהכניסה אליו היא מסמטה זו.

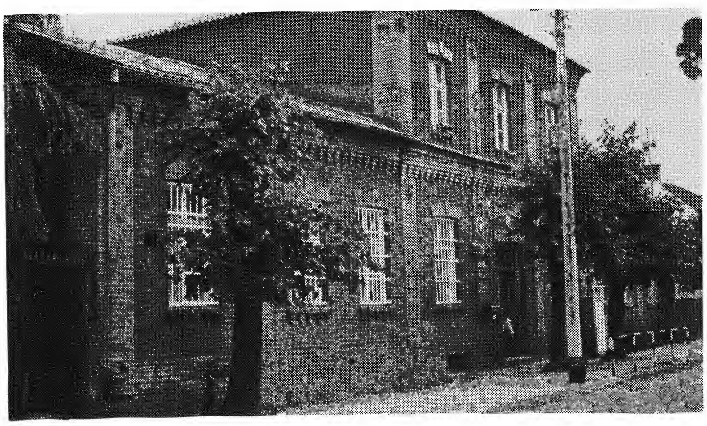
ההלם הגדול חיכה לי כאשר הגעתי לרח' וורינסקיגו, לשעבר ה־11 בליסטופד, רחוב המרכז היהודי ששונה לבלי הכר. אין זכר לבית הכנסת הגדול והיפה, לבית הספר, לבית המרחץ ולבתי הרב והשוחט. פרט למספר בתים ישנים, הרחוב מלא בוילות דו־קומתיות ובתים עם משקי־עזר. מתקבל הרושם שהכריזו כאן ברחוב היהודים על מפעל חדש בנוסח "בנה ביתך" ואמנם נענו לו. הבתים עם משקי העזר נמצאים בשטח בית הכנסת לשעבר וגן הפרות של גברת בלדובה שגבל עם בית הכנסת ועם חצר ביתנו. הבתים מגודרים ונעולים וכלבים מונעים חדירת זרים.

כאשר עצרתי גוי מבוגר שיצא מאחד הבתים ושאלתיו אם הוא זוכר את ה"סינגוגה" היהודית שנמצאה פה, ענה לי שהוא הגיע לכאן לפני 20 שנה ולא היתה כאן שום "סינגוגה" וגם לא יהודים.

מצבה היסטורית יחידה נותרה בדמות הבאר ומשאבת המים מול סמטת פוסטרונקובה. המשאבה (ה"פומפה") אמנם איננה, וכיום קיימת כבר אינסטלציה של מים בבתים, אך הבאר עם גלגל וידית להורדת

דלי לשאיבת מים עדיין קיימת ונראית כמוצג מוזיאוני. לו ידעה הבאר לדבר, יכלה לספר לנו את סיפור השקיעה וההכחדה של יהדות סופראסל, אך היא שותקת ושותקת ואין מי שיבוא ויגלה טפח מהימים הנוראים שעברו על היהודים כאן.

סיבוב ברחובות צ׳יליצ׳נסקה ונובי־שביאט גילה שעיירה זו מתפתחת בכיוון התיירותי והיא עתידה להיות מרכז תיירות של מחוז ביאליסטוק שיתבסס על השכרת דירות, ניצול היער, בעיקר לחולים במחלות אסטמתיות ושוטטות במסלולי טיולים בסביבה. וכשקיימת התפתחות, ממילא נמחקים סימני העבר ובראש וראשונה העבר היהודי. שאלתי את טומש וישניבסקי שליווה אותי, האם יימצא מקום שהעיריה תסכים להציב בו אנדרטה שיונצח בה דבר קיומה של הקהילה היהודית בסופראסל שתרמה כה רבות להתפתחותה של העיירה בתיעוש ובמסחר, עד שחוסלה כליל ע״י הנאצים בנובמבר 1942. ניסינו לפגוש מישהו בעיריה, אך המשרדים היו כבר סגורים. לדעתו של וישניבסקי ניתן לממש רעיון זה והוא נטל על עצמו להציג את העניין בפני הרשויות המוסמכות. בדרך חזרה לביאליסטוק עצרנו ע״י מנסרת העצים (טרטק) שהיתה שייכת למשפחות גוטליב, דנציג וסמיטיצקי. גם כאן נראתה עזובה גדולה, אם כי פקיד המשרד אישר שהמפעל מתנהל כקואופרטיב. כמה מאות מטר לאחר המנסרה, הצביע וישניבסקי על המקום שלדברי הרשויות נרצח שם הרב שלמה אביגדור רבינוביץ זצ״ל וכן עוד כעשרה יהודים שנקברו שם בקבר־אחים. עצרנו להסתכל. שום סימן או רישום לא היה קיים. השטח היה צמוד ליער, מלא צמחית פרא וקוצים שביניהם בלטו גם פרחים אדומים. ״קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה...״ בא לי לצטט מפרשת קין שבספר בראשית.



בית הדואר ברחוב צ׳יליצינסקה
The Post Office



נהר סופראסל השקט
The quite Suprasl river

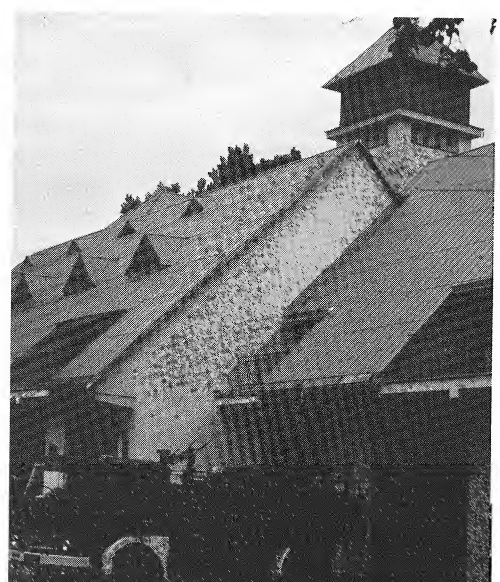


סמטת פוסטרונקובה.
השני משמאל ביתו של
דיידוש פיין
Posterunkowa street
Second left —
Daidush Fine's house

ארמון בוכהולץ
Bucholtz Palace

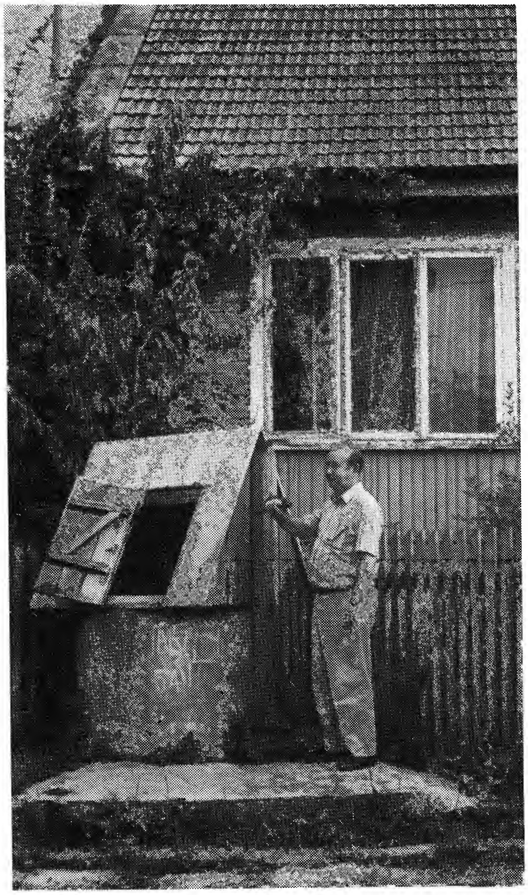


בית מכבי־אש החדש
The new Fire Brigade Tower



הבאר ללא הפומפה שנותרה אלמת ברחוב ליסטופד היהודי לשעבר

The well that remained on the previous Jewish street



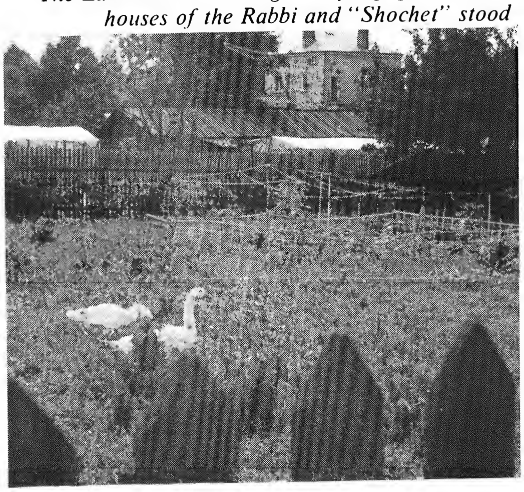
הוילות שירשו את בתי היהודים

The "villa's which inherited the Jewish Houses



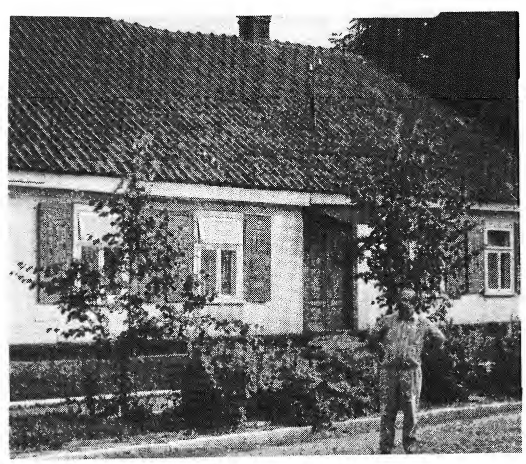
השטח בו עמד בית הכנסת הגדול ובתי הרב והשוחט

The Land on which the great synagogue and the houses of the Rabbi and "Shochet" stood



מקום בית הרב? כנראה שופץ או נבנה מחדש

Rabbi's house? either was rebuild or renovated





מימין: פולני מקומי, י. פת, ל. ליפקס וט. וישניבסקי בקרינקי

From right: A local man, Y. Patt, L. Lipkies and T. Wishniewsky in Krinki



הבית המקורי של התעשיין ברוך פינק בקרינקי

The original house of Industrialist Baruch Fink in Krinki



אריה פינק מבקר בבית שנבנה על הריסות הבית בו נולד

Arieh Fink is visiting the house that was build on the foundation of his destroyed home where he was born

הבית בצל הארמון

(הענף הסופרסלאי של משפחת יזרניצקי – משפחתו של יצחק שמיר, ראש ממשלת ישראל)

מאת: ג'ק ייזר* (יונה יזרניצקי)

כללי

ארמון בוכהולץ בסופראסל משמש כאבן־יסוד היסטורית, בדומה לארמון ברניצקי בביאליסטוק. כמו הברניצקים, גם הבוכהולצים נטו חסד ליהודים ומכאן העובדה שרבים מיהודי סופראסל גרו בסביבות הארמון וברחוב ה־3 במאי הסמוך לו. מערבית לארמון וסמוך לו שכן הבית בו התגורר שמואל יזרניצקי ומשפחתו, ר' מיכל לב ומשפחתו ובחצר פעלה הנגריה של שמרל קפלן. דרומית לארמון השתרע כיכר העיירה ששימש גם כשוק המרכזי. הארמון במבנהו המפואר שהיה מוקף בגדר גבוהה ובעצי ערמונים ("קסטניות") גבוהים שימש כאטרקציה של העיירה ובניגוד בולט לבתי העץ הקטנים והעניים שהקיפוהו.

מוצאה של משפחת יזרניצקי

אבי שמואל יזרניצקי נולד בעיירת רוזנוי שבמחוז ביאליסטוק, היכן שמשפחת יזרניצקי השתקעה. בתחילת שנת 1900 נשא אבי לאשה את קיילה שפינר מסופראסל והם עברו לגור "לבית שבצל הארמון" בו נולדתי אני וכן שני אחי הבוגרים הרשל ומנדל ואחותי פייגל – החיים היו בדוחק רב ולאחר מותה ללא עת של אמי ב־1919, היגרו כל הילדים בגיל צעיר לקנדה (פרט להרשל שנפטר בסופראסל), לפי דרישת הדוד משה שפינר, אחיה של אמי שהתגורר כבר בקנדה יחד עם אחותו רבקה ועוד לפני מלחמת העולם הראשונה. אחי ואחותי הגיעו לקנדה בשנת 1925 ואני ב־1928 כילד בן 14.

אבי התחתן בשנית בסוף שנות ה־20 ועבר לגור בביאליסטוק, היכן שנולד להם בן נוסף. אבי ומשפחתו החדשה נספו בגיטו ביאליסטוק בתקופת השואה.

אני זוכר שלאבי היו שני אחים. שלמה – אביו של יצחק שמיר, ראש ממשלת ישראל כיום שבנעוריו נקרא זיקי יזרניצקי ויאנקל שבנו (גדליה) הרולד חי כיום במיאמי־ביץ', ארה"ב, כפי שלמדתי לדעת נרצח שלמה ע"י איכר אוקראיני בחפשו מקלט מהנאצים ויתר בני משפחת יזרניצקי שלא הצליחו לצאת מגיא ההריגה, כולל האח יאנקל נספו בשואה. העובדה שעזבתי את הבית בגיל 14 כדי להתחיל את מלחמת הקיום בקנדה מחד, ונישואיו השניים של אבי מאידך – גרמה לנתק בתקשורת ביני לאבי ומשפחתו עד מלחמת העולם השניה ועד הסוף המר.

הפרק הקנדי

כאמור עזבתי את סופראסל ב־1928 בדרך לגדנסק כדי להעלות על האניה "בלטרה" עמה הגעתי לליברפול שבאנגליה ומשם באניה שניה לקוויבק שבקנדה. דודתי רבקה "אספה" אותי בתחנת הרכבת של סידני, נובה־סקוטיה אליה הגעתי בנסיעתי הארוכה מסופראסל לים הבלטי ומשם דרך אנגליה לקנדה. כילד שהתבגר טרם זמנו, אך לא ידע מלה אנגלית, התחלתי בפרק הקנדי שבחיי בעזרתם הכנה של אחי ואחותי ויתר קרובי המשפחה. התחלתי כנדרש בבית־ספר יסודי ולאחר שמצאתי עצמי לומד עם ילדים גילאי 7־6, עזבתי את בית הספר לאחר שבועיים והתחלתי ללמוד ב"דרך הקשה" – בדרך העבודה. החל מסבלות, עוזר לנהג, ומכירות־תרמיל מבית לבית. אחרי שנה היה לי כבר סוס ועגלה, אך הזמנים היו קשים ועל כל דולר שהרווחתי הוצאתי שניים... ב־1930 התחלתי לעזור לאחי מנדל בחנות לבגדי גברים שפתח וב־1934 הפכתי

להיות שותף שהעמיד אותי על הרגליים ושעל־כך אני חב לו תודה מקרב לב. החנות התפתחה לרשת ונקראה ע"ש האחים ייזר (יזרניצקי). במלחמת העולם השניה שרתתי בצבא הקנדי ולאחר המלחמה התחלתי אף לעסוק בנדל"ן בהצלחה נאה. ב־1943 נישאתי לזלדה לבית גילמן משרברוק, קוויבק. לנו ארבעה ילדים ושמונה נכדים. מ־1976 אני עוסק בנוסף בעבודה ציבורית ובשרותים סוציאליים ובפעילות למען ישראל. בין היתר זכיתי לקבל תואר של "איש השנה" ב־1967 ואות־כבוד עבור עבודתי במסגרת מלווה העצמאות (ה"בונדס") למדינת ישראל.

ביקור חוזר בסופראסל לאחר 62 שנים

כאשר שמעתי כי מתארגנת משלחת סקר מטעם המגבית שתשתתף ב"מצעד החיים" באושוויץ, פולין ב"יום השואה" ותמשיך לישראל ליום העצמאות, החלטנו אני ואשתי להצטרף למשלחת ולנצל את הביקור בפולין כדי לבקר גם בסופראסל עיירת הולדתי, לאחר שעזבתי אותה לפני 62 שנה. לפני נסיעתנו יצרנו קשר עם טומש ווישניבסקי שחוקר את הקהילות היהודיות של מחוז ביאליסטוק והוא היה זה שקישר אותי עם יעקב פת בתל־אביב, חלוץ ולוחם למען מדינת ישראל ועורך ספר סופראסל שהיתה לנו הזכות אמנם לפגשו וכן שרידים אחרים מסופראסל שמהם למדנו הרבה על העיירה המופלאה הזאת וכן על משפחתי ומוצאי. בביקורי בסופראסל באפריל 1990, קשה היה לי לזהות את ביתי הישן שנבנה מחדש ולא הצלחתי למצוא את בית הכנסת שהנאצים שרפו. אני ביקרתי כמובן את ארמון בוכהולץ שבצילו שכן ביתי הישן וביקור זה החזיר לי זכרונות מימי הילדות כאשר רוזנת הארמון החביאה אותנו מהחיילים בסוף מלחמת העולם הראשונה ועם הקמתה מחדש של המדינה הפולנית.

נהר הסופראסל הזכיר לי מראות הנעורים של רחצה בנהר, השקיית סוסים והשדה הרחב ע"י הנהר שאליו היו מגיעים איכרים מכפרי הסביבה למכור פרות ועגלות ואף סוסים. אין יותר יהודים בסופראסל ולא היו לי שמות כלשהם אליהם יכולתי לפנות בשאלותי ברגשות כבדים עזבתי את עיירת הולדתי.

"מצעד החיים" — 1990

ההשתתפות ב"מצעד החיים" מאושוויץ לבירקנאו היתה מרגשת ביותר ולעולם לא נשכח זאת. שלושת מליוני יהודי פולין שנרצחו בגיטאות ובמחנות המוות אינם יותר ו"מצעד החיים" בא לחלוק להם כבוד ולהוכיח כלפי העולם שהעם היהודי, למרות השואה האיומה, חי וקיים.

יותר מ־4,000 צועדים הלכו יד ביד את כל הדרך שרוותה כל כך הרבה דם יהודי, הרב ישראל לאו, רבה הראשי של תל־אביב שהוא ניצול־שואה והסופר אלי וייזל מניו־יורק הנהיגו את המצעד והביאו את דבר ישראל והיהדות בכבוד ובאמונה שפשע איום שכזה אסור שיקרה אי־פעם ושלא יישכח לעולם. כאשר צעדתי בשורה, מזועזע מהמראות ומהדברים שנשמעו, חשתי בתוכי שאף אני מסמל בצניעותי את גורלו של היהודי שלמרות היותו מפוזר בין העמים ונתון לשנאה ופחד, אינו מתכחש לאמונתו ולשרשיו. מי היה מאמין שיהודי מעיירה קטנה כמו סופראסל שכל יהודיה הושמדו בשואה, יצעד לאחר יובל שנים על האדמה הארורה הזאת ויכריז קבל עם ועדה: "אני כאן! אני חי! עם ישראל חי!!!

---

* ג'ק ייזר ששמו המקורי יונה יזרניצקי, נולד ב־1914 בסופראסל והיגר לאחר מות אמו לסידני שבקנדה, שם הצליח להקים משפחה גדולה, לפתוח עסקים ולהצטיין בפעולותיו למען הציבור. יונה יזרניצקי הוא בן־דודו של יצחק שמיר (יזרניצקי) ראש ממשלת ישראל.

סופראסלע עיירתי

מאת: יעקב פת

חבויה ביער על גדות הנהר
שוכנת לה סופראסלע עיירתי
בין ביאליסטוק לקרינקי במורד ההר
היה פעם קן הולדתי

דל היה הקן – בית עץ קטן
רוחות ושלגים פקדוהו לרוב
אך בפנים היה מוצק ואיתן
וחום הקרין בו עד אין סוף

האגדה מספרת כי כנסת ישראל
בנדודיה בגלות, חפשה מקום להלין
גופה העייף... ואז קרא האל
... עד שתבוא הגאולה... פה־לין!

ופולין אמנם נתנה ליהודים מקום
אך זה לא היה מ"אהבת מרדכי"
מנת חלקם היו מרורים ופוגרום
אנטישמיות עוורת ושנאת אשמדי

למרות העוינות ותנאי העבדות
בנו והקימו קהילה לתפארת
היכלי תורה צדקה ותרבות
מלאכה ומסחר ותעשיה יוצרת

"שטעטל" קראו לעיירה היהודית
עניה ומרודה בחיי היום־יום
אך עשירה בחיים של רוח ותכלית
ובמעשים טובים לפרט וללאום

הגלות התמשכה וגאולה לא הגיעה
והכורת הנאצי רצח ללא רחם
"הפהלין" שבאגדה הפך לגיא הריגה
לזקן לטף לאב ולאם

בפולין אין יהודים היום, הם היו רק אז
וה"שטעטל" הוא מוצג מוזיאוני בלבד
רק המחנות, הגיטאות ומשרפות הגז
הם עדים לשואה האיומה מני עד

ובסופראסלע עיירתי היפה והקטנה
כל סימן וזכר יהודי אבד
הכל או נלקח או כסתה האדמה
ולא הותירה ולו מצבה אחת.

רק הבאר ומשאבת המים
נשארו במקומם ברחוב ליסטופד
הם ראו את הכל, אך שותקים כמים
ארורים הרוצחים! ימח שמם לעד!

* השיר נכתב לאחר ביקורו של יעקב פת בסופראסל, ביולי 1989, 50 שנה מאז עזב אותה עם עליתו לארץ ישראל.

מפגשים עם יוצאי סופראסל בארץ

חתונת הזהב של שמרל וליבה קפלן
מימין: יושבים־משפחת גוטרמן, משפחת סערוני, זיידל בוטנסקי. עומדים: מנחם סמיאטיצקי, ליבה ושמרל קפלן, חיים סגל, כרמלה גוטליב,אסתר בוטנסקי בצלאל גוטליב

The Golden Jubilee Wedding of Shmerl and Liba Caplan
From right: Sitting: Guterman Saaroni, Z. Butensky. Standing: M. Semiaticki, Liba + Shmerl Caplan, H. Segal, C. Gotlieb, E. Butensky and Bezalel Gotlieb





בבר מצוה של יעקב
סערוני בפתח־תקוה 1959

At the Bar-Mitzva of Jacob Saarony in Petach-Tikva



אורחי הכבוד בלה ומריק
הירשהורן (עומד)
מאוסטרליה והרב נחום
גולדשמיד מישראל

Guests of Honour: Bella + Narek Hirshorn (Australia) and Rabbi Nachum Goldshmid



כנס כללי של יוצאי
סופראסל־ת"א אוקטובר
.1989
משמאל: רייזל פק, מריק
הירשהורן מאוסטרליה
יעקב פת, זליג גוטליב,
זאב פק (מצלם) פרידה
מושקוביץ, מאשה לונסקי
ואסתר בוטנסקי

General Assembly of Suprasler Landsmanshaft, Tel-Aviv, October 1989
From Left: Reizl Peck, Marik Hirshorn, from Australia, Yaacov Patt, Zelig Gotlieb, Zeev Peck, Frida Moskowitz, Masha Lunsky, Esther Butensky





חלקים מהקהל בכנס
Parts of the crowd

יזכור

האבנים הזועקות



על זיידל בוטנסקי ז"ל



מאת: העורך

מנחם מרדכי (זיידל) בוטנסקי ז"ל נולד בעיירה סופראסל. אביו היה איש ירא שמיים וזהיר במצוה קלה כבחמורה. הוא היה עוסק בצרכי ציבור באמונה, היה בועדי בית הכנסת "בלינת הצדק" ובחברת "גמילות חסדים".

זיידל חונך באוירה דתית מובהקת. למד ב"חדר" כל היום משמונה בבוקר עד 8 בערב. ומשמונה בערב למדו לימודי חול עד שעה מאוחרת בלילה.

במלאות לו 12 שנה נסע לביאליסטוק ללמוד ב"ישיבה" ואם כי היה בידי אביו לשכור לו פנסיון העדיף שיתרגל לאכול "ימים" ("העסן טעג"), אצל קרובים או מכרים כדי לקיים את המצוה "פת במלח תאכל ועל הארץ תישן" וכולי.

לאחר שפרצה מלחמת העולם הראשונה והגרמנים נכנסו לעיירה אבד אביו את כל רכושו וזיידל נאלץ להפסיק את לימודיו ולעבוד לקיום המשפחה אצל הגרמנים ביערות ובמנסרה. הוא המשיך עוד ללמוד בערבים, ולקרוא בספרות העברית, כגון מאפו וסמולנסקין וגם בספרות האידית, כגון: מנדלי, שלום עליכם, וי.ל. פרץ. השתייך לצעירים של "צעירי ציון" וייסד בעיירה חוגים, קורסי ערב, ערבי שאלות ותשובות וספריה. עם תום המלחמה והאיחוד של צעירי ציון ופועלי ציון נהיה חבר של פועלי ציון ימין ופעיל במפלגה זו.

לרגל הגיוס לצבא הפולני נאלץ לשהות שנה וחצי בעיר קרינקי על ידי גרודנה, שם עבד בעבודות שונות ולאחר מכן התמנה למנהל בית הספר האידי במקום. גם בקרינקי המשיך לעסוק בשיעורי ערב, בקורסים, בסקציה דרמטית ובפעולות ציוניות ותרבותיות.

בשנת 1926 עזב את סופראסל ונסע לדנציג מקום שם התמנה למנהל כללי של בית המסחר ליצוא עצים והצליח מאוד. בדנציג היתה קהילה יהודית מאד מכובדת. זיידל בוטנסקי היה שם חבר הועד של ההסתדרות הציונית הכללית, חבר הועד של הליגה למען ארץ־ישראל העובדת, יושב ראש של פועלי־ציון ועוד מוסדות כגון קרן הקיימת וקרן היסוד. ביום עבד במשרתו והערבים והלילות היו קודש לפעולה ציונית. כמו־כן היה גם חבר הועד של המשרד הארצי ישראלי במקום ולבסוף סגן היושב ראש.

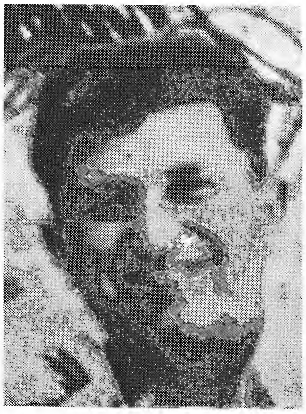
בסוף שנות העשרים הוא ביקש לעלות ארצה אולם מהמשרד הארצ־ישראלי בורשה בירת פולין, יעצו לו להשאר במקום באמרם: "בארץ ישנם בחורים רבים כמוך, אנחנו צריכים אותך בדנציג".!

עם עלות היטלר לשלטון הורע המצב והרבה היגרו ארצה ולארצות הברית. בסוף אוגוסט 1939 קבל את הסרטופיקטים שהוקצבו לו ולאחר תלאות והרפתקאות, הגיע ארצה עם אשתו אסתר תב"ל. ילדתם היחידה יהודית נשארה באנגליה, עד תום מלחמת העולם השנייה.

בארץ נתקבל לעבודה בעירית תל־אביב, תחילה כמנהל חשבונות ראשי ואחר־כך כיושב ראש ועדת הביקורת של קופת התגמולים של עובדי העיריה, עד לפרישתו.

מנחם מרדכי זיידל בוטנסקי נפטר ב־1987. היה הרוח החיה של ארגון יוצאי סופראסל בתכנון וארגון כנסי האזכרה וביצוע מפעלי ההנצחה עם הסתלקותו אבד לארגון "פטרון" נאמן ולמדינת ישראל אזרח רב־פעלים ואישיות מוסרית ומחנכת.

חיים סגל ז"ל



מאת: זאב פק

חיים סגל (1984-1913) נולד בעיירת הנופש סופראסל ליד העיר ביאליסטוק. שם למד בבית הספר העברי וספג את "החיידק הציוני". בשנת 1931 הצטרף להכשרה חלוצית בגרוכוב שנקראה בשם קיבוץ "גרוכוב המאוחד". שמטרתה היתה עלייה לארץ ישראל במסגרת תנועות החלוץ.

לאחר מכן עברה הפלוגה לוולומין. שם עבד חיים בבית חרושת ליציקה על מנת לאגור כסף למימון העלייה לארץ ישראל. חיים עלה לארץ ישראל בשנת 1933. עבד בחקלאות בפרדסי רעננה והרצליה, ובשנת 1934 עבר לחיפה והצטרף לחבריו מהכשרת גרוכוב. הנ"ל הקימו קבוצת בנייה שעבדה בסולל בונה והיא שהחלה לבנות את שכונת פיליפ מאייר – יהודי ציוני מדרום אפריקה – כיום נקראת "עין הים". הקבוצה גרה בצריף ליד בית ההבראה מגידו שהקבוצה עסקה בבנייתו. לבחירת מיקום מגורי הקבוצה היו שתי מטהות. האחת, הגנה על הרכוש היהודי על הכרמל, והשניה הפגנת נוכחות יהודית באיזור יערות הכרמל בואכה קיבוץ בית אורן. בהגנה שירת חיים כתצפיתן ואתת ובאיסוף ידיעות על המתרחש ברחוב הערבי. ביום עבד כטפסן בבניין, ובלילות יצא עם חבריו לפטרולים ומארבים באיזור יערות הכרמל. כמו כן השתתף בפעולות מנע נגד הכנופיות הערביות שהתנכלו לישובים היהודיים באיזור. הוא היה מגוייס זמן קצר לכוח השוטרים המוספים (גפירים) "שהיה בחסות ההגנה" תחת פיקוד בריטי. מטרת "גיוסו מטעם", כגיוסם של רבים אחרים, היתה להתאמן בנשק חם ולקבל אימונים צבאיים כדי שבשעת חירום יימצא כח יהודי מזוין ומאומן כדבעי כדי להגן על ישובים יהודיים ורכושם. מהבחינה החוקית, היה השירות בכח השוטרים המוספים מיועד להגן על רכוש של ממשלת המנדט מפני התנכלויות וחבלות של הכנופיות הערביות שפעלו באיזור במיוחד במאורעות 1939-1936.

בשנת 1938 נסע חיים לפולין כדי להעלות את הוריו. אולם הם סירבו משום מה וחיים חזר מאוכזב ארצה ערב פרוץ מלחמת העולם השניה. לרוע מזלו רק בשנת 1940 הובחנה אצלו מחלת השחפת כתוצאה ממנה היה הכרח לכרות לו ריאה. במשך למעלה משש שנים שכב בבתי חולים שונים עד שהחלים. בשנים אלו נעזר בעידוד ובסיוע על ידי אחותו שושנה (רייזלה סגל) תיבדל לחיים ארוכים ובעלה אליהו פק ז"ל, אשר מימנו את אישפוזו וכן השיגו עבורו את התרופות הכי חדישות והחיוניות (הפניצילין שהומצאה אז) להחלמתו.

לאחר החלמתו עבר להתגורר אצל אחותו וגיסו אליהו פק. הנ"ל דאגו לשיקומו ואף השיגו עבורו עבודה במפעלי היציקה וולקן שם עבד עד יציאתו לגימלאות. חיים היה חבר נאמן מסור, אהב לעזור לחברים וזאת למרות מצבו הבריאותי הלקוי. הוא אהב לטייל ברחבי ארץ ישראל, לצלם לקרוא שירה וספרות יפה. היו לו הרבה ידידים. רק שנים אחרי מותו נתגלתה העובדה שבתקופת אישפוזו בבתי החולים השונים הוא התעניין בשירה בכלל ובשירי עצבות ואהבה בפרט – כשירי רחל המשוררת – ואף החל מושך ידו בעט וכתב מספר שירים באידיש ובעברית שלא ראו מעולם אור. חיים נפטר בגיל 71 ממחלת הסרטן.

שמריהו קפלן ז"ל



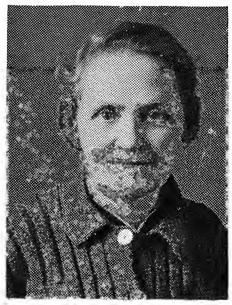
מאת בתו: יהודית אבן

כאשר אני באה לספר על אבא, שמריהו קפלן אני רואה בעיני רוחי את סופראסל, את ביתם של סבתא אסתר־רחל וסבא ישראל חיים קפלן, כמו כן את דודתי ליבי לבית קפלן ודודי ברוך קפלן ובני הדודים. כולם גרו באותה חצר ברח' צ'לוצ'נסקי. הבוסתן הגדול ובו מיני עצים שונים גן הירקות הגדול, הנגריה, הרפת ובו פרה, התרנגולות המהלכות בחצר וכמובן הבאר, שלנו הילדים היה אסור להתקרב אליה. בבית הסבא היו גם 2 דיירים גרמנים וכולם חיו יחד בהרמוניה. חלק מבני המשפחה הגרו לארצות הברית, מקסיקו וברית המועצות. אמנם אני נולדתי בסופראסל, אבל המשפחה גרה בביאליסטוק ובכל זאת השורשים באו מסופראסל. חודשי הקיץ וכמו־כן החגים בילינו שם. לאבא היתה נגריה וכמו כן חנות לרהיטים. היינו ארבעה והחיים התנהלו על מי מנוחות עד לתחילת שנות השלושים. אז הורע מצב היהודים בפולין, שמועות על היטלר התפשטו באירופה וריח מלחמה מתקרבת ריחף באויר.

אז גמלה באבי ההחלטה לעלות ארצה. אבא עלה תחילה בתור תייר. אנו נותרנו בפולין, השנה היתה 1933 ובארץ שררה הפרוספריטי. אבא עבד קשה ואחרי שהסתדר מעט, עלינו גם אנו, אמא ליבה אחי אריה ואני בשנת 1935 והתיישבנו ברמת־גן, שהיתה אז בת 10. שני רחובות, חולות ופרדסים, בלילות יללת התנים והשירה המונוטנית של הערבים שעברו בשיירות הגמלים בדרך החולית שעכשיו זה רח' בן גוריון. אבא עבד הרבה שעות בתור מנהל עבודה בבית חרושת לרהיטים ביפו עד פרוץ המאורעות ב־1936 כאשר בית החרושת נסגר וליהודים לא היתה אפשרות להגיע ליפו. לאבי היה מזל באותו יום, הוא אחר להגיע לעבודה ואז נאסרה הכניסה ליפו בבית החרושת, היתה התנפלות על יהודים והיו מספר חללים.

המצב הכלכלי שהיה טוב עד אז, הורע מאד, היה חוסר עבודה במשך זמן ניכר עד אשר אבי הצטרף לאגד בשנת 1938 והמצב השתפר. גרנו בבית דו־משפחתי, שאבא בנה ושיפר בכוחות עצמו, אבל אחרי שאנו הילדים עזבנו את הבית, הם עברו לגור בדירה ברח' יהלום שהיתה יותר קרובה למרכז העיר רמת־גן. אחרי מלחמת העולם השניה, כשנודע שמשפחת אבי בפולין נספתה (חוץ מבת אחיו שהיתה בארץ) כל מעייניו היו להנציח את זכר אנשי קהילת סופראסל. אבי זכה עדיין לטעת חורשה ע"ש קדושי סופראסל והנצחת הקדושים במרתף־השואה. הוא נפטר ב־ו' באב 1981, שלוש שנים אחר מות אמי ליבה. לו היה בחיים בטוחני כי היה נרתם להנצחת העיירה לדורות הבאים.

גדליה וחיה גוטליב ז"ל




מאת בנם: **זליג גוטליב**

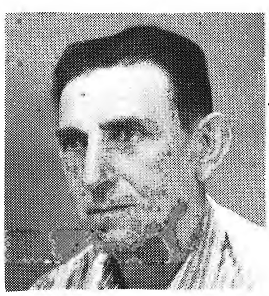
גדליה גוטליב היה בעל הטרטק (מנסרת עצים) בסופראסל. שותפיו היו בני משפחות דנציג וסמיטיצקי. הטרטק נבנה בצפון העיירה, על הדרך הראשית לביאליסטוק. גדליה היה איש עסקים ובעל־צדקה.

משפחת גוטליב נותקה בשתי מלחמות העולם. במלחמת העולם הראשונה נותר גדליה כשהוא בצד הגרמני וכל משפחתו בצד הרוסי. ב־1918 התאחדה המשפחה מחדש בסופראסל. במלחמת העולם השניה, ב־21.6.1941 יום לפני שגרמניה הנאצית תקפה את רוסיה, הוגלו גדליה וחיה גוטליב לעומק רוסיה, לסיביר, ע"י גבול מונגוליה. הם אמנם ניצלו מכף הקלע הנאצי, אך עברו עליהם 5 שנות עבודת פרך בסיביר. הבנים זליג ובצלאל והבת מרים היו כבר בארץ ואילו הבן הצעיר משה'ל נכחד בשואה.

ב־1947 עלו אבא ואמא גוטליב לארץ והתישבו בפתח־תקוה ע"י שלושת ילדיהם. היו פעילים בחוגים של יוצאי ביאליסטוק וסופראסל והשתתפו בכל פעולות ההנצחה. הם זכו לנכדים ונינים ונפטרו בשיבה טובה.

יהי זכרם ברוך.

הרצל סערוני שטורמאק ז"ל



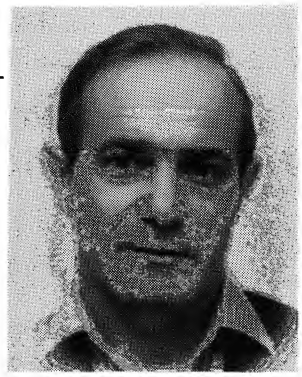
מאת בנו: **יעקב סערוני**

הרצל היה הבן הבכור ליעקב ופסיה שטורמאק ונולד בסופראסל. אחיו מיירעם ושמואל ואחותו אסתר כולל הוריו נספו בשואה. למשפחה היתה מאפיה ועסקו גם במסחר. האב היה פעיל בארגוני צדקה רבים ותרם לקרנות ולמוסדות סוציאלים. הרצל סיים גמנסיה בביאליסטוק והתבלט בקרב הנוער בעיירה בפעילויות רבות. הוא היה מפקד "השומר" המקומי שהיה ארגון ציוני שחניכיו אומנו להגנה (במקלות במקום רובים) וכן היה בהנהלת הק"ל ובועד הספריה. הוא גם שירת בצבא הפולני.

כאשר פרצה מלחמת העולם השניה נפל בשבי בצד הרוסי ונשלח לעבודה במכרות הברזל בניפרופטרוסק ובהנחת מסילת הברזל בסיביר. בסוף המלחמה עם הסכם – שיקורסקי הועבר לצבא אנדרס וכאשר עזבו את רוסיה דרך פרס ועירק הגיע ארצה ונשאר. השתתף במלחמת השחרור והשתקע בפתח תקוה לאחר שנשא לאשה את צפורה לבית פייס מביאליסטוק ונולד להם הבן יעקב. הרצל עבד בעבודות שונות והיה חבר בקואפרטיב לייצור מרצפות, הוא נפטר בארץ ב־1984.

יהי זכרו ברוך.

קורניאנסקי חיים ז"ל



מאת בנו: אבי קורניאנסקי

קורניאנסקי חיים מאיר בן מנחם מנדל וגיטל, נולד ב־1924 בסופראסל.

אבא עלה ארצה בשנת 1947 לאחר שעבר דרך יסורים הן בשואה והן בדרך ארצה כאשר הגבולות נסגרו וכל הבאים נשלחו לקפריסין.

את סיפור השואה אבא סיפר לנו בנקודות עיקריות כאשר את הנקודות הקשורות בו, בדרך כלל הדחיק, אך על הנייר רשם אבא מעט פרטים ומהם ניתן היה להבין את הסבל הרב שעבר.

להלן קטע מעדות של אבי ז"ל:

"ב־6.2.43 הובלתי לאושויץ בו הייתי עד קיץ 43 ומשם נלקחתי למחנה ריכוז "יבוזנו" בו נשארתי ועבדתי במכרות פחם (דגס־גרובה) במשמרות כ־18 שעות ביממה הובלנו קשורים לעבודה.

גרמני אחד שהיה טוב הוציא אותי מהסלקציה והכניס אותי ל"קרנקן רביר" (כנראה מרפאה) שם שכבתי 7 שבועות.

עם חיסול המחנה ב־17.1.45 הלכתי במצעד יבוזנו־בליקהאמר שנמשך כמה ימים, בכל הזמן של המצעד ירו עלינו ובפרט באלה שלא עמדו בקצב ההליכה או היו יוצאים מהשורות לבצע את צרכיהם.

בבליקהאמר הייתי עד איך ירו באנשים שהסתובבו במחנה וחיפשו מזון. היו גם התעללויות שבהם הס.ס. היו משלחים את כלביהם לשם שעשוע.

אני זוכר גם מקרה בו נורו יהודים ע"י רפורט פיהרר בזמן חלוקת לחם, הלחם הובא במשאית וצריך היה להכניסו למחסן. זה היה ביום שלא עבדנו, במקום 2 או 3 אנשים שהיו צריכים לעבוד התאספו 5 או 6 אנשים במחשבה לקבל תוספת של חתיכת לחם בזה הבחין הרפורט פיהרר אשר פיזר אותם בכח וירה בהם.

אני גם רציתי להשתתף בעבודה זו ולהשיג מנה נוספת של לחם. בדרך למחסן הבחנתי בס.ס. שמתקרב ותיכף הכרתי שזה רפורט פיהרר, נעצרתי וברגע האחרון החלטתי לסגת ונכנסתי לאחד הבלוקים הסמוכים.

מכל זה הבנתי שאני חייב לברוח ואז בהזדמנות ראשונה פרצתי את הגדר ברחתי וכך השתחררתי."

אבא הגיע לפתח־תקוה ושם החליט להקים בית בישראל, לאחר שאיבד את כל משפחתו בשואה. מקום עבודתו היה תנובה אשר בה היה מנהל חשבונות ב־14.1.1981 (ט"ו באלול תשמ"א) נפטר אבא כאשר הוא רק בן 57.

הוא השאיר אחריו אשה אסתר, בת טובה, 2 בנים מנחם ואבי (כולם נשואים) ו־ 3 נכדים. זכרו תמיד יהיה עמנו.

יזכור

נעלה זכרונם של אנשי עיירתנו, הקדושים והטהורים, אנשים, נשים וטף שהומתו, נהרגו, נחנקו ונשרפו על קידוש השם בידי הנאצים וגרוריהם.

יעלה ויתקדש שמם וזכרם לעולמי־עד ולנצח נצחים!

Otenstein Abraham-Jaacov & Sara	אוטנשטין אברהם – יעקב ושרה
Otenstein Shabtai & Basha + Shlomo	אוטנשטין שבתאי ובשה + שלמה
Otenstein Moshe & Devora	אוטנשטין משה ודבורה
Ouzder Lole & Tibel	ד"ר אוזדר לולה וטייבל
Izenman Michael & Hanna + 2	איזנמן מיכאל וחנה + 2
Intergiletor Bashe & husband + 1	אינטרגולטור באשע ובעלה + 1
Epstein Zusman & Sima + 2	אפשטין זוסמן וסימה + 2
Birger Gedalia & Haika + Zelig & Etel	בירגר גדליהו וחייקה + זליג, עטל
Sara (Birgers daughter) & husband + 1	שרה (לבית בירגר) בעלה + 1
Buchbinder Family + 3	משפ. בוכבינדר + 3
Butshkovsky Meir & Naomi + 3	בוצקובסקי מאיר ונעמי + 3
Butshkovsky Haika	בוצקובסקי חייקה
Biber Berl & Hasia + Riva	ביבר ברל וחסיה + ריבה
Blecher Mordehai — Josef + wife + 2	בלכר מרדכי־יוסף ואשתו + 2
Berzinsky Meir& Sara	ברזינסקי מאיר ושרה
Bramzon + wife	ברמזון ואשתו
Goldshmid Josef & Cyril + 1	גולדשמיד יוסף וציריל + 1
Goldshmid Eliezer & Haya Feigl & Shaul, Itzchak & Baruch	גולדשמיד אליעזר וחיה־פייגל + שאול יצחק וברוך
Goldshmid Gitel + Lea	גולדשמיד גיטל + לאה
Gotlib Haim & Devora + 2	גוטליב חיים ודבורה + 2
Gotlib Moshe & Nehama & Ester	גוטליב משה ונחמה + אסתר
Gotlib Moshe (Gdalia's son)	גוטליב משה (בן גדליהו)
Goldberg Israel & Rivkah + Benjamin & Chava	גולדברג ישראל ורבקה + בנימין וחוה
Glazer Zalman Leib & wife + Beila	גלזר זלמן־לייב ואשתו + ביילה
Glazer Moshe & wife + 1	גלזר משה ואשתו + 1
Glazer Shmuel & wife + Velvel + Mendel & Yaacov	גלזר שמואל ואשתו + וולוול, מנדל ויעקב
Glazer Menashe & Esther & Raizl + Shmuel	גלזר מנשה ואסתר + רייזל ושמואל
Glazer Josef & wife + 3	גלזר יוסף ואשתו + 3
Gliksman family	גליקסמן ומשפחתו
Gamzu Mirche + Baruch	גמזו מירצה + ברוך

Gamzu Rachel + Haim
Greenshpan Moshe
Gelbord Josef + wife + 1
Gershuny Itzchak
Gershuny Mordehai & Ethel + 2
Gershuny Haim Hirsh & Mindl + 2
Gershuny Hershl

Gershuny Betzalel & Lybbi + Yehudit Haja & son
Grosberg Moshe — Leib & wife

Danzig Moshe & Yenta & Josef, Duba + Ester
Danzig Dina & husband
Hirshhorn Shmuel
Hirshhorn Haim — Meir & Devora
Winer Sarka + Yenta & Eliyahu
Vinograd Bracha + Rachel
Zaltzman Nota & wife + 3
Zayontz Haim

Hazan Aharon & Bluma + Rehuvein + Nahum
Hazan Hersh & Cherna + Liza + Zalman
Hazan Shlomo & wife
Travitzki Zelig & Bracha + 1
Travitzki Moshe & wife + Asher
Yezernitzki Shmuel & wife + 1
Yurovietzki & wife + 1
Yelin Avigdor & Zuka + Aliya
Habotzki Zeev & wife
Habotzki Abraham & wife + 1
Kagan Tole & Sonia + 2
Moshe & Sara'Keyla + 1
Kagan Josef + wife

Lev Devora-Michla + grand daughter Bashke
Levin Benyamin & wife + 5
Levin Izik + 4
Levin Izik & Rachel + Moshe
Lipski Meir & wife
Lindenbaum Shmuel & Itel
Leibele Washilkover + 1

Miletzki Esther-Rachel + Alter Josef & Benjamin
Miltezki Bobtze & husband + 2

גמזו רחל + חיים
גרינשפן משה
גלבורד יוסף ואשתו + 1
גרשוני יצחק
גרשוני מרדכי ואטל + 2
גרשוני חיים הירש ומינדל + 2
גרשוני הרשל
גרשוני בצלאל וליבה + יהודית, חיה והבן
גרוסברג משה־לייב ואשתו
דנציג משה וינטה + יוסף דובה ואסתר
דנציג דינה ובעלה
הירשהורן שמואל
הירשהורן חיים־מאיר ודבורה
ווינר שרקה + ינטה ואליהו
וינוגרד ברכה + רחל
זלצמן נטע ואשתו + 3
זאיונץ חיים
חזן אהרון ובלומה + ראובן ונחום
חזן הרש וצ'רנה + ליזה וזלמן
חזן שלמה ואשתו
טרביצקי זליג וברכה + 1
טרביצקי משה ואשתו + אשר
יזרניצקי שמואל ואשתו + 1
יורוביעצקי ואשתו + 1
ילין אביגדור וז'וקה + אליה
כבוצקי זאב ואשתו
כבוצקי אברהם ואשתו + 1
כגן טולה וסוניה + 2
כגן משה ושרה־קיילה + 1
כגן יוסף ואשתו
לב דבורה — מיכלה ונכדתה באשקע
לוין בנימין ואשתו + 5
לוין אייזיק + 4
לוין אייזיק ורחל + משה
ליפסקי מאיר ואשתו
לינדנבוים שמואל ואייטל
לייבל'ה וושילקובער + 1
מילצקי אסתר־רחל + אלתר־יוסף ובנימין
מילצקי (הבת) בובצה ובעלה + 2

Mines Betzalel & Chaika + Lazer & Gita

Segal Arie & Wella + Beina, Toyba + Hershl
Segal Myrem & Ethel
Sobotnik & wife + 2

Sikora Yehoshua & Rivka + Fruma & Izik
Seyoma & Golda + 1
Semiatitzki Asher & wife + 2
Semiatitzki Motke & wife + 2
Semiatitzki Itche & wife + 1
Semiatitzki Devora
Osnat (Semiatitki) & husband + 2
Spector Haim & wife + 1
Ser Malka + Moshe
Ser Meir & wife
Ser Shlomo & Sifra + 1
Elzon Shlomo & wife + 1

Patt Meir & Bashke + Abraham & Libele
Pototzky Hana-Mindel & husband + 4
Fine Arie Leib + Rivka
Fine Yaacov & Bracha + 2
Fine Feiga + Zalman
Fine Liptze
Finsod Abraham & Etka + 2
Tzvat Menahem & Rychel + 1
Tzimbler & wife + Moshe + 1
Cytron Alex & Sofia
Cytron Benyamin
Tzalevitch Elchanan
Kawe Yaacov & wife + 1
Koolic Eliyahu & wife + 1

Kornansky Baruch & Feigel + Benyamin & Pinhas

Kornansky Mendel & Gita + Abraham & Isar
Kornansky Hershl & wife + 2
Kirshner Lea
Kaplan Yaacov & Freydka + Itzak
Kaplan Izik & wife
Rabbi Rabinovitz Avigdor & Tzipa

מינס בצלאל וחייקה + ליזר וגיטה
סגל אריה וולה + ביינה טויבה והרשל

סגל מיירם ואטל
סובוטניק ואשתו + 2
סיקורה יהושוע ורבקה + פרומה ואיזיק

סיומה וגולדה + 1
סמיאטיצקי אשר ואשתו + 2
סמיאטיצקי מוטקה ואשתו + 2
סמיאטיצקי איצ'ה ואשתו + 1
סמיאטיצקי דבורה
אסנת (סמיאטיצקי) ובעלה + 2
ספקטור חיים ואשתו + 1
סר מלכה + משה
סר מאיר ואשתו
סר שלמה ושפרה + 1
עלזון שלמה ואשתו + 1
פת מאיר ובאשקע + אברהם וליבעלע

פוטוצקי חנה־מינדל ובעלה + 4
פיין אריה־לייב + רבקה
פיין יעקב וברכה + 2
פיין פייגה + זלמן
פיין ליפצ'ה
פיינסוד אברהם ואיטקה + 2
צבת מנחם ורייכל + 1
צימבלר ואשתו + משה + 1
ציטרון אלכס וסופיה
ציטרון בנימין
צלעוויץ אלחנן
קווה יעקב ואשתו + 1
קוליק אליהו ואשתו + 1
קורניאנסקי ברוך ופייגל + בנימין ופנחס

קורניאנסקי מנדל וגיטה + אברהם ואיסר

קורניאנסקי הרשל ואשתו + 2
קירשנר לאה
קפלן יעקב ופריידקה + יצחק
קפלן איזיק ואשתו
הרב רבינוביץ אביגדור וציפה

Rabinovitz David + wife (née Sloviatitzki)	רבינוביץ דוד ואשתו (לבית סלוביאטיצקי)
Rabinovitz Efraim	רבינוביץ אפרים
Rosentzveig David & Haya-Sara + 1	רוזנצווייג דוד וחיה־שרה + 1
Shturmak Yaacov & Peshke + Myrem Shmuel & Ethel	שטורמאק יעקב ופשקע + מיירם שמואל ועטל
Shturmak Itczhak + wife	שטורמאק יצחק ואשתו
Shturmak Hertzel & Haya-Sara + 1	שטורמאק הרצל וחיה־שרה + 1
Shturmak Rachel & husband	שטורמאק רחל ובעלה
Spinner Isar & wife Itzhak, Abraham + 2	שפינר איסר ואשתו + יצחק, אברהם + 2
Spinner Chlavne & wife	שפינר כלבנה ואשתו
Spinner Betzalel & wife	שפינר בצלאל ואשתו
Shlachovsky Benyamin & Haya + 1	שלכובסקי בנימין וחיה + 1
Shotlander Abraham Itzhak + wife + 1	שוטלנדר אברהם־יצחק ואשתו + 1
Shotlander Gitl	שוטלנדר גיטל

יזכור

נעלה זכרם של אנשי עיירתנו, שנפטרו לאחר השואה ושהובאו לידיעתנו.

.Former Supraslers who died in U.S.A	**סופראסלאים שנפטרו בארצות הברית**
Cytron Haim	ציטרון חיים
Cytron Semion	ציטרון סמיון
Cytron Arcadia	ציטרון ארקדיה
Rabbi Rabinovitz Yaacov	הרב רבינוביץ יעקב
Rabbi Kurtz Abraham — Zalman	הרב קורץ אברהם־זלמן
Former Supraslers who died in Australia	**סופראסלאים שנפטרו באוסטרליה**
Otenstein Fishel	אוטנשטין פישל
Greenshpan Abraham	גרינשפן אברהם
Krinsky Benek	קרינסקי בנק
Former Supraslers who died in Israel	**סופראסלאים שנפטרו בישראל**
Epshtein Menahem	אפשטיין מנחם
Butensky Mordechai (Zeidl)	בוטנסקי מרדכי (זיידל)
Gotlib Gedalya & Haya	גוטליב גדליה וחיה
Grabovsky Esther-Malka	גרבובסקי אסתר־מלכה
Segal Haim	סגל חיים
Semiatitzky Menahem	סמיטיצקי מנחם
Saaroni (Shturmak) Herzl	סערוני (שטורמאק) הרצל
Pintel Leibl & Bracha	פינטל לייבל וברכה
Tzoref (Goldshmid) Shmuel	צורף (גולדשמיד) שמואל
Kornansky Haim-Meir	קורניאנסקי חיים־מאיר
Kaplan Shmerl & Ahuva	קפלן שמרל ואהובה
Rabbi Rabinovitz Aaron	הרב רבינוביץ אהרון
Pudlouvky Leib	פודלובסקי לייב
Lushnitzky Alter	לושניצקי אלתר
Fine Lea	פיין לאה

מפעלי זכרון והנצחה

קרן קימת לישראל
הועד הארצי לארץ ישראל
תל־אביב

י"ב בטבת תשי"ג
30.12.52

מס' 1508

לכב'
ועד אגוד יוצאי סופראסל בישראל
לידי מר יעקב פת
רח' אלכסנדר ינאי 22
כ א ן.

א.נ.

רשמנו לפנינו את החלטת הנהלתכם להנציח את זכר קדושי עירכם ע"י נטיעת 307 עצים ב"יער הקדושים" ומאשרים קבלת הסך -.100 ל"י, לפי קבלה מס' 268143 מ-29.12.1952 למטרה הנ"ל.

היות ועונת הנטיעות נגמרת בסוף פברואר הנכם מתבקשים להחיש את הפעולה, כדי שנוכל לנטוע את כל 307 העצים עוד השנה.

בכבוד רב,
הועד הארצי לקרן הקימת לישראל בארץ ישראל

קק"ל



נטיעת חורשה ביער הקדושים לזכר יהודי סופראסל שנספו בשואה
מימין: חיה וגדליה גוטליב, יעקב פת ובנו בועז, רייזעל פק, מנחם סמיאטיצקי וליבה ושמרל קפלן

Planting trees (Yaar Hakdoshim) in memory of Suprasl Jews
From right: Haya + Gedalia Gotlieb, Yaacov Patt and his son Boaz, Reizl Peck, Menachem Semiatitzki, Liba + Shmerl Caplan



אנדרטה לזכר יהודי סופראסל במרתף השואה בהר־ציון, ירושלים (1967)
מימין עומדים: ש. קפלן, י. פת, ד. פיין ה. סערוני, ח. סגל, י. רבינוביץ, ור. פק יושבים: ל. רבינוביץ, א. גוטרמן,ל. קפלן י. מוגילבסקי, א. מ. גרבובסקי

Memorial of Suprasl Jews — Mount Zion Jerusalem
From right standing : S. Caplan, Y. Patt, D. Fine, H. Saaroni, H. Segal, Y. Rabinovitz, R. Peck. Sitting: L. Rabinovitch, E. Guterman, L. Caplan, Y. Mogilewsky, E.M. Grabowsky



אנדרטת ילדי קורצ'ק ב"יד בשם" כסמל לילדי קהילת סופראסל שנספו כולם

Kortchaks Children Memorial at "Yad Vashem" as a simbol for the Jewish children of Suprasl, who perished all



The plague of Suprasl at the Valley of the Destroyed Communities



עיירת סופראסל חרוטה בבקעת הקהילות שע"י "יד ושם" ירושלים

שמות התורמים הנדיבים

...ויבואו על הברכה כל אלה שתרמו להוצאתו של ספר סופראסל
...Blessed will be those who contributed toward the publication of Suprasl Book

אבן יהודה ויהודית, בני־ברק, ישראל	Evan Yehuda + Yehudith, Bnei-Brak, Israel
בוטנסקי אסתר, חיפה, ישראל	Butenski Esther, Haifa, Israel
בראז שמעון ומרים, פתח־תקוה, ישראל	Braz Shimon + Miryam, Petach-Tikva, Israel
גבאי דן ויהודית, גבעתים, ישראל	Gabay Dan + Yehudith, Givatayim, Israel
גוטליב בצלאל וכרמלה, ירושלים, ישראל	Gotlieb Bezalel + Carmela, Jerusalem, Israel
גוטליב זליג ושולה, גבעתיים, ישראל	Gotlieb Zelig + Shula, Givatayim, Israel
גוטרמן אסתר, הרצליה, ישראל	Guterman Esther, Herzelia, Israel
גולדשמיד נחום, תל־אביב, ישראל	Goldshmid Nachum, Tel-Aviv, Israel
גמזו מרדכי, קרית ביאליק, ישראל	Gamzu Mordechai, Kiryat Bialyk, Israel
גרקבה טד ובלה, מלבורן, אוסטרליה	Garkawe Ted + Bella ,Melbourne, Australia
הירשהורן אריה, רמת השרון, ישראל	Hirshorn Arie ,Ramat-Hasharon,Israel
הירשהורן מרק ובלה, מלבורן, אוסטרליה	Hirshorn Marek + Bella, Melbourne, Australia
וינברג (ציטרון) אינה, תל־אביב, ישראל	Winberg (Cytron) Ina, Tel-Aviv, Israel
ויינר חיים ורחל, מלבורן, אוסטרליה	Weiner Haim + Rachel, Melbourne, Australia
וייסנברג סוניה, מלבורן, אוסטרליה	Wajsenberg Sonia, Melbourne, Australia
יופה מוריס ובלה, נתניה ישראל	Yoffe Morris + Bella, Nathania, Israel
יֵיזר (יזרניצקי) ג'ק (יונה) וזלדה, סידני, קנדה	Yazer (Yazernicki) Jack + Zelda, Sydney, Canada
יפת זאב ושושנה, תל־אביב, ישראל	Yeffel Zeev + Shoshana, Tel-Aviv, Israel
יפת גדעון ושרה, ירושלים, ישראל	Yeffet Gideon + Sara, Jerusalem, Israel
כהן (קגן) יוסף פתח תקוה, ישראל	Cohen (Kagan) Yoseph, Petach-Tikva, Israel
לונסקי מאשה, תל־אביב, ישראל	Lunsky Masha, Tel-Aviv, Israel
ליברמן ג'ק וג'ניה, מלבורן אוסטרליה	Liberman Jack + Genia, Melbourne, Australia
ליפקס ליאון ומיניה, מלבורן אוסטרליה	Lipkies Leon + Minia, Melbourne, Australia
מוגילבסקי (אוטנשטיין) יפה, ראשון לציון, ישראל	Mogilevski(Otenstein) Jaffa, Rishon Lezion , Israel
מוסקוביץ פרידה, תל־אביב, ישראל	Moskowith Frida, Tel-Aviv, Israel
מירון שרה, ראשון לציון, ישראל	Miron Sara, Rishon Lezion, Israel
סוכובולסקי (חזן) רחל, מלבורן, אוסטרליה	Suchowolski (Chazan) Rachel, Melbourne, Australia
סוקולוביטש אהרון וצילה, מלבורן, אוסטרליה	Sokolowicz Aaron + Cilla, Melbourne, Australia
סמיטיצקי שרה, תל־אביב, ישראל	Semiaticky Sara, Tel-Aviv, Israel
סערוני יעקב, פתח־תקוה, ישראל	Saaroni Yaacov, Petach-Tikva, Israel
סילבר אבי ובתיה, מלבורן אוסטרליה	Silver Avi + Batia, Melbourne, Australia
פיין זלמן (דיידוש) ולאה, חולון	Fine Zalman (Daydush) + Lea, Holon, Israel

Fink Arie + Rivka, Tel-Aviv, Israel	פינק אריה ורבקה, תל־אביב, ישראל
Fink Leon + Yvonne, Melbourne, Australia	פינק ליאון ואיוון ,מלבורן אוסטרליה
Peek Zeev, Omer, Israel	פק זאב, עומר, ישראל
Peck Shoshana (Reizele), Kiryat Motzkin, Israel	פק שושנה (רייזעלע), קרית מוצקין, ישראל
Patt Boaz + Hanna, Holon, Israel	פת בועז וחנה, חולון, ישראל
Patt Yaacov + Haya ,Tel-Aviv, Israel	פת יעקב וחיה, תל־אביב, ישראל
Patt Shlomo + Gita, Haifa, Israel	פת שלמה וגיטה, חיפה, ישראל
Cytron Tuvia, Tel-Aviv, Israel	ציטרון טוביה, תל־אביב, ישראל
Korniansky Avi, Nes-Tziona, Israel	קורניאנסקי אבי, נס ציונה, ישראל
Kornan Rose, Melbourne, Australia	קורנן רוז, מלבורן, אוסטרליה
Kaplan Arie, Ramat-Gan, Israel	קפלן אריה, רמת־גן, ישראל
Katzengold Mordechai + Shosh, Ramat-Gan, Israel	קצנגולד מרדכי ושוש, רמת־גן, ישראל
Krynski Max + Rosalia, Melbourne, Australia	קרינסקי מקס ורוזליה, מלבורן, אוסטרליה
Rabinowitz Yoseph, Jerusalem, Israel	רבינוביץ יוסף, ירושלים, ישראל
Rabinowitz Lana, Bnei-Brak, Israel	רבינוביץ לנה, בני־ברק, ישראל
Rabinowitz Meir, New-York, U.S.A.	רבינוביץ מאיר, ניו־יורק, ארה"ב
Rabinowitz Sholem, New-York, U.S.A.	רבינוביץ שלום, ניו־יורק, ארה"ב
Shteinart Sima, Ramat Eliau, Israel	שטיינרט סימה, רמת־אליהו, ישראל
Wainkselbaum Lea, New-York, U.S.A.	ויינקסלבוים לאה, ניו־יורק, ארה"ב

BIBLIOGRAPHY ביבליאגראפיע ביבליוגרפיה

- דאטנער ד"ר שמעון – בלעטער פאר געשיכטע
- דובנוב שמעון – תולדות עם עולם
- הערשבערג א.ש. – פנקס ביאליסטוק
- ווארשוווסקי יעקב – אידישע קהילות אין פולין – היסטאריע און געזעצן
- ווישניבסקי טומאש – הקהילות היהודיות במחוז ביאליסטוק
- טורקאוו יאנאס – נאך דער באפרייאונג
- טענענבוים־בעקער נ. – מרדכי טענענבוים טאמאראף, דער העלד פון די געטאס
- לשוביץ כתריאל – וולקוביסק, סיפורה של קהילה יהודית־ציונית
- מארק בערל – דער אויפשטאנד אין ביאליסטאקער געטא.
- נצר ד"ר שלמה – אלף שנות היסטוריה יהודית בפולין, בית התפוצות.
- סאן דוד – ביאליסטאקער אלבום.
- ספר הפרטיזנים היהודים – ספרית הפועלים
- פנקס קרינקי
- רבינוביץ הרב אהרן – בנין שלמה
- שאשקעס אברהם – אידן פיאניערן פון דער טעקסטיל – אינדוסטריע אין פוילן
- רוזן דב – שמע ישראל
- כץ – קופשטיין – שירי ערש ליענקל'ה
- נימצוביץ יצחק – בזכותם (איורים)

- The Bialystoker Memorial Book
- Sawicki Piotr — Bialystok Moje Miasto, Album
- Balaban Prof. Dr. Meir — Historia Zydow W Polsce
- Datner Dr. Szymon — Walka I Zaglada Gheta Bialostockiego

4 The March of the Living

Participation in the March of the Living was a very moving experience, one which we shall never forget. At the Auschwitz Museum, we walked from one building to another, viewing the remnants of the prisoner's belongings valises (with names printed upon them), all kinds of brushes, eyeglasses, and human hair which was used to make cloth (known as human hair cloth). We stood in the gas chambers, and beside the ovens, and viewed the ashes in a glass urn, and wondered how many and which of our families' remains were there. I later found out that Jews from the Bialystok area had been taken to Treblinka.

The March of the Living took place on April 22, 1990, Holocaust Memorial Day, and covered the route from Auschwitz to Birkenau. We were 4,000 or more, walking arm in arm, along the road that had been used by the prisoners of the camps. At least 3,500 students, young teenagers, were in the group. They came from Canada, the United States, Israel, Brazil, France and other countries. Elie Wiesel led the procession together with Rabbi Lau of Israel. The walk concluded at a broken, platform-like rock at Birkenau, where a ceremony took place a memorial tribute to those had perished during those terrible days. As one rabbi described it the inhumanity of humanity.

It must never happen again for our children and our grandchildren's sakes. Each of us came away from those camps with devastatingly horrible memories, and left a part of our hearts there lest we forget.

My personal story reflects the story of the Jewish people and its existence. After generations of being dispersed and persecuted throughout the world, the Jews remember their past and do not deny their faith and their religious beliefs. It is more than symbolic that after all the atrocities of the Holocaust a Jew from a small town like Suprasl, where all of the Jews were wiped out by the Nazis, survives and suddenly appears in the March of the Living, announcing to the world: I am here! I am alive! Am Yisrael Chai! **עם ישראל חי**



The house in the shadow of the Palace

soon put me at ease, and I was welcomed into a loving home. Several weeks after my arrival in Sydney, I was enrolled in an elementary school. I found it very difficult to fit into a classroom of 6 year olds, and after about two weeks I left school and began to work. I found a job with a wholesale food and vegetable distributor, where I worked indoors, and also worked as a truck driver's helper. I earned $6.00 a week, and paid $5.00 a week for room and board. With the remaining 1.00 I went to the movies — they were silent, with English sub-titles, and in this way I learned to read and speak English.

As soon as I knew a little English, I began to peddle in the country. I travelled on foot, carrying a pack on my back containing an assortment of clothing to sell to the people in rural areas. The following year, I bought a horse and wagon — this was much easier than carrying the pack. I never made any money, as I spent two dollars for each dollar that I earned. In the wintertime I worked in two men's wear stores, and this, together with the peddling endeavors, initiated my knowledge into the men's wear business.

In 1930, my brother, Mendle, opened a men's wear store in Sydney Mines, a small coal mining town a few miles from Sydney. In 1934, he took me into the business as a partner, and for this I shall always be grateful. The store was known as Yazer Brothers Limited, and still bears this name, even though the business has changed hands. The store became the most popular business on Cape Breton Island, along with another that was opened in Sydney in 1946. I was in charge of the Sydney store.

A few years later we became involved in the real estate business in Sydney on a small-scale basis, with a fair degree of success.

In 1976, we sold the two stores and I became more involved in community work.

3. A Return to Suprasl

When I heard about the United Israel Appeal Mission that would travel to Poland for Holocaust Remembrance Day, and then on to Israel for Israel Independence Day, my wife Zelda and I decided that we would go. I especially wanted to visit my hometown, Suprasl, which I had left 62 years earlier.

On March 1, 1989, I saw a letter in the Canadian Jewish News, asking that Canadian immigrants who had been born in the Bialystok area contact Tomasz Wisniewski. I wrote to him, telling him that I was from Suprasl. He replied giving me the name of Yaacov Patt, with whom we had the pleasure of meeting in Tel Aviv on May 12, 1990. This meeting with Patt provided me with a great deal of information regarding my family in Suprasl. We discussed my visit to Suprasl — how I found the place where the Countess hid me and my family from the soldiers, taking us through a basement and out into a park, hidden by trees. I found the school, which has been replaced by a newer building, and also the Cytron factory where cloth was manufactured. I could not find my house or the synagogue — our driver drove up and down one street after another, as I tried to find familiar landmarks. I remembered the river, where we had gone to water the horses, and also the field where the soldiers slaughtered horses for food. This field was also used as a marketplace for the trading of horses and cattle.

The House in the Shadow of the Palace



Jack Yazer (Yona Yazernicki)

(The Suprasl branch of the Yazernickis — the family of Itzhak Shamir, Prime Minister of Israel)

1. The Yazernicki Family History

My father Shmuel Yazernicki was born in Rozana (Rozenoy) where the Yazernicki family initially settled. In the beginning of 1900, my father married Keila Spinner and moved to Suprasl where I was born. We lived in a house near the town square and in the shadow of the Bucholtz Palace, a magnificent building and the town's main attraction.

I remember that my father had two brothers. Shlomo, the father of Israeli Prime Minister Yitzhak Shamir, was murdered by a Ukrainian seeking shelter from the Nazis. Yankel, who's son Harold (Gdalie) lives in Miami Beach, Florida, died in the Holocaust as did the remainder of the Yazernicki family in Eastern Poland.

Before World War I, my mother's brother Morris (Moses Spinner), left Suprasl and went to Montreal, Canada. He, in turn, brought over their sister Rebecca (Rivka Spinner), and moved on to Sydney, Nova Scotia.

After my mother died in 1919, my Aunt Becky and Uncle Morris sent for my sister Fannie (Fagele); my brother Mendle arrived in Canada in 1926. In the early 1930s my father remarried and moved to Bialystok. He perished in the Bialystok Ghetto together with his second wife and a young son.

2 A long journey from Suprasl, Poland, to Sydney, Nova Scotia, Canada

I left Susprasl in 1928, at the age of 14. I remember travelling to Gdansk, where I boarded the "Baltera," a boat which took me to Liverpool, England. I then transfered to the "Empress of France" for the trip to Quebec City. Once in Canada, I took a train to Sydney, Nova Scotia, where my Aunt Becky (Rebecca) met me. All this travelling on my own — quite a feat for a boy of 14. I had no knowledge of the English language, except for two words — "can't speak." Since my Aunt Becky had left Poland many years earlier, I did not remember her. I was quite shy and unsure of myself with this "stranger," however, my aunt, a loving, kind and motherly woman,

Shturmak, Gershuny, Sear, Glazer, Butensky, Sikura and Shpinner families and others. There are no other remnants of the Jewish residents of the street and those who remember the Jews are becoming fewer in number.

The "Posterunkova" alleyway, via which Jews walked to the synagogue, has been widened into a one-way street... The Fine family house still stands but the home of Meiram Segal the tailor has been destroyed. The new, impressive tower near the alley belongs to the fire station.

A big shock was in store for me when I reached Varinskego Street, formerly Eleventh of Listopard, the Jewish high street, which had changed out of all recognition. Nothing remains of the beautiful Great Synagogue, the old school, the bath house, or of the homes of the rabbi and shochet. Except for a few old houses the street is occupied by double-storey villas and large households. Apparently the street was designated as part of a "build your own home" area. The large households are located on land which once belonged to the synagogue and my family's yard. The houses are locked and fenced off with guard dogs preventing any trespassing.

When I stopped a local inhabitant, who was coming out of one the houses, and asked him if he recalled the Jewish "Synagogua" here, he replied that he'd arrived in the area only twenty years earlier and, at the time, there was no "Synagogua" or Jews.

The last historical remnant was the well and water pump situated opposite Posterunkova Alley. Although the water pump ("pompa") had been replaced by a modern water system in all the houses, the well with a wheel and handle for lowering the buckets still exists and looks like a museum exhibit. If the well could speak it could tell the story of the decline and demise of Suprasl's Jewry, but it keeps its silence and there is no one to reveal a few drops of the terrible events that passed over the Jews and which began fifty years ago.

Another trip through Chilichnaska Street and Novi-Shviat Streets revealed that the town is developing into a tourist center for the Bialystok region with appartments to let, the forest, clean air for asthmatics, and scenic walks through the area. Wherever there is progress the signs of the past disappear, and here, first and foremost, all trace of the Jews was vanishing. I asked Tomash Vishnievsky if it was possible to ask the local authorities to set up a monument on the site of the synagogue testifying to the existence of the Jewish community in Suprasl which contributed so much to the town's industrial and commercial development untill it was destroyed by the Nazis in November 1942. We tried talking to a municipal employee but the offices were already shut. Vishnievsky believes that it is possible to obtain permission to build the monument and has undertaken to bring the matter to the attention of the local authorities.

On our way back to Bialystok we stopped by the sawmill (tartak) which had belonged to the Gottlieb, Danzig and Semiatitzky families. Here too was great neglect, but the office clerk confirmed the existence of the modern co-operative. A few hundred meters past the sawmill Vishnievsky pointed at the spot where, according to the local authorities, Rabbi Shlomo Avigdor Rabinowitz had been murdered and where another ten Jews were buried in a communal grave. We stopped to have a look but there was nothing to indicate the passing of the events which had occurred there. The spot was close to the forest and was full of wild flowers and brambles with red flowers peeping out between them. As I stood there I recalled the verse from the story of Cain in Genesis:

"The voice of your brother's blood cries out to you from the earth..."



The old well that remained

and sheep which grazed there. The remaining tombstones are all of simple with the legends worn away. The marble tombstones must have been taken away for private use.

In early 1937 Leon's mother. Leah Lipkies (nee Fink), who was my mother's sister died after an operation. She was buried in this cemetery and her tombstone was a hewn tree trunk fashioned from marble which symbolized her early death, at the age of thirty three. After a long search we found the stone lying on its side on the ground. There were indentations on it where the letters had been engraved but had been eaten away by the weather. Leon recited "Kadish" over his mother's ruined tombstone and we left under a cloud of depression.

Suprasl

In contrast to the greyness and drabness of Krinki we found Suprasl to be colorful, located amidst Swiss-style scenery and bustling with construction and building repair work. At the entrance to the town we stopped by the ancient monastery and saw the new buildings and changes which had been made in the courtyard. There was a new school, cultural institutions and an old age home.

I remembered my late father who, according to his letter from 1940, had been appointed by the Russians authorities to manage the old age home. From there we continued on to what had once been a marketplace and now operated as the central bus station.

The splendrous Bucholtz Palace still stands near the square although it is no longer surrounded by the stone wall separated it from the townsfolk. The palace today houses an institute for plastic arts. May 1st Street (formerly May 3rd Street) which leads from the square to the Catholic church, has not changed much and is still paved with hewn stones, just like the streets in Bialystok. The Jewish houses in the street remain but have been considerably renovated, including the elongated buildings in which lived the Vinograd, Kornansky, Gershuny, and Shotlender families. The late Rabbi Michal Lev's house also survived. Vishnievsky reminded us that the house next to Rabbi Lev's once lived the uncle of Yitzhak Shamir (Yazernizky) — the present prime minister of Israel — whose children emigrated to Canada... and higher up the street, in the direction of the Catholic church, lived the Goldshmid,

countries, including Russia and Germany, only one tannery remains, operating as a co-operative, along with a number of workshops. The marketplace which once buzzed with life no longer exists. The square, which was the heart of the entire quarter, had become a neglected park which deceives the eye of the visitor seeking the old marketplace. When we found what was once Gerbraska Street (the street of the tanneries) we parked the car and went off for a walking tour. The locals looked at us and at the unusual sight of the large Mercedes car from their windows and yards and soon a number of them gathered round to chat with us.

Aryeh Fink walked towards house number eleven which had been rebuilt on the site of his late parents' house, Gershon and Zlatke Fink, where his older sister Sonya, who perished in the Holocaust, was born. His brother Yaacov, who lives in Israel, and Aryeh himself — were also born there. When they saw us examining the house and neighbrohood, the local inhabitants invited us in and the head of the house said that he remembered the Finks who were one of the leading families in the town's tanning industry. We enjoyed a modest but pleasant reception and a souvenir photograph was taken. The house at number seven, in which my maternal grandmother Haya Fink had lived, and where I lived while I attended the "Heder", and on my occasional visits, no longer exists.

Opposite the two-storey house in which my mother's sister's family lived — Rachel and Baruch Tobolsky and their children Fanya and Leibel — still stands. The entire Tobolsky family died in the Holocaust. Later we saw the foundation stone of the Great Synagogue which remained and the Caucasian Synagogue which has survived in its entirety and serves as a cinema. "Yenta's Synagogue" also survived and stands on its original site, locked. Thoughout our tour through the town's streets with Tomash Vishnievsky some locals approached us and talked to us while others drew their curtains and blinds and avoided us. Maybe they are afraid that the survivors of the Jewish families will return to reclaim their property.

We continued from Gerbraska Street to the "Paulinka" district which consists of a residential area, which still becomes a mud field after a rainfall, and in its eastern part, is populated by ruined factories. Leon Lipkies, who speaks good Polish, looked for a gentile who was a friend of Tevel Pruzansky who was born in Krinki and today lives in Melbourne, Australia. Leon had brought with him a gift for this person from Tevel but failed to find him. We carried on from there to the area of the tanneries which stood ruined. The moist pungent smell of leather, which had been so characteristic of Krinki in the past, no longer filled the air and this was testemony to the disappearance of the tanning industry together with the Jews. We also found the forsaken ruins of the Fink family tannery, but nothing else.

Before we left the industrial area "Tevel's gentile" came running towards us with a strong smell of vodka issuing from his mouth. He embraced Leon and Aryeh and insisted that we come to him for supper. Leon apologized and gave him the present (a hundred "greenbanks") which was the equivalent of six average monthly salaries in Poland... and from there we returned to the marketplace to search for the Lipkies residence. After walking around the area several times Leon identified the street and the house, but for some reason the upper storey had been removed. The present occupants were relatively young and knew nothing about the war... Our last stop was the cemetery to which Tomash Vishievsky brought us. The place was overgrown, unfenced and neglected. The ground was strewn with the manure of the cows, goats



The "villa's which inherited the Jewish Houses

and in the ensuing commotion another German was killed. Isaac Malmed sacrified his life to stop the wholesale reprisal murder of Jews by Germans and was hung in the very same street. In addition to the street sign Malmed's name appears on the wall of one of the street's houses.

Whilst roaming through the former Jewish streets, which once throbbed with Yiddish and Hebrew culture, I came across a narrow alleyway called Biala Street by the shallow Biala River, which flows through the city, by the bridge on the Sankevitsha Street. It was in this street, on the bank of the river, that I was born and my family lived here until 1927 when we moved to Suprasl. The small, old house still stood there, and next to it a three-storey building had been constructed. The large house with round marble pillars, however, which once stood on the corner of Sankevitsha and Rinek-Koshtzuske Streets no longer exists. It was here that my grandparents, Eli and Esther Patt, lived and there was a men's clothing store on the groundfloor with the living quarters upstairs. The building was my home from 1934 throughout my studies at the Tahkemoni High School in Shlachecka Street. In its place a new building now stands.

Today Bialystok is a sad city, not only for us Jews, but also for the Polish population.

Krinki

The road to Krinki leaves Bialystok and goes through Ogrodnizky, Suprasl and Sokolda, and ends at Krinki two kilometers of the Russian border. The distance between Krinki and Bialystok is forty five kilometers and the road traverses Swiss-style scenery and is considered to be one of the most picturesque routes in the region. Forests of tall pine trees and greenery line the road and the route crosses the Suprasl River twice.

Krinki, on the other hand, contracts starkly with the countryside — it is grey and drab. The town without its Jews, who breathed life into local commerce and industry, today ressembles an oversized village. Out of the twenty renowned tanneries which belonged to Jews and whose leather products found their way not only throughout Poland but also to other European

Return to Childhood Haunts

by Yaacov Patt

General

There were differences of opinion concerning the visit to Poland, what was once called "the old home". Those who favored the visit were honestly curious to see what remained of the old home, of its scenery and of their childhood haunts. And there were others who opposed the idea, not wishing "to spoil a sweet dream" as what had survived the war would probably be a disappointment. The matter was settled when it was decided to arrange a meeting of "the three cousins" in Warsaw. The instigator was Leon Lipkies, the Australian cousin, and the other two were from Tel Aviv, Aryeh Fink and the author of this article. Cousin Yaacov Fink together with his son Gershon and daughter Ilana did the same.

The rendez-vous took place on July 12th 1989 with the intention of hiring a car and driving to Bialystok, Krinki and Suprasl — our childhood haunts — and paying a visit to Tikozin (Tiktin) and Treblinka. This was my first visit there for fifty years, when I took my leave on March 12th, 1939 from all my family and friends, and after which I never saw them again. The visit was an extremely emotional experience for all three of us.

Bialystok

Before we arrived in Bialystok we met up with Tomash Vishnevsky, the young Pole who took it upon himself to research the history of the Jewish communities in the region of Bialystok. I had been in contact with him during the months prior to the visit and the informative material on the region with which he supplied me contribued greatly to this book. We met Vishnevsky by the town clock which was a landmark of Jewish Bialystok, and in place of the small Jewish stores which had once clustered around the clock there are now municipal offices and the city museum.

Bialystok, post-Holocaust, without its Jews (except for the seven who remaind) is a different city. The war ravaged Bialystok three or four times and left much of it in ruins. The city was rebuilt with tall buildings and new roads and except for the old center which includes Sankevitscha, Lipova, and Rinek-Kostushky Streets in which some of the houses have been restored, it is hard to recognize the city and the Jewish streets who, in 1939, comprised over half the local population.

The Jewish ghetto, with Kupietzka Street in its center, was destroyed and burned down except for one wooden house, number twenty nine, which survived as a museum piece. The new houses on Kupietzka Street are bigger and different from their predecessors, though the old architectural style of large yards at the backs of the houses has been preserved. Today the street is named after the courageous Jewish fighter Isaac Malmed who blinded an S.S. officer by pouring acid in his face

Tomash Wishniewsky

by Moshe Verbin

The Author wishes to express its appreciation to Tomash Wishniewsky for his contribution to the research on the Suprasl community and for his assistance in the preparation of this publication.

Who is Tomash Wishniewsky?

Tomash Wishniewsky was born in 1958 and resides with his family in the Bialystok region. Although he has completed studies in Polish language delineation at the University of Warsaw, he chose to pursue advanced studies in history. He recently submitted his doctoral disseration on British Missionary activies (Barbican Missions) whereby the protestant church sent former proselytes into Jewish communities, with their activities centralized in Bialystok (in the years immediately following World War I).

Since 1979-1980, Tomash has been working at the "Scientific Company" in Bialystok, publishing their quarterly journal. He is a member of the Solidarite Party, and has served time in prison.

Why the interest in the Jewish Community?

Having been born after the war, he was not acquainted with the Jews of the Bialystok region, however he heard a great deal about them and their extermination, and his curiousity was aroused.

Initially, he began to read the classic Jewish literature — Shalom Aleichem, Peretz, Singer, and others. For the past ten years, he has meticulously collected vast quantities of material on the region's Jewish community, an effort which prompted him to write his book.

It has been six years since he began to document the Jewish cemetaries in the region, in cooperation with the "Regional Authority for the Preservation of Historical Sites." He has also conducted an active struggle, through the local press, against local authorities' violations of laws regarding the preservation of cemetaries. More than once he has encountered hostility from his countrymen because of his activities.

His documentation of the cemetaries has been quite thorough — including mapping of sections, plots and gravestones. Photographs have been taken of each gravestone and they have been deciphered, a task which required him to learn enough Hebrew to enable him decipher the name and year of burial. The regional preservation society is making efforts to thoroughly document all of the area's cemetaries and preserve their remains.

Tomash has published 100 lists and articles on the subject of the Jewish community in Bialystok, the cemetaries, and the Holocaust,including a book about Dr. Zamenhof and his activities (formerly a native of Bialystok), and a history of photography in Bialystok (with few exceptions all of the photographers were Jewish!)

During his visit to Israel in 1990, Tomash took steps toward the publication of his book on the history of the Jewish communities of Bialystok in Hebrew.

What movitivates this young Pole to invest so much time and energy to such a Jewish subject remains a mystery to us, nonetheless his efforts are greatly appreciated.

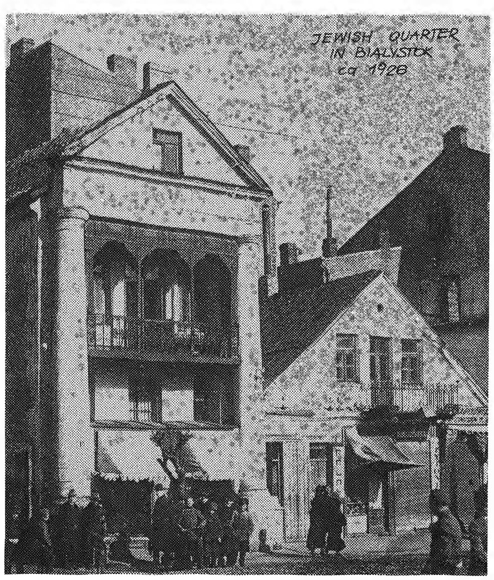
soldiers who, despite their superiority in numbers and arms were forced to retreat carrying 6 dead and a similar number of wounded. "Maksim" also suffered casualties, including Slapak who was badly wounded and avoided becoming a liabilty to the group or falling into German hands by shooting himself in the head.

The "Kadima" group was established in the Suprasl forest, in summer 1943, from where a unit from Suprasl operated from November 1942 — including young men from Suprasl who had escaped together with three-quarters of the Jewish population to forest on 1.11.42 and stayed on despite the terrible plight of the families who eventually left forest after 2 weeks and were sent to Treblinka with all the Jews of the nearby towns.

The Suprasl group who persisted in the forest included Daidush Fine, Meir Sear, Hershel Gershuni, Haim Gamzu, Isaac Sikora and Shlomo Ottenstein. In summer 1943 youth and fighters from the Bialystok ghetto arrived at the Suprasl forest, and under the command of Shasha Sohashevsky's, the Jewish brigade of "Kadima" was established. Sohashevsky's second-in-command was Rivka Schinder-Viskovska from Krinki who was one of the leaders of the Bialystok ghetto uprising.

In skirmishes with the German army, the regiment suffered heavy losses including the death of Sohashevsky and the wounding of Schinder-Viskovska. Despite the casualties, Kadima mounted important attacks on the German rearguard, including the blowing up of the electricity power station at Krinki led by Avraham Kruchevsky, a native of Krinki.

A significant group of Krinki refugees survived after they were sent to Siberia when the Russians entered Poland in 1939-40 and were set free in 1945-46. Some emigrated to Israel and other made their way to Melbourne, Australia — including the Finks, Libermans, Garkawes, Pruzanskys and Lipkies — who today hold key positions in the local economic life and are active in fundraising for Israel.



The Jewish Quarter in Bialystok

made the trip by horse-drawn carriage through the forest with stops. The trip took all day. Today the journey can be made, by car, on a road built in the 1970's in 20 minutes.

The Jewish community in Krinki was six times larger (approximately 3000) than that of Suprasl. There was a strong connection between the Jewish communities in the two towns, mainly based on family ties. The first Jewish settlers in Suprasl arrived in the eighteenth century from Krinki and Bialystok. Jewish girls from Suprasl were much in demand in Krinki, as Suprasl was considered a clean town due to the influence of the large number of Germans there. However, when it came to match-making, the direction was reversed as Krinki was a wealthier town, and its fifteen tanneries not only produced pollution but brought large amounts of money to their mostly Jewish owners. The families included the Kaplans, Weiners, Lipskis, Patts and others from Suprasl who had ties with the Finks, Formans, Yellins, Pruzanskis and others from Krinki.

In 1943-44 groups of partisans were established in the forests of Suprasl which included fighters and survivors of the Bialystok and Krinki ghettos as well as a group which escaped from Suprasl to the forest at the end of 1942.

The groups were named "Maksim" and "Kadima" (Farois — Period). The Maksim group, led by Moshe "Slapak" from Krinki, was established in December 1942, and was based at Lipovi-Most, about 15 kms east of Krinki. During its short existence the group, in complete isolation, conducted several daring compaigns, attacking a number of police stations in the region and destroyed several German positions, seizing arms in the process.

At the end of January 1943 the Maksim group was attacked by a company of German



Secondary School "Tachkemony Gavoa" Form left: 2nd in second row: Avraham Koriansky. 1st in third row: Yaacov Patt

* Taken from "The Jewish Partisan Book", published by "Sifriat Hapoalim" in association with "Yad Vashem", Merhavia, 1958.

Bialystok — a Jewish city that is no more

If Vilna was once nicknamed "the Jerusalem of Lithuania", then Bialystok during its golden days of Jewry and Zionism was worthy of the name "the Jerusalem of Poland". Bialystok had many reasons to call itself thus: it was the city of Rabbi Mohliver, the founder of "the Lovers of Zion", and the home of "Habima" Nahum Zemah, the Hebrew high school Tarbut was located there as was an entire network of primary and high schools, yeshivas, cultural and charity organizations, rabbis, Torah scholars, writers and extensive community activities which included all parties and movements from the "Bund", Workers of Zion, Hashomer Hatza'ir, the Pioneer, Young Zionists, Hamizrahi, Hashomer Hadati, and Aguda. Moreover, Bialystok had the highest number of Hebrew speakers among all of Poland's cities in the 1930s.

Bialystok was also the inspiration for the Jewish community of Suprasl. Bialystok greatly influenced scores of other towns in the region and their youth attended high and vocational schools there. Suprasl was particularly attached to the great city of Biaslystok and the distance between them (sixteen kilometers) was similar to the distance between a modern city and its suburbs. while throughout the year Suprasl looked to Bialystok for inspiration the situation was reversed in the summer when hundreds of families left the city to spend their vacation in the pleasant holiday resort of Suprasl, enjoying the air, scenery, forest and river. This internal tourism, championed largely by the Jews, was an important factor in the prosperity of the town of Suprasl.

Slosartzik, who served as Suprasl's mayor from 1930 to 1939, exploited the town's tourist industry well and invested in the development of the beach on the banks of the river and constructed a pavilion at the town's edge as an entertainment center for the summer months.

Jewish Bialystok no longer exists and only a few signs scattered here and there testify to the fact that there was once a central synagogue which was burned down by the Nazis, with two thousand Jews inside. Another sign bearing the name of Malmed, a hero of the ghetto uprising, stands at number twenty nine (formerly) Kupyezka Street, and a signpost by the old Hebrew high school and several more in the neglected Jewish cemetery are the only remains of the once flourishing local Jewish community of sixty thousand which no longer exists.

The Krinki Connection

Suprasl is situated between Bialystok and Krinki — sixteen kilometers from the former and twenty-nine kilometers from the latter. Today the mainroad to Krinki passes Suprasl forest, via the river, through part of the Suprasl forest, via the village of Sokolda to Krinki. The road ends at Krinki, as five kilometers further east, after the local factories and tanneries, lies the border with Russia. Until 1939 the main route to Krinki went via Sokolka which could be reached by bus a trip of 60 kms from Bialystok, thence to Grodno (which today lies on Russian soil), and from there a further 30 kms on the internal road to Krinki. Those who wanted to use a shortcut in those days

Historical Dates during the Holocaust in Suprasl

22.6.1941	Germany attacks East Poland and Russia.
22.6.1941	The Germans enter Bialystok and Suprasl.
29.7.1941	The Synagogue is destroyed by fire and explosion. Rabbi Shlomo Avigdor Rabinovitz and five other prominent citizens are murdered.
25.9.1941	The establishment of the "Yudenrat", initially under the leadership of Meir Patt and then Engineer Gliksman. Other members include Saul Goldshmid, Joseph Goldshmid, and a physician from Warsaw who resided in Suprasl.
5.1.1942	"Operation Kirchof" begins with forced labour.
1.11.1942	The annihilation of all the Jews from the Bialystok region begins. Two-thirds of Suprasl's Jews (300) defy the German order and escape with their families to the forest.
2.11.1942	One-third of Suprasl's Jews (150), those who did not escape, were taken to the 10th army camp in Bialystok.
21.11.1942	The majority of the Jews who had been held in most terrible conditions (as well as others who left the forest because of hunger and cold) were loaded on trains and taken to Treblinka where they were executed in the gas chambers. The only exceptions were a few who managed to sneak into the Bialystok Ghetto or jumped out of the trains.
1.3.1943	First group of ghetto fighters leaves Bialystok for Suprasl forest, where they join the nucleus of the partisans.
16.8.1943	Outbreak of Bialystok Ghetto Rebellion under the leadership of Mordechai Tenenbaum.
20.4.1944	Arrival of the first Russian partisans in Suprasl forest.
24.7.1944	Liberation of Suprasl by the third division of the Red Army.

Here, as part of the "final solution" all were sentenced to the gas chambers. At first the Germans tried various means to trick the expelled Jews into believing that they were entering a labor camp. They were several signs at the camp entrance and elsewhee giving the impression that Treblinka was only a transit camp, but the camp's true identity was soon revealed. News of what was happening in Treblinka came to light in August 1942 when Jews who had escaped from the concentration camp reached Warsaw and told of its horrors. The Jewish underground printed bulletins which were stuck to houses in the ghetto calling Jews not to go to Treblinka as no work awaited them there, only death, not as the Germans announced.

There is no doubt that the Jews followed the underground's advice. Although the Germans' "Coarseness" was well-known, it was inconceivable that they were killing hundreds of thousands in their gas chambers.

In the martyr literature much is written about Treblinka and its terrible conditions. However, it seems that the uprising in the death camp has not been adequately described. Whoever discusses the topic must be knowledgable about the special conditions which existed in the death camp which left no hope at all for the rebels, most of whom were Jews.

In summer 1943 the mass transportation of Jews temporarily ceased, either due to the fact that the Jewish communities of Poland, had being directed to Auschwitz. The Jews who remained to perform various services did not delude themselves that the Germans would leave them alone, and knew that their time would cpme sooner or later. The preparations for the uprising were, of course, made in the utmost secrecy and the sign to put the plans into operation was given on August 2nd 1943. The rebels succeeded in killing S.S. guards and Ukrainian policemen and breached the barbed wire fences, reaching the forest which were located many kilometers away. Out of the eight hundred and fifty inmates about one hundred managed to escape. Some fell on the way or were killed by antisemitic partisans — and there were not a few of them — but others survived to this very day.

After the uprising, the Germans began to destroy Treblinka. The camp operated for just over one year, about four hundred days, and its terrible "yield" reached eight hundred thousand victims — about two thousand a day. If the Allies had dropped one small bomb on this murder factory, after ots existence had become known, it is reasonable to assume that the "industry" would have ceased. But, to our great misfortune, nothing was done.The uprising of August 2nd 1943 forced the murderers to destroy the camp.

Today the site of Treblinka is strewn with thousands of sharp-edged stones of different types which comprise disorganized monuments which scream out for revenge. A small portion of the stones are engraved with the names of cities while the rest cry out in their nakedness. The Poles operate the site and many people of all creeds make pilgrimages to it. Documents show that Treblinka was the place in which Hitler planned to carry out his final solution to the "Jewish problem". Although he succeeded in detroying six million Jews he and his philosophy have vanished from the face of the earth together with his murdering accomplices. But the People of Israel lives on! And the State of Israel has risen and gathers to it its sons and daughters.

Treblinka — Suprasl Jewry's graveyard



As we know there was no cemetery in Suprasl and the town's dead were buried in Bialystok. The rounding up of the Jews of Suprasl in the tenth division army camp, and their transfer, on November 21 1942, to the gas chambers of Treblinka made the concentration camp the only cemetery of Suprasl's Jews. The "advanced" death camp was built behind the Malkinia train station and was well camouflaged so as to deceive the incoming Jews until the minute they were led to the gas chamber from which they never returned.

After the mass expulsion of the Jews of Warsaw to Treblinka between July and September 1942, many Jews used to chant a tragic tune:

> Treblinka
> A graveyard for all the Jews
> Whoever comes stays
> Here is the end

Yes, indeed, in Treblinka three hundred and twenty thousand Jews from Warsaw perished, and five hundred and thirty thousand more Jews from other parts of Poland, and from other countries also met their deaths. The Treblinka eath camp was built in July 1942. Here there was no process of selection in which some were killed immediately while others worked for a while.

group in the forest. The food lasted until the end of the week, and with the increasing cold, the hunger became increasingly difficulty, especially for those families with children. Meanwhile, there were increasing reports of Jews in other parts of the forest who had returned to town and turned themselves in to the German gendarmes. The doubts among our group began to grow. In the end we will either freeze to death or die of hunger! complained the mothers of young children. Let's go to the camp in Bialystok. At least we won't die of cold and hunger. Serious disputes broke out between those who were in favor of going back and those who wished to remain in the forest, the majority of whom were young and without families. In the end, we had to accept the departure of families and the parting scenes were very emotional. For me, it was particularly hard to see my young friend Patt, strong, healthy and full of life, leave for the camp with his family.

Eight men remained. Our hearts were bitter and we were lonely. Yet we felt a sense of relief that the families with young children were no longer our burden. We hoped to meet up with a group of partisans and fight with them against the Germans. Meanwhile, the winter grew harsher and we decided to build a "Zamlianka" an underground cave. At night we went·to one of the farmers and claimed that we needed to bury a dead child, thus obtaining the needed tools. We constructed an underground dwelling two meters deep within 8 hours. We later managed to build a heater, which although it smoked a bit, was tolerable.

At night, we returned to Suprasl to gather food. We were able to obtain a good amount which lasted for two more days, during which time the first snows fell. We were confronted with a new problem. In order to obtain food, we had to walk outside, and the tracks in the snow would divulge our whereabouts, and we didn't even have any arms with which to defend ourselves.

We reached the conclusion that we could not go on this way. One possibility was to search for a group of partisans in the direction of Bialoviesh. However, we had no idea where to look and the forest was vast and dense. The only way to obtain any information on the situation was to go to Bialystok. And so we decided to go to Bialystok. Several hours later we were there, and entered the ghetto via the first Kominat fence, 22 days after the commencement of the elimination of Jews in the province of Bialystok.

May we have the strength to succeed and fulfill our plans for the future.

Written by L. 1.3.1943

* The document carries the official stamp of Marsik-Tamarof (M.T) Archive no. 137. The original was transferred to Bronia Vinitzka, now Klibanska.

* The document was found among the Bialystok Ghetto papers which were hidden in 2 crates underground and were discovered after the holocaust.

sister remained at Maydan, and my father and my other sister went with others to find out what had become of the Jews of Suprasl. We decided that my father's group would meet us in the forest later and we would decide what to do next.

We waited for them impatiently in the forest until sunrise, but they didn't come. I decided to return to Maydan to find out what happened. With a pounding heart and a bad feeling I reached Maydan. Everything was deathly still, and the silence increased my fears. I entered the fire tender's house and no-one was there. Not my mother or my sister. I called out their names and was heard by some peasants who had come to work. They told me the following story: Two SS men from Tshernovish had arrived at 6:00 a.m. to take the Jewish fire tender, who was from Tshernovish himself. When they entered the house they found my mother and my sister. Soon thereafter my father arrived with the group from Suprasl. Some of the farmers tried to signal him not to enter the house, but he did not pay attention to them knowing his wife and daughter were inside. A few minutes later, the entire group came outside and was escorted by the Germans to an unknown destination. After my father realized the severity of the situation and understood that he had led the group into a trap, he signalled to my older sister to escape to the forest. She took advantage of a moment when the Germans were not looking and ran away. The farmers told me that she ran off in the direction of the village of Studianek on the way to the town of Vashilkov. At that moment I comprehended that I had lost both my parents and my sister, and many other friends who had gathered together to escape to the forest. My only hope was for my sister and I decided to do everything possible to locate her. I went to Studianek and entered the house of a farmer who had been close to our family. His wife was surprised to see me and crossed herself in fear. Oh g-d! You are still here? She exclaimed. She put a bowl of hot soup on the table and I began to ask her about my sister. Yes, your sister was here yesterday and left in the direction of Vashilkov, she said. I suggest that you don't go there today because there too they are gathering up the Jews and the roads are swarming with policeman and German gendarmes. I left her and entered other houses. My father knew many of Studianek's farmers and had done much for them. In each house I felt the same reaction. Quite, apologetic, willing to give you some food for the road, but don't stay because it is too dangerous for us all ... Others added, you know, we wouldn't mind if you stayed on a bit, but the neighbours .. and the threats of the Germans ... I decided to return to the forest where my group was waiting impatiently.

Meanwhile, the group in the forest had increased to 22 persons. Three days had passed and the food had run out. The cold began to sink into our bones and our fears for the future increased. We shared all that we had, clothing, food and paid special attention to the women and children among us. In order to obtain food and news, we decided to send 6 men into Suprasl, myself included. We entered the town in the evening so as to avoid discovery. From conversations with friendly Poles, it became clear that the Jews of Suprasl and nearby towns had been transported to the camp of the 10th Brigade in Bialystok. Nothing more was known of their fate. They also told us that many Jews have been coming out of their hiding places, including the forest, and turning themselves in to the Germans, who were not punishing them but merely sending them to the 10th Brigade. Some of the Poles suggested we do the same, other suggested we wait.

We decided to continue to hide for the time being, and having gathered food, even including provisions we had stolen from the homes of Jews which had been left open, we returned to the

Negotiations were conducted with various organizations, from the local council to the SS and the police, requiring a wide range of talent and generally concluding with the spreading around of funds. Gliksman was not a long-term resident of Suprasl, however he shrewdly established a wide range of connections, and even the authorities visited his home. Upon stepping down from the post of Chairman of the "Judenrat", he returned to his job as an engineer and foreman in the painting division at the Cytron factory.

For the time being, life in Suprasl went on and materialistically things weren't bad. There was no ghetto and ties with with the Christian population continued. But not in the open. All men aged 16-60 had to do the dirty work in the factories, carpentry shops, and forests. Work measures were also enacted on the women. In January 1942, the "Kirchof" edict, well-known in Bialystok and the surrounding area, was enacted.

The "Amts Commissar" demanded 21 workers for tke Kirchof project, which involved the paving of roads, oppression and beatings. Kirchof was known to be a forced labour camp. The Kirchof Edict affected many towns in the region, however the quota for Suprasl's Jews was reduced to five men on a rotating basis following Gliksman's negotiating efforts and the greasing of a few palms. Sleeping accommodations were reasonable (on local farms) as was the food, in comparison to other places.

The relatively tolerable life continued until November 1, 1942, when the active extermination of the Jews began in the province of Bialystok. In Suprasl, people reacted with disbelief and even scorn. Even those who took the rumours seriously were convinced that it could only happen in Suprasl after the destruction of the Bialystok ghetto and not before then.

News of the imminent evacuation of the Jews of Suprasl on November 2, 1942 was brought by a messenger, the chief mechanic in a shoe factory on 9 Kupietzka Street with relatives in Suprasl, sent by Birger. The messenger went to Bialystok and the Jews of Suprasl went to bed as usual, not overly concerned. Only when the messenger returned to Birger's house in Suprasl at 5:00 in the morning did they begin to take things seriously, hurrying to pound on doors and shutters and sound the alarm. All of the town's Jews woke up, prepared packages, and entire families headed for the forest. Of 450 Jews, 270 escaped to the forest that morning. In the morning, it became clear that the evacuation was to take place. It was decreed that all Jews were to report to the marketplace between 7:00-9:00 a.m. Meanwhile, tens of wagons were commandered from local farmers to transport the Jews toward Bialystok. 180 Jews reported in accordance with the order and were loaded onto the wagons, guarded by German or Polish policeman.

I, my father and my mother and my two sisters, decided to escape to the forest and not to report for evacuation.

My father was manager of the Turpentine Incinerator (Maydan) on the outskirts of Suprasl. The incinerator belonged to a German from Tshernovish. In addition to my father, the guard and the fire tender were also Jews who lived in a small house adjacent to the incinerator. In the middle of the night we departed with other relatives and neighbours, a total of 18 persons, and headed for the Maydan. Upon arrival, my father opened the warm building and we went inside. We had taken with us enough food for a day or two, and planned to weather out the storm.

Naturally, we wanted to know what was happening in Suprasl and so we split into three groups. I took the largest group with me to the depths of the forest. My mother and my little

Suprasl during the Holocaust

Historical Document No. 9, in Dr. Shimon Datner's "Bleter far Geshichte"

Suprasl was one of the region's few towns which could not be labeled as a Jewish town. Until 1939, only 500 of the town's approximately 3,000 residents were Jews. The non-Jewish population included Poles, White Russians, and Germans who had taken on important jobs in the town, some even serving as foremen in the local textile factories. Before the war, the Jewish population comprised weavers, various professionals, merchants, and relatively few tradesmen. The Jews generally enjoyed good conditions.

Following the entry of the Red Army, there was little change in their economic situation. Most of Suprasl's Jews were engaged in productive employment.

The rate of deportment to the heart of Russia was relatively low (two factory owners) and many refugees arrived, mostly from Lodz, none of whom remained. Suprasl's Germans, with the exception of three or four, were traded in an agreement with Russia and transfered to Germany. Meanwhile, war broke out between Russia and Germany. On June 26, 1941, the Germans entered Suprasl. Fear ran high among the town's Jews, most of whom hid behind locked doors and shutters. Four Jews hung themselves. Slowly, the Jews began to go outside. The Germans established a local Polish Council.

Corruption and elimination were not prevalent at first, and in those cases where it did occur, it was for general reasons or in the name of stamping out communists, including one Jew. Later on, an additional six Jews were killed in keeping with that rationale.

On July 29, 1941, the Germans killed Jews outright for the first time. They rounded up 40 Jews, including three elderly men a Rabbi and two others. The Germans separated the three from the group and shot them to death. The others, younger and more able were taken to Kribilan, an airfield near Bialystok. Following efforts by their families and the Bialystok "Judenrat", they were returned to their homes three days later. They were subsequently fined 600 rubles by the local council, a practice common in other places as well.

The Jews of Suprasl turned to "Shohet" Meir Patt and other prominent citizens. The fine was collected immediately and submitted to the authorities. Following this incident, Patt organized the "Judenrat" the body which represented the Jewish population and served as liaison in the confrontation with the authorities. Its activities manifested themselves in defense of basic rights, representation and cancellation of measures through various payments.

The "Judenrat" was subsequently chosen and included Gliksman as its Chairman, Patt as its Secretary and three additional members. Throughout its existence and representation of the Jews of Suprasl, the committee's activities were fair and honest in comparison with similar representative bodies in other places. Committee Chairman Gliksman was the right man in the rightplace. He was intelligent, took initiatives, knew languages and commanded respect.

At this time we controlled large areas of the forest and the Germans avoided coming into direct confrontation with us. In summer 1944 the big Russian offensive began. The German army started retreating and it was our job to chase them and cause them losses. When we joind forces with the Russian army we left the forest for the first time and entered Suprasl. The Poles who knew me looked at me as if I had returned from the next world and began to ingratiate themselves and invite me to their homes. I was interested in the fate of the Jews of Suprasl and their homes.

The answers followed immediately — no Jews from Suprasl remained alive. The Germans burned the Cytron factory down before their retreat from the town, the synagogue had been partially destroyed and the adjoining rabbi's house burned down. The "shochet's" house, next to the synagogue, still stood, however, it and other Jewish homes had been occupied by Poles. I felt terrible and decided not to discuss the situation with the Poles.

I left my birthplace with a heavy heart and went to Bialystok. Here too the situation was similar. Only a few Jews survived out of a community of 60,000 which had comprised the majority of the town's population in the 1930's. In my heart I knew that as long as the war was still in progress — and to my delight it had changed direction with the Germans in retreat — my place was with the Russian army. I enlisted in the Russian army and, after fighting as a partisan, I became a regular soldier. I was sent to a military school near Moscow where I underwent a four-mount course, after which I was sent to the frontline near Warsaw.

From there we continued to drive the cursed Nazis out of Poland. There were street skirmishes in Poznan and I was slightly wounded. From Poznan we continued westwards, crossed the old Polish border, and took part in the attack on Berlin. The battle was hard fought and the Germans put up tough resistance in their own capital. Eventually Berlin fell, the Allies met up and Second Wolrd War drew to a close.

I continued serving as a Russian soldier on German soil up to the end of 1945 when I was demobbed. I didn't know what to do as a civilian, after six years of continuous struggle, and when the Russians offered me a post as a Russian-German translator I accepted and remained in the Russian-held zone until the Yalta Agreement when the Allied Forces began to leave Germany. I stayed on in Germany until I emigrated to Israel when the War of Independence began in 1948 and joined the Israeli army.

When the War of Independence ended I began working as a civilian employee in the I.D.F. and occupied several positions over a long period of time. I married Leah who had come to Israel from Yugoslavia, and, after she gave birth to our daughter Tova, we moved to Holon where we remained till this very day.

I have attempted to describe, breifly and concisely, the events experienced by a young Jew through the Nazi atrocities and the violence of the war, who survived the extermination of the Jewish community of Suprasl and, what is more important, lived to fight and overcome the most vicious murderers of the Jewish nation and to be among the builders of the Jewish state.

One such spy was a Pole by the name of Karbowitz who worked with the Germans and knew the forests well. He was often personally involved in organizing German attacks on us. During a German attack late in 1943 we managed to kill Karbowitz as well as a number of Germans. However, we also suffered losses in the exchange of fire. Our commander, Sasha Sohashevsky was killed and Rivka Schinder-Viskovska was wounded along with others.

During this period we mounted military operations such as the blowing up of the Bialystok-Sokoloka railway line, the laying of mines, and the destruction of electricity and telephone lines on the Bialystok-Wlokovisk road. Our greatest success was the demolishing of the electricity power station at Krinki.

In spring 1944 the first Russian partisans reached the forests of Suprasl and they reorganized the partisans into two mixed units — one unit moved to the Krinki forests while the second, my unit, stayed in the Suprasl forests. Reports from the front talked of Russian victories and the retreat of the German army. The first Russian soldiers reached us at the end of July 1944 and the partisans united with the Red Army to push the German army towards Berlin and the end of the Second World War.

5. The March of Victory

I left Bialystok with a group of Jews to the Suprasl forests — all of us armed. From time to time new groups joined, and within six monts we had become a large unit. There were girls among us looked like Christians and who maintained contacts between the ghetto and the forest. The girls were of great help and supplied us with arms and news of events going on outside the forests.

The Germans were aware of our increasing strength and mounted periodic attacks on us which produced casualties on both sides. As a result we were forced to move our base to different parts ot the forest. We obtained our food and other essentials from the local villages and when we appeared, this time fully armed, the villagers were afraid and gave us everything we wanted. Later, in August 1943, after the Bialystok ghetto, uprising many Jews fled to us and we welcomed them with open arms. Others who jumped off the transport trains and tried to hide in the ghetto ruins, were found by our girl couriers and brought to us in the forest.

It soon became clear that the entire Jewish population of Poland was being wiped out and the forets became the best place in which to hide and from which to mount attacks on the Germans. At the same time, the Germans in Suprasl reenforced themselves and used local informers to try and discover our whereabouts and to plan attacks on us. I knew a number of Poles in Suprasl and through them I kept in touch with developments and heard about a Polish policeman who dressed like a German and whose job it was to spy on us and bring the Germans to us. He came from a small village near Suprasl (Barko) and at night lived with the Germans in the Buchholtz Palace. Eventually we succeeded in catching and killing him. This was an important victory for us.

The Germans didn't venture into the forest on their own as it wasn't a good battleground for them. After the polish spy's death, things in the forest were a little quieter. Meanwhile, small groups of Russian soldiers, who had managed to escape from German prisoner of war camps, began to reach the forest. They organized themselves into groups in the forests, and, as there was no partisan unit as yet, they caused us a lot of headaches. After a while a partisan unit appeared from the Minsk forests and they organized all the partisans on behalf of the Russian army, into para-military units. The general atmosphere improved as did our self-confidence.

besides getting hold of arms and establishing resistance within the ghetto, to smuggle Jews out of the ghetto and set up partisan groups.

Myself and Hershel Gershuni immediately joined the partisans and were sure that we could train people from the ghetto with arms. Meir Sear married in the ghetto and decided not to return to the forest. Isaac Sikora preferred to fight from within the ghetto and Shlomo Otenstein found a relative in the ghetto, Moshe Otenstein, the son of Abraham Jacob the cobbler. Moshe Ottenstein's wife stayed in Suprasl with Shapsel, Shlomo's father, and was evacuated together with the other residents of the town. Moshe didn't allow Shlomo to return to the forest as he was certain, as were many other Jews in Bialystok, that the ghetto would not be destroyed and that the work that the Jews were performing for the Germans in the ghetto was of the unmost importance. Thus, instead of the original group of six, only myself and Hershel Gershuni, plus of course, other, potential partisan members, planned to return to the forest.

I remained in the Bialystok ghetto one month, after which I returned to the forest, but this time I was armed and had built up new contacts. Hershel Gershuni was to follow me, with a. group from the ghetto, but he never arrived and I don't know what happened to him. as for the Jews of Suprasl, whilst I was in the Bialystok ghetto and after checking the events in the Polish ulaner thenth battalion camp — from eye witnesses and people in the ghetto — I built the following picture: on 21.11.42 they were loaded on trains, together with other Jews from the surrounding towns, who were interned in the tenth and forty-second battalion camps, and taken to Treblinka, where they were gassed to death. This is, therefore, the "Jhorzeit" day of the Suprasl community — according to the Hebrew calendar 11th Kislev, 5703.

4. Suprasl Forest — the Base of the Partisans

There was an underground group in the Bialystok ghetto which was joined by all political movements in the region. Although all agreed taht there should be an organized uprising against the Nazi murderers, there were differences of opinion as to which method should be adopted. There were those who favored armed resistance within the ghetto which, though it stood no chance of success, would make the Nazi's extermination plans more complicated and enable the Jews to die with honour. Others wanted to fight from the forest — less favorable terrain for the Nazis — which would ensure a greater chance of survival.

In March 1943, the first armed group left the Bialystok ghetto for the forests of Suprasl. More groups joined later and a unit called "Kadimah" was established. The unit commander was Sasha Sohashevsky from Warsaw, and his second in command was Rivka Schinder-Viskovska from Krinki. Rivka was active in the Bialystok ghetto underground and was one of the organizers of the partisan movement in the forest. At first there were not enough arms to go round but later new sources were found. There were five Jewish girls in the Bialystok underground who lived ad Christians with forged Polish papers. They were associated with the partisans in the Suprasl forests and supplied them, and others in the region, with arms, and other essential equipment. As "Poles" they had contacts with Polish partisans and had access through them to essential goods.

From time to time the Germans attacked our bases and we organized reprisals on their bases, roads, and railway lines. We moved our bases every morning to confuse the Germans who operated spies from among the residents of the local villages to try and discover our where abouts.

3. Escape to the forest and the annihilation 1.11.42 — 21.11.42

On 1.11.42 the German commander sent out a rushed order for all the Jews to gather in the marketplace. Any family missing a member would be executed. There was great consternation and panic among the Jews. The overriding feeling was that this was the end. Some of us, myself included, believed that we should disobey the order and flee. And so, at midnight, my father, sister and myself left the town and fled to the forest where we met other families. We gathered in one place, in the heart of the forest, and in the morning we heard the sound of soldiers surrounding the town. I approached a farmer I knew from one of the nearby villages and asked him to see what was happening in the town. He later told me that those who showed up in the marketplace were registered and taken to Bialystok. The Germans noted that families were missing and presumed that they'd fled to the forest.

At first we managed in the forest on the food we had. Almost every family had previously hidden food and other essential commodities with a farmer they knew. The Germans heard about this through informers and threatened to burn down the entire village, if they caught a villager providing Jews with food. As a result the farmers stopped bringing us food. They told us that all the Jews from the towns in the region had been rounded up in the former 10th battalion camp in Bialystok. Meanwhile winter began and conditions in the forest worsened. Children began to get sick, there was no food. and we stole potatoes from the villagers and burned wood for heat. This situation continued for 2 weeks and people started to consider leaving the forest, despite the danger involved. And so, the first family left and returned home. We all wanted to know what had become of them and heard that no harm had come to them and they were given clothes and food.

This news, together with the deteriorating conditions as winter progressed, led to the Jews leaving the forest and registering with the German authorities. They were sent to the tenth battalion camp. Thus the Germans succeeded in "drawing the bear out of the forest" and destroying the Jewish community of Suprasl.

At this stage it became clear that only six of us remained: myself (Daidush Fine). Meir Sear, Hershel Gershuni, Haim Gamzu, Isaac Sikora (Joshua Sikora's son), and Shlomo Otenstein (the son of Shepsil Otenstein). We took on the life of moles — burrowing underground during the day, as a means of hiding and escaping the cold, searching for food at night — stealing potatoes and anything we could lay our hands on from the nearby villages. How does one hide underground? We dug a large pit using timber as supports and cover for the entrance as we built a "subterranean villa". We were concerned by the fact that we were on our own, the partisans had not yet reached our area and we had no arms. One evening we met a farmer who told us that all the Jews of Suprasl had been sent away. We then deceided to go to the Bialystok ghetto, armed with axes and saws, which could be used as work tools and weapons, to take stock of the situation.

We reached the ghetto before dawn and waited for the first group of workers so that we could join them with our work tools and march to the ghetto. At one spot, there was a factory next to the ghetto. With pounding hearts, the whole area full of soldiers and Gestapo guarding the entrances to the ghetto, we set off towards the factory. The factory was guarded by a Pole who was known to some of us and he let us in, where from we entered the ghetto. From discussions with the ghetto inhabitants we discovered that there was a resistance movement whose job it was,

Tshernoviesh was appointed to the position of regional commissar. He was the highest ranking officer in the area and gave all the orders. Jews were forced to wear yellow Stars of Daviv on their chests and backs, they were prohibited from using pavements and had to raise their hats on meeting a German. Poles were not allowed to have friendships with Jews ans other decrees were made. A special tax of gold, silver an jewels was imposed on the Jews and collected within three days.

Later the Jews were ordered to appoint a "Juden-Rat" (Jewish leadership) and at a meeting held at the home of Leizer the baker, a resident of Lodz, who was an engineer at the Cytron factory, was elected chairman. The leadership included: Meir Patt, Shaul Goldschmid, Joseph Goldshmid and a doctor from Warsaw who resided in Suprasl. The leadership's "office" was in the house of Joseph Golshmid. The "Juden Rat's" duty was to discuss or carry out decrees. There was a plan to establish a ghetto between Novi-Shwiat Street and the forest, however following Zeidel's intervention and the bribing of the German commander, the plan was dropped. There was no Jewish police force.

Life in Suprasl gradually took on some form of normal, daily routine. The fear that every new day brought haunted us all but everyday life became somewhat easier. All the Jews were forced to work for the war effort at the Citron factory, the sawmill, and perform other menial tasks. The pay was minimal and essential foodstuffs, such as bread, were rationed out in meager amounts. The Jews traded possesions for food with the Poles. In general though, it can be said, that at this time daily life in Suprasl was easier than in other towns and it was even possible to enter and leave the ghetto in Bialystok. The Poles' attitude to pick berries and swim in the river like in the gook old days.

In Suprasl, there lived a family called Sobotnik from Vashilkova whose son converted to Christianity and married a Polish girl, the daughter of Valitzki. He refused to wear the yellow Star of David and was later caught and shot dead by the Nazis.

One day the order was given for all the Jews to gather in the market place with their belongings for transportation to Germany to work. Any family missing a member would be shot dead. All the Jews gathered in the market as ordered. Soldiers arrived and surrounded us with drawn guns. We began to cry and shout and were held like that for 2-3 hours, until the German officer arrived and told us that the Jews were the cause of the war and that they must be destroyed. The soldiers than lined us up and began to fire in the air. We thought out end had come but then the officer addressed us once more and announced that, as we had all abeyed the order to come to the marketplace, we were free to return to our homes. A sigh of relief spread among the Jews and we all felt as if we'd returned from the world to come... no one dreamed for one moment that the worst was yet to come. It was convenient to believe that we were saved. At this time we didn't know for certain about the killings taking place around us, in other places, and despite the rumours, no one believed that all the Jews would be exterminated.

Meanwhile life resumed and although men were periodically called up for special work, this was for a limited time. Thus I found myself working on the repairing of the road which led from Bialystok to Wolkovisk and Baranovitz, near the old Russian border. The work was hard and ther were beatings and killings, but the workforce was changed once a fortnight. There were rumors that the Germans in charge of the work had been brided but the system worked until that faterul day of 1.11.42.

After being reunited with our families, I once againg thought of moving eastward, but by then, it was too late. One Jewish girl, Hitka Shpitalsky, left with the Russians but her entire transport was wiped out. Those who left on the morning of Sunday 23.6.41 managed to escape, others either returned or died on the road. One who got out of Bialystok was Leibe Semiatitsky who, it is thought, is living in Grodno.

After the Russian evacuation of Suprasl, a Polish committee was set up to receive the Germans. The committee comprised: Zeidl and Geboyer, the Polish Germans who stayed on, Alditovsky the shopkeeper, the butcher Valkavsky, and a number of Poles whose names I cannot recall. The Germans entered Suprasl 6 days after the beginning of the war, on 28.6.41. The German leadership occupied the Buchholtz Palace and the Polish committee received them with flowers and gifts.

A large German military force camped in the town and Jews were forced to do hard labor and were beaten whilst carrying out their duties. Jewish girls were taken into domestic service and treated as housemaids. The Poles, on the other hand, didn't conceal their joy at being rid of the Russians. After they retreated, the Russians left behind clothes, shoes and other belongings. The German officer in charge was a lieutenant and ordered everyone down to the cellar, which was surrounded by soldiers with guns. The lieutenant announced that if the culprit didn't come forward, everyone would be shot. Joseph Goldshmid then confessed and the officer, who was a "humane German" sentenced us to a day and night's work without food. At any other time the incident would have ended with the death sentence.

One day two Germans came to the factory with a list of names including Toleh Kagan, Yankel Novosilker and another name which I can't recall. He was from Bialystok and was married to Hitka Shpitalslki's oldest daughter. The Russians had conducted business with him. The Germans took them to the "German monastery" which they turned into a prisoner of war camp (the Russians had used it as a cinema and theater), to where a 17 year old girl from Vashilkova, who worked in the Cytron factory, was taken. She lived with her father whose name was "Leibeleh". She was seen walking with Germans. A Pole from the village of Studzianky was also interned at the camp.

Later, they were taken to a forest and were seen by the local inhabitants, being pushed and shoved by the Germans and carrying hoes. Yells were heard as they were forced to dig their own graves and then shot. Others shot by the Germans included my sister's friend, who worked in an important position at the factory, Gittle Shotlander, Itzik, the son of Issar the decorator, Baruch Gamzu who, at first, managed to flee to Bialystok but was turned in by the Poles, Moshe Travitsky's son Asher, was also shot. These were the first victims.

The same group of Nazis took out the Torah scrolls from the local synagogue, burned them and forced "Shochet" Meir Patt, Yaakov the cobbler, Zalman-Leib the wagon driver and other Jews found nearby, to dance round the burnning scrolls. Later they took the town Rabbi, Shlomo Avigdor Rabinowitz to Krasna near the forest and shot him. On another occasion several scores of men were taken from their homes and led while beaten, through the streets. All were sure they'd be shot but they were transferred to Bialystok, and thanks to Zeidel's efforts were returned to Suprasl.

All this happened during the first three monts ot the German occupation, before the establishment of a civil authority. Meanwhile, Zeidel was appointed town head and Yanek Bogdanovitz, chief of police. The police force consisted of Poles and Germans. A German from

On the night of 22.6.41 German planes attacked Bialystok, and the explosions were clearly audible in Suprasl. We didn't get any sleep that night and the next day, a Sunday, there was great confusion, especially among the Jews, while the Poles were quite happy with the situation hoping that they would soon be rid of the Russians. The Russians, however, calmed the Poles and called everyone to turn up for work on Monday. Throughout Sunday we saw Russian soldiers retreating and many planes passed over Suprasl in the direction of Russia. When I arrived at work on Monday, we were called to a special meeting during which the Russian manager informed us that the Germans were suffering heavy losses and that Russian soldiers would soon be entering Berlin... However, the scene from the factory windows was different and depressing. Russian soldiers retreating, including the walking wounded, in the direction of Horodok, via the Suprasl forests and thence via the road which led to Bialystok, Baranovitz and Minsk.

As the situation worsened, we the Jews, began to think of fleeing towards Russia. However, unfortunately, we received military orders to make our way to Bialystok. A few hundred of us were rounded up in the yard of the Cytron factory and, without being allowed to take leave of our families, were transported to Bialystok. On the way we could see the devastation... Russian soldiers running to and from disorganized and undisciplined, with many wounded unattended by doctors. After being bombed twice, we demanded from the commanding officer to return us to Suprasl. The officer, however, insisted we continue to Bialystok. On our arrival we discovered that there was no one there to meet us and that the Russian authorities had left their mark, shops had been looted and people were trying to make their way eastward. We decided to return to Suprasl on foot, and on reaching the town we saw that the Russians had evacuated the area and the Germans were speeding on to Russian soil.



however, after checking the sun's position, we realized that we were travelling westwards in the direction of the former Russian-Polish border.

After 12 hours' travel we arrived at a small town where we disembarked and were given food and papers and told that we could return to our homes. I reached Bialystok via Baranovitz. Fishel remaind in the camp and after the war I discovered that he had emigrated to Australia.

On reaching Bialystok, I found large numbers of Jews from the German - held regions of Poland and the city was almost unrecognizable. Life in Suprasl resumed under Russian control and the Shturmak family were worried about Herzl and Myram who had not yet returned from the prisoner of war camps. Herzl later reached Israel together with the Polish Andrus soldiers and changed his name to Sa'aroni.

The Russians nationalized the factories and businesses, a Russian was appointed manager of the Cytron's wearing factory and the Cytrons fled. The Hirshorn family was sent to Russia, as was the family of Gedaliah Gottlieb and Moshe Danzing, the owner of the local sawmill, was arrested. Gedaliah Gottlieb eventually arrived in Israel together with his family. Following nationalization, the Russian closed all privately-owned shops and opened a cooperative shop which stocked few commodities. The cooperative was managed by an arrogent man called Toleh Kagan who was soon demoted to the lowly position of factory worker. The acquisition of products such as oil and suger entailed standing in long queues both in Suprasl, and Bialystok where the situation was silghtly better.

However, overall people grabbed every available commodity in preparation for the hard times ahead. The "hungry Russians" bought anything they could lay their hand on, and even bought prayer shawls, thinking them to be scarves. In Suprasl, the Russians arrested many young Poles and sent them to Siberia. As a result, there were fears of further arrests. At this time I worked in the Cytron factory as a weaver amidst great confusion. There was a shortage of wood and once we were "mobilized" and accompanied by an orchestra to a forest where" we felled trees. "White Head" Olshevsky was appointed manager of the Danzig sawmill and, like Toleh Kagan and other communists, was soon sacked.

There were many Germans in Suprasl, most of whom returned to Germany during the war, except for Zeidel and Geboyer. A special police force was established in Suprasl consisting of Poles and Jews including Olshevsky, Variblasky, Okorovsky, Boreh and a number of former P.P.S. workers. Some of the Jews, including Toleh Kagan, Baruch Gamzu and even Arke Rabinowitz, the Rabbi's son received permission to carry arms. Later, Rabinowitz was arrested and sent to Russia. One day, Issar, the decorator's son Itzik, burst into the priest's house with a gun and stole a radio. When the Germans occupied the town Itzik was one of the first to be killed. At this time the "mayor" of Suprasl was a Russian who was officially appointed. The uncertainty, lack of commodities and feeling that the war hadn't ended, all contributed to the harsh conditions. Nontheless, the local inhabitants were loath to move away from their homes and hoped for miracles.

2. Under the Nazi Boot 22.6.41—1.11.42

A few weeks before the German army attacked the Russians on 22.6.41, we, in Suprasl sensed that something was wrong. Troops moved under cover of night towards the German border and the forests around the town were full of soldiers.

The War Years

The Struggle and the Holocaust (1939-1945)
A living Testemony from Daidush Fine

1. Under Russian Rule 1.9.39—22.6.41.

Everything I have recorded is connected to the terrible events experienced by myself and the Jews, as well as the Christians, of the Polish town of Suprasl, during and after the war, and to the murder of all the Jews of Suprasl and the events that occurred up to my arrival in Israel.

I shall begin with the outbreak of war between Poland and Germany, on 1st, September 1939, when all the men of the town below the age of 50, who had previously served in the Polish army were reconscripted. There was great confusion amongst the Jews of the village, especially among the families whose relatives had been mobilized, including Shlomo Sear and his brothers Meir and Moshe, Herzl Shturmak and his brother Myram, Zelig Travitsky, Alter Miletsky, and myself. I was sent to Bialystok and thence to Warsaw together with my battalion. However, en route, we were bombed by the Germans and the troops proceeded on foot in a disorgainzed fashion.

It soon became clear that there was no point in continuing to Warsaw and the battalion began to disperse. Myself and five other Jewish soldiers decided to return in the direction of the Russian-Polish border, not knowing that the Russian army had already crossed into Polish territory. Meanwhile, the Germans had taken Bialystok and large portions of eastern Poland were in Russian hands. Eventually Bialystok became Russian territory, as part of the Molotov-Ribentrop agreement.

At this time, September 1939, we were near the Russian-Polish border and we, of course, were happy to hear that Bialystok was under Soviet control. The Russians rounded up the majority of the Polish officers and sent them deep into Russia, while telling us, the Jews, to go home. I reached Baranowitz from where I planned to travel by train to Bialystok. There was a large crowd of people next to the train station and much commotion. After we succeeded in boarding the train, Russian soldiers appeared and closed all the train doors. In answer to questions about the train's destination the soldiers replied: "To Russia, as prisoners or war". I eventually found myself in a camp near Smolensk, near the Dnieper river. The camp was inhabited by some 15,000 Polish soldiers and officers, there was no food and the prisoners received only leaves to smoke and newspapers. In addition to the hunger, the cold was repressive and it was difficult to sleep.

One day, whilst marching, I met Fishel, the son of Abraham-Jacob Otenstein, from Suprasl and we thereafter tried to stick toghether. One evening, four months later, we were called to a meeting. Fishel didn't want to attend the meeting so I went on my own. The names of about 2,000 men, myself included, were read out, and we were taken to a spot 2 kilometers from the camp, and two days later were accompanied by a military orchestra to a small train station and thence by train to an unknown destination. At first we thought we were being taken to Siberia,

partisans owe him their lives.

In 1945 he was freed by the Russians and, despite being sick and suffering from malnutrition, he worked with the massive organization of medical personnel in eight hospitals set up to treat concentration and labor camp survivors. In 1946 he was put in charge of a medical center for the prevention of tuberculosis among Jewish children, supported by the "Taz" organization. During the three and a half years in which he was head of the center hundreds of children were healed and innoculated. His late wife Margalit, who was a nurse by profession, stood by his side and greatly contributed to saving Jewish children.

In 1949, Dr. Tuvia and Margalit Cytron and their two children emigrated to Israel. In Israel Dr. Cytron worked in the rehabilitation of wounded I.D.F. soldiers, especially those who were wounded in the War of Independence, the Sinai Campaign, and this Six-Day War. Dr. Cytron acted as the head surgeon at the Hadassa Hospital in Tel Aviv for twenty five years and now, after his retirement, works privately. His wife Margalit, who stood by his side throughout, passed away in 1989. Dr. Cytron has a son, a well-known urologist at Beilinson Hospital, a daughter who works as an X-ray specialist, and a son-in-law who is also a surgeon at Tel Hashomer Hospital.

they'd been molded on. And there was Shmulke the black bearded weaver who, despite his long hours of work, never missed any of the three daily prayers (Shaharit, Minha, and Maariv).

They, and scores of others characters who comprised the town's Jewish folklore are no longer alive. They perished in the ghettos, the camps, forests, and gas chambers. All of Poland, especially Treblinka, is their graveyard.

6. The Cytron as Businessman and Philanthropist

Besides their business intersts the Cytrons were publicly active and made generous donations to different causes. When he was in Michalova, Shneer-Zalman founded the rebuilding of the local synagogue to the tune of three thousand roubles which was considered a handsome contribution at that time. Shneer-Zalman's wife ran a free kitchen for the poor and the unemployed.

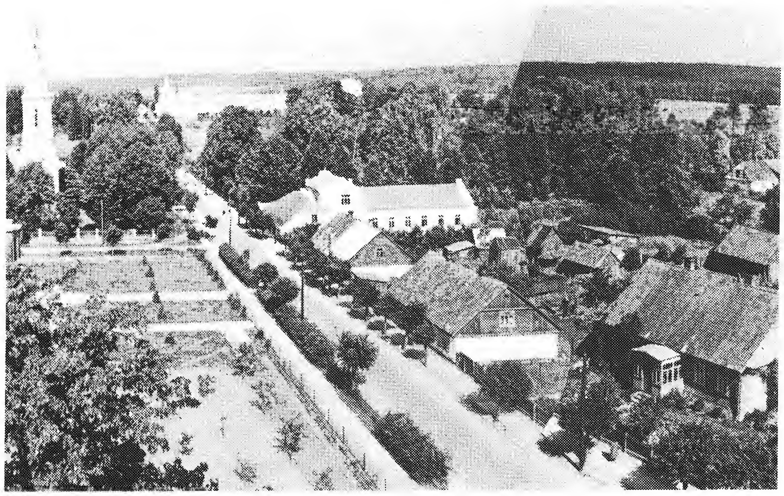
Shmuel-Hirsh's brother Faivel was famous for his philanthropy and public deeds. He was also known as a brave fighter for equal rights for Jews, not only as citizens, but also as textile workers to whom some trades were closed. Once he was even wounded by a gentile employee who refused to allow a Jew to work in his department. Faivel Cytron served as leader of the Jewish community in Bialystok for ten years and during his term of office refurbished the old age home and "Hekdesh". He also donated to various charity organizations. Shmuel-Hirsh, and his sons Samion and Haim were also active in charity and public work.

It is sad that the Cytron family, along with its factories and agencies, disappeared. A dynasty which filled such an important role in the industrialization of Poland and in the Polish Jewish community was destroyed by evil. The apparent conclusion to be drawn is that Jewish property acquired in the diaspora does not survive for more than three to four generations.

I recall my youth in Suprasl when my mother would take me and my sister for walks along the banks of the Suprasl river. When we returned we'd sit in the living room and my mother would play Russian, Polish, and even Hebrew tunes on the piano. One of the Hebrew songs was about the tall cedars of the Holyland which touched the clouds... about the blue skies and the Jordan river. After she'd finished playing the piano she'd turn to us and say: "Listen my children. Our true river is the Jordan river, not the Suprasl river". Today, after the Holocaust, the ghettos, and the gas chambers, we know how right she was.

Dr. Tuvia Cytron — author of the article

Dr. Tuvia Cytron, the son of Feivel, was born in Bialystok in 1909. Dr. Cytron spent his childhood in Suprasl where his father was the manager of the Suprasl Cytron factory, which belonged to his brother Shmuel-Hirsh Cytron. After completing his studies at the Suprasl "Heder" and the high school in Bialystok he was accepted, in 1928, as a student of medecine at the Karl University in Prague. Seven years later he graduated as a doctor and began his specialization in the surgical department. In 1938 he was appointed the surgeon of the Jewish hospital in Bialystok by the Russians, left for Moscow to undertake a special course in surgery, returning to Bialystok in June 1941, just prior to the German takeover. He survived the rigors of two labor camps and the Bialystok ghetto. During the last days of the ghetto Dr. Cytron was appointed the doctor and surgeon of the underground hospital. Hundreds of fighters and



bacteriologist. Leib and Daniel Cytron and their families perished in the Holocaust (Moshe died earlier). The author's father Faivel died in 1940 in Bialystok during the time of the Russian rule. Haim and Samion died in New York in 1971 and Arcadia passed away a few years later. None of them left children.

The factory in Suprasl was the first operated by the Russians who even appointed a manager of their own. Work at the factory progressed slowly and ceased entiredly with the German occupation. The Germans only operated part of the factory and, before retreating in 1944, they burnt and destroyed the Suprasl factory. The Polish authorities of today have not restored the factory and only a small section of it operated as a furniture factory. The factories of Hirshorn, Krinsky, Eizenstadt, and Zimmerman no longer exist.

5. Personalities Between the Workers of Suprasl at the Time of the Factory.

The Cytron textile concern in Suprasl lies in ruins but the souls of about one hundred Jewish workers, weavers, storeroom keepers, bookkeepers, foremen, managers, wagoneers and others seem to hover above the demolished factory... One of those souls belongs to "Mendel Der Bader" who also worked as the factory's nightwatchman and second usher at the synagogue. He had twelve children and "much work with little recompense". Mulke Cytron liked Mendel, and at every circumsion or other family event would give him some money to help him get by.

Avramsky, the bookkeeper, was a great comic and even sent jokes to the "Moment" newspaper in Warsaw. For every Joke printed he'd receive the sum of three roubles. Haike, the milk deliver, was a special character who took great pains to ensure that the milk was kosher — even for the "treyfnik" managers. Meiram (Segal), the tailor, used to make uniforms for the factory's firemen. As the uniforms were not made-to-measure Meiram would look at the poorly clad firemen with great glee. He'd say that they looked like scarecrows. On the other hand, he was of the opinion that the made-to-measure uniforms he sewed for the army officers looked like

company expanded its business interests to Mexico and India and opened a special agency in London. The offices and storerooms were modernized and English, French and Spanish were heard in the company's offices and agencies. The firm's export trade increased significantly in 1936-38 and a third shift was introduced to satisfy production requirements. Haim Cytron established a fully-equipped fire service with special fire fighting equipment as well as an independent orchestra. The fire service operated in Suprasl and in the nearby towns.

With the increase in the size of the workforce and the introduction of a shift system, the workers began to organize themselves in order to improve their working conditions. Indeed. the firm's management set up a worker's loan and social benefit foundation but the workers demanded a pay increase and improved working conditions.

Thus, in 1933 the workers went on strike, making threats and wielding banners. The strikers threatened to storm and burn the factory and, without intending to create such a situation, tempers flared and the police fired gunes in an attempt to disperse the crowd. As a result, two strikers were killed and two more wounded. The unfortunate incident occurred in the presence of the town's mayor, Slosarizik, but on a day when none of the company's management were in Suprasl. Through the intervention of the mayor, a settlement was reached whereby the management agreed to compensate the victims' families with money and housing but the incident left its mark. As a result, Haim Cytron decided to resign and pass the reins of management over to his brother Benjamin, and Mayor Slosarzik also left town shortly afterwards.

It is worthy of mention that Slorsarzik was considered to be a talented mayor and a good friend of the Jews. During his term of office he promoted local tourism, as well as sport, in Suprasl and Bialystok. He was the first to realize the potential of Suprasl as a center of internal tourism thanks to its climate and topographical situation. Only now are the Polish autorities beginning to develop the town's tourist industry.

In 1939, the Cytron Company was at its peak. When the Second World War broke out, on September 1st 1939, the Germans entered the Bialystok region and during their ten day stay, emptied the local factories of most of their raw materials. Despite this, the Russians were able to later continue production for a full year.

4. The Nationalization of the Factories and the Annihilation of the Cytron Family.

When the Russians entered the Bialystok region, following the Molotov-Ribbentrop Agreement, on September 12th 1939, they arrested Benjamin and Alex Cytron and sent them to a gulag in Inner Russia and they were never heard of again. The brothers Haim and Samion, their sister Yaha (Yoheved) and her husband Herman Marein, as well as Benjamin's son Arcadia, all managed to escape to Sweden, via Vilna, where they struggled to survive as their entire wealth was invested in their factories.

After the war they reached New York, and Yaha and her husband moved to Canada. Viara, Benjamin Cytron's daughter, and her husband Cuba Shapira spent the war years in India and later reached Argentina. Alex's daughter Ina, together with her mother and aunt, were expelled to Inner Russia, where Ina managed to survive, and returned to Poland in 1946. Ina's mother and aunt died in Russia. Ina herself reached Israel in 1958 and works at the Kupat Holim as a

3. The Suprasl Period of the Cytron Company

Shneer-Zalman's first son was born in 1858 and was named after his grandfather Shmuel-Hirsh. The boy grew up, studied Torah, learned about commerce, and even got married at the appropriate age. He married Hava-Perrel Amdursky, the daughter of a family of industrialists from Horodok, and thus marriage bonds were established between the families of Cronenberg, Rafalsky, Nimzovitz and Lunsky of Horodok. The young Shmuel-Hirsh preferred to leave making trips to trade fairs to his father and himself worked in the factory.

In the 1890s Shmuel-Hirsh was already considered a man of means and his wealth continued to grow. When his father, Rabbi Shneer-Zalman reached old age Shmuel-Hirsh "pensioned him off", paid him a handsome monthly stipend and suggested that he devote his time to public services. Shmuel-Hirsh's brothers Leib, Moshe and Daniel, all managed on their own, while the youngest brother, Faivel Cytron, was appointed manager of the Cytron factory in Suprasl which Shmuel-Hirsh had acquired from the well-known German Bucholtz in 1903. Faivel successfully completed a course at a special school for textile studies in Bern, Switzerland. The factory in Suprasl was in a state of neglect when Shmuel-Hirsh bought it and "Mulke", as he was known by his friends, introduced new machines and added a third floor with storerooms for raw materials, a dyeing department for wool and fabrics.

When he sold the factory Bucholtz was an old man and had decided to leave the difficult profession of manufacturing. In addition, his daughter married Sheibler, one of the most important industrialists from Lodz and the owner of "Sheibler and Gromen" which, at its height, employed twelve thousand workers and was thought to be one of the largest concerns in Europe.

The Suprasl factory started a new production line of woollen blankets and blankets made from a mixed fabric which became known as Jakart, and besides producing for the home market, exported to Russia, China, South America and even Australia. The commercial secret of success of the Cytron product was the fastness of its whiteness while other manufacturers produced white blankets which, after a while, faded to yellow or grey. the author recalls how foreign companies, including the Japanese, tried unsuccessfully to buy the secret of the product's success from Faivel and from other sources.

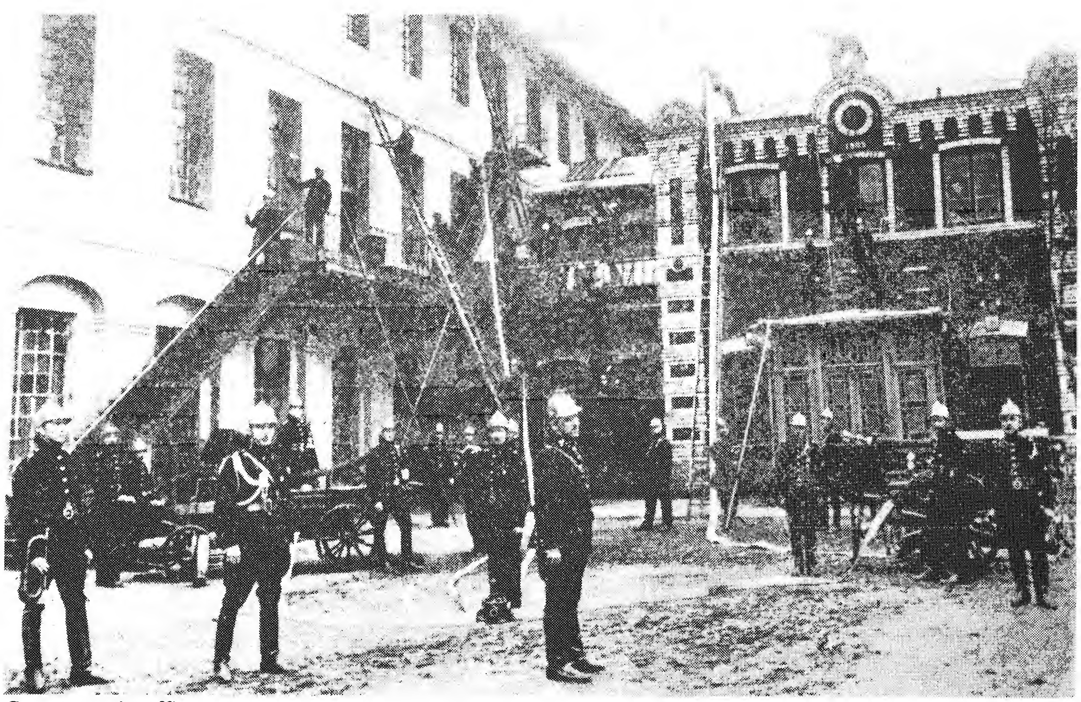
Faivel Cytron left the Suprasl factory in 1917 and established his own business in Bialystok. The Suprasl factory continued to flourish after the end of the First World War and the reestablishment of the State of Poland. Despite Poland's poor economic state after the war, the Cytron factory, thanks to its international contacts, maintained and even increased its level of production. In the 1920s the Cytron Company acquired an old factory in Suprasl from a German called Onert, one of the first factories which were built in Suprasl, in 1838, also bought the fabrics factory which belonged to Wolf Frank, the father of Dr. Herman Frank who later became the editor of the "Zukunft" newspaper in New York. In addition, a number of plots near the factory were bought with a view to expanding the factory at a later date.

The next manager of the Suprasl factory was Haim Cytron, Shmuel-Hirsh's son. The other three sons, Benjamin, Alex, and Samion, worked at the company's head office at 35, Copyezka Street, Bialystok. In 1932 the company took over the Amiel Colycovsky sewing and weaving factory in Bialystok. The company then became "The S.H.Cytron-Suprasl Public Company" and employed more than two thousand workers in Suprasl and Bialystok. In the 1930s the

the system was based on the German approach of apprenticeship. Shneer-Zalman was bright and quickly acquired the rudiments of the trade, and at the age of sixteen, began to accompany his grandfather to trade fairs and to Russia to sell their wares.

At that time there was no motorized transport system in Russia and the only way to get around was in horse-drawn coaches escorted by an armed guard as protection against robbers and murderers. They usually left, after reciting the traveller's prayer, after Passover, returning before the Jewish New Year to the great joy of their families who anxiously awaited them. They visited fairs in Corsk, Oriol Varonish and the largest of all, Nizni—Navagrod. The Jewish travellers preferred the trip to Odessa as the route passed through Jewish villages with synagogues and kosher food. They also visited Kiev, Harcov, and Nicoliev where there were large trade fairs.

At the age of seventeen Shneer-Zalman embarked on an independent career for the first time in Michalova, opening up a weaving factory which employes twenty-three workers. Shneer-Zalman married at an early age, to the daughter of the Haffner family and relation of the well-known Zaks family. The match also connected Shneer-Zalman with the famous Gaon Rabbi Akiva Eiger who was greatly admired by the communities of Prague, Poznan, and other communities throughout world Jewry. When his wife died, Shneer-Zalman married her sister Elca in order to preserve the unity and honor of the family. Another sister, Tanya, who was considered the most beautiful girl in Bialystok, married a rabbi of the Gordon family, a wealthy wool merchant family, and thus the distinguished bond between the Haffner and Gordon families, and between Michalova and Bialystok was strengthened.



Cytrons main office

The Cytrons — The Story of a Jewish dynasty



Dr. Tuvia Cytron

1. A Son Is Born

When, in 1840, the first son of Rabbi Shmuel-Hirsh Cytron, rabbi of the town of Botshki near Bialystok in east Poland, was born there was great rejoining in the town and everyone felt they had a part in the happy event. Rabbi Shmuel-Hirsh, a learned Torah scholar and former disciple of the Gaon Rabbi Shneer-Zalman, after Shmuel-Hirsh's beloved rabbi was greeted with great satisfaction and everyone hoped that the Cytron's first-born boy would, like his namesake, grow up to be an important rabbi.

Shneer-Zalman's mother, née Caplan, was of course very happy, but had other plans for her son. She was the daughter of a textile industrialist, Rabbi Nahman Caplan from Michalova, a nearby town. Rabbi Nahman was known in the area as "Grandpa Nahman" and the marriage of his daughter to Rabbi Shmuel-Hirsh was a matter of distinction and money — a well-known custom in those days. Once every few years there would be an assembly of the Jewish elite at the "Conference of Four Countries" which served as the leading body of Polish Jewry and of the Jews of the neighboring countries.

The conference was attended by the leading members of the various Jewish communities and marriages of honor were arranged, and connections made with people "in high places". In such a way the marriage of Rabbi Nahman Caplan's daughter and the newly-ordained Rabbi Shmuel-Hirsh Cytron, who had become known as a gifted disciple of the Gaon Shneer-Zalman of Liadi, was arranged.

The Rebbetzen, Shmuel-Hirsh's wife, despite her admiration of her husband, had plans for her son to become an industrialist like her father, and not to follow a rabinical career. She was, after all, "infected" by the education she received in her childhood in Michalova where she learned to play the piano, to read, studied poems by Heinrich Heine, as well learning French and German. At that time there were strong winds of progress blowing from the large city of Bialystok. When the women of Botshky wished for her that her son would follow in his father's footsteps, she of course thanked them and added that she was young and hoped to have other sons who would become rabbis. She planned to send her son, after completing his studies in heder and yeshiva, to her father in Michalova to learn the art of commerce.

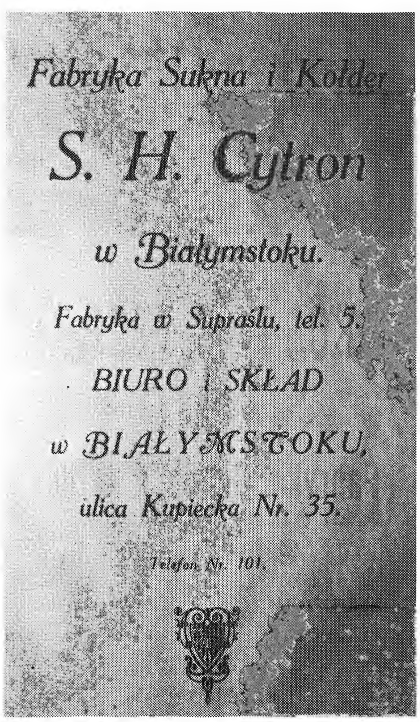
2. The Michalova Period of the Cytron Company

The years passed quickly and the young Shneer-Zalman reached the age of Bar-Mitzva and after completing the following school year, he was sent to his grandfather, Rabbi Nahman Caplan, in Michalova to learn the textile trade. There were no vocational schools in those days and

active family whose name was synonymous with the industrial development of Bialystok and Suprasl. As for Suprasl, the Cytron factory was the major source of employment and the main force behind the town's development, and was the pride of the local Jewish community.



The Fire Brigade under the command of H. Cytron.



The Bitter End of the Cytron Family

The information for this article was kindly supplied by Ina Winberg, the daughter of Alex Cytron, who was one of the few survivors of the Cytron family. Ina was exiled to Cazahstan with her mother, grandmother, and aunt by the Russians. Only she and her aunt survived and were repatriated to Poland in 1946. Years later Ina graduated in chemistry from the Warsaw Technion and emigrated to Israel in 1958.

"Cytron" and "Suprasl" were synonymous, and it was hard to imagine the town without thinking of the factory which supplied employment to most of the town's workforce. Samuel Cytron, who bought the factory from the Bucholtz family in 1903, was the head of a dynasty and the owner of a textile factory in Bialystok — one of the five largest of its kind at the time.

The factory in Suprasl, which mainly produced blankets and fabrics, was without doubt one of the major forces behind the development of the town, which expanded from a village to a town with a local municipal authority. The Cytron factory employed approximately one thousand workers. Samuel Cytron had four sons — Benjamin, Samion, Alex, and Haim — and three daughters — Rosa, Yoheved, and Sonya. He had only one grandson — Benjamin's son Arcadia — and three granddaughters — Benjamin's Viara, Rosa's daughter, and Alex's daughter Ina. After World War I, the factory was managed by Haim and Arcadia who had completed his textile studies at the Brussels Technion. Samual's other three sons held managerial and marketing positions at the firm's head office at 35, Kupyezka Street, Bialystok.

At the outbreak of the Second World War, Haim, Samion, Yoheved, Arcadia, and Viara, together with her husband Cuba Shapiro, all managed to escape to Vilna. However, their plans to continue to the United States were thwarted. Viara and her husband reached India and, following the war, made their way to Argentina where all trace of them disappeared. Haim, Samion, Yoheved, and Arcadia moved to Stockholm and in 1947 moved on to the United States and Canada. Two other brothers, Benjamin and Alex, did not want to escape and, after the Russian takeover and the Ribbentrop-Molotov Agreement, were arrested by the Russians. Their whereabouts thereafter remain unknown.

Samuel's wife Chava, "Grandma Cytron", the wives of Benjamin and Alex, and Alex's only daughter Ina, were sent by the Russians to Cazahstan. There they suffered terribly from severe cold, hunger, and inhuman conditions. Grandma Cytron died in 1942 and Ina's mother (Sofia) died in 1945. The young orphaned Ina stayed with her aunt, Benjamin's wife, and they were repatriated to Poland in 1946. Ina studied chemistry at the Warsaw Technion and wrote her thesis paper at the medical academy, which was housed in the Brenizky Palace in Bialystok. During this time she visited Suprasl and saw the Cytron factory, partly damaged and closed down.

In 1958, Ina made Aliyah to Israel. She now lives in Tel Aviv and works for the Kupat Holim. In 1971, she visited the United States and discovered that Haim Cytron was no longer alive. Haim's brother Samion died in New York in the same year; Arcadia past away later on. As the two brothers died childless it appears that the "Cytron dynasty" has come to a sad end — an

The massive pine trees which grew in the Suprasl forests supplied the saw mills with raw materials and were particularly suitable for the manufacture of ships' masts. The Suprasl river offered an efficient and cheap means of transport along which flowed rafts and tree trunks via the Visla tributary to the Baltic ports of Gadinia and Danzig. At this time Jews were employed in various professions such as tailoring, baking, carpentry, shoe making, tanning, tinsmithery and blacksmithery. In commerce Jews were active in grocery stores, haberdasheries, butcher's shops, tobacconists, and milkbars.

Despite the Jewish preference for commerce and crafts, there were many who worked in factories as weavers, dyers, foremen, and "maisters".

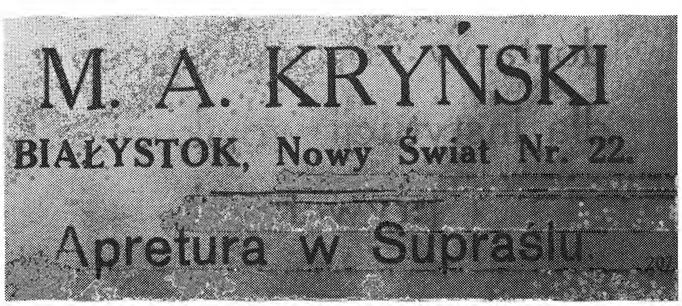
World War II, which brought with it Russian occupation followed by Nazi destruction, curtailed the process of industrialization in Suprasl which had brought the town's population to four thousand, approximately fifteen percent of whom were Jews. Today it is possible to examine Suprasl and retrospectively evaluate the contribution of the Jews to the industrial and commercial development of the town. The Cytron factory lies mostly ruined with only a small section renovated and operating as a furniture factory. The factories of the Hirschorn and Krynski families no longer exist, and the former saw mill is now a cooperative. Most of the present residents of Suprasl commute to work in Bialystok, and others who "inherited" houses which formerly belonged to Jews renovated the houses and work in the town's tourist industry which has suffered from the economic problems which beset the entire country. The tall factory chimneys which tower up among the church spires serve as reminders of the contribution of the Jews to Suprasl's economy which was violently cut short.





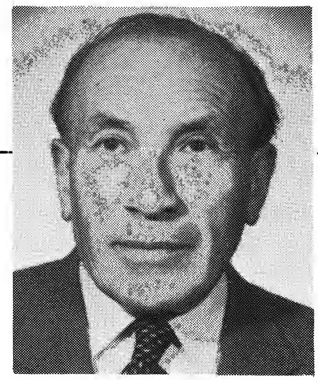
Haim Meir Hirshorn

Hirshorns factory
The factory as of today



Signs of Jewish factories

Industrial and Economic Development



Marek Hirshorn

The 1860s and 1870s, when Russian peasantry was emancipated from its servitude of the land, were a turning point in local industrialization. The Csarist government gave its patronage to the economic system and to the winds of industrial reform blowing from Europe. Even at the start of the nineteenth century, following the third partition of Poland and the advent of the Prussian administration in Bialystok, Germans began to immigrate to Suprasl and with their arrival the area started to become industrialized.

In 1833 Wilhelm Zachart arrived in the town with equipment, machines, as well as professional weavers and textile workers. He was followed by Bucholtz, Reich, Alt, and Onert, and in the second half of the century ther were seven spinneries in Suprasl. Towards the end of the 1800s Suprasl changed from being an agricultural village to an industrial town following the passing of Suprasl's municipal laws in 1861 which gave the town the status of an independent local council authority.

At the turn of the twentieth century, with the Jews of Bialystok becoming dominant in textile industries, Jewish involvement in the industrial devlopment of Suprasl began. The Cytron family acquired Bucholtz's weaving factory and turned it into the largest factory in the area, employing at its height between seven and thirteen hundred workers, and the Hirshorn brothers established a factory for fabrics and blankets with departments for spinning, weaving, finishing and dying. The Hirshorns specialized in the manufacture of thick artificial wool for blankets and coats. The factory was powered by its own generator, which also supplied electricity to the municipality, and employed 120 workers. Another factory was built by the Krinsky brothers who specialized in finishing and dying, and employed seventy five workers.

In Hirschberg's book on Jewish industry in the region of Bialystok, which was published in New York, the Hirshorns and Krynskis are mentioned together with the Cytron family among the founders of the local textile industry. Later, between 1912 and 1915, a timber industry was set up with saw mills (tartak) utilizing the vast local forests and river transportation. The Gottleib, Danzig, and Semiatitizky families ran a large saw mill in the north of Suprasl near the German Catholic cemetery, and the Hazan family operated an additional mill in the south, with a flour mill owned by the Fine family.

---

* The son of the late Shmuel Hirschorn, who today lives with his wife Bella and family in Melbourne, Australia. Marek Hirschorn is Federal Chairman of J.N.F. (Jewish National Fund) of Australia.

Suprasl, and the surrounding villages, acted as a center of Zionist activity with movements such as Hashomer Hatzair, Zionist Youth, Hechalutz and Hashomer Hadati. The main aim was to train groups to take their place on kibbutzim in Israel and to adjust to life in Eretz Israel. Places such as Ignatky, Novosiolky, and Chilichanka, were but a few of the sites at which training schemes took place that summer. The pace of activity increased in the 1930s and exacerbated the difficulty of obtaining "certificates" for immigration into Eretz Israel which the British allocated in small numbers. Some of the training "colonies" contained "gospodarkas" (agricultural farms) with cows, horses, goats, fowl, land and houses.

Cultural life at this time was both rich and varied. Although there was only one school in Suprasl (Tarbut), which had previously been a Heder, a wide selection of cultural activities took place in and around it and in the local Jewish community. There was also a large library, named after Y.L.Peretz, and a theater company which put on plays, such as "The Wandering Jew", "The Last Hope", and "Amha", in which many community members participated and which took place in general at Hannuka, Purim, and on other festivals. Sports were not neglected with soccer, table tennis, and cycling enjoying popularity.

Community life in the town was well developed in the years after the first World War. The collapse of the Csarist rule in Russia, and of the German Kaiser, the socialist revolutions, the destruction which the war left in its wake, and the resurrection of independent Poland all left a significant effect on Polish Jewry, and especially on its youth. As a result of the ruin and penury which followed the First World War, as well as the loss of the Russian market to local industry, the younger generation was confronted with the question: Where to?

Although the orthodox Jews in Suprasl dominated religious and social life, the young Jews of the town, with time on their hands due to the shortage of employment opportunities, began to search for a new way of life. The Russian revolution and the Balfour Declaration, awakened a strong desire for freedom in the youth. Their effect was such that they changed the social and community lives of the youth and caused them to consider emigration. Many followed relatives and friends to the United States and, after the U.S. imposed restrictions on immigration, to Australia and South America. Zionist-oriented youth left for Eretz Israel.

And thus, between World War I and the 1930s, Suprasl was witness to the establishment of cultural and organizational youth centers which guided youth in the planning of their future. The idealogical, organizational, and political struggle between the various youth movements was not only felt during elections and at the time of other public events, but was seen by the youth as a challenge to their very fate. Membership of movements such as "The Pioneer" and "Young Pioneer" constituted the realization of the Zionist idealogy — Aliyah to Eretz Israel. In addition, "The Religious Hashomer", on the one hand, and "Zionist Youth", on the other hand, supported the Zionist dream, in contrast with the "Bund" and "Aguda" from the other two extremes. Party differences, as with differences of opinion between Hassidic movements, are apparently Jewish nature. How else can one explain the fact that there were many parties in the small Jewish community of Suprasl, including communists, some of whom were imprisoned for a time. Nonetheless, the majority of Jews in Suprasl supported Zionism and the establishment of the State of Israel. Unfortunately only a few of Suprasl's Jews left in time — most stayed on until the bitter end.

The Jewish Community Between The Two World Wars*

At the end of the World War I, after more than a hundred years of servitude, the Polish state returned to life. The population of thirty-two million was comprised of Poles (sixty-five per cent), and of the rest the Jews made up the second largest group of three and a half million. The Jews accounted for over ten percent of the entire population and mostly lived in cities, where they sometimes comprised thirty per cent of the residents, and in towns, where they occasionally made up the majority. Polish Jewry became the largest Jewish community in Europe and the most active in the world, undergoing rapid modernization in a variety of fields.

One of the main problems with which multi-national independent Poland had to contend was the claims of minorities to recognize their right to full citizenship and national identity. The Jews of Poland were among the leaders of the struggle, supported by Jews the world over and by international public opinion. They demanded equality with other citizens of Poland as well as improvements in the internal organization of the country, and reforms in culture and education. They also asked for the recognition of Yiddish and Hebrew as national languages.

The political struggle took place both on a national and local level. Jewish representatives in the national parliament (Saim and Senate), who had been elected by Jewish voters of the various Jewish political parties fought on the national level. In addition, Jews were elected to municipal councils and safeguarded Jewish interests on a regional level. Thus both Bialystok and Suprasl had Jewish councillors — Goldshmid represented the Suprasl Jewish community.

Throughout Poland, and in the region around Bialystok in particular, a great number of Jewish parties were active between the two world wars, including Agudat Israel, General Zionists, Labour Zionists, Mizrahi, Revisionists, and the Bundists, and even the communist party which had many Jewish members. The "Jewish street" was dominated by their youth movements. The link with Eretz Israel was strengthened by the wide variety of activities designed to realize the Zionist dream.

The Pioneer movement, which trained thousands of youths for Aliyah, is particularly worthy of mention, together with its offshoots, the religious-Zionist youth movements such as Hashomer Hadati and Bnei Akiva. On the other hand, Agudat Israel, which represented many orthodox Jews, opposed "modern" trends, secularism and Zionism. The Bund, the party of the Jewish proletariat, fought for Jewish workers' rights while denouncing Zionism as reactionary utopia.

* The historical data was taken from "A Journey to Poland", the Nahum Goldman Diaspora Museum, from the Bialystok Book, and from research by Tomash Vishnievsky on the Jewish communities in the Bialystok region.

nineteenth century, Polish Jews began to develop industry and the communities of Bialystok and the outlying region became leaders in weaving and textiles. In the twentieth century, in 1921, there were 1,654 Jewish workshops and factories including the five largest which belonged to Sokol-Zilberfenig, S. Cytron, A.D. Shapira, B. Pollak, and Y. Marcus.

However, man does not live by bread alone...together with the rapid devlopment in industry and the economy, the Jews cultivated a cultural and religious way of life. In addition to the large selection of schools, there were, in Bialystok, institutes of Talmudic studies and yeshivas. In 1833, Eliezer Halbershtam, a Jew of German origin, arrived in Bialystok, bringing with him the educational movement "Haskala" which preceeded Zionism, and, after a bitter war between the educational circles and the orthodox-religious, took on a position of respect in the city's cultural life and thence influenced the cities and towns around it. The educational movement encouraged the publication of "secular" books as well as the establishment of libraries. An offshoot of the movement was the national movement "Hovevei Zion" (Lovers of Zion).

There is historical proof of the arrival of Jews in Suprasl in the late seventeenth and early eighteenth centuries, together with the Germans, who later established the first cloth and fabrics factories. Most of the Jews came from Lodz, Piotrekov, and from the nearby regions of Bialystok and Krinki.

In 1837 there were two hundred and twenty seven Jewish residents in Suprasl. Twenty years later the number had reached 538 out of a population of 3,091. Jews and gentiles worked side by side in the factories. Most of the commercial enterprises such as shops, workshops, bakeries and flour mills, which later arose, were owned by Jews. At the beginning of the twentieth century Shmuel Cytron bought Bucholtz's weaving factory and greatly expanded it until it employed almost one thousand workers. Other factories at the time belonged to Krinsky, Eizenstadt, Hirshorn, as well as two saw mills owned by Zvi Hazan, and Danzik Gottlib and Semiatizky.

The first synagogue was established by N. Dolmatov in the late eighteenth century and was made of wood. After the first donation of five hundred roubles had been made by Bucholtz in 1901, a brick synagogue was built. It was a magnificent construction with a tiled roof, stained glass windows, a separate entrance for women, and a main boulevard lined with poplar trees. Nearby was a bath house, school, and a house for the rabbi and shohet.

The synagogue had a splendid altar and holy ark with richly-decorated Torah scrolls. The upper walls bore paintings of various subjects, including the twelve tribes, and special psalms. There were two furnaces paved with ceramic floor tiles which gave heat throughout the harsh winters and attracted Talmudic scholars and classes in Mishnayot.

Although there were already over five hundred Jews in Suprasl at the end of the nineteenth century, they were only officially granted the right to settle there in 1903.

As has already been mentioned, in the early twentieth century the Bucholtz weaving factory passed into the ownership of Shmuel Cytron, who also owned an important textile factory in Bialystok. With the Cytron acquisition the influence of the Jews, who already comprised twenty per cent of the local population, grew in the town. The factories employed Jewish professionals alongside German managers, and Jewish weavers with gentile manual workers...though the Jewish presence in commerce and artisanship was particularly significant.

As for relations between the Jewish community and the majority made up of Protestants, Catholics and Germans, they were still proper, despite the anti-semitism which existed all around and led to the pogroms in Bialystok and the outlying area in the early twentieth century.

The everyday spoken language was Yiddish, brought from Ashkenaz (Germany) mixed with Hebrew. Hebrew, as the holy language, was used in prayer, and remained the written language of scholars and of the community leaders for the compilation of rules and regulations. The communities were headed by elected leaders and businessmen who held various positions of importance and who were responsible for religion, education, health, and social services.

Community expenses and national taxes were financed by direct and indirect local taxation which was estimated according to the value of each member's assets and income.

The Jewish community in Poland also dedicated much of its time to Torah studies. In the sixteenth and seventeenth centuries Poland became the most important cultural and spiritual center of world Jewry.

In 1648, during the time around the Chmelnizky uprising, also known as the 1648-49 riots, thousands of Jews were murdered by the Cossaks in a terrible bloodbath, accompanied by looting and thieving, which brought an end to many Jewish communities in eastern Poland, while in the west of the country many Jews were killed in the wars between Poland and foreign armies who invaded her territory.

The events of the time, together with the collapse of the Messianic movement led by Shabtai Zvi, caused further deterioration in the state of Polish Jewry. In the south of Poland, in the second half of the eighteenth century, the Hassidic movement arose under the leadership of Rabbi Israel Baal Shem Tov (the Basht). Hassidism filled a void left by the Shabtai movement, and consequently many traditional leaders were suspicious of the new movement. Vilna was the center of "the opposition" led by the Gaon Rabbi Elyahu.

The anarchy that overtook Poland in the eighteenth century, its economic ramifications, and the internal strife, made the country easy prey to its neighbors, who divided up Poland's territory between themselves towards the end of the century (1772-95), and Poland ceased to exist as an independent entity. The Jews of Poland found themselves largely living in an area ruled by the Hapsburg Empire and Russia which remained in control of Poland untill the end of the First World War in the fall of 1918.

Historical data shows that the first Jews settled in the district of Bialystok in 1487 at Bielsk. In the sixteenth century Jewish presence expanded to Tikozin, Surash, Bialystok and Knishin. The first large wave of Jews reached the areas of Bialystok and Podlesia in the seventeenth century with communities in Orla, Yeshinovka and Goniands. In the second half of the eighteenth century most of the Jews of the area were centered in Tikozin (Tiktin) and Bialystok, and about another fifty per cent in the surrounding towns and villages.

The first Jews to arrive in the district of Bialystok came from Lithuania and they were followed by refugees from the Chemlnizky uprising and survivors of the 1648-49 riots in the east. The third wave of Jews came from the west with the Germans during and after the period of Prussian rule (1802).

The most popular occupation among Jews in those regions included handicrafts, tailors, shoe-makers, bakers, butchers, furriers, commerce, and hotelry. Only at a later stage, in the

The Birth of a Jewish Community

The beginnings of the Jewish settlement in Poland is shrouded in mystery, legends, and fantastic descriptions. The first Jews arrived in Poland via the commercial routes at the start of the second millenium C.E. In the thirteenth and fourteenth centuries the rulers of Poland encouraged the migration of residents of developed West European countries to Poland. The immigrants included many Jews who had experienced financial difficulties in their country of origin. In 1264 Prince Boleslav, the "Hassid from Kalish," granted the Jews of Poland their first official permit of residence. This permit formed the basis of the legal status of Polish Jewry for the next five hundred years.

The Polish Jewish community expanded and developed in the fifteenth and sixteenth centuries and absorbed Jews from Diaspora communities which had been destroyed. Those who settled in royal cities suffered from the rivalry of the provincial cities who were supported by the Catholic church and were stripped of their assets and homes. Some cities obtained privileges which prohibited the settling of Jews within their walls, while other cities limited the number of professions in which Jews could work. Jews who suffered from the animosity between the royal and the provincial cities turned to other cities which were privately owned by nobles. Others leased estates belonging to nobles in various areas of Poland and Lithuania and contributed greatly to their development and prosperity.

The Jews who settled in Poland's cities and towns clustered around "the Jewish Street" which constituted a sort of Jewish neighborhood. They mostly lived in wooden houses, and in the center of the neighborhood they built a synagogue which was also usually made of wood but occasionally constructed like a fortress near to, or outside the city walls, and which served as a shelter in times of need.



brought with him machines and professional workers of German origin and began producing cloth and fabrics. Zachart was followed in 1837 by Reich and Bucholtz, and in 1857 Oert arrived bringing the number of spinneries to seven.

Despite the rapid expansion of the area the first urban laws were not made until 1861. By the end of the nineteenth century the area was heavily industrialized, and in the early twentieth century a Jew by the name of Cytron acquired the cloth factory from Bucholtz and the Jews began to set the tone in local industry and commerce. The Suprasl workforce at this time was greatly exploited and the first workers union was established.

In 1933 there were violent clashes between the local police and workers from the Cytron and other factories which were on strike, and there was a demonstration in the main street in which two workers, Ulman and Botkevitz, were killed and two others wounded. In 1915 construction work on the sawmills began with the timber being supplied by the extensive local forests and transportation facilitated by the Suprasl river.

During the Second World War, Suprasl was first under Russian rule (until June 22nd 1941) and then controlled by the Nazis until the Jews were transferred, on November 21st 1942, to Treblinka where they perished in the gas chambers. On their retreat the Germans blew up the monastery, the Great Synagogue, and the Cytron factory which had employed one thousand workers. At this time there were about six hundred Jews in Suprasl (fifteen per cent of whom were refugees from other regions), almost all of whom were murdered by the Nazis.

During the war, groups of partisans were established whose members included many Jews from the Bialystok region, who fled from the ghetto and fought tenaciously against the Germans.

Suprasl was freed by the Russian Third Army on July 24 1944. A furniture factory was built on the site of the Cytron factory which had been blown up by the Nazis. Most of the residents of Suprasl worked in Bialystok, and in the summer ran holiday camps for the entire region.

Today the town has a population of 4,200, some of whom earn a living from internal tourism and summer camps, and others work in Bialystok. Owing to the topographical position of Suprasl, as well as the beauty of the forest and river, the town serves as a national and international tourist center.



Suprasl river — 1989

On The Banks of the Suprasl River

(An Historical Survey)

The town of Suprasl is located sixteen kilometers from Bialystok on the banks of the Suprasl river which flows to the east of the town into the Narev river. The town is surrounded by the virgin forests of the plains of Knishynska and Krinska. The forests contain forty meter high pine trees, fresh water springs, animals, and rich vegetation.

The Suprasl river flows through a valley situated at a height of 120 meters above sea level, and the town itself lies at a height of about 150 meters above sea level. The name "Suprasl" appears in documents belonging to the priest Mazovietsky from the fourteenth century as a border town between Mazowshe and Lithuania.

As far back as 1498 a Lithuanian general, by the name of Hodkevitz, acquired fields, mansions and villages in the area. At this time there was a misunderstanding between the general and the Basiline Order, and as a result the monks built a large wooden cross with candles and placed it in the Suprasl river. When the cross stopped at Suprasl the monks decided to settle in the town. In 1511, They built a church and a monastery in the Byzantine-Gothic style, which remains the most important historic building in the region to this day.

In 1695 the first printing works was established in Suprasl which served, not only the town, but the entire district. The printing works was built on land owned by Leon Kishka, with the help of Kshishtof Hodkevitz, and with its establishment, the area began to develop rapidly and soon became the publishing center of Podlashe. In 1711 the first paper factory was established and the printing press, under the name of Ofizina Podlaska, began to specialize in publishing in several languages, including Polish and Latin.

At the end of the seventeenth century the Italian Renaissance-style Opatov Palace was built. At the end of the eighteenth century a town gate with bells was built, similar to the Branizky Gate at Bialystok. The gardens around the Opatov Palace are reminiscent of northern Versailles and are based on a French style. In 1807, with the third partition of Poland, the administration of Suprasl passed to the Prussian King Friedrich Wilhelm the Third who asked the Pope to recognize the Basiline Order in Suprasl.

Several years before the Polish "Listopad" uprising in 1830, the area came under Csarist Russian rule. The Russian authorities demolished the building which belonged to the Catholic order and in their place settled Protestants, who remained there until 1914.

The Russians punished the Poles for the "Listopad" uprising by imposing restrictions on the Polish-Russian border. Artisans and factory owners from Lodz and the surrounding region took advantage of the situation and moved their businesses to the area around Bialystok in order to capture new markets. At this time Suprasl was annexed to the Bialystok district which, in turn, was under Russian control.

In 1833 Wilhelm Zachart arrived in Suprasl and rented a large estate from the Russians. He

Yaacov, in his capacity as Chief Compensation Officer, helped lay the foundation stone of a sports and rehabilitation center for I.D.F. disabled veterans unparallelled throughout the world. As head of the Claims and Compensation Unit, he was also responsible for the families of the war victims. Following a meeting with a Belgian diamond merchant, Charles Knobloch, Yaacov established a summer vacation scheme for war orphans at the "Emitie Club" summer camp at Ostend in Belgium. In July 1969, he accompanied the first group of children to Belgium as representative of the then Israeli Minister of Defense, Moshe Dayan. The scheme proved extremely successful and takes place every summer in Belgium.

Yaacov was among the founding members of the "Raffi" party, which was established under the leadership of Shimon Peres following David Ben-Gurion's struggle in the 1960s.

In September 1970, Yaacov Patt was appointed head of the Aliya Center for the Mid-West of the United States, in Chicago. During Yaacov's term of office there, 3,000 Americans immigrated to Israel in what is known as the "golden age" of American aliya. Those who immigrated included a large number of aeronautics engineers, who were at loose ends following the termination of the Apollo space project, and were absorbed by Israel Aircraft Industries. Yaacov also worked for the Bonds and the Magbit in fundraising for Israel. He returned to Israel in September 1973 shortly before the country was plunged into the trauma of the Yom Kippur War on October 6th 1973.

In June 1975 Yaacov was chosen to serve as emissary of a United Israel Appeal mission to Melbourne, Australia, which was particularly successful, and was promoted to the post of Executive Director of U.I.A. for all of Australia.

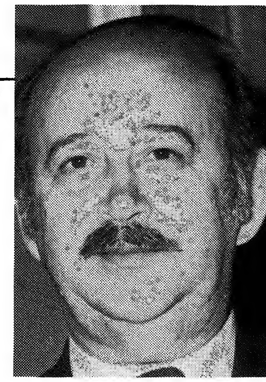
On his return to Israel in early 1980, he was appointed to the position of Deputy Managing Director of the Rehabilitation Department at the Defense Ministry. In 1982 the Lebanese War broke out and the rehabilitation services were traumatized once again, before they had managed to rehabilitate the wounded veterans of the Yom Kippur War. He continued in this position until March 1984 when, at the request of the World Chairman of the Keren Kayemet, Moshe Rivlin, he left for South Africa as J.N.F. Representative. Yaacov was stationed in Johannesburg and established "Galil South Africa" in Israel's north. When he returned to Israel in April 1986, he retired from the Defense Ministry.

Since his retirement, Yaacov Patt has continued to contribute from his skills and experience. He is chairman of Friends of "Amal" for the advancement of technological education in Israel, and is active in public affairs.

Yaacov occasionally puts pen to paper. His "writing career" began in his youth, in the years 1935-40, when he kept a diary and wrote poems, most of which survived, and later continued with makamas, reviews, reports, articles, and editing journals at different times. He edited the Amal international conference brochure and various information bulletins.

Yaacov Patt saw it as his sacred duty to contribute to the commemoration of the Suprasl community and to the publication of the "Suprasl Book" as a mark of respect to his parents, his family, and to the members of a model Jewish community from which Yaacov received his educational base, high moral values, and faithfulness to the Jewish nation and to Israel.

About the Author



Yaacov Patt, a native of the town, emigrated from Suprasl to Israel in March 1939, and since then has held important positions in the pre-State administration, in the establishment and defense of the State, in the Israel Defense Ministry, and as an emissary of national delegations abroad.

He was born in November 1921 in Bialystok to Meir and Batia (Bashke) Patt, who decided to move to Suprasl in 1927 with Meir's appointment as shochet and cantor of the Suprasl community. Yaacov completed his primary education in Suprasl and Krinki and his secondary studies at the "Tachcemoni Gavoa", with an additional year at the Bialystok yeshiva.

Shortly after his arrival in Israel, he was amongst the founders of the Kewutzat "Alumim" in south Netanya, which later became Kibbutz Saad near Gaza. In the years 1940-43 Yaacov was conscripted as a constable in the Jewish Settlement Police (J.S.P.), at the Kfar Yona mobile guard, and was appointed also as a Hagana area commander for the Hefer Valley region. In this capacity he ran Hagana courses and took part in smuggling Jews into Israel along the beaches between Netanya and Herzliya. In September 1943, after marrying Haya Goldshmid, a native of Jerusalem, Yaacov left the kewutza and moved to Tel Aviv where he continued his Hagana activities until the outbreak of the War of Independence in 1948.

The Patts have a son, Boaz, a daughter, Batya, both married and five grandchildren.

The War of Independence found Yaacov amongst the founders of the Seventh Brigade. As a platoon commander he fought at Latrun and in "Operation Hiram" for the liberation of the Galilee.

On his release from the I.D.F., at the end of 1949, he was appointed district manager of absorption of the Jewish Agency. He organized the settlement of new immigrants in Majdal-Gad (Ashkelon of today) and old Beer Sheva.

On May 1st 1951 he was appointed Director of the Immigration Department of the General Security Services (Shabak), and later transfered to the personnel department of the Ministry of Defense. In 1960 the Minister of Defense, David Ben-Gurion, appointed him chairman of the Official Authority for the employment of disabled veterans and as Chief Pensions Officer. After the Six-Day War in 1967 he travelled to Australia to visit rehabilitation centers for was veterans in Melbourne and in the State of Victoria. On meeting the Jewish community there he founded the "Keren Mishpachot Hagiborim" I.D.F. veterans, which still exists today.

In May 1968 the foundation stone of "Bet Halohem" (Fighters House) in Afeka was laid.

Preface

The committee of former Supraslers take great pleasure in marking the publication of the "Suprasl Book", the tale of the Jewish Suprasl community which exists no more.

Jewish Suprasl was closely tied with the Jewish community of Bialystok and many of the latter spent their summers in Suprasl as did Jews from other towns in the region. Before the Holocaust the Suprasl community was known for its great hospitality, modern public services and for the tenacity of its efforts to survive during the Holocaust — even taking in refugees from other towns. Before being taking to Treblinka, some courageous Supraslers, under the leadership of Daidush Fine, established a "rebel unit" of fighters and survivors of the ghettos of Bialystok, Krinki, and o her nearby settlements, in the Suprasl forests.

These facts, together with the recognition of the importance of telling the "story of the town" to all our families, and to the generations to come, contributed to the decision to produce this book despite the many difficulties we encountered in the process. The idea was first broached by our friend Yaacov Patt at the last memorial service, held on October 11th 1989, fifty years after the outbreak of the Second World War, and it is he who contributed most to implementing the decision. It is thus our pleasant duty to offer him our heartfelt thanks and those of the survivors of Suprasl. Yaacov Patt took upon himself, on a voluntary basis, the job of author and producer of this book.

Our thanks go, too, to the survivors of our community who sent us their recollections of Suprasl and especially to Daidush Fine without whose help and the recording of how he survived the destruction of the Suprasl community, it is doubtful if this book would have come about.

We would also like to thank Shula and Zelig Gottlib and Helena Rabinowitz for translating the historical excerpts from Polish into Hebrew. We greatly appreciate the generous donations sent to us by ex-Supraslers, both in Israel and abroad, including friends from Krinki and Bialystok, which helped to pay for the publishing of this book.

Special thanks go to Jack and Genia Liberman from Melbourne, Australia, former residents of Krinki for their kind contribution towards ensuring the publication of this book

Our greetings to you all.

A "Yishar Koach" goes also to Leon and Yvonne Fink, Leon and Minia Lipkies from Melbourne and Jack and Zelda Yazer (Yazernicki) fro Sydney, Canada, for their assistance.
Our greetings to you all.

Foreword

The Suprasl book, a portrait of an exemplary Jewish community in eastern Poland, was written primarily to tell the story of the Jewish town, to uncover its roots — our roots, to describe the bitter struggle against the Nazi enemy, and to preserve the story in the collective memory of the Jewish nation forever. Nonetheless, the book's most important service is of an educational and research nature — research into the terrible events of those times and to provide the basis for an educational series for the new generation of Jews in Israel and abroad who are seeking their rootsand identity.

"'For man is a tree of the field", and just as a tree whose branches grow and develop thanks to its roots, so grows man, especially Jewish man. The roots of the past give life to the branches of the future, and he who denies his past puts his future in jeopardy.

Since the terrible tragedy that passed over our families and over the whole of Polish Jewry, many works of research and books have been written about the Holocaust, including a variety of subjects such as the "Juden-Rat" and the organization of the Jewish resistance. Despite the fact that they waged war against the Nazis, the Great Powers and various international bodies were accused of not taking action to end the destruction of Jews. The strong Jewish community in the United States, too, was accused of not making its voice heard clearly untill it was too late. We blamed everyone except ourselves.

The predicament of the Jewish population of the Yishuv in Eretz Israel at that time was difficult with pressure being exerted, on the one hand, by the British Mandatory "White Paper" rule, and, on the other hand, by Arab murderers. Nevertheless, I am bothered by the thought that we too did not do enough from the moment that the first news of the mass destruction began to filter through until the gas chambers had claimed their millions of victims. No! We did not do enough to save our families! Neither through protest nor acts of courage.

Although the Jewish leadership of the Yishuv was occupied with waging the struggle against the British, however important that struggle was, in retrospect I can see that it cannot justify our, and our leadership's, shortcomings in not doing everything possible to warn, shout, and save.

The publication of the Suprasl book about a special community which fought hard, hoping to survive, and was annihilated together with other Jewish communities of Poland, the description of its life, its good deeds, and its commemoration in the collective memory of the Jewish nation, will go some way to atoning for this terrible failure. I hope that the book, and the nature of the events and customs retold in it, will help to expose our roots to the young members of our families, in particular, and to the new generation who are searching for their own roots. And may this be my recompense...

This book joins the mosaic of folklore and commemorative books which have been written about the Jewish communities of Israel which are no more. The book describes the uniqueness of this dear community and the cultural, spiritual, and folklore heritage which it bequeathed to its members, the recognition of the uniqueness of the Jewish way of life, and to safeguard the memory of the travesty which our most terrible of enemies brought upon us. Lest we forget!

The Author

continents. Despite this they have succeeded in putting together "the story of the town" — a single drop in which the entire ocean is reflected.

There were about six to seven hundred Jews in the town including textile workers, small businessmen, established landlords, and enthusiastic youths. The Jews who lived near the forest knew it, and its pathways well and could guide the city dwellers through the forest and found the pathways which were conquered by young, robust Jews.

I will not be doing the publishers of books on the major Jewish communities an injustice by saying that the commemoration of a small community, like Suprasl, only serves to enrich the sweet smell of deep roots.

I think the time has come to stop portraying, stereotypically, the Jews of the Shtetls as weak and ready to surrender without putting up a fight. Its high time to tell the true and varied story of the Jews' struggle and the roots of their fight with all its colorful aspects and anecdotes.

Let this book be an important contribution to the understanding of our great past.

A Town On The Way To The Forest



M.K. Chaika Grossman

How wondrous is the memory. How amazing it is how the duty to commemorate their town, their ruined community, however small it may be, rises up in the hearts of Jews. For years Holocaust survivours kept their silence and refused to tell their children about what they had seen. It was hard for them to fulfill the commandment "and thou shalt tell thy sons". Many years had to pass before we understood that we were not helping our children by surpressing our pain at home.

I knew the town of Suprasl during its hey days and during the horrors that passed over it. One only had to cross the railway lines at the end of Sankewitza Street, near to the freight train station in the city of Bialystok, and continue on another sixteen kilometers to reach the holiday resort which nestles between river and forest. During the time of the German occupation the matter was complicated. It was, of course, forbidden for Jews to move freely on the roads and the bridge over the river was guarded by German gendarmes. If, however, one managed to reach and cross the river it was possible to circumnavigate the center of the town and vanish into the adjoining forest. The forest protected you — but not always.

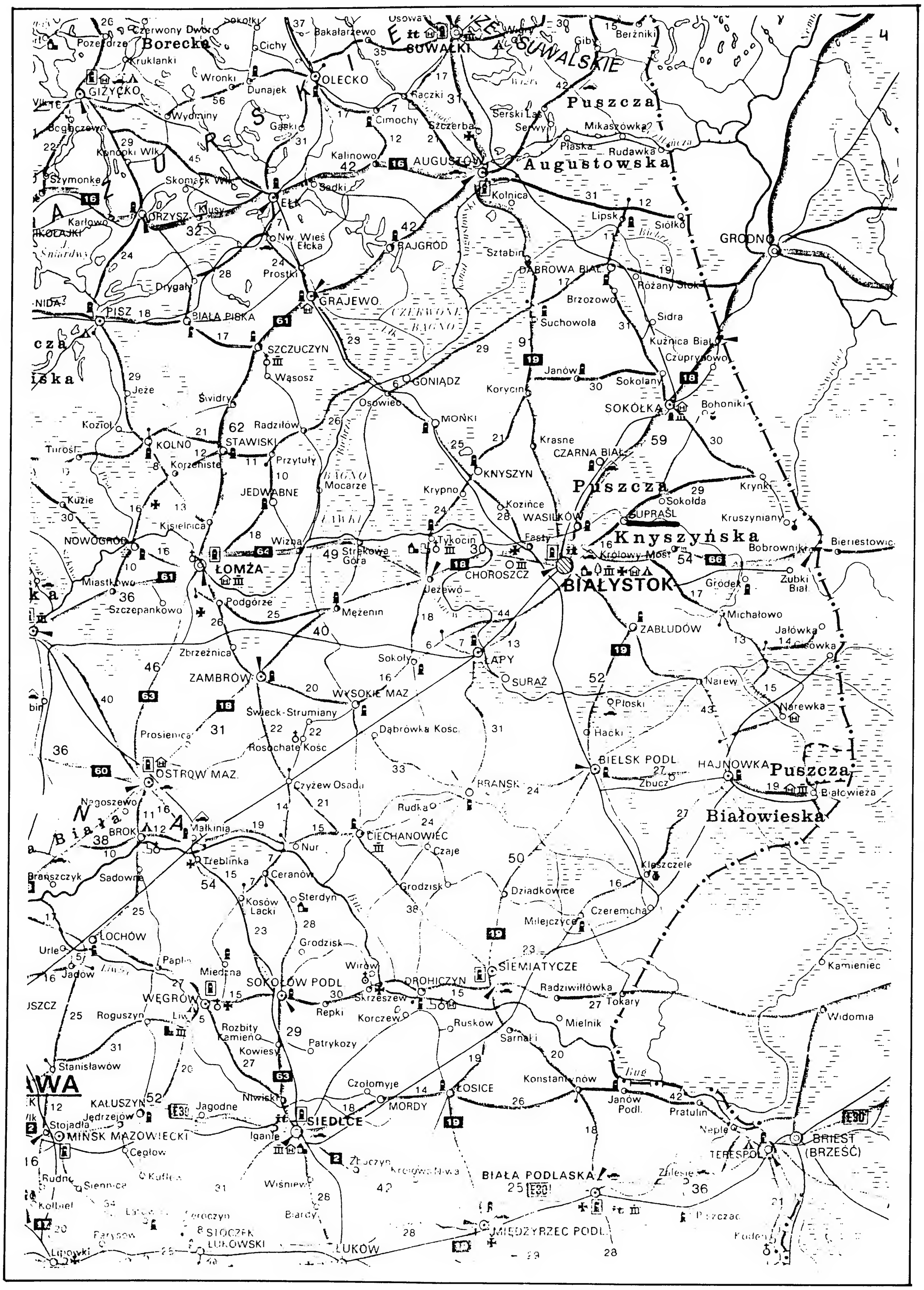
The summers, which I spent in summer holiday camps, almost completely disappeared from my memory, but I remember for a suitable location in the forest for the resistance fighters. I remember the liaison people who went and found the small Jewish community which still existed in Suprasl, an important base from which to organize themselves in the nearby forest. I remember the groups who left Suprasl and Krinki, and regrouped in the forest, because they did not want to follow German orders to report to the market place. In the last months of 1942 the Germans "cleansed" the entire region of Bialystok, except for the Bialystok ghetto itself, of Jews and led them to Treblinka — nearly four hundred tousand Jews.

The Jewish communities of many towns disobeyed the German order to assemble in the market place. Many Jews fled Suprasl, men, women, and children, for the nearby forest.

The last time I was in Suprasl was in July 1944. I remember the town being pounded and bombarded by Russian Katyusha missiles from one direction and by German guns from the other direction, with me in the middle. I fled Bialystok to join the partisan unit at the Klonovsky headquarters to which I belonged. I did not want to get myself killed by a Russian bomb on the verge of being freed.

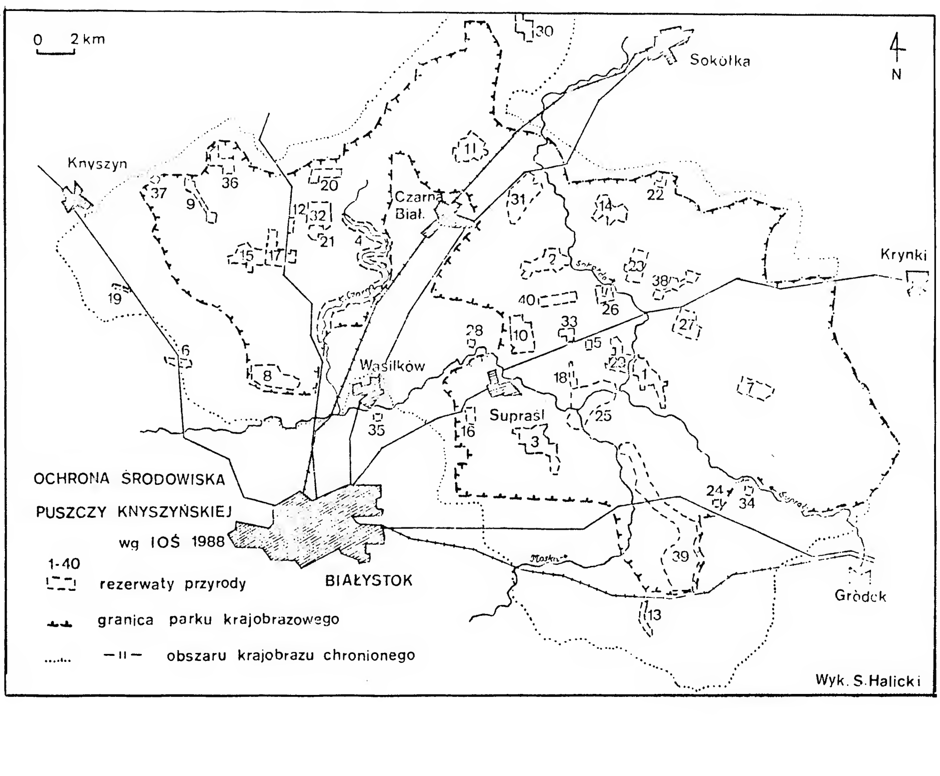
When Yaacov Patt and Daidush Fine came to me to tell me abou the plan to publish the Suprasl Book, I was truthfully amazed by the tenacity of these people in searching for their comarades, former residents of the town, to collaborate in the publishing of this book. The survivors of Suprasl's Jewish community are scattered throughout cities, countries, and even

CONTENTS



Dedicated with love to:
Haya, Boaz and Hanna, Galit, Maor and Vered
Batia and Avi, Orli-Zehava and Corey-Pinchas

...For man is a tree of the field...
its branches grow according to its roots...
The Author



Published with the assistance of "Amos Fund"
Jack and Genia Liberman

Printed in Israel by "Murag"

LIFE AND DEATH IN SHADOW OF THE FOREST

The Story of Suprasl — A Shtetl in Eastern Poland

Suprasl in the beginning of the 19th century

